





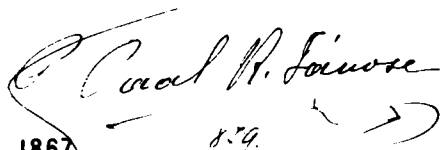
BÁTHORY GÁBOR

FEJEDELEM

T Ö R T É N E T E.

IRTA

SZILÁGYI SÁNDOR.



Carl R. Fainose

PEST, 1867.

KIADJA RATH MOR.

ELŐSZÓ.

A történetírás Báthory Gábor jellemét bizonyos tekintetben elfogultan fogta fel, s uralkodását tulságosan fekete színekkel ecsetelé. Tekintet nélkül mindenért őt magát szokás felelőssé tenni: még azért is, hogy a magyarországi urak nyíltan szövetkeztek vele s titokban megbuktatását készíték elé, a porta pedig szokásos perfidiájával vitt hadat az ő nyakára. Őt vádolják békeszegéssel, pedig neki minden háboruja önvédelemből származott, őrült zsarnoknak festik, pedig kegyetlenségei nem az általa felidézett viszonyokból folytak.

Sikerült-e nekem rehabilitálni Báthoryt? nem teljesen: mit lehetlennek tartok, — mert csakugyan nem közönséges hibái voltak — hanem legalább annyira, hogy jövőre ne az elfogultság, hanem az igazság mérlegével méressék — nem tudom, de ez volt határozott célom. Azon durva vonások, azon erős körvonalok, melyek a motívumok elhallgatásával hordattak fel s a valónál elevenebben színeztettek, hogy jellemének elferdítésére bizonyítékokul szolgáljanak, itt e részletes életrajzban természetesen vagy elenyésztek, vagy élességök nagy részét elvesztették. De én a hajmeresztő s talán hatásos rettenetességek helyett a valót, az igazat akartam adni.

Ez életrajz is — ha ugyan van más érdeme is azon nagy számu s nem kis fontosságu új adatokon kívül, melyeket először itt vesz a történet-kedvelő — mint történeti munkáim nagy része, keletkezését a Budapesti Szemlének köszönheti. Ezen, szerkesztője által annyi áldozattal fentartott folyóiratban jött ki először, de töredékesen s egymástól független cikk-sorozatokban.

Ujabb kiadására azon körülmény birt, hogy az egyes cikkek megjelenése után számos új adat birtokába jutottam. Ez részben újabb átdolgozást tett szükségessé. S arra annyival örömetebb vállalkoztam, mert így mint egész kidolgozott életrajz az egyes töredékes cikkeknel jobban tájékozhatja az olvasót Báthory jelleme iránt.

Az említett újabb adatok közül azokat, melyek terjedelmes kivonatban vagy nagy részben a főszövegbe oly módon vétethettek fel, hogy előadás folyamára zavarólag ne hassanak — oda ígtattam. Azokat pedig, melyekre fontosságuk daczára is csak a hivatkozást tartám szükségesnek, mint okleveles toldalékot veszi az olvasó. Hogy melyik adatot honnan vettem? azt az olvasó megtalálja az illető jegyzetekben.

Nekem pedig nincs más hátra, mint hálás köszönettel emlékezni meg: Szabó Károly barátomról, ki az erdélyi Múzeum-egylet birtokában levő adatokat részben másolta, részben saját felügyelete alatt másoltatta le, Mike Sándor urról s Keresztes Papp Miklós barátomról, kik saját gazdag gyűjteményeiket bocsátották rendelkezésem alá.

Szilágyi Sándor.

BÁTHORY GÁBOR

FEJEDELEM.

Quem si non tenuit, magnis tamen excedit ausis.
Ovidii Metamorphos. L. II.

ELSŐ FEJEZET.

A XVI-ik század végén három ágban virágzott a Báthory nemzetség Magyar- és Lengyelországban s Erdélyben. A somlyai ág Lengyelországnak királyt, Erdélynek fejedelmet, a római egyháznak bibornokot adott. A második, mely nevét az ecsedi uradalommal kötö össze, híi maradt a protestans egyházhoz, terjedelmes birtokaihoz csatolta a kihalt Drágfiak jószágait. Ennek tagjai Magyarországon főhivatalokat viseltek. Végivadéka István országbíró. Csak a harmadik, a Szaniszlófi ág nem szerepelt a történetben, hanem visszavonulva élt terjedelmes birtokain.

A század alkonya István vajdának, János király kegyenczének unokáira nézve végzettéljes vala. • Boldizsár bakóbárd alatt veszett el. András bibornokot menekülése közben orgyilkos végezte ki. Zsigmond fejedelem hazájától távol bujdoklott, elhagyva nejétől, hiveitől s marczangolva az öntudat által, hogy országát az inség legmélyebb örvényébe taszítá. Csak egyetlen férfi menekült meg, a három országnak előkelőivel rokoni összeköttetésben álló unokatestvérek közül, s ez is nem katonai erényének, hanem futásának köszönhette szabadulását. Ez István vala, fia Andrásnak, a lengyel király testvérének. Ő volt hivatva még egy nemzedéken át fenntartani a Báthory nevet.

István váradi kapitány volt: tehát a fejedelemség egyik első hivatalnoka. Első nejével, Bebek Zsuzsánnával kilencz gyermeket nemzett. A négy első kevés ideig élt. Midőn az ötödik született, a szerető atya — mert talán

életrevalóbbnak találta többi gyermekeinél, szokatlan kedélyességgel írta be családi naptárába: „1589, 15. aug. Gábris vitézt ez nap adta isten ez világra“ reggel három és négy óra közt¹⁾. Gáboron túl még két gyermeket nemzett, de csak egy leány élte túl. Első nejének halála után egy előkelő lengyel hölgygyel, Kostka Zsófiával lépett házasságra, kitől még egy fia, Endre, született. Endre szívesebben tartózkodott az anya szülőföldjén, ott lépett házasságra is, s hazája politikai ügyeibe nem igen elegyedett. Két leányai közül az egyik lengyel apácza, a másik erdélyi fejedelemné volt.

Gábris vitéz 1601. február 24-én árván maradt. Az országbíró, István, végsarja az ecsedi háznak, őt és testvérét, Annát, mint a váradi kapitánynak első nejétől született gyermekeit, magához veszi, gondosan nevelteti, taníttatja s összes javai örökösévé teszi²⁾, azon feltét alatt, hogy ezek a protestans vallásra térnek át s ahhoz mindvégig hivek maradnak³⁾. Az országbíró ecsedi sziget-várában lakott, s hivatalánál és vagyonánál fogva az ország első dynastái közé tartozott. Midőn Bocskay az alkotmány és vallás-szabadság nevében fegyvert ragadott, István egy ideig csak szemlélte a fölkelést — de csakhamar hozzá csatlakozott s az országbírói pecsétet Bécsbe visszaküldte⁴⁾. Az ügy diadalát nem érte meg: 1605. jul. 25-én meghalt⁵⁾, „a nagylelkű hős, az orthodoxa vallás buzgó védelmezője, a tudományok moecenása“ — mint őt a hálás, fogadott fiu által emelt sírirat nevezi⁶⁾. A még csak ötven éves férfi roppant vagyona végrendeletileg Gáborra és Annára

1) *Calendarium Ebarianum Kurz Nachlese-jében* 103. l.

2) *Bojti Gáspár Engel Monum.* 261. l.

3) *Weiss Mihály évkönyvei Trauschenfels Fundgruben-jei* 200. l.

4) *Istvánfi bécsi 1758-iki kiad.* 506. l.

5) *Laczkó Múté krónikája Mikó adatok* III. 64. l.

6) *Wagner Collectanea* I. decas 33. l. közli.

maradt, kik ezekbe — az ecsedi uralom, Tasnád város, Kisfalud, Cseg, Szarvad, Csán, Usztató, Balásháza s többi magyarországi birtokokba — 1606-ban be is igtattattak ¹⁾).

Gábor, nagybátyja halála után, a Bocskay udvarába ment. Még csak a 16-ik évet töltötte be, de már is egyike volt az ország legvagyonosabb főurainak s tárgya mindentűt — ezért és több szép tulajdonaiért — a közfigyelemnek. Az előkelő világ Kassán tartózkodott s a néma erősség a fényes fejedelmi udvar vígságainak lett színhelyévé. Itt lépett ki ő a nyilvános élet terére — s az első kilépés ígésző vala. Szép arczán, deli természetén örömet legeltették a nők szemeiket s még örömetebb, ha roppant erejével könnyen fűkezé szilaj paripáját ²⁾). A férfiakat bőkezűsége s barátságos modorai kötelezték le. Legjobb barátja Bethlen Gábor volt, kit a fejedelem már is fontos megbízásokkal tüntetett ki, s kiben ő éles tekintettel, emelkedésének legbiztosabb támaszát szemelte ki. A kapitányokat és hadnagyokat lakomái gazdagsága és fénye nyerte meg ³⁾). Sőt a fejedelem kegyét is ki tudta érdemelni. Midőn Bocskay az 1605. nov. 11-iki híres légyottra Budára a nagyvezérhez sietett, ajánlá kísérlőjének, Homonnainak, hogy a rendek — ha netalán az ő, a fejedelem, személyét veszély érné, Báthory körül sorakozzanak ⁴⁾).

Ez időtt az udvar nagy dolgokkal foglalkozott: végrehajtása a megkezdett békealkudozásoknak, melyekben a bécsi kormány réseket szeretett volna hagyni, míg Bocskay a békét annál érthetőbben kívánta megkötni. Az alkudozás

¹⁾ Bojti szavai: „Hueres tantum opum, quantae tertiam Hungariae partem aequarent“ csak a vagyon roppant nagyságát fejezik ki.

²⁾ Szalárdi siralmas krónikája 29, 30. Bármily erős patkót összetört kezével. Maga Kemény is — legszigorubb bírāja — virtuosus ifjunak írja önéletleirása 28-ik lapján.

³⁾ Bojti Engelnél Monumenta: 262. l.

⁴⁾ Bethlen Farkas VI. 343. l.

hosszan tartott, s a két oldalról gyanusított Illésháznak nem közönséges fáradalmi voltak, míg fejedelmének Bécsből sept. 23-áról írható: „az Ur Isten segítségével mindenben jó véget értünk, ne sápolodjék és ne terhelje fölséged az ide való gonddal magát.“ Azon sept. 23-án kelt oklevél kiadását értette, mely a béke első pontjának félremagyarázható záradékát szabatosan körül írta. De az aggodalmakat nem oszlatta el végkép: s a kassai országgyűlés december 13-án a pontokat latolgatta.

Bocskay hagyta folyni a dolgokat: különben is a rendek nem felforgatni, csak szigorubbá akarták tenni a pontokat. Ő egy idő óta gyöngékedett, de már előbb is, a mint a béke biztosítva volt, minden figyelmét arra fordítá, hogy a kivívott eredmény épen megtartassék, hogy nagy műve túlélje őt, az alkotót. Végrendeletében — december 17-én írta alá — pontosan körülírta elveit: „valameddig a magyar korona — írja ebben — ott fenn nálunknál erősebb nemzetségeknél forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani; ha pedig a magyar korona, Magyarországhban, magyar kezéhez kelne, úgy az erdélyieket is intjük, hogy egyenlő értelemből azon korona alá, régi mód szerint, adják magokat.“ Egy nagy pártnak politikai programja volt a szavakban letéve, melyért folytatott küzdelem betöltte a századot, sőt a következőnek első decenniumát is. De a dolgok akkori állásában, halála első perczeire, sürgetőleg ajánlá a béke pontjainak megtartását. E szerint is Erdélyre visszaesik szabadválasztási joga, mindazáltal „javaljuk — írta — hogy a nemes ország miutánunk nem mást, hanem a tekintetes és nemzetes Homonnai Bálintot vegyék, válaszszaák és ösmerjék fejedelemnek.“ — „Sok jót látunk benne — folytatá, — de legnagyobbban, hogy egész Magyarországot magokhoz kapcsolván, nem tarthatnak ezután örökös megmaradásokra semmi ártalmat.“

S hogy erre, Homonnai örökösödésére, ekkorra a tér kellően el legyen készítve, mindent elkövetett. Megnyerte még életében ez eszmének a törököt s athnamét eszközölt tőle, melylyel ez utódjává erősítettett ¹⁾ meg, barátait, hiveit, s mindenek fölött a várak kapitányait, kiktől erős hitlevelet vett, hogy az ő halála után a várakat csak Homonnai kezébe fogják bocsátani ²⁾. Azon reménynyel hunyt el az 1607-iki újév beállta előtt három nappal, hogy ezen akarata teljesülni fog.

Csalódott, nem Homonnaiban, nem magyarországi párthíveiben. Azon tényezők buktatták meg számítását, melyeket legkevésbé vett számításba: az erdélyi rendek, kik bár Bocskaynak köszönhették függetlenségök helyreállítását, de azt, mit ennek megtartására legjobb garanciának hittek, a szabad fejedelem választást, Bocskayért sem akarák áldozatul hozni.

Az első napokban az erdélyi rendek nem voltak megegyezve a teendők iránt. De Báthory az első pillanat óta el volt tökéelve, hogy ősei székének visszaszerzésére kísérletet tegyen. A még alig 18 éves ifjat családi állása inté a fellépésre, s hogy szabadon működhessék, Kassáról Ecsedre vonult. A közvélemény, mely keveset tudott a főurak működéséről, őt, a fényes név utódját, emlegeti fejedelmül. A hajduság kapitánya, Nagy András ³⁾ meg

¹⁾ Feridun bég Török okmánytárában levő s 1607 elején kelt fermán emliti e ténytet.

²⁾ Pernyeszi kővári kapitány 1607. márczius 17-én kelt levelében mondja ezt. A levél eredetije Mike Sándor ur tulajdona.

³⁾ Bocskay vég hagyománya Nagy Gergelyt nevezi a hajduság kapitányának. De mind Bethlen (VI. 52. l.), mind Bojti (262. l.), mind Borsos (Kemény Tára II. 36. l.) s a hivatalos okmányok, mind Szabó (Mikó III. 123. l.) Andrást írják. Két személy volt-e ez? nem lehetetlen. Mert hogy Rumi és Sinai külön is hibázhattak volna a leírásban — alig hihető. Később is fontos szerepet játszik a hajduság támadása alkalmával.

lőn részére nyerve és a jövőndő sorsán aggódó hajduság örömet követé vezére példáját. S midőn egy pár nap mulva Bethlen Gábor udvarába érkezett — öröme határtalan volt. Rögtön a várórség parancsnokává nevezte ki. Imrefi is — Bocskay tanácsosa, de a Báthoryak régi hive, Ecseden és pártjokon volt s most nagymérvű készülődésekhez fogtak.

Első tettök volt, hogy a portát akarák megnyerni. Báthory 1607. január 2-án a fővezérhez — Murad pasa volt ez idétt — követet és levelet küldött, melyben ezt apja helyett édes apjának szólítá, s főként őse, a lengyel király, hítségére hivatkozik: „Nyilván lehet nagyságodnak az én eleimnek Báthory Istvánnak az lengyel királynak tökéletes és állhatatos hítsége az hatalmas győzhetetlen császár urunk eleihez és az muzurmán nemzetséghez. Mind penig az én édes atyám az nagyságos somlyai Báthory István mennyi kárt romlást, sőt minden uraságából kitűztetést és budosást szenvedett az hatalmas császár eleihez való hítségéért. Im az Isten alkalmatosságot adott, hogy mind ő hatalmassága s mind nagyságod olyan kegyelmességét nyujthatja az minőt az ő hatalmasságának régi elei nyujtottak az én eleimhez. Mind énnekem alkalmatosságom vagy on ő hatalmasságának és nagyságának olyan tökéletesen és igazán szolgáljak, mint az boldog emlékezetű lengyel király Báthory István, az én bátyám szolgált az ő hatalmassága eleinek és utána való főnépeknek.

Kényszeríttetem annak okáért ő hatalmasságát mint kegyelmes uramat megtalálni, hogy az erdélyi vajdaságot, kire az országbeliectől hivatalom is vagy on, adja nékem ő hatalmassága, bizonyos emberétől parancsoljon, hogy tőlem hallgasson, és zászlóját is küldje meg ő hatalmassága. Kier mind országostul fejem fenállásáig ő hatalmasságának hiven akarok szolgálni. Mivel hogy vérszerint is engemet illet. Könyörgök annakokáért nagyságodnak mint jóakaró

uramnak, édes apámnak, kit teljes életemben, mint az szegény Báthory István uram bátyám lengyel király Memhet basát attya helyett tartotta, apám gyanánt ismerék és tartok, mutassa meg ebben hozzám atyai kegyes indulatját és szeretetét az győzhetetlen hatalmas császárral szive szerint igyekezzék és törekedjék azon, ő hatalmas-sága adja nekem az erdélyi vajdaságot,“ s végül kéri, hogy ezt a német császárral s a két oláh vajdával tudassa a porta.

Azonban az, hogy neki Erdélyből hivatalja lett volna, csak annyiban volt igaz, mennyiben ott még egy-két erdélyi ember ragaszkodott a Báthory családhoz. De hogy ezen meghívás megtörténjék, a végett Bethlen Gábor január 10-én Erdélybe utazott Báthory leveleivel Petki székely kapitányhoz s más urakhoz: „Kérjük kegyelmedet — írá ezeknek — szeretettel mint jóakaró bizodalmas uramat, barátomat, legyen hiteles, és foganatos az ő kegyelme szava kegyelmednél, az mit én szómmal kegyelmednek megmond, kegyelmed bocsássa jó válaszzsal, kegyelmednek megszolgálom.“¹⁾

Tervök volt megnyerni a befolyásosabb erdélyi urakat, meg ha lehet uradalmak oda ígéréssel magát a kormányzót is, ki személye szerint nem is volt idegen attól. S míg Bethlen erre magában Erdélyben munkált, Imrefi a részekben a fölkelni mindig kész hajduk közt fogadott hadakat s szerelte fel azokat.

A meglehetősen zajjal folytatott készülődések híre meglepte Homonnait. Ő benne nem volt nagyravágyás, de az előzmények és pártja által egyiránt kötve, nem is akart visszalépni. De szerette volna a dolgot oly módon végrehajtani, mely mindenkit megnyugtathatott volna, s ezért Báthoryt kívánta visszalépésre bírni. Imrefi által

¹⁾ Történelmi Tár XIII-ik k. 95. l.

hitte ezt legbiztosabban elérhetni, s oly nyíltan s nyugodtan irt ennek Ungvár június 28-áról, hogy e sorai szívének és eszének egyiránt becsületére válnak: „Ne szerezzen uram sok átkozódást, siralmat a szegény erdélyi atyafiakra. Tudja kegyelmed: szabad választások vagyón. Azért ne gyűjtesse kegyelmed reájok hadat; tudják ők, kit kell magoknak választani; ád az Jehova Isten fejedelmet nekik. Nincs az urak között csak egy is, a ki azt mondhatná közüliünk, hogy sajátja Erdély. Olvassa meg kegyelmed az erdélyi és magyarországi krónikát: szabadok ők magokkal. Bizony az ur Isten a vérszomjuhozókat nem áldja meg. Jól tudja kegyelmed Isten mindennek ád fejedelmet. Tehát csak két ember halálával is kemény számodással tartozik kegyelmed, (ha kegyelmed lészen az háborúnak oka,) nem hogy egynehány ezer ember lelkéről kellene számadással tartozni az Isten előtt. Bizonynyal elhiggye kegyelmed, az Tiszán által sem mennék, ha ezen három ok benne nem volna. Egyik: mert hálaadó akarok lenni; másik oka: mert akkor telik ki az ország botjának, zászlójának tisztének ideje, mikor szegény kegyelmes uramat a földbe tészem; harmadik oka legnagyobb: mert megkötelezett éltében, hogy Gyulafejérvárra tetemét bekisérném. Melyekre nézve bátor szívvvel, mint egy házszolga; az utolsó órán is tisztességgel akarok szolgálni szegény kegyelmes uram hideg tetemeinek. Kegyelmed bizonyos légyen abban, én kegyelmednek örömet szolgállok. Mindezeket jó szivemből irtam kegyelmednek, azokhoz az hírekhez képest, kiket mifelénk kegyelmed felől hallunk, tudniillik, mintha kegyelmed volna az vérontásra, hadgyűjtésre való tanácsadó.“¹⁾

¹⁾ Mikó Történelmi adatok I. k. 216, 217. l. hibásan áll febr. jan. helyett. E levelet latinra fordítva, de helyes dátummal közli Bethlen Farkas. V. ö. Bojti Gáspár Engelnél. Monumenta 262. l.

Mind e törekvés és készülődés azonban még ekkor kis fontosságu dolog volt. Sokkal erősebb és határozottabb ellenzék állt Homonnaival szemben: maga az erdélyi párt. S az első pillanat óta, hogy a testamentomos urak, könnyebben érvényt szerzendők Boeskey végakarataának, bizottsággá alakultak, határozottan ellenséges állást foglaltak el. Mindenekelőtt meg akarták gátolni, hogy ez mint ilyen befolyást gyakorolhasson az erdélyi ügyekre s e célból a január 22-iki országgyűlésen egy héttagu bizottságot neveztek ki a kormányzó elnöklete alatt, mely az ország ügyei vezetését kezébe vegye. Azután a temetési menetet el akarák zárni annak lehetőségétől, hogy sereggel jöhessen az országba s ezt egy bevégzett ténynyel akarák szembe állítani: a fejedelem-választás végrehajtásával.

A menet február 3-án indult el Kassáról s az erdélyi rendek február 8-ára Kolosvárra új országgyűlésre jöttek össze. Minden párt ki volt itt egyezve arra nézve, hogy a fejedelem-választás függetlensége megőriztessék s ezt úgy hívék, csak oly módon érhetik el, ha a két követelő, Homonnai és Báthory közül egyiket sem választják meg. Mindkettőt kijátszták: az elsőt azzal, hogy törvényt hoztak, hogy gyermek és éretlen idejű többé ne választassék meg, az utóbbit pedig oly módon, hogy Rákóczyt megválaszták és beigtatták.

E gyorsan végrehajtott tény szükségessé tette, hogy mindkét féllel békés uton igyekezzenek egyezkedni. Homonnaira nézve ennek még nem jött el az ideje, de Báthoryval annál könnyebben ment a dolog. Az új fejedelem ennek megbizottjait, Bethlen Gábort és Macskásy Ferenczet egyszerűen elfogatta, hozzá pedig Kamuthy Balázst küldötte ki. Kamuthy Ecsedről február 13-áról eléggé békésen hangzó választ hozott vissza: „Megértettem az kegyelmetek leveléből, mind pedig Kamuthy Balázs által való izeneteiből minden panaszt kegyelmeteknek. De kegyelmetek én

felőlem csak úgy gondolkodjék, hogy valamiben kívántatni fog kegyelmeiteknek, és annak az hazámnak szeretettel szolgálók. Noha neheztelem az kegyelmeitek panaszit, kiket méltatlan szenvedek, az mint eddig jámbor szolgáló, kit ti kegyelmeitekhez küldöttem meg is értett. Mert az keresztyén indulat is arra vezérel, nem az, hogy hazámnak romlására igyekezném, de sőt hazámnak rontói ellen ti kegyelmeitek, és hazámnak szép szabadsága mellett se jószágomat, se életemet nem szánom. Noha ez is kívántatott volna, hogy az én Istenben elnyugodt boldog emlékezetű kegyelmes urannak és atyámfiának tisztességes eltakarásában jelen löttem volna. De hogy némely nem jóakaróimnak én felőlem való spargálások úgy ne talál-tassanak, vitt ez ok is reá, hogy be is nem akarok menni. Mindazonáltal az mint kegyelmeitek is levelében magát ajánlja nekem, hogy in omnibus occassionibus megmutatja kegyelmeitek hozzám való jóakaróját, kiben nincsen is semmi kétségem, hogy az kegyelmeitek levelében való magok ajánlásában megfogytatkoznám.“¹⁾ S Rákóczy ennek alapján Bethlent és Macskásyt is szabadon ereszté.

Báthory engedékenységének egyszerű oka volt: ő nem mondott le igényeiről, csak kedvezőbb időkre halasztá, s hogy ezt elérhesse, az erdélyieket nem elidegeníteni, hanem megnyerni akarta. S ettől indítva a Homonnai pártjától távol tartá magát. E férfi minden higgadtsága mellett is nehezen tűrte a szenvedett kudarcot, s nemcsak Husztot és Kővárt keríté hatalmába, hanem fegyverkezett is.

Ily körülmények közt az erdélyi rendek Marosvásárhelyre márczius 18-ára hirdetett újabb országgyűlésekből Sarماسági Zsigmondot Ecsedre küldék. Félték Homonnai fegyverkezésétől, kinek megbizottjai már szerte jártak az országban s meg akarák nyerni Báthoryt azon ajánlattal,

¹⁾ Eredetiről, mely K. Papp Miklós barátom tulajdona.

hogy csak legyen nyugodtan, mert ha a fejedelmi szék megürül, őt, nem mást fogják megválasztani¹⁾. Az ifju ember válasza teljesen megnyugtató volt: „a kegyelmetek nekem küldött levelét megadá nekem Sarmasági uram; melyet szeretettel vöttem és becsülettel mint jóakaró uraimtól és atyámfiától, kiből minden részeiben az kegyelmetek irását, és az mellett Sarmasági uramtól való izenetit is bőségesen megérttettem. Az kegyelmetek hozzám való igaz atyafiuságát, s jóakarátát, kiben nincsen is kétségem, igyekezem úgy mint bizodalmas uraminak és atyámfiainak megszolgálnom. Az mely dolog felől mostan kegyelmetek megtalált, sem ebben, sem penig ezután valóokban valamire elégséges vagyok én bennem kegyelmetek meg nem fogyatkozik; kegyelmetektől semmiben magamat, és az én szolgálatomat életemig meg nem vonszom; ha Isten éltet kegyelmetek atyafia akarok lenni. Kegyelmeteknek viszont én is Sarmasági uramtól mindenekről bőségesen szóval izentem.“²⁾

Sarmasági már vissza indult Erdélybe midőn Báthory Homonnai pártjától is kapott felhívásokat a csatlakozásra. Az elsőt magától Homonnaitól Kővárból márczius végéről „Minthogy én — írá ebben — kegyelmednek életemig jó akarattól szolgálnom akarok, mutassa ezzel jó akaratját és édes fiúságát hogy kétszáz lovas vitézét és kétszáz gyalog vitézét ne szánja több vitéz szolgálai közül kiszakasztani ideig és ha mire kell megtalálálandon kegyelmedet legyenek mellettem, bizony megszolgálom ha élek kegyelmednek. Ennek felette Imrefi János uramat bocsássa hozzám mindjárt, mely atyánkfia által bizonygyal hígyje kegyelmed minden jókat végezhetünk.“³⁾ A másodikat a párt egyik tekintélyesebb tagjától, Nyáry Páltól, Kis-Várdáról márczius

¹⁾ Bethlen Farkas VI. 522. l.

²⁾ Történelmi Tár XIII. 121. l.

³⁾ Eredetije t. Mike S. ur gyűjteményében.

utolsó napjáról kapta: „azért mivel hogy az Isten és az fejedelmek köz-akarattjokból Homonnait akarják bevinni, kegyelmedet kérem mint jó akaró atyámfiat, egymásnak ne igyekezzék ártani semmiből kegyelmetek, mely által az országban is háboruság következne. Én Isten látja szíve-met, minthogy kegyelmetek mindketten atyámfiai egyaránt, szintén a mi jó mint Homonnai uramnak kívánnék, de ha így akarja az ur Isten kegyelmed ne szándékozzék semmiben ártani neki, lám ha elő megyen is kegyelmed atyjafia, azután is szolgálni igyekezik kegyelmednek az mint levelében ajánlja magát.“ ¹⁾

De Báthoryt egyik felhívással sem lehetett adott szavától eltántorítani. Ő jól tudá hogy Homonnai meg nem segélésével — ki csakugyan néhány hét mulva Rákóczyval ki is egyezett — saját érdekeit mozditja elő, s ezuttal nem is kívánt többet mint azt, hogy a jus ligatumot az országgyűlés törölje el. E törvény 1595-ben csuszott be az erdélyi közjogba a megelőző évi borzasztó mészárlás után, midőn az ápril 16-iki országgyűlés a legyilkoltakat utólag becstelennek s vagyonaikat elkobzottaknak nyilvánítá. Ily módon büntetve lett az ártatlan utód is, el volt zárva attól, hogy családi birtokait vissza követelhesse és ezért volt az a törvény szavaként „kötélben vagy rabságban tartott igazság.“ De a dolog igen közelről érdekelte magát Báthory Gábort is. Atyja, István s két nagy bátyja, Endre és Boldizsár sujtattak az által, s bár István és Endre később feloldoztattak, de sok volt még elkobozva a Báthory birtokok közül s a családnak sok híve várta még vesztesége kárpótlását.

Erdély főurai és rendei készek is voltak e szigorú és igazságtalan törvény eltörlésére, mely nem egyeseket, hanem családokat büntetett, s melynek létezése oly veszélyes

¹⁾ Eredetiből, mely Mike S. ur gyűjteményében van.

is volt mindnyájokra. A junius 10-ére hirdetett országgyűlés erre az időt eljöttek is látta. Mert Rákóczynak és Homonnainak pünkösöd hetében történt találkozása folytán a belnyugalom helyre volt állítva, a magyarországi uraktól többé nem lehetett támadástól félni s az erdélyi események eléggé biztos kilátást nyújtottak arra, hogy a porta sem fog hadat küldeni az országra.

S valóban Rákóczy az e gyűlésre küldött propositio-ba betette a jus ligatum eltörlését: „Nagyságod közinkbe küldött propositiójából megértettük nagyságod reánk való kegyelmes gondviselését nemcsak az külső dolgokra való vigyázásban, hanem a szent igazságnak, mely ez mi országunkban egynéhány esztendőül fogva exulált, fölkeresésében és megköttözött törvényeknek megszabadításában.“ S ennek értelmében mindazon adományozásokat, melyek Gálfi János és Gyulai Pál törvénytelen haláluk óta a törvényekkel ellenkezőleg tétettek, érvényteleneknek nyilváníták. Egyszersmind a törvénytelen birtokosok beperlésének módját is elhatározzák. De hogy a kuszált birtokjogi viszonyok rendeztessenek, csak az igazságos új adományok hagyattak érvényben¹⁾. E végzés kétségtelenül nagy

¹⁾ Maga az articulus így szól: „a mi a fejedelmek donatióit illeti, melyek Gálfi János és Gyulai Pál törvénytelen esett haláloktul fogva költenek, tekintvön nem az fejedelemnek személyére annyira, mint azoknak tisztükre, és az írott törvénynek, melylyel eleitől fogván minden törvény szerint való fejedelmek idejében gubernáltatott az ország és biratott, authoritására, végeztük: hogy minden donatiók, melyek az decretumnak continentiája és igaz processusa ellen emanáltattanak, cassáltassanak.“ S itt leírja a fejedelmi örökösödés három módját és szabályozza. Ide tartozik a 3-ik módnak, a nótának szabályozása, mely így szól: „az mi a nótát illeti: valamely notorius jószágot justo juris ordine amittált, melyet az fejedelmek valakinek conferáltak, az olyan donatiók helyén maradjanak, de úgy: hogy ha azt az condemnátust először legitime citálták és az országnak régi szokása szerint in generalibus comitiis justo juris ordine observato excessusát legitime comprobálván, úgy sententiázták

mértékben enyhítette a jus ligatumot, de nem törölte el teljesen és végleg úgy mint azt Báthory kívánta. Valószínűleg úgy hívék, hogy erre a kedélyek még nincsenek eléggé lecsillapodva.

Báthory nem értett velök egyet. Ennyit ő még koránt sem tartott elegendőnek, ő a jus ligatumnak teljes és végleges eltörlését kívánta. S e czélja elérése végett' újabb egyezkedést kezdett a fejedelemmel és egyes főurakkal, minthogy september 21-re újabb országgyűlés volt kiirva. A levelezés e tárgyban kiválóan élénk volt Imrefi és Petki, a korlátnok közt, kit Báthory jószág-átírással magának megtudott nyerni. „A jus liga dolgában — írta Imrefi Diószeg aug. 20-áról — valamire én kegyelmednek feleltem, és maga is az mint kegyelmednek irt Báthory uram ő nagysága, abból kegyelmed meg nem fogyatkozik, csak kegyelmed is meg ne fogyatkozzék, meheszen végben; mert kegyelmed Báthory uram felől így gondolkodjék, hogy soha nem láttam még, hogy valakinek csak szóval mit ígért is, hogy állatja szerint be nem teljesítette volna; azt sem láttam, hogy adását megbánta volna, és retractálta volna, én is penig kegyelmednek igaz atyafia lévén, kegyelmednek meg nem fogyatkozom, hanem mind az prokátor levelet megszerzem, mind az káptalan előtt való fassiót, és az prokátor levelét mennél hamarébb be is küldöm kegyelmednek.“¹⁾ S viszont midőn már az országgyűlés közeledett sept. 15-éről: „az istenért kérem kegyelmedet, kegyelmed ez mostani gyűlésen is viselje úgy előtte az jus liga felszabadulását, hogy ha kívántatik valami az articulushoz, semmit hátra ne hagyjon kegyelmed, szólván beszélvén Kendi István urammal is

meg; az olyan collatio, quibuscumque facta perpetuum jus firmit. obtineat, in quantum scilicet az Decretumnak continentíája szerént az delinquens persona de bonis sen juri(bu)s suis possessionariis ipsum solum proprie et specificè concernentibus convictus et aggravatus fuisset.“

¹⁾ Történelmi Tár XIII. k. 127, 128. l.

felőle; sőt talán ugyan kívántatott volna az articulusban is annak az ígének nevezet szerint benne lenni, hogy az mely jus liga Fejérváratt Zsigmond fejedelem által (ugy tetszik anno millesimo quingentesimo nonagesimo quinto) lött gyűlésben íteltettenek és jus ligában csináltattak: az az articulus teljességgel in ea parte annihiláltatott, s abrogáltatott volna; mert némelyek még is contrariumot disputálnak, hogy az mostani Kolozsváratt lött gyűlésben ige szerint nincs, hogy az jus liga felszabadult legyen.

Jóllehet az én ítéletem szerint én azt itélném, hogy az mint az az articulus vagyon, elégségesképen vagyon, de kegyelmednek nem árt ezzől Kendi urammal beszélgetni, s mind pénig az mesterekkel; jóllehet minthogy sok embereknek ellene vagyon kiváltképen Bihar vármegyében, noha ez ugyan csak egy vármegye inter voces, de ott ben is találkozhatnak némely emberek. Ha arányzák az mesterek, s kegyelmetek is, hogy elégséges az elmúlt kolozsvári articulus, hogy sem mint nagyobb zaj támadjon belőle, ha csak abban kell hagyni, az kegyelmetek jó ítéleti csak mehessen véghez.“ S viszontalabb: „az ur Báthory uram felette igen kéréte kegyelmedet, hogy kegyelmed három rendbeli articulus kerestessen fel pecsétet, küldje ki kegyelmed ugyan most; az városokon tudom szerit teheti kegyelmed. Egyik az legyen, Kolozsváratt az mely gyűlés alatt az urakat Báthory Zsigmond megfogatta, megölette; másik az legyen, az urak megölése után Fejérváratt az mely gyűlés lött, és holtok után az mely articulusban condemnáltatta őket; harmadik articulus az kell, mikor Megyesen az Báthori familliát ismét megszabadította, sőt cárdinálnak adta az fejedelemséget is; kiváltképen az utolszorira kegyelmednek felette nagy gondja legyen; de az két első is igen szükséges; kegyelmedet az ur felette igen kéréte, hogy kegyelmed ezeket

kerestesse fel, és küldje ki ő nagyságának ugyan most mindjárt.“¹⁾

A gyűlés megnyílt és véghez ment, de Báthory bosszúságára a *jus ligatum* dolga egészen másként ütött ki, mint ő várta volna. „Az ország statusi, mondja maga a törvénykönyv, vévén eszekbe hogy a megalunni láttatott tűznek szikrája a hazának felháborodásával kezdene újabb lángot vetni, kényszerítetttenek azért ismét azon elébbeni karba állítani (t. i. a *jus ligatumot*) s tovább való menetelét újabban meghatározni.“²⁾

Valóban helyes számítással gondolni sem lehetett, hogy ő itten e pontnál meg fog állapodni, hogy e kudarcot — mert maga sem tekintette azt másnak — el fogja szenvedni. E sérelem alkalmat nyújtott neki, hogy annak gyökeres orvoslását keresse, s az nem volt más, mintha önmagának szerzi meg a fejedelemséget. A legfőbb kellék ehhez az volt, hogy magának pártot teremtsen Erdélyben, s ki erre legalkalmasb vala, Bethlen Gábor, a kellő perczben érkezett hozzá. E rendkívüli tehetségű férfiú ez ideig szemlélője vala csak az ügyek folyamának s a küzdelmektől távol tartá magát. Most elérkezettnek hitte az időt, hogy ahoz menjen, kit Erdély jövődj fejedelmévé szemelt ki. Fogyatkozott állapotja volt „mert — írja Mikó — elkölt kezéről Hunyad s nem vala semmi jószága a pusztá Ilyénél egyéb. A fejedelemtől elbucsuzék és ki mene Ecsedbe Báthory Gáborhoz, szolgálja levén.“ T. i. már korábban az őrség parancsnokává nevezte ki őt Báthory, s most nagy becsütlettel fogadá és Aranyos-Medgyessel megajándékozá „maga, felesége és szolgálai tartására.“

De bár mily fontos csemény vala Bethlen megérkezése, ez egy magában még nem lett volna képes Rákóczy

1) Történelmi Tár XIII. k. 130—132. l.

2) *Approbata Partis* IV. Tit. XX. Art. I.

trónját megingatni. Oly csemény hatott arra döntőleg, mire ők még ez időtt aligha számítottak — a hajduk fölkelése.

E nép a Bocskaytól nyert területen még mindig együtt volt s várta, hogy a bécsi békének őket illető része menjen teljesezsbe. Jelentékeny fegyveres erővel rendelkezvén, leültetésére a percz nem volt alkalmas: mert ez időtt a viszály javában dult Mátyás főherczeg és a császár közt, s az előbbeni párthivei számítottak rá, hogy azt alkalmas perczben zsoldjokba fogadják; mert a porta egyiránt neheztelt Rudolfra, ki a zsitvatoroki békében kikötött ajándékokat még sem küldte be, s Rákóczyra, ki nem tudott titkot csinálni belőle, hogy szive mélyében Rudolfhoz szít: „Rákóczy Zsigmondra pedig a porta haragját — írja Nagy Szabó — vagy hogy úgy mondjam, valami kedvetlenségét vetette volt. Csak egy levelében találtak egy szokatlan phrasist, melyet a diván eleibe adtak volt, s úgy contemnálták a nagy istenes jámbor és Istent félő fejedelmet.“ Ez a szokatlan „phrasis“ németessége volt, „kit itt ben a portán — mondja Borsos Tamás önéletrajzában — Görcsi Mehemet basa ő maga — már ekkor befolyásos államférfi, utóbb nagyvezér — megmondott magamnak, hogy ő támasztotta fel a hajdukat Rákóczyra, hogy németes volt.“

Ősz folytán a hajduk főemberei több izben megfordultak Budán, hova Ali basa által hivattak, s honnan jelentékeny biztatásokat hoztak magokkal. S valóban a mint azok visszatértek, a nép morogni kezdett, s october vége felé Debreczen alá gyülekezett, hová a szolnoki bég s más törökök is megérkeztek. Most gyűlést tartottak, melyben elhatározzák, hogy a Szikszó alatt levő népséggel táborba szállanak s királyt fognak választani. Vezéreik, Nagy András és Elek János october 31-éről Létáról leplezetlenül megírák terveiket Rhédey Ferencznek: „nagysá-

godat kelletik levelünk által megtalálnunk, jól tudjuk azt, hogy nagyságodnak az mi öszvegyülekezetünket sok mód nélkül viszik az okát; azért kérjük nagyságodat mint kegyelmes urunkat, hogy nagyságod ne higgyen el minden hitvány hireket, oltalmazzon Isten minket attul, hogy Erdélynek és Magyarország ártalmára és kárára igyekeznénk; ne adja Isten nekünk azt érhetni, hanem mind kicsinytől fogván nagyig azon leszünk Istennek segítségiből, hogy országunkért és hitünkért az magyar nemzetnek megmaradásáért az életünket elfogyatjuk. Mert jól tudja azt nagyságod, hogy sokat vétettünk nagyságoddal egyetemben az német nemzetségnek, kiért mi nekünk soha tiszta szivből való barátunk nem volt, és nem is leszen; melyet imár meg is mutatott, hogy nem akar barátunk lenni; mert imár eszünkben vöttük az ti hitetlen voltokat, az micsoda dolgokat forral mi felőlünk, kire Isten ne segítse őket; sőt még az kállai és tokaji vitézekről is maradhatatlanok voltunk; hol egyet fogtak el bennünk, hol mást; még törökkel bélelt ese lelkeknek szidalmaztak bennünket. Azért mi fejünk fennálltáig soha az török mellől el nem állunk, hanem fejünk fennálltáig az németre szablyát vonunk, és rajtok halunk meg is; mi soha többé németet nem uralunk, hanem azt uraljuk, az ki magyar fejedelme leszen magyarországnak, az melyet Isten ki is mutatott imár tükörül; sőt ebben is bizonyosok vagyunk, hogy imár megindult erre alá felé az német.“¹⁾ Az, kit e levelök szerint Bocskay utódjává akartak választani, nem más volt mint Homonnai, ki még nem nyilatkozott ugyan, „de tettei után ítélve — írá Mátyás — félelmes, mert mint nőtlen ifju, nagyratörő lélekkel bir.“ A tíz — írá más-helyt — nagyobbra nőheti magát, mint Bocskay idejében volt.“ Számok naponként növekszik, ez idétt már hatezer

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 133—134 l.

volt, észrevétlenül tűnnék fel és le, elfogdossák, s soraikba állítják a huszárokat.

De Homonnaira hasztalan számítottak, az összes magyarországi párt határozottan ellenséges állást foglalt el és leültetésükre megtette a szükséges lépéseket. A felső magyarországi biztosok, Dóczy és Forgács, e mozgalmak hírére megtették a szükséges intézkedéseket. Érintkezésbe tették magokat Rákóczy Zsigmonddal, intve őt, hogy kötelezettségétől el ne álljon. Parancsot küldöttek a megyékre, hogy fölkeljenek, Báthory Gáborhoz, hogy zászlóaljaival siessen a hajduk ellen, míg maga Forgács Tokajnál készült táborba szállani. Még előrelátóbb volt maga Mátyás. Nem tartott ugyan e tél folytán nagyobb veszélytől, de azért a végvárak parancsnokaihoz rendeletet küldött, hogy főként a Dunánál őrködjenek. Irt a budai basának is, kinek működését jól ismeré, intve őt, hogy a hajduk pártolásától álljon el. De mivel a protestációk — más gonoszok megelőzői — szóval és írásban már megtörténtek, utasította Thurzót és Homonnait, hogy „nyugtassák meg őket, ha lehet szép szerével.“

Maga Báthory is kész volt fölkelni ellenök, s ehhez képest intézé készületeit. Mindenek előtt az aggódó erdélyieket kívánta megnyugtatni s Ecsedről oct. 31-éről ily szellemben irt nekik: „én is egyik országtagja és hazája szerető ember lévén, kíváncsi vagyok, hogy ha mit hazánknak romlására és kárára értek lenni totis viribus kegyelmetekkel egyetemben mi is az országnak és hazánk háborgatóinak és romlására igyekezőinek ellenek álljunk, az olyanoknak eltitkolója se legyek. Tudom, kegyelme-teknél is alkalmasént nyilván vagyunk immár országunkban az hajduknak hazánk ellen való insurgálások, de minthogy bizonyosb lehessen kegyelmek is benne, akarom én is certificálnom felőle kegyelmeket. Az bizonyos hogy feltámadtak, szándékokat pedig valóságosan

sem az ő felsége commissariusinak, sem pedig az vármegyéknek nem jelentik. Immár ugyan felesen is vannak, micsoda indulattal és szándékokkal legyenek ember nem tudhatja. Azt immár vöttük eszünkbe, hogy vagyon tutorok kitől rendeletek és bizatások vagyon, de akár ki legyen, az nem hazájának jóvoltán igyekezik. Kegyelmeteket annakokáért mint jó akaró uraimat és atyámfiai szeretettel kérem, előtte viselvén kegyelmetek hazánknak az előtt való elmúlt esztendőekben nagy iszonyu romlását, hogy azt eltávoztathassuk, az országban vigyázzon és legyen országul készen, ha országunknak romlására ismerjük valami indulatjokat, szándékokban őket elő ne bocsássuk, ellenek álljunk; nincsenek pedig jó indulattal. Én is kegyelmetekkel minden országunk előmenetelire és hasznára való dolgokban egyet értek. Mint hazafia kegyelmetekkel egyetemben hazánknak igazán is akarok szolgálni.“ Egy utóiratban pedig az előkészületi rendszabályokat írja meg: „Forgács uram is készen van, Tokajhoz akar szállani, az vármegyék is minden felé gyülekeznek, minthogy igen is parancsol nekik Forgács uram szünetlen. Én is készen vagyok kegyelmetek pedig meglátja, meg is mutatom azzal, hogy hazám szerető ember vagyok, ha kíváncsodik s látom kegyelmetekre való gonosz szándékokat, és indulatjokat, jószágom és életem fogyásáig kegyelmetek mellett leszek, valamiben kegyelmetek az én szolgálatomat kívánja, azzal mutatom meg hogy hazafia vagyok, fejem fenállásáig kegyelmepektől szolgálatomat meg nem vonzam. Hogy pedig Erdélyből hívatom szolgálmat kegyelmeteket kérem valami gonoszra ne magyarázza, mert ha kíváncsodik az mint ennek előtte is egy néhányszor magamat ajánlottam kegyelmeteknek, velek egyetemben kegyelmetek mellett életemet elfogyatom.“¹⁾

¹⁾ Eredetiről, mely t. Mike S. tulajdona.

De alig küldte el e levelét, midőn az egri basátul maga is kapott egy barátságos figyelmeztetést, mely egész gondolkodását megváltoztatá. November 30-áról követet küldött s levelet irt ez hozzá, melyben ír: tekintetes nagyságos fiam, így magyarázza meg magának és értse meg a hajduknak ezen fölkelését vagy csoportozását, nincsen az sem nagyságodnak, sem a magyar nemzetnek kárára; és a jó Isten látja mi sem voltunk soha és nem vagyunk a magyar nemzet kárára, valamiképen áll hatalmas császáruk igérete, a míg csak fejünk meg fog lenni soha sem állunk el a magyar nemzettől. Hasonló okból ezek a hajduk győzhetetlen császáruknak fejet hajtottak és ruhájába kapaszkodtak. És mindenesetre itt a szomszédságban szükséges, hogy nagyon ne bántogassuk a hajdukat és ne zavarjuk, tudván, hogy a ki őket haddal támadja meg, ellensége az hatalmas császárnak. Így tudja meg tekintetes fiam ezen tanácsomat.¹⁾

Ez értesítés leleplezé Báthory előtt a dolog valódi állását, s őt magát is eddigi magatartásának megváltoztatására birta. Mert belátta azt, hogy ha szövetkezik a mozgalommal, az őt valószínűséggel Erdély trónjára juttathatja, s épen azért nemcsak nem támadta meg őket midőn még kevesen voltak, hanem elnézte, hogy váraitól nem messze erős haddá tömörüljenek. Sőt ez naptól fogva legalább az első pillanatokban s az erdélyi rendek irányában azt mutatta, mintha kezökre játszanék, s midőn Rákóczy Maczasdit hozzá küldé azon felhívással, hogy Erdélyhez korábbi „jó akaratát mutatván“ szállítsa le a hadakat, Ecsedről nov. 5-éről leplezetlenül válaszolt „mod innár ezeknek leszállításában nincsen, mert nemcsak hatezeren, inkább hiszem hogy tizenhatezeren is vannak. Sőt magamnak is kengyelben fél lábom; magam szolgálmat

¹⁾ Hatvani brüsseli okmánytár III. 234. l.

Ecsedbe hivattam, az Tiszán innét való vármegyét is felültettem; mindenképen készen vagyok, az Tiszán túl is mind készen vagynak a vármegyék. Nemzetemmel egyetértvén, országomnak akarok szolgálni azok ellen, kik hazámnak ellenségei lesznek. Látom azt, hogy jámbor szolgálatomnak, s kegyelmetekhez való igaz hűségemnek semmi tekinteti és haszna nem volt, s nincsen is kegyelmetek előtt, az mint szokták mondani: gratia praeteriti nulla laboris erit. Mennyi költséggemmel, fáradságommal szolgáltam ez elmúlt esztendőben is én kegyelmeteknek, jól tudhatja kegyelmetek, mostan is azon ember volnék, s ha kegyelmetek vötte volna tőlem. Mert annyi szolgálatomnak jutalma nem azt érdemelte volna kegyelmeitektől, hogy kegyelmetek aequalissá tegyen az ott ben levő erdélyi atyafiakkal, hogy törvény szerint adassék meg nekem is azon üstől maradt jószágom; de ha imár úgy lött is, az erdélyieknek causájok elővitetett, és jószágok meg is adatott, az enyém pedig más terminusra haladott, ki mikor lehessen, csak isten tudja; ez pedig nekem mely nehéz lehessen, megírni kegyelmeteknek nem tudom; de bizván Istenben hiszem azt. nekem megadatik.“¹⁾

S még kevésbé volt megnyugtató az, mit Báthorynak egyik meghitt barátja s neje után rokona, a már koros Lónyay István irt nov. 10-éről Petkinck, az erdélyi korlátnoknak: „sok szóval most kegyelmednek nem írhatok, de az kegyelmed írása és jó intése szerint nekem oly gondom vagyon az jó csendességes és békességes állapotnak megmaradására, telhetségem szerint, az mire az jó Ur Isten reá segít, mint az magam életének megmaradására, csak hogy megitélheti azt kegyelmed az elkezdett dologban, mely nehéz legyen az várakozás, kíváltképen

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 134—135 l.

ifju embernek, és ilyen bizonytalan változó felindult időben; kinek szinte most legnehezebb az várakozás, ilyen felindult és zendőlt állapotban nem tud mihez tökéletesen bizni és fogni az várakozásnak bizonytalan reménységeért, holott már az felindult nép is nem késnek dolgokban, ha mely felé mit akarnak, ki mind csak veszedelmünkre való, akármihez kezdjenek is.“¹⁾

De bármily aggasztók voltak is ez értesülések Báthory hangulatát illetőleg, s bár mennyire tartott is Rákóczy e miatt a hajdu mozgalomtól, annak egyenes éle kezdetben nem érinté Erdélyt. Fölfelé tartottak, elfoglalták Putnokot, rabolva és pusztítva Tokajig barangoltak, honnan Thurzó visszanyomta ugyan őket, de most már Szikszó alá mentek, egyesültek az ottani táborral s így megerősödvé Kassa alá nyomultak követelvén, hogy a hídon szabad átvonulás biztosíttassék számokra. Nem merék megtagadni s most a hajduk egy része a szomszéd falukban széledt el²⁾, míg a fő-tábor továbbra is Szikszón maradt. Azonban bár a magyarországi erdélyi hadak fölkelésére megtétettek a készülétek s az illető rendeletek kiadattak, az ország nem fegyverrel, hanem alkudozás útján akarta letiltetni őket. A biztosok Kékedyt Bornemiszt küldék a hajdukhöz alkudozás végett, de ők szétoszlásról hallani sem akartak. Nem nyugosznak meg addig, míg Magyarországnak királya nem lesz — ha pedig kitűzettek, van hely számokra a hódoltságban. Más biztosok Budára mentek Ali basához, ki azokkal nov. 19-én érkezett. Ali nagyon ártatlannak mutatta magát, csudálkozott hogy a támadás okát tőle akarják megtudni: mely nem egyéb mint hogy sajátjukat, azt a földet, mit Boeskaytól nyertek, meg akarják tartani,

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 139, 140. 1.

²⁾ Brüsseli okmánytár III. 306. 1.

s azt tanácslá, hogy ne fenyegezzék, hanem bánjanak szépen a hajdukkal.

Ily körülmények közt, midőn az egyezkedés oly nehezen haladt, Rákóczy és az erdélyiek még is úgy hitték, hogy fenyegetve vannak. Mindenek fölött Báthoryt kívánták megnyerni, kinek leveleiből ismervén sérelmeit, egyezkedni olajtottak vele. Petki, a korlátnok, Lónyay Istvánhoz fordult e tárgyban, kitől bátorító választ nyert nov. 17-éről: „a hol kegyelmed irt volt elébbi levelében, hogyha mit innét vagy onnat nem érthetnénk bizonyosan írás által, mi is bizattatnék idegen interprestre: Imrefi uram nem szánja fáradságát bemenni, kivel kegyelmetek bizonyosbban tractálhatna ez romlott hazánknak jó állapota felől. Imrefi uram felől kegyelmednek azt irhatom, házánál Diószegen vagyon, ki talán mind ez ideig sem lehetett az urral szembe maga személye szerint; nem is itélem most házából ki is távozhassék, az minemü állapot most ide forog, az minthogy szinte most az én meszszjárásom lehetetlen; ő kegyelme felől is szinte úgy itélek; nem is ismerék uram írásinkban oly állapotot, kiből idegen interpretatio jöhetne, minthogy az dolog sem egyik fejedelem, sem másik fejedelem ellen való dolog; sem ez nyomorult hazánknak romlására való dolog, kinek tractálása félelmes lehetne, — hanem Isten szerint tisztességes és bátorságos tractálás, kinek immár az fundamentoma mi állapotban legyen, tudom urunktól ő nagyságától; az felől kegyelmednek bizonyos értelme lehet, és ez előtt is lehetett, ki tudom kegyelmed hire nélkül sem lőtt. Kíváncsítatik azért ebben mind egyfelől és másfelől csak az tükéletesen való megmaradás, mindenik félnek az ő böcsületes tisztességes állapota szerint az ő idejében véghezmenni, kiről bővebben kegyelmednek most sem tudok írnom.“¹⁾

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 143, 144. l.

Valóban Imrefi be ment Erdélyben Kolozsvárra. De az alkudozás többé már nem a *jus ligatum* körül forgott, s amaz ügyes és eszélyes államférfi rábeszélőleg mutogatá Rákóczynak, hogy fejedelemségéről lemondással, visszavonulással tetemes nyerceményt biztosíthat magának, míg öregsége és köszvényessége mellett e viharos időkben nem lesz képes magát sokáig fentartani. Rákóczy nem is volt idegen visszalépéstől, de egyelőre, míg végső megállapodás nem jött létre, e tárgyban csak alkudozott. Azonban a hír, mit Imrefi urának az eddigi elért eredményekről Ecsedre megvitt, teljesen megnyugtatót, hogy ohajtásainak teljesülése közelget. De meggyőzte őt arról is, hogy eddigi magatartása correct volt: szüksége van, hogy továbbra is oly állást foglaljon el, melylyel a főbb tényezők egyikét sem bőszihi fel maga ellen. S minden következő léptei ide voltak irányozva: a hajdukat szervezkedni engedé uradalmi közelében s biztos elvonulásukat sem háborgatá, míg maga engedelmeskedett a biztosoknak s dandárait összevonta.

A többi hadak készülődése is haladt e közben, bár lassan. Báthory Tarczal és Tokaj közt szállt táborba, s onnan Göncz alá ment. Ide gyülekeztek Forgács hadai is, míg a megyei hadak Szerencs alatt állomásoztak, hol Homonnai Bálint vitte a főparancsnokságot. De még mindig kerülték a fegyveres összecsapást, s december elején a megyék hadai új biztosokat küldtek Gönczre: Szakolyit és Csomakozyt, felhívni Nagy Andrást s a hajdu vezéreket, hogy egy bizonyos helyet jelöljenek ki, hol értekezletet tartsanak. Nagy András maga és a hajduság kívánatait leplezetlenül megírta Szikszóról december 3-áról Homonnai Bálintnak s a megyéknek: Megértették az ő izenetüket „holott nagyságtok és kegyelmetek mi tőlünk azt kívánja, hogy az nagyságtok és ti kegyelmetek gyűlésére elmenénk egy bizonyos helyre. Azért mi mind

kicsintől fogván nagyig egyenlő akaratbul eléggé meghánytuk és forgattuk az nagyságtok és ti kegyelmetek mi nekünk izent dolgokat; az mely dolgokat magunk fejétül nem akarjuk cselekedni; nem is akarunk addig nagyságtokkal és ti kegyelmetekkel semmit végezni, az míg az hatalmas török császárnak főember követei nagyságtok közt s mi közöttünk kegyelmetek között nem lesznek. Im irtunk az tekintetes és nagyságos vezér Ali passának egy levelet, hogy ő nagysága is bocsásson vagy négy meghitt főembereket az gyűlésre. Akarjuk mind kicsintől fogván nagyig, hogy az hatalmas török császárnak is legyenek bizonyos emberi jelen az gyűlésben; hallják azok is mit végezők nagyságtok és ti kegyelmetek. Azonközben az míg megérkeznek az hatalmas vezértül az követek, addig nagyságtok és ti kegyelmetek találjon modot benne, holott legyen gyűlésünk, és addig nagyságod s nagyságtok s ti kegyelmetek egész országul mind kicsintől fogván nagyig küldjön bizonyos hitlevelet mincünk, s mi is küldünk nagyságtoknak és ti kegyelmeteknek hitlevelet, hogy az frigy tractáláskor se nagyságtok és ti kegyelmetek között valami háborúság ne essék, se mi közöttünk. Bocsátottunk nagyságtok és ti kegyelmetekhez bizonyos meghitt követünket, kik által nagyságtokhoz és ti kegyelmeteknek mind levelünk által, s mind penig szónk által minden dolgok és akaratunk felől bőségesen megizentük nagyságtoknak és ti kegyelmeteknek. Ezen levél vívő meghitt jó akaró becsületes uraink s keresztyén atyánfiátul szóval minden dolgok felől bőségesben megizentük nagyságtoknak és ti kegyelmeteknek.“¹⁾

Ily nemü egyezkedésre a vármegyék még nem voltak hajlandók; egy deczember 13-án a szerencsi táborban tartott

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 147—148. l.

gyűlésökben a fölkelés szabályait szigorubbá tették, és az otthón maradtak táborba szállását elrendelék. De az egyezkedést sem akarák végkép megszakítani: megbízták Sennyei Miklóst és Rhédey Ferenczet, hogy menjenek a hajdu kapitányokhoz s csendesítsék őket. Mert a hajduk rabolva és pusztítva nyomultak előbb-előbb s deczember derekán már Rima-Szombathoz ért egy öt ezer emberből álló csapatjuk. Onnan azonban e dandár — azon hirre, hogy felülről német hadak közelgetnek — visszafordult s Szent-Péter és Miskolcz környékén teleptült le.

Rákóczyt e mozgalmak hirtelensége Váradra, hová hadai is összegyűlendőek voltak. Itt vette Báthorynak Gönczön deczember 18-án kelt levelét, melyben az ott való állapotokról értesíti: „Imár Isten kegyelmességéből az urakkal mind együtt vagyunk, egyenlő akaratból koronás királyunknak ő felségének, és országunknak akarunk hiven szolgálni. Ez ideig mind tractáltunk az hajdukkal, de még semmi vég dolgunkban nincsen; lehet-e vagy nem; abban is bizonyosok nem vagyunk. Ha jó intésünkkel velek nem végezhetünk, s különben nem akarják: szándékunk az, hogy karddal nyulunk hozzájuk; így is hazánk romlására szándékokban elő nem bocsájtsuk. Meggondolván kegyelmed is hazánknak ilyen nagy szükségét, kérem szeretettel kegyelmedet mint uramat, jó akaró szerelmes apámat, ő felségéhez és hazájához való hűségét, és igaz szeretetét megmutatván, az mint Lónyay István uram által kegyelmed nekem magát ajánlotta, sőt Közép-Szolnok vármegye is az mineműi parancsolatját in specie nekem küldte, az szerint országunknak ily nagy szükségének idején serio ujabban azoknak az vármegyéknek, úgy mint Biharnak, Krasznának, Közép- és Külső-Szolnok vármegyéknek parancsoljon, sem napot, sem órát ennek nem hagyván, minden késedelem nélkül jöjenek utánunk. Így az kegyelmed jó hirtelensége neve is mind ő felségénél, s

mind pedig országunknál hazájához való szeretetinek megmutatásáért nevedik, és terjed.“ S viszont egy utóiratban is sürgeti a csatlakozást: „Kegyelmedet mint uramat apámat kérem a mint a Meszesen innét levő vármegyékben parancsolt volt kegyelmed ennekeltte, akkor mellénk nem jöhettek, immár most alkalmatosság adatott kegyelmednek, hogy mint a mi fölséges koronás királyunkhoz, és szép hazánkunk ilyen szükségének idején jó akaratját megmutathatja, kérem azért kegyelmedet, hogy egy néhány nap legyen ott Váradban várakozásban, hogy a kegyelmed böcsületes személyének jelenlétével mi is minden dolgainkban országul alkalmatosbak lehessünk hazánk szabadságának megoltalmazására; hadait pedig mennél hamarébb lehet ereszse utánunk, kit országul háladó képen kegyelmednek mint ilyen szükségünknek idején jó promotorunknak szolgálhassunk meg. Én is pedig kegyelmednek jó akaró fia mint elébbi megtapasztaltatott apai szeretetit, mint pedig következendő jó akaratját fiui szolgálatommal és szeretetemmel hálaadóképpen szolgálhassam meg: e mellett várom kegyelmednek megtapasztaltatott elébbi jóakaratját, én is mindenben ajánlom kegyelmednek mint uramnak, szerelmes apámnak jó akaratallal való szolgálatomat.“¹⁾

Hasonlag Gönczről Forgács Zsigmond is sietteté a csatlakozást: „nagy szívszakadva várjuk az nagyságod segítségét, hogy azzal ujulván hadunk az ellenség rémüljön, és vagy fegyverrel, vagy könnyebb conditiokkal leszálljon. Igen megrémültek magokba. Követink vannak nállok, hogy teljes hatalommal bocsássanak hozzánk, ha akarnak szóllani, és az országgul egyetérteni; jóval jó, hol nem: úgy tartjuk őket, mint ország áruloit; várjuk oránkint őket; halljuk bizonynyal, hogy tizenkettőt esküd-

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 150. l.

tettek meg közülok, hogy azt végezzék, az mi az ország-
nak javára, és nekik is megmaradásokra lehet.“¹⁾

De e csatlakozáson kívül Báthory még mást is akart: biztosítani magát hogy Rákóczy lemondása a kellő időben bekövetkezend, s e célból Imrefi Jánost ujlag hozzá, Váradra küldé. Rákóczy nyilatkozatai most is megnyugtatók voltak, de egy előre kellő biztosíték nélkül végválaszt most sem adott. Sőt hogy Váradot biztosítsa, Bánfi Dénest — a Báthory nővérének jegyesét és eme fontos vár kapitányát elmozdítá e hivatalából s helyébe Rhédey Ferenczet nevezte ki. Ugyanakkor a Báthoryval kezdett egyezkedés folytatására Szilvásy Boldizsárt és Pécsi Simont nevezte ki, míg a magyarországi megyék táborába Sarmasági Zsigmondot küldé mint biztost, hogy ez azóknak biztosával, Homonnai Bálinttal egyetértve folytassa a hajdukkal kezdett alkudozást. Ezeknek — Homonnainak s Sarmaságinak — találkozása a hajdu vezérekkel a Kis-Hernád mellett Inascson történt, Muharem tihaja jelenlétében, de kiegyezésről az akkori hangulat mellett szó sem lehetett: „ők, mondák a hajduk, nem uralják a németet, mert nem az ő nemzetekből való, másodsor, hogy pápista bálványozó, harmadsor, hogy semmi fogadását meg nem állja, és a Bocskay István adományát sem teljesíti be, az kire kötötte magát, hogy megadja a bécsi végzés szerint. Azért magyar fejedelmet akarnak uralni. Így levén ezek — folytatá Szamosközy előadását: — ugyanott Homonnai Bálint uramot akarák fejedelemmé választani, de teljességgel recusálta. Nyolcz egész napig mikoron így veszekedtek volna és látnák mind Sarmasági uram, az erdélyi fejedelem képében való orator, mind penig Homonnai uram, hogy semmiképen meg nem alkhatnak, ötven napig való frigyét vetettek egymás

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 152. l.

közt, hogy addig mindkét fél csendességben legyen. A frigynek első napja kis karácson — azaz 1608-iki új év első napja¹⁾).

A fegyverszünet idejét Báthory felhasználta a hajduk lekötöztetésére, kiknek száma már ekkor megközelíté a tizennégy ezeret. Részéről az alkudozásokat Imrefi vezette, a hajduk kívánságait Foktői Máté kálvinista pap, s a mozgalom egyik vezére által küldék hozzá. Ha Báthory elnyeri a fejedelemséget, tegye Nagy Andrást zászlós urrá és váradi kapitánynya, Elek Jánost, az alvezért nagyságossá s valamely vár urává²⁾ „az pápistákat ne szenvedje se tanácsába, se udvarába, se tisztviselésébe; mert ezek nem lehetnek hívek az fejedelemnek.“³⁾ E feltételek túlzottak és elfogadhatlanok voltak. De a kiegyezés még is létre jött, „Báthory magának kötelezte az hajduságot“ s hogy terveinek teljes mértékben biztossítsa őket, Nagy András mellé maga részéről vezérnek Imrefit nevezte ki⁴⁾, ki a vezényletet tényleg át is vette.

Ez idő alatt Báthory Rákóczyval is folytatta az alkudozást. A magyarországiak közül Lónyay István és Forgács Zsigmond igyekeztek őt főként lemondásra bírni s ez és a hajduknak naponként növekedő rakoncátlansága — melynek megfékezésére magát elégtelennek látta — végre is engedékenységre bírák. Megígérte, hogy le fog mondani a fejedelemségről, ha kárpotlásul Szádvár és Sárosvárakat nyeri. De még ez által sem hitte, hogy a hajduktól biztosságban lehet s a mint kiegyezett február elején, visszaindult Erdélybe „Déva felől a belényesi uton

¹⁾ Szamosközi levele György Deákhoz Erd. O. Tört. Tára II. 124. l.

²⁾ Bethlen Farkas VI. k. 521.

³⁾ Pázmány Péter öt szines levél, a második levél bevezetésében.

⁴⁾ Borsos Sebestyén önéletleírása 36. Hoffman jelentése 128. l. Mindkettő az Erd. O. Tört. Tárában II. k.

sok veszély közt“ érkezett meg febr. 18-án Kolozsvárra¹⁾. Épen ez időben a magyar és osztrák rendek közt (a pozsonyi országgyűlésen február 2-án) aláíratott a híres frigylevél, mely végre is Rudolfnak koronájába került és Mátyásnak trónt szerzett. Tehát a kettős cél, melyért nem összegyűltek a hajduk, de melyre fölkelésüket ügyesen felhasználák, a teljesedés pontján állott. Csak a végrehajtás hiányzott s ezért még egy ideig fegyverben kellett maradniok. Ez nem történt meg újabb rakonczátlanságok nélkül: „az urak jószágát szabadon birták, a nemességet elnyomták, a községet megemésztették“ — panaszkodnak a biztosok, Hoffmann György, Barkóczy László és Lónyay András, kiket a magyarországi biztosok leültetésök végett február végén Báthory Gáborhoz küldöttek. A biztosok előadása hosszas volt, kimeríték minden okaikat s végre is megígérték az ináncsi feltételek teljesítését. Báthory nem biztatta őket, de nem is utasította el őket, hanem végaszépen megmutatta egyezkedését az erdélyi fejedelemmel, s nem nyomaték nélkül emelé ki, hogy Rákóczyval volt confederatio megtartását ő is kívánja. Azután a biztosok Imrefit hívták magukhoz, kézbesíték a nemes ország levelét és sok szóval intették, „hogy ő kegyelme intimus consiliáriusa lévén ő nagyságának úgy tanácsolja az urat, ki legyen Istenünknek tisztességére és hazánknek megmaradására.“ De bármennyit beszéltek is a biztosok, bármennyi ígéretet vettek is, nem sok hajlamot vettek észre a hajduk leszállítására. S valóban annak csak közelgett, de még nem jött el az ideje.

Mert még hátra volt a dolognak egy nem kevésbé fontos oldala: az erdélyi rendek megnyerése. E célból Báthory újabban Bethlen Gábort küldte Erdélybe, ki szokott ügyességével s tapintatosságával a tért erre előkészíté,

¹⁾ Segesvári Bálint naplója 170. l.

annyira, hogy midőn Báthory február elején őt visszahivatá Ecsedre, némi elégtétellel irta Medgyesről február 10-éről Rhédey Ferencznek: „rövid szóval azért, az Isten szent neve legyen áldott, én mindeneket becsülettel véghez vittem uram.“¹⁾

Épen ez időben s e tárgyban Imrefi Petkivel, a korlátnokkal alkudozott. A dologtól ez nem volt idegen, de többféle aggodalmi voltak, főként „kétségtől félt.“ Megnyugtatósa végett Diószegről február derekáról irt neki Imrefi: „oly hasznos és szent dolgot, az ember nem indithat, ha kimenetelét Isten meggátolja, kinek kezében vannak a szerencsék, hogy az emberek ne szidalmazták; viszont soha oly rossz dolgot nem indithat, ha Isten jóra fordítja az kimenetelét, minden dicséri. Az ember elsőben mindenneknek felette Istennek tartozik nagyobb, azután nemzetének és hazájának, azután fejedelmének. Ezeket előttem viselvén, nem nézvén a szerencsét Isten mint szolgálathassa, minthogy előretudók nem vagyunk, hanem az Isten és az idő az mit reánk hozott vala, kiből sem ország, sem urak nem lőnek elegek, mint bennönket megszabadithassanak, hogy mind Istennek, mind nemzetünknek, hazánknek, és fejedelmünknek is szolgáljunk, úgy kényszerítetttem így preveniálnunk, holott ez csak jövő vasárnap volt az veszedelemnek napja, tudván sokan közülünk Lónyay István uram által, és Forgács Zsigmond uram által is minemő végezése is volt az urral az fejedelemnek, tudniillik hogy kijő Erdélyből, és az urat hagyja helyében, melyet ha nem tudtam volna, noha elég rettenetes veszedelmet láttam az szegény országra hogy következendő, — de nem tudom, hogy ha ebbe avattam volna magamat. De hogy ezt tudtam, magam-

¹⁾ Eredetije Tunyogi Cs. József gyűjteményében. Egész terjedelmében az Okmánytárban.

mal is mind Kolozsváratt, és itt is Váradon beszélt felőlle, főképen ez vitt reá, látván is ő nagysága személye felől mit beszélnek, és hogy egyáltalában reá mennek, és így mind magának, mind a szegény hazának ki tudja micsoda állapota következhetik. Azért áldott az jó Istennek szent neve, ezek annyiban megcsendesedtek, hogy elvárják az ur követét onnét belől, ha ő nagysága az fejedelem az urral való végezése szerint kijő: mindenek szép renddel és móddal teljességgel letelepednek és leszál-
lanak, és csak az ur szolgálatához tartják magokat, az urral való végezés szerint. Az ur is mindeneket az magáéból szépen megelégit. Minthogy pedig az urunk tökéletes eszes öreg ember, nem kételkedem semmit hozzá, hogy az mint végezett az urral azt megmásolja, holott végáru vagyon köztök, mely dolgokat itélem, hogy kegyelmed is jó részt ért.“ Figyelmeztette főként, hogy „nincs bizony nem is leszen soha az fejedelemnek sem az országnak jobb akarója az urnál, sem jobb szolgájok én nálamnál; mert ha Isten után mi nem löttiünk volna, még az frigy előtt tized nappal, megláttuk volna mi következett volna,“ s kéri, gondolja meg, hogy „az ur közt és a kegyelmed közt való szeretetet uram csak úgy viselje kegyelmed, hogy maga azt meg ne idegenitse.“¹⁾

E levél némely kifejezése sértette Petkit, s Imrefi nem késett őt megnyugtanni: „Kegyelmedet ugyan kérem, hogy kegyelmed se írása által, se gondolkodása által engem igaz atyjafiát azzal másszor ne szennyezzen, az mivel irását concludálja, hanem tartson úgy, mint igaz atyjafiát, mert kegyelmednek szeretettel szolgálok.“²⁾ Ez időtől fogva a rendekkel való kiegyezést napról napra jobban sürgeté:

1) Történelmi Tár XIII. 158—159. l.

2) Történelmi Tár XIII. 160. l.

Ecsedről nem sokkal utóbb ira, figyelmeztetve Petkit Váradon tett ígéreteire: „azért ha kegyelmed most annak igazán hiven megfelel haladék nélkül: hidd meg uram, és kegyelmed tartsa meg ezt az én írásomat bizonyságul, mint ezelőtt való írásomat: kegyelmed mi bennünk meg nem fogyatkozik; hanem az melylyel Báthory Boldizsárt emlegeti: az Isten annál is kedve szerint valót ad kegyelmednek. Látjátok uram az Isten providentiáját, és csudálatos munkáját! hogy ne láttassatok Isten ellen cselekedni cedáljátok az igaz urnak és szánjátok meg a szegény hazát; legyen vége a házi romlásnak.“¹⁾

Végre a sok ígélet és főként a hajduk fenyegető magatartása megtették a kellő hatást. S most Báthory az időt elérkezettnek tartván, követek által sürgette a rendeket. Február derekán Dengeleghy Mihályt és Csonka Gergelyt Ecsedről Kolozsvárra küldé. Az első által Imrefi is irt Petkinek: „Tudom kegyelmed mint igaz hazafia, és az urunknak is jóakaró szolgája előtte viseli mindeniknek az böcsületes javát, sőt tudom azt is, az mire kegyelmed én általam magát ajánlotta az urnak Báthory uramnak, az urunk engedelmeből, ő nagyságának előtte viseli; most az ideje, hogy kegyelmed halasztás nélkül az Istenért előtte viselje, és véghez is vigye; kiért ismét, ha az ur Isten élteti háladó atyjafia leszen.“ Egy utószavában még inkább sürgeté: „én senkinek egyébnek nem irtam, hanem csak kegyelmednek, ahoz képest, hogy tudjuk, hogy kegyelmed viheti véghez; és hogy nem másnak is, hanem urunk után csak kegyelmednek köszönjük. Ebben pedig csak az a dolog, hogy ne haladjon uram; azért most lássa kegyelmed. Ebben én néztem az urunk és a haza javára.“²⁾

¹⁾ Történelmi Tár XIII. 161. l.

²⁾ Történelmi Tár XIII. 157. l.

Dengeleghy és Csonka Kolozsvárott kénytelen kellett lenni jó fogadtatásban részesültek. Az előbb Bethlen, most Petki által megnyert rendek nem voltak idegenek, s csak annyit kívántak, hogy Báthory a hirdetendő országgyűlésig várjon. Midőn e követek visszatértek, Báthory Diószegen volt, hova a hajduk csendesítése végett ment azon ígéret folytán, melyet Imrefi adott Hoffmannak és biztos társainak. Még innen február 23-áról válaszolt az erdélyi rendeknek: „Az kegyelmetekkel s mind pedig Rákóczy urammal való előbbi végezéseink szerint Dengeleghy Mihály és Csonka Gergely uraimék által való mostani jó választételét, mint uraimnak jóakaró atyámfiaiának, megszolgálatom kegyelmeteknek. Az kegyelmetek kívánsága szerint immár az gyűlés napig elvárakozom, de kérem kegyelmeteket, kegyelmetek ne halogassa. Itt kin is az szegény hazát hadainkal ne rontassuk, mert Kassátul fogván az Meszesig az földet befogták; az végezés szerint megparancsoltam mindjárt a kapitányimnak, kik Erdélyország határán vannak hadastul, hogy ha életeket szeretik, az határokon belül az vitézekben ne bocsássanak és semmi kárt ne tegyenek, mert büntetetlen nem szenvedem; az mi pedig illeti az kegyelmetek követe hozzám bocsátása felől való kívánságát, hogy arrul is assecurálnám kegyelmeteket, fogadom az én hitemre, hogy valamikor, és valamely követeket kegyelmetek hozzám küld, békével visszabocsátom és bocsátatom kegyelmetekhez. Ez mellett két *salvus conductus* is küldtem kegyelmeteknek, hogy békeségesb és tanácsosb utjuk lehessen mind ide jöttökben és visszamenetekben.“¹⁾

S ugyan ekkor, a mint kilátásai biztosak voltak a fejedelmi székhez, azokat igyekezett lekötelezni, a kik befolyásuk és állásuknál fogva tervei ujába könnyen aka-

¹⁾ Eredetiről, mely Miko S. ur birtokában van.

dályokat gördíthettek volna. Így nyugtatta meg egy február 28-án kiállított hitlevéllel Bocskay Miklóst, hogy ha fejedelemmé lesz, erdélyi várait, kastélyait, udvarházait visszaadja, azokat t. i. melyeket Rákóczy lefoglalt s azok birtokában védelmezni fogja őket.“¹⁾

Eközben Rákóczy Kolozsvárra márczius 3-ára országgyűlést hirdetett. Báthory követei Bánfi Péter, Macskási Menyhért, Petheő István is jelen voltak ezen, hol a közhangulatot urok irányában teljes kielégítőnek találták. Márczius 5-én Rákóczy a nagy templomban a rendek előtt bejelenté lemondását, hosszan számlálván elő okait. Ezután elhagyta a templomot s harmadnapra márczius 7-én nejével és három fiával elutazott magyarországi birtokaiba. Ugyan ez napon összegyűltek a rendek a fejedelem-választásra. A követek előadták ez urok óhajtatását és ígéreteit tartalmazó levelet, mire a rendek hasonló szíves indulatjokról biztosítván őket, tüstént visszabocsáták. Ezután a választáshoz fogtak; a választás, mint előre látható volt, Báthoryra esett. Miután a választás eredményét hírnökök által a város lakosaival tudatták, s „örömet lövetének az nap a piacon trombitálván és dobolván“²⁾ a rendek a fejedelmi propositiókat a tulajdonképeni hitlevelet elkészítették. Az következő nyolcz pontot foglalta magában:

„I. Hogy a religio szabadságára magát megkötelezze, és abban személyválogatás nélkül minden rendeket megtartsa, s oltalmazza, in liberis eorum exertitiis, mint Sigmond fejedelem idejében.

II. Minthogy az elmúlt sok háboru időben, mind vérünk hullásával, s mind hazánkon kívül való bujdosásunkkal az egy főszabadságunkat a libera electiót megtartottuk, és a két császártól is, valamint s valahogy

¹⁾ L. e hitlevelet az Okmánytárban.

²⁾ Segesvári Bálint 171. l.

lehetett, extorqueáltuk. Kivánjuk ő nagyságától, hogy köteles legyen arra, hogy teljes életében, akármely szerencséjében minket abban megoltalmaz, és megtart, és semmi szin és csere alatt, vagy testamentum tételével, vagy különben, szabadságunk ellen el nem áll, és e mostani hajduságnak ő nagyságához való kötelezésével, *jus armorum*, aut *concombii in regno* semmiképen nem praetendál.

III. Abban is ő nagysága hitivel quietáljon bennünket ígéreti szerént, hogy a hajdu vitézekkel való transactióval minket országul, három nemzetül, Magyarországnak ide tartozó részeivel egyetemben, sem hittünknek, sem törvénytünknek szabadságában, sem birodalmunkban és határinkban, sem személyünkben, sem semminemű javainkban, jószágunkban, kicsinytől fogva nagyig meg nem sért semmi időben; hanem inkább az ország javára és oltalmára igyekezik ő nagysága azokat is lekötelezi.

IV. Kivánjuk azt is, hogy a hajdu vitézeket ő nagysága hittel kötelezze arra kicsinytől fogva nagyig, hogy semmi változásokban, (kit isten távoztasson) és interregnumokban semmi támadozással, és pártütéssel a libera electiót nem turbálják; hanem az unio szerint, valakit *communibus suffragiis* az három nemzet választ, ők is annak, és az országnak, fejek fennállásáig híven szolgálnak.

V. Ez felháborodott állapotban ő nagysága mind a két császár között hazánkat békességes állapotban megtartani igyekezzék, mivel mi a hadakozásra akár melyik ellen is elégteleneknek ismerjük magunkat, kiváltképen a törökkel a szegény hazának régi szokása szerént, *instar praedecessorum Principum* frigyet tartson. A két Oláh-országgal is a jó szomszédságot megoltalmazza.

VI. A hajdu vitézeknek, mind generálisoknak, kapitányoknak, hadnagyoknak és egyéb tisztviselőknek állapottjokat, tiszteket úgy igyekezze rendelni ő nagysága

hogy a hazának régi jó rendtartásának, és abban levő tisztviselőknek semmiben ne praejudicáljon, se ártalmára ne legyen. Tiszteket bene meritis sine discretionis religionis adjon a hazafiainak.

VII. Ez országban minden rendeket, nemeseket, vitézlőket, kerített és mező-városokat szabadságokban, törvényekben, igazságokban megtartsa, előtte való fejedelmeknek donatiót, privilegiumit, inscriptióit, diplomait megtartsa.

VIII. Az egész Székelységet régi szabadságokban, melyben ennek előtte való fejedelmek, azolta miolta Sigmond fejedelem ujabban a szabadságot megadta nekik, megtartották, minden rendben ő nagysága is megtartsa.“¹⁾

Az eredménynek s propositióknak Ecsedre megvitelét egy a három nemzet tagjaiból választott követségre bízák, melynek feje Kornis Boldizsár volt. A követek márczius 9-én indultak el Ecsedre. Az új fejedelem őket szívélyesen fogadta, megvendégelte, s feles kupákkal megajándékozta. Az ország választását pedig hosszas beszéddel köszönte meg s ígéré: hogy székének elfoglalására Kolozsvárra siet. Ugyane követektől, kik márczius 24-ig maradtak nála, köszönő levelet küldött a rendeknek. „A kegyelmetek — ír — becsületes atyjafiát és hozzánk küldött követit nagy szeretettel láttuk, propositióit megértettük és szavoknak minden részében helyt adtunk. Hogy kegyelmeteknek az én régi híres neves nemzetimnek ez országnak eleitől fogván való nagy szolgálatokat szemei előtt viselvén, én hozzám, azoknak maradékához, ilyen jó akaratát mutatta, hogy magoknak s szerelmes hazánknak fejedelmévé választott, kívánjuk az jó Istentől szívünk szerént, hogy ez kegyelmetek cselekedeti legyen immár szegény hazánknak megmaradására, és mi az kegyelmetek hozzánk megmu-

¹⁾ Approbata II. rész, 2-ik art.

tatott jó akaratát mind közönségesen szolgálhassuk meg, s mind pedig privatim kinek-kinek hálálhassuk meg. Az articulusokat minden részében az kegyelmek kivánsága szerint igyekeztünk acceptálni. Az több dolgokrul kegyelmeknek az kegyelmek becsületes követitől szóval izentünk.“¹⁾

Most Báthory készülődéshez fogott s összeszedvén mindent, mit a külfény emelésére tartozandónak hitt, nejét, Palocsai Annát, Ecseden hagyván, megindult. A rendek Bethlen Gábort feles kísérettel küldék elébe s virágvasárnapján — márczius 27-ike volt — Kolozsvárra kísérték. Szeretettel és szívélyesen üdvözlék: „érje föl nagy tettekkel Istvánt, kegyességgel Kristofot, hazaszeretettel Endrét!“ Egy jezsuita, Forró, hízelt szavakkal magasztalta. A nép zugással fogadta, de nem Báthory, ki pártfogását is a körülmények szerint megigérte. Másnap a székesegyházban az országgyűlés jelenlétében felesküdt a nemzet jogai és kiváltságainak, az egyesek szabadságának, a szabad vallásgyakorlatnak, az Ecsedre küldött propositóknak, a hozott és hozandó törvényeknek megtartására. A vár-fokról dörgő ágyuk, a harsogó trombiták tudatták a néppel, hogy az uj fejedelem az alkotmányra felesküdt. Ugyan akkor a rendek is letették a hitet: „hívek lesznek Báthoryhoz fejök fenállásáig, jószágok elfogyásáig s feljelentenek neki minden cselszövényt melyet bár ki is ellene vagy az ország ellen forralna.“²⁾

Az országgyűlés még együtt maradt s még tanácskozott april 3-áig. Főtárgy volt az adó kivetése s a legszívesebben fogadott a dézma és borárendának egy évre elengedése. A fejedelmi udvar őrsége álljon 500 lovas és 500 gyalogból. Mind a portára, mind más szükséges

¹⁾ Eredetiről, Mike S. ur gyűjteményéből.

²⁾ Lásd az Okmánytárban.

helyekre küldjön a fejedelem tanácsával egyetértve követet; a béke-értekezletre pedig mind a három nemzetből válaszsza megbizottjait. Ezek Kővár, Huszt (s az ezekkel csaknem egy időben elfoglalt) Nagy-Bánya tigyét felhozzák a béke-értekezletre. Az elbucsuzott fejedelemnek azon adományai, melyeket leköszönése után tett, érvénytelenek. Utolsó napon a rendeket fényes lakomával fogadta.

A mily szép renddel ment véghez a fejedelmi szék betöltése, épen oly renddel lőnek végrehajtva a hajdu fölkelésnek magyarországi czélzatai is. A török biztosokkal márcz. 28-án Érsekujvártt megújittatott a zsitvatoroki béke, melynek meg nem tartása lényeges oka volt a túmadásnak. Egy nappal előbb márczius 27-én kiadatott a hajduknak a budai basa és a magyarországi kormányzó biztosai részéről a hitlevél, melyben ezeknek követelései megadattak s mely szerint általános bűnbocsánatot nyertek, és a Bocskaytól nyert birtokaikban és szabadalmaikban megerősítették ¹⁾.

S a mint e kiegyezésről a felső-magyarországi tábornak hivatalos tudomása lett, annak vezére, Homonnai Bálint és Szécsy György, a szerencsi táborban april 12-én elkészíték a frigy-levelet a hajduk számára. Mindenekelőtt az érsekujvári frigy megtartására kötelezték magokat, megígérték, hogy Bocskay adományában megtartják azokat, hogy jövőre Kálló is hajdu kapitányság lesz, ellenkező esetben a vár lerontatik, hogy mindenkinek teljes bűnbocsánat adatik, a foglyok elbocsáttatnak. De ennek fejében a hajduk is eloszlanak, a zsákmányt visszabocsátják a szegénységnek, az egyezési pontokat megtartják s nem fogják bántani azokat, kik soraikból az ország zászlója

¹⁾ Mind a két okmány Katonánál XXVIII. k. 792. köv. l.

alá álltak ¹⁾). A hajduk erre — april 19-én ²⁾) leszálltak, de soraik közül hat ezer ember azon sereghez csatlakozott, melyet Mátyás a pozsonyi frigy-levél és határozatok ellen tiltakozott bátyja megtámadására Prága felé vezetett. Minden, minden arra mutatott, hogy Báthory Gábor a trónja megszilárdítására vezető eszközökhöz sikerrel nyulhat.

¹⁾ L. egész terjedelmében az Okmánytárban.

²⁾ Sepsi Laczkó Mikónál III. 123. l.

MÁSODIK FEJEZET.

Báthory Gábor első felléptével Kolozsvárrt a rendekre és népre kedvező benyomást gyakorolt. Nyájas és lekötelező tudott lenni. Modora kellemes, szavai szívélyesek voltak. Senki sem találta botrányosnak, hogy a nők számára mindig volt egy-egy bókja. Kedélyességre magyarázták, mert nem vala okuk azt hinni, hogy az ifju férj őszintén ne szeretné nejét, kit a közvélemény — a daliás fejedelem alakját véve példányul, lihetőleg szépnek tartott. Nem volt ugyan a nép öröme zavartalan, mert a vele jött hajduk nem egy házi gazdát kitúrtak lakából¹⁾, de előttök ismeretes volt ezek garázdálkodása s ugy hitték, jövőre a conditiok hasonló kellemetlenségtől mentesekké teendik őket. Azután a főurakat a fejedelemnek egy nyilatkozata kevésbé megdöbbsentette. A lakomán t. i., melyet a rendeknek adott, némi naivsággal kérdi az asztali vendégektől: „miért ostromolta János király Szebent?“ s maga felelt magának „mert a szászok pénzzel bővelkednek“ és kis szünet után hozzá tévé „aztán, urak, valaki Erdélyt birni akarja, Szeben városának kulcsait vegye zsebébe és ugy birhatja a szászokat, valamint akarja.“ E mondatban egész uralkodási program volt, melyet jövője igazolt ugyan, de a melyet ezuttal komolyan aligha

¹⁾ Segesváry Bálint krónikája. Erd. Tört. adatok IV. k. 171. l.

vett más, mint Kornis Boldizsár, ki úgy látszik, nem csatlakozott őszintén Báthoryhoz, némi bizalmatlansággal kísérté lépteit, mint a catholicusok és öregek pártjának feje, minden merészebb tervezettől, minden politikai kockáztatástól tartva, e szavak őszinteségén megdöbbsent. „Bizony ez a lator — sugá szomszédjának — megemészti Erdélyt!“¹⁾

Ez napon, még csak Kornis gondolt rá, hogy Báthory hozzáfoghat e programm valóításához. A többiek zavartalan engedték át magokat az örömeknek és élvezeknek, melyeket az öblös kupák csengése, a zajos társalgás, a fejedelmi zenészek palotásai, és kesergő vagy friss magyarjai okoztak. Azután úgy látszott, hogy Kornis aggályát mi sem igazolja. Liberalitása, melylyel párthiveiről a fejedelem gondoskodott, mindenkire jó hatást gyakorolt. Szerették, hogy Bethlen Gábor a fejedelmi tanács tagjává tétetett, hogy a székelyek kapitányává Kornis Boldizsár lett, s hogy az öreg Petki János helyére, ki a korlátnokságról lemondott, Kendi István, az 1594-ben lefejezett Sándor fia neveztetett ki, tagja e hazafias indulatu, sokat szenvedett és népszerű családnak, mely notán elvesztett jószágait csak az imént kapta vissza, de kit régi szerencsétlenségei sem tartóztathattak, hogy a politikai élet küzdelmökjára ki ne lépjen.

A rendek kellemes benyomást vittek magokkal haza. S valóban e gyűlésnek fontos vívmánya volt a conditiók divatba hozatala, születménye hasonló szellemnek, mely Magyarországon nyolcz hóval utóbb a koronázás előtti törvényezikket fogadtatta el Mátyással, s melyben ők nem ok nélkül az alkotmányos élet nevezetes garantiáját szemlélték. A fejedelemnek sem volt oka elégtétlenségre: habár a zivatar még nem csendesedett egészen le, s a

¹⁾ Krauss krónikája Fontes Rerum Austr. Scriptores III. k. 6. l.

láthatár sem volt még tiszta, de fogadtatása meggyőzte, hogy országa összes erejére számíthat. A hódoltsági helytartókkal olyan volt viszonya, mely reményt nyújtott, hogy a portán megerősítése az ott épen e napokban történtek daczára sem fog feltűnő nehézségre találni. A családi viszály a német császári család tagjai közt, ezeknek törekvése, hogy a család-főt letegyék s a prágai és bécsi udvarok közt kitűtött küzdelem biztosíták, hogy ez oldalról sincs mitől tartania.

E viszály még más oldalról is hasznos szolgálatot tett Báthorynak. A prágai udvarnak utolsó időben, az Erdély leigázására folytatott küzdelemben, alkalmas eszközei voltak az oláh vajdák, kik közül egy pár Rudolf segélyével nagyravágyó czélzatokat kergetett. III. Mihály, kinek furfangosságával csak aljas, megvesztegetett lelke állott párluzamban, Rudolf helytartójává — vagy mint maga nevezé magát, — Erdély fejedelmévé levén, a két ország egyesítésével czélzatait már elérte. De gyilkosává az lett, a kinek eszköze volt; őt, a Báthory Endre hóhé-rát, saját sátorában ölette meg méltó czimborája, Básta. Utódjává némi villongások után, mi alatt Básta jelöltjének nem tudott többséget szerezni, elődjének, II. Mihálynak fia, Sorbán VII. Radul lett. De Rudolf e választással is nyert. Radul híve volt s a hűségi esküt Prágában a császári kezek közzé tette le. Felfogta előde terveit, kinek kétszínűségét és jellemtelenségét is örökölte. Ő buktatta meg Székely Mózesst s érvényt szerzett a császári uralomnak. Azután Bocskay ellen is szerencsét próbált, de ettől megveretett. Mi alatt azonban ő idegen korona után járt, saját koronáját tette kockára: míg ő Erdélyben Székely Mózesst legyőzte, egy török sereg országa ellen ment. E sereget visszanyomta ugyan, de maga sem bizott diadala stikerében és újra Erdélybe ment, hol Bástánál keresett segélyt, de nem nyert. Ez alatt honn alattvalói

fölkeltek ellene, s egy bojárt tettek utódjává 1604-ben. Csak nagy bajjal sikerült legyőzni versenytársát, lecsendesíteni országát, s két év múlva 1606-ban kiengesztelni a törököt.

A küzdelmekbe a moldvai hospodárok is beleelegyedtek. A két ország egyesítésének tervét egyik-másik nagyra-vágyó vajda olykor-olykor szívesen felvette, s így a két állam közt a béke többször rendült meg. Bocskaynak, midőn Radul ellen harczolt, szövetségese volt a moldvai vajda, kinek birtokában hasonlólag erős küzdelmek s gyakori trónváltások fordultak elő ez időt, előidézve török vagy német pártok által, melyek közt ingadozott az ország. Movila Simon és Jeremiás, továbbá Mark bojár egymással szemben voltak egyszer s máskor vajdák, míg nem Jeremiás maga maradt. Ennek halála után 1608-ban özvegyének, egy ravasz és vállalkozó szellemű nőnek, pártja győzött, ki idősebb 13 éves fiának, Konstantinnak megszerezte a vajdaságot.

Midőn Báthory trónra lépett, Konstantin a moldvai hospodár és Radul az oláh vajda közt szinteg béke volt ugyan, de ez erős ellenszenvet palástolt. Mindkét ország teljesen elismerte a porta fensőségét s ez annyival keményebben tartá visszanyert jogait, mennyivel több alkalma volt a lezajlott 15 éves háboru alatt meggyőződni, hogy — Erdélyt is oda értve — a három szuzerain tartomány coalitiója a bécsi udvarral nagy mértékben veszélyezteti a magyar hódoltságot. Ily coalitiókra most rossz idők jártak. A Habsburgok kezét családi versengésök nagy mértékben megköté, s Radulnak erős oka volt palástolni németességét. Könnyen fejébe és koronájába kerülhetett volna, akkor midőn a porta minden léptét gyanuval kísérte s csak kényszerítve tűrte a vajdaságban.

Báthory mind e viszonyt és körülményeket tisztán felismeré. Fiatal kora daczára helyes tapintattal fogta fel

helyzetét. Jól látta, hogy merről fenyegetheti leghamarabb veszély, fölismeré, melyik oldalról biztosíthatja magát legkönnyebben. Első nyilatkozata, melyet a serlegek csendje közt félig tréfásan tett, még senkit sem jogosított fel azt hinni, hogy valaha Szeben kulcsait kezében karddal fogja követelni, de bizonyságul szolgált, hogy teljesen ismeré a veszélyt, melyet országára a szászok kifelé gravitálása hozott már is, mely irányban annyival biztonságban működhetnek ezek, mennyivel erősebben áll alkotmányuk bástyája. Első diplomatikai cselekvénye azonban már mindenkit meggyőzhetett, hogy ez ifjuban tiszta ész és megtörhetlen erős akarat lakik — határt nem ismerő szenvedélyességét ezuttal még semmi sem hozta napfényre. Első értekezlete tanácsuraival az oláhországi viszonyokra vonatkozott, s első követe az oláh vajda, Radul ellen volt intézve.

Soha sem volt kedvezőbb az alkalom Radul megbuktatására, mint épen most. Elzárva a prágai udvartól, a törököktől csak megtűrve, egy belmozgalom kétségtelenül véget vetne uralkodásának. Az ilyennek támasztása sem járna sok nehézséggel. Erdélyben mindig voltak kéznél bujdosó bojárok, kiket nem volna nehéz az elégtelenek pártjára állítani és a porta szemet fog hunyni a bevégezett tényre. Brassóban ez idétt egy Kamarás Mihály nevű száműzött bojár tartózkodott. Kérdést tett a fejedelem korlátnoka által Weiss Mihály, brassói polgárnál, — kinek eszét és tehetségeit már elődei is több ízben hasznosíták — nem lehetne-e ezt a trónra emelni Radul helyett? Weiss nem nyilatkozott Kamarás személyisége ellen, hanem a tervet nem helyeselte, mert Radul gazdagsága, ravaszsága és vitézsége sok leküzdeni valót hagyna fenn. Báthory előtt ezzel semmi újat sem mondott s hogy legalább az első lépést tegyegye, mely a jövő cselekmények alapját képezze, Piskoti Balázst nagy

titokban a moldvai vajdához, Konstantinhoz küldé. A kormányzó anyjának, ki a lengyelekkel, törökökkel és a prágai udvarral legjobb egyetértésben élt, tetszett a terv, s Kamarásnak május 1-én négy ezer forintot és ajándékokat küldött¹⁾.

Most már úgy hitte Báthory, hogy ennek alapján a dolgot nagyobb tanácsban hozhatja fel. Összehívta a tanácsosokat, főurakat, a rendek előbbkelőit — ezek közt Weiss Mihályt is — tanácskozássra május közepére Gyulafehérvárra²⁾, hova maga Kolozsvárról május 13-án indult el. Itt megvitatták a Radul elmozdítására vonatkozó tervet — de a nagy rész azt vakmerőnek találta és sok s feles vita után elvetette. A fejedelmi trón még nem eléggé szilárd, hogy e vállalatot végre lehessen hajtani. A bukással pedig sok tétetnék kockára. A portai követ még el sem indult, és a Magyarországgal való ügyek sincsenek elintézve. Jobb még most csak a biztosításra gondolni és próbát tenni, ha nem lehetne-e biztos és szilárd békét kötni vele? S valóban ebben állapodtak meg. De a dolgot nagyon fontosnak ítélték, mert a fejedelmi tanács elnökét, nagyságos Imrefi Jánost, Sarmasági Zsigmond befolyásos tanácsurat, Gáspár János marosszéki királybíró és Weiss Mihályt nevezték ki a követség tagjaivá,

¹⁾ Weiss Naplója Trauschenfels Fundgrubenjében. Ez a Kamarás Mihály nem volt hospodár, mint némelyek hiszik. De a Fundgruben kiadója is téved, midőn jegyzetében azt mondja, hogy Konstantin a főkamarásnak küldött 4000 forintot. Hiszen elébb és utóbb mindig Kamarásról beszél, mit keresne ott a főkamarás? s miért küldött volna a moldvai ennek pénzt?

²⁾ A tanácskozás nem május 10-én tartott. Weiss azt mondja: die 10. mai vocor Albam Juliam, tehát május 10-én hivatik. Vagy akkor kelt, vagy akkor kapta a fejedelmi parancsot. Segesvári Bálint írja: „13. mai indult Fehérvárra Báthory Gábor a székre. Virágvasárnapról fogva mind Kolozsváron lakott, usque 13-um maji.“ Az ő jelenléte nélkül pedig csak nem tartottak fejedelmi tanácsot.

oly utasítással, hogy vagy erős és biztos békét kössenek az oláhországgal vagy hadizenetet adjanak át. A követek még Fehérvárról elindultak, Radullal s bojárjaival Argyisban találkoztak. A vajda gondolhatólag nem találta alkalmasnak az időt, hogy háborút folytathasson s igen őszinte és biztos béke-hajlamokat mutatott. A frigyre ő és bojárjai — mely május utolsó napján köttetett, megesküdtek s a követek harmadnapra Tergoviston át visszatértek. Előadásukra az oláh bujdosók, Petraskó, a Mihály vajda fia, a logofet, Stoikicza, Kamarás Mihály s a többiek elfogattak. Ezek a két első kivételével ez évi october 2-án Radul követeinek kiadattak.

Miután a fejedelem Fehérvártt a havasalföldi követség eredményéről értesült, s így ez ügyet legalább előlegesen elintézettnak tudta, miután Budára junius havában a nagy befolyásu Ali basához Kornis Boldizsárt küldte, hogy a stambuli követségnek ez oldalról is támogatást szerezzen, — megkezdte korábban tervezett körutját. Fényes és nagyszámu — 700 főre menő kísérettel indult el. Fehérvártt¹⁾ s a magyar vidékeket várákozása fölött elpusztultnak találta, de nem a szász földet, mely az előbbi évek csapásai alatt kevesebbet szenvedett. Szebenben néhány napot töltött fényes lakomák között s mi sem mutatott rá, hogy czélzatainak elárulása által legkisebb ellenszenvet költött volna. Fogarasban nem sokat időzött s julius 9-én Brassóba érkezett. Mig ott volt — nyolcz napon át — egymást érték a lakomák s ezekre a polgárok nejeikkel együtt hivatalosak voltak²⁾. „Tánczot

¹⁾ Bethlen Farkas VI. k. 525. l. Mikó Ferencz 179. A budai követségről Kazy Hist. I. 70. Kornis az utban szerencsétlenül járt. A hajduk Debreczennél megrohanták s kirabolták, életét is bajjal menté meg.

²⁾ Weiss Mihály a Fundgruben III. kötete 202. l. V. ö. a Bánfi Péter naplójával. U. o. 251. l.

járt velök, vígadozott nem nagyon kegyesen és tisztességesen“ — mond a krónika író nem titkolt boszankodással. Kiséretében volt Bethlen Gábor is, kit még a Kolozsvártt tartott országgyűlésen a portára, athnahme-nyerés végett küldendő követség fejévé jelölt ki, s ki ekkor és innen indult el portai követségére, nejét, Károlyi Zsuzsannát, ki őt idáig kísérte, inasa, Mikó Ferencz, gondjaira bízván¹⁾).

A körut nem ütött ki rozsul. Bár még elég volt a be nem hegedt seb „az országnak mindazáltal minden felől szép csendes békessége vala, és kiki házában csendesen nyughatik vala.“ S körülmények szerint ezt is nagy áldásnak tekinték: mert pihenésre volt főként szüksége az országnak a régi csapások kiheverhetésére. Báthory Brassóból visszatért Fehérvárra. Utjának főczélja úgy látszik a szász viszonyokkal való ismerkedés volt. Honn, saját tűzhelyénél, kiváltságai bástyáján belül akarta látni e vagyonos és különös nemzetet, mely a veszély napjaiban oly zárkozott és sokszor oly ellenséges indulatu tudott lenni, s mely kifelé gravitálásával annyi küzdelemnek, belviszálynak forrását nyitotta fel. Minden, a mit itt látott, igazolá előleges tudomásait. Azonban tapasztalatai eredményét egy eszélyesnek nem nevezhető, de annyival erélyesebb politika fogamatba vételére jövőre tartá fenn; most nejére várakozott. E főrangú hölgy a Palocsai Horváthok nemzetségéből július 15-én érkezett Kolozsvárra, honnan utját Fehérvárra folytatta. „Nagy kövér asszony volt“, mondja egy polgári származású krónikás²⁾), kinek sejtelve, hogy férje „nem nagyon szereti“ csakugyan valósult. Mert utóbb a fejedelelnő Görgénybe ment lakni, elválva férjétől, ki nem szereté, hogy kalandjainak tanuja legyen, de ki ez őszre tervezett családi ünnepély miatt még nem távolíthatá el végkép magától.

¹⁾ Mikó Ferencz Historiája 180. l.

²⁾ Nagy Szabó Memorialéja Tört. ad. II. 104.

A nyár többi részét fontos külügyi dolgok elintézése vette igénybe. A Moldvaországgal Piskoti Balázs által kezdett alkudozás, mióta a havasalföldi ügyek békére döltek el, más fordulatot vett. A fejedelmi tanács igyekezete frigy létrehozására volt irányozva, oly alapon, hogy a moldvai vajda ennek fejében bizonyos csekély összeget fizessen a fejedelemnek. Ez első lépés leendett Erdély fensőségének elismerésére. De a trónján meg nem szilárdult Konstantinnak ezt is örömmel kelle fogadnia s ez időtt már tudva volt a fehérvári udvarnál, hogy ő 8000 forint lefizetésére hajlandó. Augustus 9-ére a székvárosba részletes gyűlés hivatott össze, hol ez 13-ig együtt maradt. Itt tudatta a fejedelemmel Weiss azon kellemes hirt, — melyet vele egy renegát barátja, Jahia Terdzüman közölt, hogy a divánban elismertetése határozattá lett¹⁾. Ez alatt határozattá emelték, hogy a fejedelemnek joga ne legyen a fiscust illető dízma jövedelmet másokra ruházni, s hogy a fejedelmi lakkkal szemben levő vártemplom romladozott fedelét újra felépítsék. De minthogy a moldvaiak mindig késtek, a három nemzetből külön-külön a főrak és városi követek közül nyolcz-nyolcz képviselőt választottak ki, a kik ezekkel, ha megérkeznek, kicseréljék a hitet²⁾. Végre megjöttek a követek, megígérték a moldvaiak a követelt 8000 frt. kifizetését, magokkal hozták urok és a bojárok hitlevelét s kicserélték a fejedelem és kinevezettek hitlevelével, örök hűséget és barátságot esküd-

¹⁾ Weiss naplójában a renegát neve Tordzuman Jachya Csausznak van nyomtatva, nyilván hibásan. Terdzüman annyi mint tolmács, s ez ember tolmács volt — az világos. Ha pontos-e a Jachya név? s ez is nem Tihaja-e? (azaz jegyző) nem tudom. Azonban így magában többször fordul elő.

²⁾ Bethlen Farkas VI. 516. Kazy a székelyek részgyűléséről beszél, mely Udvarhelytt tartatott. De aligha ezzel nem téveszti össze, legalább a gyűlési tárgyalások arra mutatnak.

tek ezek egymásnak kölcsönösen, mely mindenikök birodalmára kiterjedt. Egymás ellenségeinek ellenségei fognak lenni, a lázadó alattvalókat egymásnak kölcsönösen kiadják, sőt külső megtámadtatás esetében egymást kölcsönösen fogják segíteni¹⁾. Így ez időre a két Oláhországgal tisztába volt hozva az ügy s a trónfoglalási üdvözetek viszonzásául Báthory Petki Jánost a vajdához küldé²⁾.

Még hátra volt a magyarországi ügyek rendezése. A had, mely Prága ellen indíttatott, Rudolfot lemondásra kényszeríté. Ausztriát s Morvaországot ő Mátyás főherczegre szállítá, a magyarokat pedig feloldá esküjök alól s a koronát június 27-én Mátyás táborába küldte. Ezzel be volt fejezve a polgárháboru. De Mátyás pártja, hogy a koronát annyival biztosabban tehesse jelöltje fejére, augusztus közepére Kassára összehívta a felső-magyarországi megyék gyűlését³⁾. Itt volt tárgyalandó az erdélyi ügy is, melyet ott Imrefi János és Kornis Zsigmond képviseltek, mint Báthory meghatalmazottjai, míg Mátyás biztosai Illésházy, a nádor, Hoffman György, Vizkelety Tamás és Daróczi Ferencz voltak.

A kitűzött egyezkedésnek egyik legfontosabb tárgya maga a hajdu ügy volt, s főként Kálló városának azzal kapcsolatban álló dolga, mely helyet — mint tudjuk — az aprilisi egyezkedés visszaigért azoknak. E végzést azonban azóta sem lehetett fogamatba venni, mert a várost

¹⁾ A hitlevél közölve Weissnál 204—205. l. A szászok e kötelezettséget novemberben fogadták el, felületesen és kedvök ellenére, mondja Weiss a 203. lapon, főként mert a szászok kiváltságosak és hűséggel csak addig tartoznak, míg a fejedelem a harcز javát keresi.

²⁾ Kazy Hist. I. k. 72.

³⁾ Kovacsics Supplementum III. 361. Minő menedéklevélről van itt szó, melyet Rudolf Báthory Gáborhoz küldött követének július 12-én a béke értekezletre adott? nem tudom. Rudolf már ekkor nem volt császár — de nem lehetetlen, hogy testvére ellen valamit tervelt.

három fél követelte: a Kállay család, Bocskay adományos hajdui s olyanok, kik magába a városba azóta ujabban telepedtek. Ehez járult, hogy a hajduság az elpusztult helyeken fosztogatta és háborgatta az utasokat, veszélyeztette a közbátorságot s még a követeket sem kímélte. Így rabolták ki Kornis Boldizsárt a tavasszal Debreczen körül s máskor a törökök egy követét. A dolognak csak a kállai ügy rendezésével lehetett véget vetni, mit a biztosok a többi pontokkal együtt tárgyaltak. A kiegyezés augusztus 20-án jött létre.

Egy okmány, melyet csak Illésházy és Imrefi állítottak ki, a hajduk ügyét tárgyalta. Kálló keresésétől szűnjék meg a Kállai család. A hajduk, kik e városba telepedtek, s azok is, kik „kezőket tartanak hozzá“, akár Magyarországhoz akár Erdélyhez tartozzanak, költözzenek ki onnan: az elsők nyerik Csegét, az utóbbiak Nádudvart, olyan joggal, mint Kállót kapták volt, örökösen miért is a birtokosok kifognak elégíttetni. A hajduk pedig mind két országban a székelyek módja szerint tartoznak szolgálni ¹⁾).

Egy másik okmány, melyet a biztosok mindnyájan aláírták, a két ország kiegyezését tartalmazá. Négy pontból áll: 1. Báthory semmit sem fog Mátyás főherczeg és Magyarország ellen kezdeni, Erdélyt és részeit nem fogja a magyar koronától elidegeníteni, a bécsi békét megtartja, sőt Mátyást minden hadjáratában — a török ellen intézettet kivéve — segíteni fogja, s viszont Mátyás is a szükség idején a szövetséges országokkal segíteni fogja Báthoryt. 2. A magyar birtokokra s Kállóra nem formál semmi jogot. 3. A kállai hajdukat Nádudvarra szállítja. 4. A magyarországiak viszont Csegét adják át a kállai hajduknak, mely két helyet ők azon joggal birják, melyen

¹⁾ L. egész terjedelmében az okmánytárban.

Kállót nyerték Bocskaytól¹⁾. Végül Illésházy, mint Mátyás biztosa, Nagy-Bányáról lemondott Báthory részre. Az átadást Daróczi Ferencz eszközöndi, miután az erdélyi hitleveleket kezéhez vette s az eskütétel megtörtént²⁾. Erre az okmányt aláírták, megpecsételték s kicserélték a biztosok, mire az erdélyiek haza utaztak.

Báthory ekkor székhelyén Fehérvártt volt, hol ő előkészületeket tett a bejelentett és várt portai követség ünnepélyes elfogadtatására. Bethlen Gábornak ugyan is biztos kilátásai voltak augustus derekán az athnamét kinyerni s erről oly hozzáadással értesíté a fejedelmet, hogy reménye van september 20-ára visszatérhetni. E célból írt september 4-éről Kornisnak, a székelyek kapitányjának: „Akarjuk kegyelmednek értésére adni, sőt parancsoljuk, hogy kegyelmed válogasson a székelység közül ezer lovagot kopjást, és ezer veres gyalogot, kik nem csak szolgák hanem ugyan ő magok személy szerint mentől ruhásbban és jobb szerrel legyenek. Kegyelmednek pedig bizonyos emberi legyenek Brassóban, hogy mihelyt Brassóban avagy oda felé érkeznének Bethlen uramék kegyelmed is mindjárt induljon az székelységgel, és a mint kegyelmednek tanuságot adunk ugy hozza kegyelmed őket, hogy kegyelmed egy vagy két nappal előbb érkezzék az követnél Kolozsvárra, hogy velek egyetemben excipiálhassuk illendő becsülettel császárnak ilyen főkövetét.“³⁾ S másnap ujabban sürgeté: „Tetszik azért nekünk, hogy kegyelmed a széke-lyeket mennél jobb módjával és készülettel lehet felültetvén, mindjárt készen legyenek, és valamely órában kívántatik indulhassanak azt mint kegyelmed is írja. Jobb

¹⁾ Ez intézkedésre a hajduknak amaz elpusztult helyeken garázdálkodása szolgáltatott okot, kik Kornis Boldizsárt s egy török követet is kiraboltak s az utak közbátorságát veszélyeztették.

²⁾ Közölve az oklevél. Bethlen Farkas. VI. 527—531. l.

³⁾ Eredetiről, mely t. Mike Sándor ur birtokában van.

készen lenni, hogysen mint szükség idején kétfelé kapni, s fogyasztásunk legyen dolgunkban, az nap rövid levén; de ha szintén arról haladna is jövedelek vagy pedig előbb történnék, ha várakozniok kell is, jobb hogy készen legyen kegyelmed és valamely órában kívántatik és kegyelmedet hivatjuk mindjártást jölessen. Az mi uram illeti kegyelmedhez való jóakaratumkat kegyelmed nálunk feledségben nincsen, nem is leszen, jóakaratumkban kegyelmed meg nem fogyasztok.“¹⁾

De Bethlen számítása a visszatérhetés idejére hibás volt. Az athnamét september 4-én kapta és meg csak pár hóval utóbb indulhatott haza. Így a fejedelem azon czélja, hogy a zászlót és botot a Kolozsvárra september 21-re hirdetett országgyűlés jelenlétében vehesse át, nem teljesülhetett. Azonban más még fontosabb tárgya volt a gyűlésnek, a Mátyással kötött szerződés ratificatioja, mi itt csakugyan végrehajtatott.

Báthory september 18-án érkezett Kolozsvárra a gyűlés színhelyére. A magyarországi biztosokat Daróczi Ferencz képviselte. Az okmányt a rendek már a gyűlés második napján elfogadták és helybenhagyták: annak leglényegesebb pontja, mely Erdélyt a magyar korona elidegeníthetlen részének tekinté, ugy is óhajaikkal különösebben találkozott, „mert megtanuld“ — írta egy tapasztalt erdélyi államférfi — „hogya minékünk mindenkor veszedelmünk Magyarországból volt, mikor egymást nem értettük: viszont igen szép csendességünk, mint nekik, nekünk is akkor volt, mikor egymás értelmében és szeretetében voltunk. Ezután is csak addig tartatik meg a magyar nemzetnek mind becsülete, békessége, mig az ugy leszen: de mihelyt észébe veszi ezt mind a két nagy szomszéd, hogy különben vagyon: hidd, bizony reád várjad a vesze-

¹⁾ Eredetiről, mely t. Mike Sándor ur tulajdona.

delmet.“¹⁾ Ez volt akkor az uralkodó hangulat. Magyarország is a ponton áll, hogy alkotmányát biztosítva lássa, Erdély e részben már garantiákat is szerzett magának és e kötés most a két országot szorosabban volt összefüzendő. Nagy lelkesedéssel fogadták tehát szeptember 22-én a fejedelem esküvetételét, melyben ő a kassai kötéslevél megtartása mellett fogadja, hogy „Mátyás herczeg ő felsége Magyarországnak gubernatora ellen, sem a magyarországi koronának jussa és a confoederatus országok ellen semmi idegen és ellenséges igyekezettel nem lesz semmi időben, sem Erdélyt és a hozzáengedett vármegyéket el nem idegeníti a magyar koronától különben, hanem azon állapotban tartja, a mint most van és bírja; a bécsi pacificatiót is megtartja minden rendiben, a mennyiben a szabad választásnak és mostani egyezkedésnek nem praejudikál; sőt ő felségének Mátyás herczegnek és Magyarországnak, azonképen a confoederatus országoknak, valamikor kívánatik és szükség leszen, minden erejével és tehetségével, a törököt kivévén, segítségével és hűséggel mellettök lesz.“²⁾ Hasonló tartalmu volt a rendek eskü formája is, mely hasonlóan ezuttal mondatott el³⁾. Daróczi ezután visszatért Magyarországba, s utjában Nagy-Bányát átadta Báthory biztosainak⁴⁾.

A kolozsvári országgyűlés szeptember 29-én oszlott el. Minden, mi itt történt, az új fejedelem páratlan népszerűségét mutatta. Tetemes költséget szavaztak meg udvartartására örökös joggal, neki és utódainak adományozák Fogarast és Kővárt, melyet Homonnai végre csakugyan kieresztett kezei közül. Azután a jus ligatum eltörlését

¹⁾ Mikó Ferencz 179. l.

²⁾ Közölte Jászay Tudománytár 1840. VII. k. 192, 193. l.

³⁾ Közölte Katona XXIX. 184, 185. l.

⁴⁾ Nagy-Bánya azon időben, midőn Homonnai Husztot és Kővárt elfoglalta, került a császárnak kezébe. Bethlen Farkas VI. 506.

még szabatosabban körülírták. Mindez őszinte örömmilatkozata volt a nemzetnek, hogy annyi hányatás után a békét megszilárdultnak látta.

Báthory visszatért székhelyére, hogy előkészületeket tehessen hugának menyegzőjére, kit ő Bánffi Dénesnek jegyzett el. E fiatal főrangú hölgy született 1594-ben s mint a fejedelem osztályosa a roppant ecsedi hagyományokban, gazdag hozománnyal rendelkezett. Báthory nagyszerű előkészületeket tett, hogy a menyegző rangjához és vagyonához méltó legyen. A három nemzet előkelői meghivattak ¹⁾ s kétségkívül a fejedelem magyarországi barátai közül is sokan megjelentek. De a fejevári romladozott fejedelmi lak szűk volt s a nászt Kolozsvárrt volt megtartandó. November 9-én ide megérkezett Báthory, az örömapa személyesē. Két nap múlva megjött Bánffi is, s ez napon megtarták az esküvőt a lábas háznál (mely épület ma is e nevet viseli) Márton Deáknénál. „Ugy lőttenek — mond egy polgári krónikás ²⁾ — hogy a házakban, a piacon egynehány megszakadozott és a kemenczék is beszakadoztak.“ 15-én távoztak a fejedelem és vőlegény.

E hó vége felé Bethlen Gábor is megérkezett a török császár követével, ki magával hozta az athnamét vagy a szultán megerősítő frigylevelét s a beigtatásnál használt diszjeleket, zászlót és kardot ³⁾. A szultán biztosan rendesen kapucsi basa s az átadás ünnepélylyel eszközöltetett. Az

¹⁾ L. az oklevelet a függelékben.

²⁾ Segesváry Bálint 172. V. ö. Weissal. 203. l.

³⁾ Maga az athname csak ennyiről szól. Bethlen szerint a kard drága kövekkel volt ékítve s e kettőn túl még bot is küldetett. Mikó szerint zászló-bot volt, ahoz való több eszközökkel és szép öltözött lovakkal. De Mikónak aligha van igaza: a ló-ajándék nem volt ugyan ritkaság, de Weiss szerint — s ő szemtanu volt — non adeo cum magna pompa et levibus muneribus jött vissza Bethlen.

ünnepélynek most sem Fehérvár, hanem Szászsebes volt tanuja, hova november 29-ére a fejedelem is átrándula. Gondolni lehet, hogy magával vitte dobosait, siposait, trombitásait, a mezei hadakat, a kék és veres darabontokat, a környékbeli nemességet, az udvari serget, bejárókat, főurakat, tanácsurakat — mert ő semmi alkalmat, hol gazdagságát kimutathatá, nem szokott elszalasztani. Kölcsönös üdvözetek után a kapucsi basa a császár kardját felköté a fejedelem oldalára és a zászlót kezébe adta. Csak ezután adta át az athnamét, mely hihetőleg a rendes szokás szerint most is aranyos veres posztóra volt írva, különböző színes betűkkel s aranyozott sugarával és arany függő pecséttel volt ellátva ¹⁾. De az ünnepély hideg és kimért, s az ajándékok csekélyszerűek voltak.

Mind a mellett az athname szövege felülmulta a várakozást. Bethlen nem a külsőségekben, hanem a lényegben tudott rendkívüli eredményt felmutatni. „Régi időtől fogva való szokás — mondja az okmány — hogy az erdélyi fejedelmek és vajdák a királyoknak refugiumul lévő fényes portámhoz és boldogulásra segítő felséges udvarunkhoz, hűséggel, igazsággal, engedelmességgel és szeretettel összekötöttetett barátsággal legyenek. Erdélynek s ahoz tartozó tartományoknak és váraknak, boldog jelű parancsolatunkból mostani fejedelme, a magyar nemzetnek előttök

¹⁾ Magáról az ünnepélyről nem birunk részletes leírást, csak annyit, mennyi a fennebbi jegyzetben van felsorolva. De az ilyen ünnepélyek közt nem volt sok különbség s az athnamékat a portán egyformán szokták hagyományos szokás szerint kiállítani. A Weiss non adeo magna pompája arra vonatkozik, hogy a török nem fejtett ki kellő pompát, nem pedig arra, hogy Báthoryval ne lett volna elegendő kiséret. Hihetőleg Báthory, a mint a csekély ajándékokat észrevette, nem fejtett ki nagy fényt, s csak a legszükségesebbekre szorítkozott. Ki a fejedelmi beigtatásról részleteket akar tudni, olvassa el Mikó szép értekezését e tárgyról a Szigeti Album 190. s köv. l.

járója, a jesuiticus magistratusoknak dicsekedő öröme, a messiatica natiónak nagyjai között kiválasztott, az eretnek népek gyülekezetinek, dolgainak igazgatója, a méltóságnak és pompának szeméremmel és jó discretióval viselője, minden jó igyekezetre örömmel kalauzkodó gazda, Báthory Gábor, (kinek vége jó legyen) a világ népeinek refugiumára, a mostani idő császárinak ragaszkodó helyére, felséges fundamentumú felséges portához, és fejedelmi rendből álló és a mostani nagy rendek között tekintetes Bethlen Gábor nevű követjét küldvén levelével, annak continentiájából értjük: hogy ha mikor eleitől fogva a megirt országnak vajdát vagy fejedelmet kellelte rendelni, ugyan azon erdélyországi uraknak, vagy fejedelmeknek gyermeki vagy atyjafiai közül, a ki a fejedelemségre illendő és alkalmas volt, az ország urai és tekintetessei kedvelvén, és annak fényes portánkhoz való igazságát, engedelmes-ségét és hűségét hírül adván, azon országnak fejedelemsége, hogy kegyelmesen az olyannak conferáltatnék, a régi athnamék is azt contineálják.“

Azután elősorolja az okmány, hogyan óhajtják Báthoryt az ország rendei, hogyan kívánják „császári köntösömlőz hűséggel ragaszkodott nagy magyarok generáljának, Nagy Andrásnak és Bocskay Istvánnak derék emberei, kapitányi, hadnagyi, és több magyar hadak is magokon fejedelmeskedésre“ hogyan ajánlják a krimi khán, a havasalföldi és moldvai vajdák alázatos leveleikkel.

Következnek a megerősítési feltételek.

Mindaddig, míg a rendek és fejedelem hűvek lesznek a portához, „mindaddig se végbeli fejedelmink, se egyéb török részre lévő hadaink se titkon, se nyilván Erdélyországra ne irrumpáljanak, azoknak szegénységít, cseléd-jeket, feleségeket ne rabolják, se marhájokat ne predálják; adott hitünk iránt abripiáltatott rabok előbbi uroknak és

helyeknek restituáltassanak, és mindkét részről az exorbitánsok erősen megbüntettessenek.“

A khánnal és két vajdával tartsanak barátságot, oly módon, hogy bármi esetben segélyre volna szükség „a végbeli vezérek személy szerint is compareáljanak.“

Ha a török fensőség alatti tartományok támadtatnak meg, a szükség szerint az erdélyi hadak és fejedelem vagy felüljenek, vagy élelmet és hadiszert adjanak.

A bécsi béke tartassék meg.

A ki a magyarországi urak közül erdélyi részre áll, ebben ne gátoltassék.

Az ország adója nem fog felemeltetni. A követeknek és kapitányoknak rendelt praebenda régi szokás szerint mindenkor pontosan kijárjon.

Igy adatik át az erdélyi fejedelemség Báthorynak 1608. augusztus 15-én. Melynek folytán az ország adója három évre el is engedtetik s azután a régi mód szerint (10,000 arany) fizetendő. „Ez hűtlevelemnek adatása után senki rabot Erdélyből ne kapjon, mely ha medio tempore esett volna, az olyan rab sarcz nélkül megszabaduljon, hasonlóképen a mi pártunkról is Erdélyben szökő szegénységünk restituáltassanak.“ A török birtokokat háborgatni tilos és a török rabok kiadandók.

Jövőre a fejedelemnek a szultán beleegyezésével házassodhassanak csak.

A határszél a szerint tartassék meg, mint Halil bég defterében be van jegyezve.

A moldvai s havasalföldi vajdák jószágot Erdélyben ne vásárolhassanak. Ha pedig ezek pártot ütnének s Erdélybe szaladnának, kiadassanak.

A kereskedők mindkét részről szabadon jár hassanak¹⁾.

¹⁾ Közölve egész terjedelmében Mikó Tört. ad. II. 328. s köv. 1. De a török évszám fordítása a 333. lapon hibás. Ott ugyanis ez áll:

E pontokban tehát semmi megalázó, az ország függetlenségét sértő. Sőt az adónak 3 évre elengedése — évenként 10,000 arany fizettetett — nevezetes és jótékony eredmény volt. A két szomszéd-vajda oly állapotba lőn helyezve, hogy tőlök tartani nem lehet — sőt az erdélyi fejedelmi rang elsőse elismerve volt abban. Az annyiszor követelt Jenő és Lippáról nincs ugyan említés — de a Halil bég defterében kijelelt határoknak megtartása általán nem volt kedvezőtlen az országra nézve — mert tudva van, hogy a behódolások a török részről a határszélen mindenütt, de legfőként a temesvári basák alá rendelt szandságságokban az utolsó időben napi rendben voltak. Hogy az egyszer behódolt helyek visszaadassanak, senki sem remélte: de a többire nézve úgy hitték, hogy nyugton lehetnek ¹⁾).

Most már a teljes kibékülésből egyetlen tény volt csak hátra: a kassai egyezkedésnek elfogadása az összes magyar országgyűlés által. Pozsonyba szeptember 21-ére volt az országgyűlés hirdetve. A két magyar hazában minden ember világosan tudá, hogy a nemzet évkönyvében ez leend egyike a legfontosbaknak. Az alkotmány visszaszerzéséért folyt küzdelem Bocskaynak fényes, de csak az ország fele részére elért kezdeménye itt fog véglegesen

1017. decz. 22. a sz. Jézusunk szerint 1607. aug. 15. Mindenekelőtt kívánom megjegyezni, hogy azon időben a török deákok a török hónap neveket lefordították magyarra: még pedig Muharrem = aug. safar = sept. stb. Szilhídzse deczember. Már most deczember = Dsemmaziül evel. 1017 dsem. év utolja = 1608 sept. 2—11. dsem. év 22. = sept. 4. Tehát ez athname kelt sept. 4-én.

¹⁾ Lippa 1551-ben lőn elfoglalva. Ezóta 1603-ig szandságság volt. A történelmi osztály közlönyének III. k. 46. s köv. l. Ötvös Ágoston közli a lippai és aradi szandságsághoz tartozó helységek lajstromát. Az összeírás 1585-ről van datálva, de aligha nem a Halil bég defteréről iratott le. Itt a lippai szandságságban mind Lippa, mind Jenő fel vannak sorolva.

megoldatni. Hogyan? az még a talányok közé tartozott, de hogy Erdély viszonya Magyarországhoz a kassai kiegyezés által nevezetes stádiumba lépett s hogy épen a kassai pontok megerősítése a megválasztandó király által annak nélkülözhetlen kelléke, mindkét oldalon jól érzék azt. E gyűlésre tehát a rendek Sennyei Miklóst, Kornis Zsigmondot és Frater Istvánt küldék fel, azért, hogy a koronázáson Báthoryt képviseljék, s hogy a pontokat Mátyással is alá irassák. A követek felmentek — s egy hosszas és zajos gyűlés tanúi voltak. Meghozattak a koronázás előtti törvénycikkek, megválaszták november 16-án a királyt, november 17-én a nádort (kit mást mint a mozgalom lelkét Illésházyt?) s az előbbit november 19-én megkoronázták. Azután ujabbán törvénycikkek alkotásához láttak s megerősíték ezek sorában a kassai kiegyezést, miután azt Mátyás két nappal az országgyűlés eloslása előtt — deczember 4-én — aláírta¹⁾. Épen ezen napon irták alá a kassai kiegyezésre az esküt a magyarországi rendek is — kötelezvén magokat, hogy a kassai pontokat megtartják, a fejedelmet birtokaiban nem hogy megtámadnák, sőt inkább védelmezni fogják s vele jó szomszédságot tartanak. Egyelőre hát a dolog fürésze tisztába volt hozva.

¹⁾ Corpus Juris Hung. Koronázás utáni t. cikkek art. XIX. Mikó hibásan egyik követül Rihádei Ferenczet említi, de az eredeti példány Bethlen Farkas kezében volt s adata összevág a Corpus Juriséval. Fratert a későbbi egyezkedések említik. Alkalmasint titkári minőségben volt jelen.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1608-ik év hanyatlott s az országnak nem csak politikai sebei voltak begyógyulva, hanem annyi nyomor, megaláztatás és szükség után egy kis nyugalom és jóllét mutatkozott. Ideje is volt tiz zaklatott év után, melyben a háboru, rosz termés, a hallatlan dúlások és pusztítások, a hajduk és törökök zsarolásai, a vallonok és tatárok rablásai, az oláhok és rácok égetései, az inség és ennek következtében a kibujdosások, a népesség megritkulása oly általános éhséget idéztek elő, hogy némely nyomorult emberhussal tartá fenn szerencsétlen életét. Mint ha a IV Béla kora ujult volna meg: nem egyszer, hanem évenként ismétlődve. Igaz, Bocskay trónfoglalása óta enyhült a nyomor, s a hányatások megszünése, a belbéke kilátásai alkalmat adtak lassu üdülésre. De ez lassan haladt — mert azóta egymást érték a természeti csapások. Az 1606-ik évben rosz termés volt, melyet a gyakori jégeső még roszzabbá tett. A következő év telének nyáriás melege nagy befolyással volt, hogy a bor- és buzatermés rosszasága még a mult évinél is érezhetőbb legyen. Az 1608-ik év sem volt ment csapástól, mert ez idétt ragály dult¹⁾, de ez év máskülönben enyhité az előbbiek nyomorait. Ez esztendőben — mondja egy krónikás²⁾ — igen sok buza

¹⁾ Trausch Chronicon Fuchsio Lupinó Oltardinum I. k. 237. l.

²⁾ Segesváry naplója 172. — Weiss szerint 1607-ben a buzának ára köblönként 6 frt. volt. Természetesen magyar forint, mely 100

és bor lött, bor praecipue olyan sok volt, hogy egyik hordot a másikért megtöltötték; husz vederrel is adtak egy forintért, egy ejtelt (egy pint) egy pénzen is adtak.“ — És „azon tél — mondja egy másik évkönyvíró¹⁾ — mulék el sok víg lakásokkal (azaz lakozásokkal: ma is használt kifejezés a társas összejövetelekre) már az emberek elebescálni kezdván a nyomoruságtól, fogyatkozásokból.“

E vigasságokra a fejedelmi udvar mutatott példát. Itt, mióta az öreg podegrás fejedelmet ifju daliás levente váltá fel, minden megváltozott. A fősvény öregnek mulatni már nem volt kedve, nem a tanácsurak nagy részének sem, kik többnyire hozzá hasonlók voltak. Agálylyal szaporitá a roppant jövedelmeit az erdélyi bevételekből s küldé ki ezeket Barna Istvántól — ő egy közép állásu családot volt a magyar haza első dynastái közé emelendő. Most egy ősnemzetségtü dynasta ül a trónon, ki a család két ágának mesés vagyonát egyesité. Miért halmozta volna továbbra rakásra a kincseket? miért küldte volna Ecsedre, hol ugy is kimerithetetlen bőséggel volt? Fiatalkorának erejében nagy tervekkel és sok élvágygyal lépett a trónra. Nem volt annyira kéjencz, hogy a gyönyörökért feláldozta volna uralkodási célzatait. De ezek sem foglalták el oly nagy mértékben, hogy az udvari hölgyeknek s a környezetében levő nőknek szépségét felfedezni ideje ne jutott volna. Óriási ereje roppant sokat megbirt. Igaz, hogy a hölgy erénye akkor is nagy tisztelet tárgya volt s megsértése éles megrovást vont maga után. De a

dénárból állott, s körülbelül egy cziust huszassal ért fel: Egy tallér ez idétt másfél magyar forint, egy arany három magyar forint volt. Hogy a buza ára 6 forintról mennyire szállott le, ez időből sehol sem találtam feljegyezve, de hihető, hogy még sem annyira, mint a bor. 1609-ben Segesváry szerint egy köből ára 1 frt. volt.

¹⁾ Mikó 181. l.

nyiltabb udvari élet, sok csábbal kínálkozott a dali ifjunak s ő nem tudott annak ellent állani. „Nagy kövér asszony felesége“ nem nagyon érdekelte, s ennek gyakori elvonulása Görgényben¹⁾ — mely számára lakhelyül lőn kimutatva — nem volt kedve ellenére. Aztán udvaroncza, sőt tanácsurai közül is nem egy nejét nézte a lépcsőnek, mely a fejedelmi kegyben megtartsa, emelje. A közvélemény hangosan nyilatkozott első tanácsura, Imrefi ellen. A főurak, mint Kemény írja²⁾, Kurafi Jánosnak hívták, s e nevezetes emlékiró is „veszedelmes embernek“ tartja. Ugyan ő említi egy hizelgését, mely mutatja, mennyire értett az udvari stylushoz. „Ha — ugymond — volt Nagy Sándor, az is jobb s virtuozusabb nem volt Báthory Gábornál, ha volt Nagy Sándornak Parmenioja, nem alább való van Báthorynak is Imrefi Jánosa.“ Egy más polgári származású államférfi még élesebben kikel „a hosszú nyaku megfonnyadt“ uri ember ellen³⁾. Meggondolatlan nyilatkozatot ad a „felfuvalkodottak“ szájába, mely ha elmondott is más körülmények közt s más célzattal, lőn elmondva: „ez s ez lélek országa, Erdély nem ország, hanem csak megenni s meginnya való; más országot kell keresnünk, a melyen uralkodni kell.“ Bojtit szigorúsága az elfogultságig viszi. Ez ember nevezetes munkájának, mely Bethlen Gábor életét tárgyalja, két első könyvében mindent összehord, a mivel Báthoryt mocskolhatja. Nála Bethlen emelése a fő, tulzott színekkel illusztrálja az ország ellenszenvét, éles és kérlelhetlen Báthory — fájdalom elég számos — hibái iránt, hogy amazt ennek rovására emelje. Munkája tendentiosus mű, melynek adatait, ha elfogadjuk is, de meg kell rostálnunk ítéleteit. „Imrefi eladta nejét a fejedelemnek, s ez éretlen ifju egészen tőle függött mint

¹⁾ Nagy Szabó memorialéja. Erd. T. Ad. I. 104.

²⁾ Önéletírása Szalay kiadása 29. l.

³⁾ Borsos Tamás Erd. Tört. Tára II. 37.

egy szent Apolló delphusi oraculumtól.“¹⁾ De aligha volt Imrefi ily bolond ember s Báthory ily báb. Bizonyynyal eléggé aljas dolog volt Imrefinek eladni nejét, hogy ez árért Alvinczet, Somlyót és Diószeget nyerje, de az első tanácsos a hajdu mozgalmak vezetésében, mely Báthoryt trónra emelte, a követségek eljárásában, Moldvában és Kassán, melyek a trónon őt megszilárdíták, annyi eszélyt s ügyességet fejtett ki, hogy Báthorynak nem volt oka megbánni, hogy Imrefiné férjére bizta a fejedelmi tanácsban az első helyet. Aztán a mily ügyes államférfi, oly vitéz katona volt. De az éretlen ifju is válságos körülmények között az első években sok eszélyt s tapintatot mutatott, ki nagy terveket, messze kiható czélzatokat forgatott agyában. Nyomrul nyomra fogjuk követni, hogyan lesz merész emberből vakmerővő, erélyes uralkodóból zsarnokká.

S ha Imrefi szemet hunyt a fejedelem és neje közti viszonyra, a családi erényt mások még czégéresebben árulták. Kamuti Farkas maga biztatta nejét, hogy tartsa lelánczolva Báthoryt²⁾ a megnyerendő Gyaluért. Dengeleghy Mihály neje, Török Katalin, kéjhölgye volt a fejedelemnek, s uralkodása végén, életének fordulópontján, nevezetes szerepet játszott³⁾. Ő utóbb (1612-ben) a feje-

¹⁾ Bojti Engel Monumentaiban 277.

²⁾ Kemény szerint így szólt nejéhez: „Tartsd fiam Kata Gyaluváráért.“

³⁾ Török Katát Biró Sámuel 228. lapon csak családi nevén említi, mint Hunyadvára urát. Róla e néven Bojti is beszél, mint Báthory főrangú ágyasáról a 226. és 318. l. De Bojtinál Dengeleghy Lupa is szerepel. Említi a 314. lapon, mint ki Hunyadot megnyeri, s 334. l. mint kinél Báthory menekülése közben (1613.) betér. Nagy Iván Magyarország családi III. 279. l. oklevéllileg bebizonyítá, hogy Dengeleghy Mihály neje Török Kata volt. A Bojti és Biró adatainak összhangzása kétségtelenné teszi, hogy D. Lupa nem más, mint Török Katalin, azaz Dengeleghy Mihályné. Hogy kivüle még Dengeleghy Lupa is

delemtől Hunyadot nyerte s a hunyadi rész jószágokat, Vingártot, Czelnát. Kemény többeket is tud, kiknek nevét elhallgatja, s e részben igen jellemző azon vers, mely Báthorynak athnaméja után Rozsnyaynál olvasható:

Vala Báthorynak esze is elhígyjed,
De supplicáns dámák csalák meg így hígyjed,
Nem ő kezdte elől — ha mondják se hígyjed,
Urak kötötték rá feleségek, hígyjed.

Lehet — de Báthory rossz hajlamai nélkül nem köztették volna. Az ifju heves vérével, forró szenvedélyeivel besodortatott a csábok hálójába s az elcsábítottból nem-sokára erőszakoskodó fog válni. Az udvar kétségtelenül már ez időt is elég czégeres bűnnek volt tanyája s a még titokban úzótt förtelmek — melyekről egy s más hír még is kiszivárgott — elég botrányozásra adtak alkalmat. Bizonyynal nehéz volna a vádak alól fölmenteni Báthoryt, de épen oly helytelen mindenért őt tenni felelőssé. Történetírói nem mind oly szigorúak, mint a három, kit idéztem s kik közül egy, Kemény, szép külseje mellett vitézi virtusát, elméje élességét is kiemeli. Mikó megrovásai nem fajulnak szidalommá, mint Borsosnál és a szászoknál, s Sepsei Laczkó elég világosan mutatja, hogy a nép tévedései irányában szép tulajdonaiért engedékeny volt. Még világosabban tanuskodnak a mellett a költemények. Azon vállalatai, melyek merészségökért a legélesebb megrovás vagy legengesztelhetlenebb gyűlölet tárgyaivá tették — a szászok és pápás urak üldözése — nem mentesség, hanem magasztalás tárgyai voltak a költőknél, kik az ifju, daliás és bőkezű hősnek hajlandók voltak sokat elnézni.

lehetett ágyasa — az nem lehetetlen. — Nehéz volna Báthory kegyencznőinek sorsát meghatározni. Bizonyos, hogy első Imrefiné volt, s hogy sokáig versenytárs nélkül állt. Tán 1610-ben következett Kamutiné s csak 1612-ben Török Katalin. Férje azonban már korán kegyencze volt a fejedelemnek.

Szerelmi kalandjai mellett a mértéktelen borital is gyakran idézett vád Báthory ellen. Valóban igen nagy hódolója lehetett Bachusnak, hogy még kortársai is megbotránkoztak. De megbotránkoztak-e oly nagy mértékben, mint Bojti hiszi? nem gondolnám. A lakomák akkor gyakoriak voltak, még a főurak is mázatlan, három négy iczés fazekakból itták a bort s a fejedelmi udvar e részben csak annyiban különbözött, hogy itt több ezüst, arany, kiczifrázott domborművekkel ékitett vagy állatokat ábrázoló kupa, kehely és serleg volt feltéve, mert több telt az ecsedi várból. Az ital megkezdődött a második éték fogás feladásával s a kupákat azontul egymásnak adták. A lakoma vége felé már zajossá vált, az énekes inasok szerelmi vagy hősies dalait török síp, hegedű, dob váltá fel s ez „ugyan indította az embereket mind az itatra, mind a vigasságra.“ A vendégek, kik Rettegi János udvari pap előimáját áhitattal hallgatták, az udvari illem kötelékei alól mind jobban kezdetek felszabadulni s ilyenkor a nők — ha voltak ott — elvonultak. Báthory talán többet ivott, mint asztala vendégei, de bizonynyal többet is birt. És ha többet is szeretett azoknál, nem kevesebb éberséggel, kitartással vezette az állam ügyeit, nem kevesebb erélylyel kormányolt. Egyik sem verte le. S mit mi ma korunk szempontjába helyezve e történetirók színezését, megbocsáthatatlan bűnnek és förtelemnek tartunk, akkor alig volt több egyszerű tévedésnél.

És maga az udvar? óh bizonynyal ez épen nem volt botránykő. Sok, igen sok köztiszteletű tagja volt, kik irányában Báthory legridegebb erkölcsbirájának is csak magasztaló szavai vannak. Pedig ez udvar víg, kedélyes, mulatni szerető volt. Az udvari pap, Rettegi uram csípős szónoklatait, melyekkel gyakran kikelt az udvar és főurak, sőt maga a fejedelem ellen is, meghallgatta, de épülni sehogy sem akart. Azok a gonosz inasok, kik az

öreg Rákóczy és még öregebb Petki korában, mivel őket az államgond és köszvény oly komolyakká tette, csak lopva úzhették incselkedéseiket, most egész más emberekké váltak. Főurak gyermekei levén, az inaskodás rájuk nézve gyakorlati iskola volt, olykoron komolyabb színezetű megbizásokat nyertek, s uraik az államélet titkait sem rejtegették előttök. De a tanács uraknak, főispánoknak, fő-királybiráknak gyakori gyülekezeteik levén a fejedelmi udvarban, az inasok is sokat voltak együtt s a tréfák és mulatságokra, incselkedésekre a fejedelmi s uri bohócokkal találtak időt. Az 1608—9-iki tél zajos volt. Komoly idők és öreg urak mennél tartózkodóbbá tették az életet korábban az ifjak és meglett férfiakra nézve, annyival több hevet fejtettek ki mulatságaikban most. S míg a lakomákat benn az udvarnál jó kedély fűszerezte, a fegyverhordozó inas, ki az aranyos, köves hüvelyű kardot és buzogányt fejedelme háta mögött tartá, a pohárnok, ki a fejedelem italát megkóstolá, a fő-étekfogók, kik az étek-tálakat selyem kendővel átkötve adták fel, az asztalnok, kinek kötelessége a gyümölcs feladásával végződött, a palota előszobaiban levő inasok, kik uraikat kísérték a palotába, a fejedelmi testőrök, a számtalan étekfogók, bejárók, pohárnokok, borsolók, udvari ifjak alig várták, hogy a sor rájuk kerüljön s az őket rangjuk szerint megillető palotában helyet foglalhassanak. Itt ezek és vendégeik — mert tetszés szerint hívtak — még vigabban voltak s az udvarmesternek, ki hosszú nádpálcájával kezében kivezette a fejedelmet az ebédlőbe s itt az asztal végén foglalt helyet, nem kis fáradságába került a különböző termekben a sok tarka nép közt fentartani a rendet. Valóban mióta a fejedelem és fejedelmi tanács megifjultak, az élvezeteknek egész özöne kínálkozott; — csoda-e, ha a mult idők néhány örege megsokalta a serlegek kocczanását?

Mert az udvartól kezdve az államház tartásnak minden tagja megifjult arcczal birt. E télen még átalános volt

az elégteltség, mert Báthory trónja jutásához kötött egy remény sem csatlakozott annyira, hogy ellenállásra érezte volna magát hivatva. Pápások és szászok oly örömet vettek részt e zajban, mint a férjek és atyák. Aggodalmaik nem ébredtek fel s a kormányzat eredményeivel meg voltak elégedve. Hogy Imrefinének bájai lelánczolák Báthoryt, legfennebb egy-egy élczet idézett fel a megcsalt férjről. De az első tanácsurat s a mezei hadak generálisát eszélyes és higgadt embernek tarták, s úgy hitték, hogy helyesen vezeti a fejedelmet. Még népszerűbbek voltak az államháztartás többi tagjai. Egy orthodoxus sem botráncozott meg abban, hogy a „pápás“ Kornis Boldizsár a testőrség főkapitánya, s mint ilyen rangban Imrefi után első. S nem volt-e Kendi István, a korlátnok, népszerű ember? Nem a legtiszteltebb férfiak voltak-e a tanácsurak: Kákoni István, a ki kincstartó volt, Wesselényi Ferencz, egyszersmind Középszolnok főispánja, Kamuti Farkas, egyszersmind Torda főispánja, Rács György, Sennyei Miklós, Szilvási Boldizsár, a harminczad bérlője, Bethlen Gábor, Trausner Lukács, egyszersmind az ítélőtábla elnöke, Prépostvári Zsigmond, Petneházy István, egyszersmind Zaránd főispánja, Dengeleghy Mihály, Varkócz György és Rhédei Ferencz, mindnyája befolyásos államférfi? ¹⁾ Bizonyynyal elismeréssel voltak országszerte az ítélőtábla működése iránt, melynek tapasztalt elnöke, Trausner, a két ítélőmester egyike, Angyalos János s közvádolója, Kolozsváry János deák közügyigazgató volt. De

¹⁾ A fejedelmi tanácsnak 12 tagja volt. A fenn elsorolt szám többet mutat fel. De 1609-ben és 1610-ben vegyesen ezek voltak a tanácsurak: közülök azonban Kornis, Kendi, Sennyei 1610-ben notáztattak, a többiek azon szerződés levelen fordulnak elő, mely 1610-ben augusztus 15-én Mátyás és Báthory közt kötöttetett, az egy Trausner kivételével. Kik azok e 12 közül, kik ama 4 helyébe léptek? azt, adatok híjában nem tudom megmondani. A többi hivatal viselők szétszórt adatokból szedettek össze.

míg e nevek közt többen voltak a régi idők emberei közül, a hadsereg vezetését nagy részben új kezek közt találjuk. Várad kapitánya, Rhédei Ferencz, Fogarasé Macskásy Mihály, Jenőé Petneházy István, Lippáé Dengeleghy Mihály. A karánsebesi bán Keresztesi Pál, a táborkari főnök Lugasy János. A hajduság főkapitánya Nagy András, a székelyeké Kornis Boldizsár, az udvari gyalogok kapitánya Nagy Gergely. A fejedelem udvari személyzete pedig egészen átalakult. Fő-bejáró és posta Kendy Ferencz, lovászmestere Horváth Miklós, a pohárnokok Kornis János és Kanassay István, s a többiek is kegyenczeiből teltek ki, kiknek nem csak szeretetteljes, hanem bőkezű és adakozó ura is volt.

A farsang zaj és vigasság között lejárt. Április 26-ára Kolozsvárra országgyűlés volt hirdetve. Itt a rendek Báthoryt felséges czimmel ruházták fel, Kendy Istvánt megerősíték Szamosujvár birtokában, melyre adomány-levelet Báthorytól nyert, Lisbonát, a nagybányai bánya felügyelőjét, honfiusíták s áru-czikkék limitatiójával, egy a három nemzetből választott három tagu bizottmányt (Szilvási Boldot, Kemény Boldot s a nagyszebeni király-birót) bizták meg. A szászokra 25,000 frt. censust vetettek, — s midőn ezek képviselői az ujtás ellen tiltakoztak, megigérte a fejedelem, hogy jövőre a régi rendet tartja meg. Ujra fölmerült a jus ligatum¹⁾. „Látjuk kegyelmes urunk, mind egyképen s mind másképen a jus ligatum felbontása miatt a sok veszekedést, ki miatt nem hogy köztünk a szép unió és concordia megállhatna, inkább naponkint látjuk az abból való veszekedést; végeztük azért országul felséged akaratából, hogy egyideig, a míg az ur Isten csendesebb időt ad afféle jus ligatumot nézendő törvényeknek revisiója mostantul ad peccatiora tempora haladjon.“²⁾ Kendi adományoztatása aligha nem e törvény következménye volt.

¹⁾ Weiss és Bethlen Farkas adatai.

²⁾ Egykoru másolatból az Akadémia birtokában.

A gyűlést május 5-én a fejedelemné halálának híre oszlatta el. A hír nem valósult. A fejedelem székhelyére Fehérvárra ment. Itt június 29-én kiadta azon nevezetes okmányát, melylyel az oláh papokat eddigi nyomott helyzetéből kiemelte. Némely tanácsosai közbevetésére s azon kegyeletességből folyólag, melylyel a papi és tanítói rend iránt viseltetik, ő — mondja az okmány — megtekintvén az oláh vallásu papok és tanítók azon nyomott helyzetét, melyben ama földes urak, kiknek ők jobbágy-fiai, tartják őket, s nem engedik meg, hogy szülő földjükről jobb egyházakba menjenek át, sőt egész jobbágyi terhekkal sujtják, elhatározta ezen helyzetökből kiemelni őket s e czélból fejedelmi hatalmánál fogva megengedi, hogy jövőre azon papságból, hol valamely pap van, ha tovább nem akar ott maradni, átköltözhethet másba, Fehérvártt tartózkodó superintendensének vagy vladikájának engedelmével; jövőre továbbá kiemeli minden jobbágyi terhek és kötelezettségek alól, kivéve azon ajándékokat, melyeket ama papok régi szokás szerint földes uraiknak adni tartoztak ¹⁾). Kétségtelenül nagy horderejű kegyelmi tény volt ez amaz időben, s bizonyosága annak, hogy a fejedelem az egyházi rend emelését czélul tűzte ki.

Ez időben Báthory ujabban a moldvai ügyeket vette tárgyalás alá. Nyilvános titok volt, hogy a vajda kincseit Lengyelországba küldözi, de ezalatt 8000 frtnyi tartozását annyi ígélet után sem róttta le. Június 14-én Weiss Mihály kapja a fejedelem parancsát, hogy a vajda és bojárok hitleveleit vigye vissza és a fejedelemével cserélje ki. Weiss kihallgatáson július 14-én fogadtatott. Itt felsorolta, hogy a fejedelem mennyi biztatást kapott a vajda ellen intézendő hadjáratra, mint csendesítette le verseny-társait, s minő kötést tett velök. De ők nem válták be szavokat.

¹⁾ L. egész terjedelmében az Okmánytárban.

A fejedelem úgy hiszi, megbánták a kötést, azért visszaküldi a hitleveleket s magáéit kéri. Ő ugyan jó szomszéd akar maradni, de csak kötelezettség alatt nem akar lenni, „mivel hogy Erdély Moldvának ennekelőtte való időben soha nem is volt kötelese.“ Négy nap múlva ott hagyta a leveleket s visszatért. A követségnek lett annyi eredménye, hogy ez év őszén (november 12-én) a moldvai kincstartó a lekötött összegből 2000 frtot s ajándékban egy szép lovat és kutyákat hozott, de a fejedelem a pénzt visszavetette s csak az ajándékokat tartotta meg. A kincstartót pedig a hitlevelek visszaszolgáltatásáig fogságba vetteté ¹⁾.

A nyár egy részét a fejedelem nejével, udvarával s a székely csapatokkal együtt ecsedi jószágain töltötte, hova augusztus 19-én indult Kolozsvárról. Rendre látogatta itt jó ismerőseit s pár hét múlva visszatért Fehérvárra. Főként a magyarországi ügyek foglalták el. A kassai egyezkedés csak a főbb pontokat érinté, a részletek, a fölmerült jószág-kérdések, az egyik-másik részen történt elkobzásokból való összeütközések egy özőn meg nem oldott kérdést tártak fel. A felső Magyarországgal való viszonyokat Mágocsy Ferencz oda való főkapitány külön tárgyalta. A többiekre nézve az ősz kezdetén Daróczy küldetett le. Mátyás és a magyar párt a kassai egyezkedést első lépcsőnek tekinté, hogy Erdélyt s Magyarországot szorosabban összezsugorolja. Ujabb szakítás volt ez Rudolf erőszakos politikájával, oly végezzállal, hogy az alkotmányos élet általa jobban megszilárduljon. Ez időben Magyarországon e követségről furcsa hírek keringtek, melyekről a későbbi időben oly nevezetes szerepet játszott Géczi András értesít, ki Kassáról october 11-éről tudósítá Mágocsy Ferenczet. „Értem — írja — hogy most

¹⁾ Weiss Mihály, Fundgruben III. 206—208.

az erdélyi vajdához titkon való követséget bocsátott volna ő felsége és utban volna. Remélik az emberek, hogy ha rá viheti az erdélyi fejedelmet, az austriaik ellen kívánna segítséget, melyre nagy vétek volna, ha Magyarország hire s akaratja nélkül, a Krisztus Jézus evangéliumának eloltására segítség adatnék akármely nemzetség ellen is. Remélvén azt, hogy ha azokon mi eshetnék, kik mind pénzzel néppel és hatalommal nálunknál erősbek, bizony mi rajtunk minden sulyosban eshetik, melyet Isten távoztasson el tőlünk.“¹⁾

A dolog nem volt több gyanúnál. Daróczy megbízatása volt, „hogy köszöntse az erdélyi fejedelmet és kérje azon ő felsége nevével, hogy ott az törökhöz közel levő véglázakra, ugymint Lippára, s az többire viseljen gondot, valami árultatás, avagy más fortély ne találja őket, kiből valami veszedelem következhetnék; osztán az fejedelemségnek titulását, kit most király urunk adott, vitte meg ő felségének, kiről immár ezután felségesnek nevezetik, ugymint: Illustrissimus princeps!; harmadszor Daróczy uram által ezt is akarta ő felsége király urunk intimálni az erdélyi fejedelemnek, hogy ez jövőendő országgyűlésre bocsássa bizonyos főkövetit ő felsége ide fel Pozsonyba, és akkor azokról a dolgokról melyek az ő felsége, ugy mint erdélyi fejedelem személyét fogják concerálni, király urunk ő felsége az országgal együtt minden jót akar végezni.“ Báthory lihetőleg a régi szívélyességgel fogadta Daróczyt, kinek magának is voltak panaszai, hogy elkobzott jószágai Varkócznak adományoztattak, és jó reménynyel és biztatással bocsátá vissza. E közben october 9-ére Kolozsvárra országgyűlés volt hirdetve. Itt helyre lőn állitva a kapuszám szerinti adózás, de az eddigi 99 pénz helyett 8 frt. vettetett ki. Gyűlés

¹⁾ L. az okmánytárban egész terjedelmében.

végeztével Kornis Boldizsár a fejedelemnek újabb kegyeit tapasztalá: saját személyére Radnoth, Szent Benedek s más jószágaira nézve zászlós uradalmi kiváltsággal ajándékozta meg, mely szerint nemcsak teljesen tehermentes, hanem a megyei hatóság alól is fölmentetett volt ¹⁾).

November 1-jére Pozsonyba Mátyás országgyűlést hirdetett, hogy az Illésházy halálával megürült nádori hivatal betöltessek. E gyűlésre követül, hogy a Daróczy által hozott üdvözetet viszonzozza s a függő kérdéseket elintézzé, Bethlen Gábor küldetett. Itt őt mind a „király, mind a gyűlésben való urak nagy becsülettel fogadták.“ Karácson estvéjén — ezen napig tartott a gyűlés — „a bucsuzások után jó válaszzal kiindulván,“ hajnal felé Thurzó Szaniszlóhoz érkezett, s az ünnepeken át ott maradt ²⁾). Új év után érhetett csak haza Dévára, honnan a fejedelemhez ment beszámolni követsége eredményével, mely a megkezdett alkudozások folytatását s a függő kérdések eldöntését egy a fejedelem és nádor közt leendő találkozás idejére halasztotta.

Bethlen a fejedelemmel Brassóban találkozott, hova 1610. január 13-án érkezett ez oly szándékkal, hogy itt s általában a szászok közt farsangoljon. Kisérete nagy részben hajdukból állott, kik a városba voltak elszállásolva, zsarolták a lakosokat, s néha meg is verték a mellett, hogy ezek ingyen tartással látták el őket ³⁾). Maga a fejedelmi udvar is bőven lakomázott a szászok contoára s egyik multság a másikat érte. Weissnek nem tetszetek a dolgok s mert boszuságát másképen nem önthette ki, egy mérges epigrammot csinált a fejedelemre, melyben

¹⁾ Kézirati adatok Kővárynál, Erdély Történelme IV. 195. Daróczy követségéről Thurzó értesít, Erdély Tört. Tára II. 163.

²⁾ Mikó Ferencz 181. l.

³⁾ Bánffy Péter naplója. Fundgruben III. 252.

öt Sardanapálhoz hasonlítá. Valóban az volt: de nem a hagyományos mesék puha Sardanapálja, hanem a történelemnek restituált Sardanapálja: élvezni szerető, azonban vitéz, vakmerő és elhatározott férfiú¹⁾. Tizenegy napi ott mulatás után folytatta a fejedelem a farsangi körutat; Kőhalmon, Nagy-Sinken, Uj-Egyházán át — hol mindenütt egy-egy állomást tartott — Szebenbe érkezett. Itt Bethlent megajándékozá a Csík, Gyergyó és Kászonszéki főkapitánysággal, a hámorral és barothi portióval. Bethlen székfoglalásra ment, a fejedelem pedig vissza Fehérvárra²⁾.

¹⁾ Multa vorans et multa bibens, male multa locutus. Gabriel hic vere Sardanapalus erat. — Fundgruben III. 208. A rossz nyelvűség arra vonatkozik, hogy egyszer Báthory az ebéd felett a szászok bejövételéről kicsinylőleg és gúnynyal nyilatkozott.

²⁾ Mikó Ferencz 182. l.

NEGYEDIK FEJEZET.

Báthory az 1610-ik év elején már nem élt nejével. A férjnek ledérsége, vagy más körülmények idézték-e elő e különválást, nem tudjuk. Ugy látszik, hogy ez érdekházasság már elébb sem volt boldog; de a szakadás csak ekkor tájban lett nyilvánosságossá. A fejedelemné az udvarból már teljesen el volt távolítva, s mint ura rendelé, hol Görgényben hol más várban tartózkodott¹⁾.

A fejedelem márczius 25-ére Beszterczére országgyűlést hirdetett. Korán elindult Fehérvárról „utjában imide amoda, hová hívták, vendégséggel töltötte“ az időt. A többi közt betért Radnothra Kornis Boldizsárhoz. Kornis neje, Kereszturi Kata, bár ez időt már három gyermek anyja, szép asszony volt, s „tisztaságszerető, tökéletes házastárs“²⁾. A betérés végzettelmes volt a Kornisokra. Boldizsár tanácsur, székelyek generálisa, udvari főkapitány, háromszéki királybíró, egy Olaszországban képzett, mivelt és tudományos

¹⁾ A brassóiak panasz levele. Monumenta VII. 287. V. ö. Nagy Szabó 104. l.

²⁾ Kornis Gáspár följegyzései Uj Magyar Muzeum 1860. II. k. 336. Nagy Iván Mikola után (VIII. 363.) gyermektelennek írja. De Gáspárnak bizonyynyal közvetlenebb tudomása volt nagy atyjáról Mikolánál, s épen ezért az okok, melyek miatt Nagy Iván Kővárynak — ki maga is vagy ezen Gáspár följegyzéseit, vagy ezekhez hasonló biztos adatokat használt — nem akar hitelt adni, e följegyzések által teljesen megvannak döntve. Két fiáról maga is emlékezik kérlevelében.

férfiu, rémulve vette észre, hogy a fejedelem nejére tör. „Mondják, — írja Mikó — hogy a fejedelem felgerjedett, mint ifju ember a szép asszonyokra.“ De mindez csak gyanu volt, azonban elegendő, hogy az elbusult férj boszuját fölébressze¹⁾. Egy összeesküvés élére állt, mely Báthory meggyilkolását tűzte ki célul. Első, kit megnyert, Kendy István, a korlátnok volt. E férfiú e télen esküdött meg a Rákóczy Zsigmond mostoha leányával s épen ez idétt (Zsigmond ur már nem élt) hozta haza Szerencsről²⁾.

Ez összeesküvésnek csak történetét és részleteit birjuk: indokai nem állanak világosan előttünk, ha csak következményeiben nem keressük. Ime legkitünőbb részeinek alig néhány hava nagyszerű adományokat tett a fejedelem. Előkelő emberek voltak ezek, tagjai a belső tanácsnak, főhivatalnokok, főurak. Kendy, a korlátnok, csak nem rég kapott engedélyt, hogy „egy régi romlott ágyuból mind pénzt veressen és gazdaguljon. Igen rossz,

¹⁾ Annyi kétségtelen, hogy a hir Kornis ágyának megfertőztetéséről beszélt. Bojti Kornisról és Kendyről (de ezt illetőleg nincs igaza) írja: „conjuges matronas honestissimas inpudice agressus pudicitiam earum non vulgari violati matrimonii suspicione contempnavit.“ 267. l. Gáspár ennyit ír: „K. B. ágyára is erőszakos fertőztéssel igyekezett.“ De utóbb a nőnek „tisztá“ életéről beszél. Midőn később Bethlen a portán vádat emel ellenc, nyilván mondja: „magnatum pariter et infime sortis hominum uxores promiscue constupravit.“ Azonban nevet nem említ.

²⁾ Rákóczynak (meghalt 1608. december 5-én) három neje volt: az utolsó Telegdy Borbála. Nagy Iván VIII. 544. l. közöl egy táblázatot a Kendy családról, melynek hitelét maga is kétségbe vonja, s mely szerint a Kendy István neje Csúky Krisztina volt. Mikó azonban, — ki a fennirt nászról ír — a menyasszony nevét elhallgatja, de adatának nincs okunk hitelt nem adni. Azonban a három nő közül melyiké volt a leány? Talán az elmaradott özvegyé? Hihető. E hölgy katolikus volt s nagy része volt legifjabb mostoha fiának katolikussá létében.

hitvány öt pénzes garast verete.“¹⁾ De a fejedelmi kegy nem volt teljes. A legnagyobb befolyás, a legföltétlenebb bizalom Imrefié volt, vele egyik sem versenyezhetett. Mindig ennek a szava döntött, a többiek sokszor meg sem kérdeztettek. A politikában azon ut követtetett, melyet ő jónak látott. Kornis talán többet remélt. Már Bocskay idejében székelyek generálisa volt, s alig ha nem hitte Báthory behozásakor, hogy a kormányzásban övé leend az első rész. Kornis Gáspár más törvénytelen dolgokról is beszél, mely „a családi megbecstelenítésen kívül érte a conditios urakat, kik úgy voltak meggyőződve, hogy ezen a halálnál is keservesebb dolgok folytán, kötelességek felszabadult legyen.“ Kendy már korábban is gondolt rá, Mikó úgy sejti, Magyarországon, honnan kapta az első impulsust: „ott micsodás gondolatokból, kikkel mit beszélt, maga tudta.“ S több mint valószínű, hogy ekkor és ott alkudozott a német párttal. Magok a rendek mondják márczius 25-én: „a practicát nem régen Magyarországra menetele után indította.“

Kornis Boldizsár és Kendy²⁾ volt a két összeesküvő. Csakhamar csatlakozott velök Kornis György, az elsőnek öccse, Sennyei Pongrácz, Kereszturi György deák, Torma Grörgy, Basa István és Kolosváry János deák, a köztápló s egy Sarmasági, jobbadán katolikus urak, s köztök legbuzgóbb maga Kornis, kinek három gyermeke

¹⁾ Sepsei Laczkó 125. l.

²⁾ Hogy Báthory a Kendy nejét meggyalázta volna, vagy csak utána is tört volna — mint Bojti mondja — épen nem hihető. Kendy csak nem rég hozta haza mátkáját Magyarországról Szamosujvárra s Báthory e télen még csak tájára sem járt e helynek. Ha a radnothi látogatáskor ők ott lettek volna (mi Mikó szavából épen nem jön ki), még az esetben sem rohanhatta meg Báthory a két nőt egyszerre. Aztán feszült viszony esetében hogyan hívhatta volna meg Kendy Szamosujvárra a fejedelmet?

közül egy jezsuita, egy apácza. A katolikus szüléktől származott Báthoryban ő vallásának egy oszlopát kereste, — két éves tapasztalat meggyőzte, hogy nem találta. Az irodalmi vita a két vallásfelekezet közt kezdetét vette, s Pázmány már föllépett. Mind ez ingerelte a kedélyeket s nem lehetetlen, hogy a fejedelem már e gyűlés előtt el volt határozva megújítani a „pápások“ elleni törvényeket, biztatva némely tanácsurait és Foktúti Máté-féle bujtogatók által, kik a szokott érveket kelleténél többet emlegették. Ha mind ehhez hozzá tesszük, hogy a közvélemény ez összeesküvésnek határozottan katolikus színezetet tulajdonított, nem fogjuk lehetetlennek találni, hogy a vallás is szerepet játszott benne. Hisz éppen ez időben szélteben beszéltek Magyarországon: „Kár eretnek embernek erdélyi fejedelemséget viselni.“¹⁾

Az összeesküvők terve volt behívni Szamosujvárra vendégül a fejedelmet, hogy „ott mikor csak kevesed magával marad éjjelben sicariusok által ölessék meg.“ Már ez idétt ő Széken mulatott, tehát Ujvártól nem messze. Mintegy „isteni sugallatból“ (a dologról sejtelve sem volt) nem akart ide bemenni. A terv végrehajtását hát Székre tették át, hol az udvari népet Kendy vendégelte. Böven járt ki bor mindenkinek s a szíveségekben és bőkezűségben nem volt fogyatkozás. A kék haczerókat messze szállásolták el, hogy segélyre ne mehessenek, s ha korán reggel elindulnak, a kevesekkel hátramaradt fejedelem hatalmukban legyen. A hűnek tapasztalt cselédségbe volt avatva a titokba, hogy a kellő időben ezek egyszerre tehessék meg a rohamot. Közülök egy, Török János, lovászmestere, lón megbizva a tett végrehajtásával. Ez késő éjjel, midőn már mindenki feküdni készül, sürgős közlendők színe alatt bocsáttassa be magát a fejede-

¹⁾ Sepsei Laczkó 125. l.

lemhez, és törrel döfje át. Ők az alatt készen fogják várni, hogy segélyére siessenek ¹⁾).

A terv a kivitel perczében bukott meg.

„Az Istennek csudállatos irgalmassága — mondja Mikó — a kit meg akar tartani, alkalmatosságot szolgáltat a megoltalmazásban.“ Török Jánost a gyanutlan ajtónállók beereszték a fejedelemhez, s a kinézett gyilkos szemben állott a fegyvertelen Báthoryval ennek háló szobájában, tanuk nélkül, egyedül. Nem emelte fel törét, nem kísér-tette meg a gyilkolást. Kegyelmet kért és felfedezte az egész összeesküvést. „Kit midőn a fejedelem megértett volna, tudván okot sem adott efféle istentelen patratum-nak effectuálására“, noha kíséretéből kevesen voltak körülötte, összeszedte bátorságát s összegyűjté a körülötte levőket. Védelmére — mert támadásról e perczben szó sem lehetett — minden előkészületeket megtett, Töröknek hallgatást parancsolt s várta a támadást és szolgálainak összegyűlését.

Csak ily kimenetelre nem voltak elkészülve az össze-esküvők. Egy ideig békén várták Törököt, de midőn nem jött, aggódni kezdtek. Az aggodalom rettegéssé vált, „mert — mondja Mikó — a hamis lelkiismeret maga szokta vádolni embernek bűneit.“ Menekülésre gondoltak. Leg-előbb Kendy szaladt el lóháton Szamosujvárra: a két Kornis követni akarta őt. Perczn yi habozásuk vesztőket okozta, az indulás első pillanatában őket a fejedelem emberei elnyomák. A fiatal előkelő Kornis Györgyöt Stepán Ferencz nyíla teríté le a Pusztató melletti gátnál. Boldizsár

¹⁾ Bojti és Mikó előadása sokban öszhangzik — de a végrehajtásra szándékkolt időt az első estvére, a másik reggelre teszi. Ezenkívül Sepsei Laczko azt is akarja tudni, hogy az összeesküvők a lakház zárait lerombolák. Weiss szerint a főurak magok akarták a gyilkosságot végrehajtani, s Törökre csak annyi volt bizva, hogy az arra alkalmas időt kikémlelje.

is küzdött vitézül és hosszasan: ennek karját találta a nyíl s úgy fogatott el.

Most a fejedelem postáját és bejáróját, Kendy Ferenczet Beszterczére Bethlen Gáborhoz küldte; hol a rendek már össze voltak gyűlve. Nem tudta, mily terjedelmű az összeesküvés, vajjon nincsenek-e ott is bűntársak? A posta ebéd felett érte Bethlent, ki úgy látszik, teljhatalommal ellátva, Mikó György alkirály-bíró és Kálnoki János főkirály-bíró elfogatta s a fejedelem hiveivel összekötésben tette magát. Midőn Bethlen meggyőződött, hogy a rendek hivek s nincsenek köztök pártolói a merénynek, inasát, Mikó Ferenczet, Báthoryhoz küldé, ki késő éjjel Lekenczén találta őt, s kísérte be másnap teljesen megnyugtatta Beszterczére.

Kornis Boldizsárt fogva hurezolák Beszterczére. Legelőbb is az Imrefi szállására vitték, hol vele az összeesküvés célját és terjedelmét kivallaták. Azután a rendek eleibe állíták, hol vallomásait ismételnie kellett. Az összeesküvés veszélyesebbnek s elágazottabbnak tűnt ki, mint a milyennek hitték. Sokan, kik Széken jelen sem voltak, találtattak részeseknek s minden arra mutatott, hogy az épen nem e napokban keletkezett. Kornis társai, úgy látszik, nem hitték, hogy ez vallomásokat tegyen, mert közülök egy főúr nem is mozdult. S a fejedelem legkérlelhetlenebb épen ezen ember, a közügyek igazgatója, Kolosváry János iránt volt, kit az udvarló palotában fogtak el. Itt ült ő gyanútlanul több főúrral, midőn egy drabant hadnagy térdhajtással költé fel ülőhelyéből s vezette ki. Harmadnapra a besztercei kapu előtt felakasztották, a törvényes formák teljes mellőztével. E páratlan szigort a közvádló ellenében igazolhatónak vélték, mint a kinek bűne kétszeres beszámítás alá jön. Kornist ez alatt Kővárba szállíták fogságba¹⁾.

¹⁾ Az, mit Juventius beszél Katonánál XXIX. 325, nyilván való.

Még ott rögtön a táblán megkezdett a per az összeesküvők ellen — de azok nagyobb része már menekült. Kendy Ujvárból öt nap alatt Kassára futott. Kornis Zsigmond Radnóthról az ojtózi szoroson át Moldvába, onnan Magyarországra szaladt. Menekültek Sennyei, ki nem rég kapta Gyalut, Sarmasági s a többiek, kiknek pörök a táblán azonban tárgyalatott. Miután itt kimondatott az ítélet, az ügy az országgyűlés elébe vitetett, hol articulusba foglalták. „Továbbá kegyelmes urunk minémü iszonyu és hallhatatlan dolog történt legyen felséged személyén ide jövő útjában olyaktól, kikhez felséged mindenek felett való kegyelmességgel és jótéteménnyel volt, nem csak felségedtől, hanem Kornis Boldizsárnak, ki a conspiratorok közül egyik, nyelve vallásából bőségesen és historice megértettük: miképen egynehány in loco delicti felségednek kezébe akadtak, mindazonáltal felséged nem akarván etiam in manifestissimos hostes seivalui, mint kegyelmes fejedelem törvénnyel bünteti; az kik pedig de loco delicti elszaladtak, azokat juxta contenta Decreti literis praeceptoriiis evocaltatta, és ugy juris ordine convincaltatta és condemnaltatta, kiről jól lehet adjudicata sententia is emanáltatott, de azért, hogy ilyen clandestina machinatiójok és conspiratiójok nyilvánban legyen, felséged tetszésiből articulusunkba is beirattuk. Azért kegyelmes urunk, hogy az mi ártatlanságunkat, és felségedhez való hűségünket declaráljuk, és egyéb országok előtt ez factum miatt reánk következő infamiát és méltatlan való gyalázatos nevet eltöröljük, és hogy megtetszenék az is, hogy ilyen infandum crimennek

mese. Báthory maga koholta az összeesküvést, a rendek gyászoló arczczal mertek Kornis védelmére kelni, csak egy szólalt fel, az is felakasztatott. Ez Kolosváry volna. De hát a Kornis két levele — melyről alább lesz szó — nem teszi bűnösségét kétségtelenné? Az egész mese politikai és vallásos gyűlölet támasztására volt kigondolva.

nem mi országunk, hanem egynehányan voltak okai; Kendy Istvánt, Kornis Boldizsárt, Sennyei Pongráczot, Kereszturi György Deákot, Torma Györgyöt és Basa Istvánt¹⁾, mint felségsértőket egyező véleménynyel fő- és jószág-vesztésre ítéljük s árulóknak nyilvánítjuk¹⁾. De minthogy Kendy az ország pecsétjét magával vitte, ez esetre is hoztak végzést. „Értjük azt is a felséged propositiójából, hogy Kendy István az felséged nála levő pecsétit elvitte volna; kiért kívánja felséged, hogy minden donatiókat, privilegiumokat, melyek az Kendy István pecsétí alatt emanáltattanak, felségednek beadván reformáltassanak. De minthogy az practicát nem régen Magyarországba menetele után indította, az előtt is extraditione literarum fraust nem tehetett. Tetszet azért országul: hogy az mely levelek azon pecsét alatt a prima die februarii anni praesentis emanáltattanak, azokat vegyék bé ad reformandum; azelőtt valókat pedig, könyörgünk felségednek, hagyja ereiben, hogy ennyi sok költségünk ne essék hiájában; holott asz nélkül is igen fogyatkozottak vagyunk.“

Az országgyűlés határozata a jószág-kobozásokról rögtön fogamatba vétetett. April 2-án Kendy Istvántól Szamosujvárt foglalké le, s egy Kamuti nevű szolgáját az ágyuból kilőtték. April 4-én tőle Lona, Sennyeitől Gyalu tétettek zár alá²⁾. A sor a Kornisok jószágaira került, úgy hogy az országgyűlés határozata annak bezárása előtt már foganitva volt. Felkutatták végül ezeknek Brassóban letett ingóságait is³⁾. Már ekkor a jezsuiták is tul voltak a határon: Moldvába menekültek.

¹⁾ Erdélyország Tört. Tára II. k. 152. 153. Az összeesküvők listája többfélekép van összeállitva. Némelyek még Kovasóczy Istvánt és Borbély Jánost is említik.

²⁾ Segesváry Bálint 154.

³⁾ Monumenta. Irók. VII. 289. A brassai védlevél természetéből folyik, hogy az összeesküvést szépití. Azt mondja a 4-ik pontban: „hogy

Megdöbbenve hallotta a gyűlés az összeesküvés hírét, erélylyel kelt ki ellene, szigorú rendszabályokhoz nyúlt, hogy hasonló merénynék jövőre útját állja. „Bizonyosan comperiáltatott — mondja az articulus — hogy ez mostani ő felsége ellen való practicában is ők (t. i. a kath. papok) misceálták magokat és alattomban azt foveálták.“ Ez okból megújíták az 1588-iki medgyesi articulust, mely Báthory Zsigmond trónra jutásakor szabályozta a vallás ügyét. E czikk kitiltá a jezsuitákat Erdélyből és a részekből, eltörlé a szerzetes rendek klastromait és collegiumait, oly hozzátétellel, hogy ezeknek közhelyen templomuk ne lehessen s nemesi jószágokat ne birhassanak. A főurak tarthatnak egy kath. lelkészt, de alattvalóikat, jobbágyaikat áttevésre nem kényszerithetik. Eddig a medgyesi czikk. A beszterczei annyiban élesíté azt, hogy ez a kath. patronusoktól az erőszakkal elfoglalt templomokat és javadalmakat visszavétetni rendelé. Senki se kényszerithesse jobbágyát, hogy misét hallgasson: „ha maga akaratjából megyen reá, szabad vele. Tövisen, Fehérvártt, Monostoron, a somlyai jószágban, Székely-Udvarhelytt s általán e széken nem szabad pápás papnak lenni. Az urak csak házoknál tarthatnak kath. papot, de ezeknek püspökjök ne legyen.“¹⁾

sok nemes atyjokfia törvény és bűn nélkül fogattatott el.“ De ez nem igaz, maga is czáfolja az 5-ik pontban, hol így szól: „kik ha valamit indítani és ő felsége ellen mozditani igyekeztek volna is, nem ok nélkül cselekedték volna“ — ezt hát a vádlevél is elismeri, hogy csakugyan akartak „mozditani valamit.“ Ugyanezen vádlevél a Kamuti kilövetését is Báthorynak tulajdonítja — de hisz ez a dolog april 2-kán történt, s akkor Báthory még Beszterczén volt.

¹⁾ Ezen articulus valóságos bűnbakja a történetíróknak, s még legkitűnőbbjeink is igaztalanok. Szalay azt mondja, hogy „átalában a kath. papság törvényen kívül lett helyezve.“ IV. 487. Ugyan ezt Horváth e szavakkal teszi ki: „e gyűlés minden kath. papot kitiltá az országból.“ III. 470. Bizonynyal az az articulus helytelen és igaztalan.

E gyűlés nemcsak a katholicismust korlátolá — még erélyesebben lépett fel az újítók ellen. A szombatosok vagy zsidósok voltak ezek, „kik zsidó hitet és zsidó ritusokat követvén, Isten ellenvaló káromlásokat szollnak.“ Ezek a jövő gyűlésre megidézendők, addig a megtérésre idő adatván. De a papok, kik „káromlásokat szolltak, tisztességes custodia alatt tartassanak.“

A Magyarországgal kezdett alkudozások folytatására megbízták a rendek ő felségét, hogy „maga válaszsza ki, a kit arra valónak ítél.“ Husztot és a Homonnai Bálint által elidegenített koronát, köves szablyát s kincseket illetőleg szerezze vissza ő felsége, „ha van módja benne.“

Az adó kapuszám szerint 10, tiz forintban állapított meg. De oly feltétellel, hogy ő felsége hadát maga mellett tartsa, s udvari népe ne éljen se a nemességen, se a szászságon, hanem mindenütt saját pénzén. Továbbá sem adót, sem más jövedelmet senkire másra ne deputáljon. A megyei hatóság tekintet nélkül a zászlós uradalmi kiváltságokra, szabadon lásson el mindenütt és minden ügyet. Szedje fel az adót. Az előbbi gyűlésből kiküldött biztosok limitatióját megerősítették. A dutka ne járjon tiz, hanem

volt, s maga az általa emlegetett szabad vallás gyakorlaton is sérelmet ejtett. De annyit mégsem tett, mert az, mit eme két jelesünk mond, nem más lett volna, mint a négy bevett — vallás — törvénynek megsemmisítése. Ők a nélkül, hogy a törvényt megtekintették volna, Kazi és Katona forrásai nyomán indultak, kik annyiban megegyeznek a szász írókkal, hogy Báthoryban legalább szűz ördögöt láttak. Első naptól utolsóig egy örült dühöngő zsarnok, kiben józan ész sincs. Épen ebben van a túlzás. Báthory hanyatlásának megvan a maga processusa. Uralkodása kezdetén még jeles ifju volt ő, s még ez összeesküvés sem mételezte meg lelkét végképen, habár ez nap óta a gyanakvás befészkelte magát lelkébe. De az már túl és innen a királyhágon eldöntött dolog, hogy Báthoryt, mint a zsarnokság született rémképét mutassák fel s hogyan lehetne azokat hibáztatni, kiknek annyi tisztázni valójok volt Magyarország történetében, hogy az erdélyi történetek tisztázását másokra bízták?

csak kilencz pénzben. Az arany, ezüst, nyest és rókabőr kivitele tilalmas. A marhadög miatt megújítottak a barom és ló kivitelét tárgyazó czikkek. Minden kamarától meghatározott áron kapjon a nemes só. Bethlen Gábor, minthogy hosszabb ideig tartózkodott a portán s a kapott utiköltség nem volt elegendő, kapjon pótlékul ezer forintot¹⁾.

Nem ez volt az egyetlen kitüntetés, mely Bethlent érte: a notázott Kornis helyett udvari főkapitánynyá lett. A gyűlés április 3-án oszlott el s Báthory Kolozsvárra utazott. Április 6-án, megérkezése napján, elfogatta itt Régeni (Rechner) Jánost s az összeesküvés részesét, ki ez időtt ért haza Bécsből s 80,000 frt. értékű árúczikkeit elkoboztatta. A történetekkel úgy látszik keveset gondolt, mert április 12-ig ugyancsak vendégtette magát²⁾. Valójában pedig a gyanakvás megfészkelte magát szívében. Még hosszabb időnek kelle eltelni, hogy az őt egészen hatalmába kerítse, de hatása már e tervben vett alkudozások folyama alatt meglátszott. Visszatérve Fehérvárra, az itt levő kath. iskolákat bezáratta, a jezsuiták fehérvári intézetét átadta a reformáltaknak³⁾, s a törvényt teljesen végrehajtatta. Ezalatt a dolog Radullal ingerültté vált. E férfit Bécsbe, Prágába ellenséges indulatú leveleket irt, melyek az ottani udvarral való összeköttetését elárulták. S mert Báthory sem volt tartózkodó, oly magas fokra hágott az ingerültség, hogy mindkét fél hadi készületekhez látott⁴⁾. E czélból Fehérvárból május 2-áról irt Mágocsy Ferencznek: „kegyelmed nekünk megbocsássa hogy ilyen kicsiny dolgokkal kelletik bántanunk kegyelmeteket melyre vitt bennünket hirtelenül való készületünk.

¹⁾ Erd. Orsz. Tört. Tára II. 144—160.

²⁾ Segesváry Bálint 174. Bojti 269, — de téved midőn Bethlent a portáról ezuttal téríti haza.

³⁾ Kazy Hist. I. 97. Katona XXIX. 326.

⁴⁾ Weiss naplója 214.

Minthogy Radulj vajda akar ellentünk tusakodni, ahoképest mi is hozzá látunk s meg is akarjuk személytünk szerint keresni. Semmi nélkül inkább nem szűkölködünk mint sátorok nélkül, jóllehet küldtünk érte, de itéljük az idő alatt vele meg nem érkeznek. Értjük hogy Bocskay István sátori kik Homonnai uramnál voltak mostan kegyelmednél volnának. Kérjük szeretettel kegyelmedet, mint kedves atyánkfiát ez mostani szükségünkre küldje ide őket, a mi az árok leszen kegyelmed jelentse meg fogyatkozás nélkül kegyelmedet contentáljuk. Ha peniglen eladni való akarata kegyelmed reá nem volna, kegyelmednek megint visszaadjuk. Meghiitt szolgáját Fehérvári Györgyöt bocsátottuk oda kegyelmedhez. Ugyan ő általa kérjük küldje is: szóval is izentünk tőle kegyelmednek, minde-
nekből kegyelmed szavának hitelt adhat. Viszont az miből kívántatik, mi is kegyelmednek minden időben, mint kedves atyánkfiának akarunk nagyobb dologból is szolgálni s kedveskedni.“¹⁾ De háborura e percz nem volt alkalmas, egy követség a vizályos kérdéseket úgy a hogy megoldá s a béke helyre állt.

S erre ez idétt szükség volt. A mult évi pozsonyi országgyűlés a függő és ujabban felmerült kérdések megoldására elrendelé, hogy ez évben a nádor és fejedelem összejöjjenek, s hozzák tisztába azokat. De mi azóta történt, főként az, hogy a lázadás egyik feje, Kendy, némely magyarországi urakkal állott összeköttetésben, sőt ezektől vett biztatást, a korábbi szivélyesség helyett bizalmatlansággal s ingerültséggel tölté el Báthory szivét, mely már is akkora volt, hogy kevés kelle, hogy a dolgot teljes szakadásra vigye át. Ki lett tűzve a nádorral leendő találkozás helye: Majtény a nádor s Tasnád a fejedelem

¹⁾ Eredetiről, mely t. Mike S. ur gyűjteményében van.

részére ¹⁾. S így lőn, hogy a hadi készülétekkel teljesen nem hagyott fel, s örömmel vette, midőn Mágocsy megküldé a kért sátrakat. „Én kegyelmes uram — irá Fehérvári György, a Mágocsy szolgálja, Fehérvárról május 28-ról urának — az nagyságod parancsolatja szerint, minden hamarébb való sietséggel ő felségéhez megérkezvén, az nagyságod én tőlem küldött levelét ő felségének megadván, felette nagy jó szívvél és kedvvél ő felsége vőtte, az nagyságod jó egészsége és állapotja felől mindenképen ő felsége jó szívvél értekezvén az nagyságod ő felségéhez való igaz jó akaratját is értvén, felette örvendett rajta, melynek formáját nem megírhatom, reménység kívül azon közben Thukody uram megérkezvén az sátorokkal, nem tűrhető hanem kijöve az hē rendeltük vala igen szép gyönyörűséges helylyé az felvonatásit, csak a Mantuai lóhal-mához igen közel, melyet csak az palotájához közel eltemettvén szép halmot hányatott neki; azoknak csak az felvonatását is igen nehezen várható örvendetességének miatta, nem annyira úgy a sátoroknak állapotján, mint az nagyságod ő felségéhez való akaratján, mely nagyságod igaz jó akaratját ennekutánna is úgy ő felsége kívánván, magát nagyságodnak teljes életében jó akaratjával és országának szolgálatjával aljánlá. Rövid napon ő felsége is azon igyekezik, ő felségének csendes állapotja érkeztvén, hogy nagyságodat bizonyos igaz hű szolgálja által meglátogattassa; az oláhországi állapotokban pedig semmi gonosz nincsen, felette nagy hitekkel és népekkel ajánlják ő felségének magokat ő felségétől remélvén. Az több itt való hírekről és állapotokról bőségesen tud Thukodi uram beszélgetni bizonyosan szemeivel való látott dolgot. Palatinus uram követségi felől nagyságodnak nem írhatok, mert nem illik;

¹⁾ Pethe levele Mágocsyhoz, Tarczai május 28-áról. Lásd az Okmánytárban.

ennekutánna is megértheti nagyságod. Egyike azért megizentem nagyságodnak.“¹⁾

A fejedelem junius 2-án indult el Kolozsvárról fényes kísérettel „mind a székelységről, mind a vármegyékről, de a vármegyékről nem annyira, mert a szegénységet még le nem rázhatták magokról“, s mely mire kiért, 3000 lovasra és 2000 gyalogra szaporodott. Ott voltak főként a hajdu kapitányok, kik leginkább birták bizalmát, nem sokan a főurak s kettő (Weiss és a szebeni polgármester) a szászok közül. A fejedelem Tasnádon szálla táborba, a nádor, Thurzó György, július 6-án érkezett Szathmárra, mintegy 4000 emberből álló kísérettel a „végekből levő vitézi rend levén vele, noha kevesebb számmal, de tekintélyesebbel, mert a magyarországi nagy urakból sokan vele valának.“ A két hely közt egymást érték a futárok, míg nem abban állapodtak meg közösen, hogy a királydaróczi mezőn személyesen találkozzanak.

Junius 8-ika volt az összejövetel napja. Előbb a nádor és kísérete foglalta el e kijelölt sátrakat, mögöttök a hadsereg volt felállítva rendben sátrai előtt. Azután jött a fejedelem népével, s hasonló módon szállt táborba. A két sereg közt egy pár száz lépésnyi távolság volt. Miután a fejedelem és nádor a portól megtisztították magokat „szépen öltöztetett lovaikra ültek s a kapitányokat és hadnagyokat a seregnél hátra hagyva, a főurak kíséretében, kik előttök és utánnok gyalog mentek, lassu vontatott lépésekkel, egymást folytonosan szemmel kísérve közeledtek. Midőn összeértek lassan s ügyelve, hogy egyik a másikat meg ne előzze, üdvözölték egymást, kezét fogtak, újra lóra ültek. Mindenikök ügyelt, nehogy önkéntelenül is valamivel elismerni láttassék a másiknak elsőségét. Innen a fejedelem sátrába mentek, de a nádor „nagy

¹⁾ Eredetiről, mely t. Mike S. ur tulajdona.

haragot vön szívében,“ mondja Sepsei Laczkó, hogy „Báthory nem méne előbb hozzá.“

A tracta két óráig tartott, de a fejedelem keze azért is kötöttebb vala, mert a táborban csauszok is voltak ¹⁾. Azonban az összejöhetésnek alapja is hiányzott, nem a viszály pontokért, melyeknek kiegyenlítése nem járt volna különös nehézséggel, hanem a lényegért. Ezen találkozásnak valódi célja volt a Magyarország s az örökös tartományok közti confoederatiót kiterjeszteni Erdélyre és a két oláh fejedelemségre is, s ily módon eltörlni a kassai egyezkedésnek azon pontját, mely Erdély viszonyát a török portálhoz nyíltan elismeri. „Főfundamentuma ez,“ mondja a nádor azon okmányban, melyben föltételeit előadta s mely felett kezdett tárgyalásokat egy hosszas beszéde előzte meg, hogy az elindított szövetség úgy menjen véghez király urunk ő felsége, Magyarország és ezekhez confoederatus országok közt, hogy állandó és minden következhetendő ellenségek ellen legyen, kik ellen egyenlő segítséggel, értelemmel, értékünk, életünk fogytáig oltalmazzuk egymást magunk és maradékaink is. Ennek penig első főoka ez, kinek felségedet és birodalmát erre kell indítani, tudniillik: miért hogy felséged maga kívánta azt, alattvalókkal egyetemben és méltán is, mivel abban a confoederatióban, mely az szomszéd országokkal és provinciákkal lött, részes és beléköttetve legyen, melynek az ő rendi ez, hogy minden nemű ellenségek ellen, akárkik és akárminők legyenek azok, velünk egyben, együtt akarnak élni és halni: kívántatik azért, hogy felségedtől is, és birodalmától ez szerint, senkit kinem vevén, mindenek ellen legyen az confoederatió.“ Tehát a török ellen is, ha a viszonyok magokkal úgy hozandják. Aztán áttér a többi okok elősorolására, melyek e szövetkezést szükségessé

¹⁾ Weiss, a ki jelen volt, világosan írja.

teszik. Minden háboru által fenyegetve vannak a szomszédok. Aztán minden szövetezésnek viszonyosnak kell lenni. Mert ha ő felsége kivesz a szövetezésből egy ellenséget, mely ellen ő nem adhat segílyt, hogyan kívánhat tőlök átalánosságot? Hasonló ígétet tettek is már Erdély rendei azon időben, midőn a kassai egyezkedés törvényczikkbe iratott. „Meggondolhatja azt is felséged, ha mi exceptióval lenne az confoederatió, miképen praesentálhatná király urunk ő felsége az szomszéd confoederatus keresztyén országoknak és fejedelmeknek ez ilyen confoederatiót. Felségedre azzal suspició következhetnék inkább, hogy sem valami segítséget várhatna erre nézve onnan felséged.“ Ezután következtek a szövetség feltételei: Uralkodjék Báthory törvény szerint, és tartsa meg a bécsi békét. Foglaltassanak be a confoederatioba „a két oláh vajda és ország.“ A magyar országgyűlésekre küldjön Erdély is követet. A hadi segítség szükség idején pontosan kiszolgáltassék, ugy mint erre a többi szövetséges státusok is kötelezték magokat. Azon kívül, hogy a fejedelem a töröknek megfizeti az évi adót, Magyarország tudta nélkül más állammal tractát ne inditson. A hajduságot tartsa féken ¹⁾).

E feltételek alatt, ez árért Erdély belépett volna azon confoederatioba, mely Mátyásnak, Illésházynak és körének s hivatal utódjainak, Thurzónak, kedvencz eszméje. Nem csak csillogó, de valóban nagyszerű eszme! A hosszú török háboru az ozmán hatalomnak sok gyengéjét feltárta, a nemzet kitartása pedig ugyan azon időben az alkotmányellenes törekvéseket megghiusitá. Ezen szövetsége az államnak nem csak az alkotmányosságnak biztositéka, hanem oly haderő megtermője is, melylyel még

¹⁾ Kiadta az okmányt, mint toldalékot Mikó F. históriájában Kazinczy G. Scriptorok VII. 272—277.

a hódoltság felszabadítására is gondolhatni. Nagy eszmék, és nagy törekvések! megbuktak ez időtt a körülményeken, később pedig az epigonokon!

Az erdélyi fejedelem az eszme vakmerőségéhez képest csekélylette az árt, melyért az állam hagyományos politikájával neki szakitnia kellett volna. Elődjé, Zsigmond szakított, s mi lett a következménye? Ilyesmit kétszer kell megfontolni, mielőtt egyszer végrehajtaná. A biztosítékot sem találta elegendőnek, annyival inkább, mert mindjárt első feltételét, hogy az áruló s magyar földre menekült urakat adják ki, megtagadták. Került-e ily körülmények közt a sérelmek tárgyalására sor? Aligha, mert az együttlét két órai alkudozás után félbeszakított. Ingerülten „étel és ital nélkül ebéd előtt“ eloszlának. A fejedelem visszament Tasnádra, a nádor Szathmárra. Még próbálták egypárszor követek által folytatni a megszakadott alkudozást — de minden eredmény nélkül.

A fejedelem kiséréte nagy részét elereszté s Tasnádról kevesed magával Váradra és innen július 2-ára Kolozsvárra ment. Ingerült volt. A közvélemény s hihetőleg nem minden alap nélkül, a kibujdosott párttűtőknek tulajdonítá, hogy az alkudozásnak semmi eredménye sem lett, és úgy látszik, maga a fejedelem is. Kornis Boldizsárt Kővárból Kolozsvárba hozatá. A szerencsétlen, úgy látszik, sejté, hogy mi sors vár reá. Kegyelemért könyörgött. Eszébe hozta Gábornak, hogy István ellen is törtek még reggel és nyilván — de ő megkegyelmezett, s leghívebb szolgálói ezekből váltak. „Ha én, mondá, kegyelmes fejedelmem, elvesztettem az honnan én felségedtől kegyelmet nyerhetnék, felséged nem vesztette el a grátiát, az kívül vétkeseknek kegyelmezni szokott; nagyobb sokkal, kegyelmes uram, az felséged kegyelmessége az én vétkeimmél. Az felséged jószerencséjeért tekincsen reám felséged, és tegyen engemet az felséged kiterített kegyelmességének

hirdetőjévé, kiért mind az Isten áldja meg felségedet, s minden szegény árva fiacskáimmal felségednek hiven szolgálhassunk.“¹⁾

Hasztalan. Julius 4-én²⁾ vasárnapon a kolozsvári pellen-gérnél fejét vétette. Jelen voltak a fejedelem, a moldvai s havasalföldi követek, kikkel éppen ez időtt alkudozások folytak. A magyarországi frigyre többé nem akart Báthory gondolni s e kivégzés válaszul szolgált azon törekvésre, melyeket főként a bujdosók célzatai ott kün elárultak. De ily körülmények közt fenyegetve Magyarország által, a két oláh vajdával is jó viszonyt kelle tartania. Radullal már rendezve voltak ügyei, s most a vizsályt Konstantin követével is kiegyenlítő. Azon szerződési okmányt, melyet Weiss által visszakövetelt, kezébe adta a követnek s a moldvaiak haza küldött szerződését is áthozata³⁾. Végcélja az egyezkedéseknek, ha hihetünk Mátyás nyilatkozatának, a lengyel korona lett volna, melynek megszerzése oly időben, midőn a lengyel királynak az oroszokkal háboruja volt, könnyűnek látszott⁴⁾.

Báthory julius 5-én visszatért Fehérvárra, hova nem sokkal ezután Magyarországból aggasztó hírek érkeztek. A nádor készülődik, Tokajnál táborba szállott oly czállal, hogy ellene menjen. Ő is rögtön készülletekre gondolt, hogy a lehető támadást visszanyomhassa. Seregeit Tordára parancsolá táborba, követet küld Moldva- és Oláhországba, hogy csapatokat küldjenek, megyéktől, székektől s a szász egyeteméből pénzt és kocsikat kér — ez utóbbiaktól pár

¹⁾ Kiadta Kazinczy ugyanott 282—283. l. Kornis neje gyermekeivel Pozsonyba kiköltözött, s apácza lett nejével együtt.

²⁾ Weiss naplójában 11 van nyomtatva 4 helyett. Hibásan, mint Segesváriból tudjuk, mert a fejedelem jul. 2-án jött Kolozsvárra s innen 5-én távozott.

³⁾ Weiss naplója 215. l.

⁴⁾ Brüsseli Okmánytár IV. 46. l. Mátyás levele Albert főherceghez. Mikó is hasonló beszél.

ezer forintot (zálogul Fogaras földét vagy ékszereket ajánlott) és 200 kocsit. De az oláhok késlekedtek s a szászok 10,000 forintot és 32 kocsit ajánlottak¹⁾. Tehát cserben lőn hagyva a veszély perczében — ingerültsége határtalan volt, de ezuttal el kelle fojtania, mert a magyarországi események naponként aggasztóbb színben mutatkoztak. Az augusztus 1-ére Kassára hirdetett gyűlés 4-én a nádor ösztönzésére elhatározá Báthory megtámadását. S valóban a hadak gyülekeztek csodásnál csodásabb feliratu zászlókkal. „Super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem“ (t. i. az ország és Báthory czimerét). „Deus in coelo et caesar in terra“ — „non habemus regem nisi caesarem“ — „qui non nobiscum, contra nos est“ — „post nubila Phoebus“ stb.²⁾

Mielőtt a háboru valóban kiütött volna, már tényleg kitörtek az ellenségeskedések. A hajduk, Báthory hadának ezen leghivebb harczosai, megkezdték rablásaikat, több főurat s más renden levőket legyilkoltak s portyázásaikkal oly rémülésbe ejtették a vidéket, hogy az emberek „Kassában minden felől igen költöznek, futnak.“³⁾ „Amaz utfélen vetett borsó módjára kezd dolgunk lenni“⁴⁾, panaszkodának a hajduktól háborgatott ujbáriak. S a jobbágyság békétlensége csak nevelte a bajt. „Oly időbe jutottunk — írá Dezsőfi Mágocsynak — a parasztság is szintén oly ellenségünk mint a hajduk.“⁵⁾ E mozgalmakat hasznára akarván fordítani Báthory, nem akarta a kibékülést, s augusztus 11-én oly czéllal, hogy a hadat Magyarország ellen vezesse, Kolozsvárra érkezett. Ez alatt Inréfi, a nélkül hogy üdvözölte volna, néhány főrral

¹⁾ Weiss naplója 267. l.

²⁾ Sepsei Laczkó 126. l.

³⁾ Erd. Tört. Tára II. 180. Sepsei Laczkó 126. l.

⁴⁾ L. egész terjedelmében az Okmánytárban.

⁵⁾ L. ugyanott.

Kassára szaladt, hogy a nádorral ottan értekezzék¹⁾. Érezte a szakítás fontosságát, mely Erdélyt nagyon válságos helyzetbe hozhatta volna, s legottan megkezdte az alkudozásokat. Vele voltak Sennyei Miklós, Prépostváry Zsigmond tanácsurak, Frater István, titkár, Boldvai Gergely, biharmegyei alispán, és Korlatvics György „váradi szolga“ (hihetőleg várnagy). Az erdélyiek túllépték meghatalmaztatásuk körét, mely a lázadók kiadatását tette első feltételül, mert csak ily módon lehetett megkötni a békét, mely augusztus 15-én jött létre. Mindenek fölött az 1608-iki kassai egyezkedést erősíték meg s ezután áttértek azon pontokra, melyek már a daróczi szembenlétel tárgyait tették.

Első észrevétel a kassai egyezkedés azon pontját illette, mely elrendelé, „hogy az erdélyi fejedelem ő felsége, Magyarország és királyunk ő felsége mellett lészen minden erejével és tehetségével, kivévén az törököt; ez clausula sem királyunk ő felségének sem az magyar nemzetnek bizonyos okokért nem tetszett és kívántatott volna, hogy kihagyattassék; de míg a török okot nem ad reá, addig az közöttök való kötelesség miatt ki nem hagyatják.“

Nem kis baj volt a hajduk miatt: Báthorynak terjedelmes javai voltak Magyarországon, kapcsolatban az ecsedi uradalommal. E birtokok tényleg, de törvény ellenére²⁾ ki voltak véve a magyarországi hatóság alól s lakosai Erdélybe kényszerültek menni igazság kiszolgáltatásra. Magokra a birtokokra nézve is nem kis zavar uralkodott. Most Nánás a dorogi határral, Pércs, Hatház, Sima, Víd, Varjas és Szoboszló átadattak Ecsedhez Bá-

¹⁾ Weiss naplója 216. l.

²⁾ Pl. az 1608-iki országgyűlés Ecsedre nézve is elrendelé a gratuitus labort. Corp. Juris Post. Coron. 1608. art. 15. §. 32.

thorynak, de oly módon, hogy sem ő, sem utódai Szabolcs-hoz jogot ne formálhassanak. Ezekért a fejedelem Tokajhoz átengedi Rakamaznak, Tedejnek felét, Szent-Mihályt a bődi portióval. Az ecsedi uradalom tartozik a nádor vagy kassai kapitány parancsára a megyékkel felülni. A szabolcsi hajduk ellen a törvény először saját füstjökön legyen s aztán a fellebbezés Szabolcs megyére történjék.

Azon hajduk, kik e mostani fölkelésben rablást és gyilkosságot követtek el, bűnhődjenek.

Két pont a kállai és nádudvari járás dézsmáiról intézkedik.

A kúnokat és jászokat, mint a sérelmi pontokból értesülünk, Nagy András Bajomhoz szolgáltatatta. Mind ezek s mind azon jobbágyságok, kiket egyes főuraktól és nemesektől irt Nagy András és Németi Gergely „erőszakkal tartanak“, szabadon bocsáttassanak.

Ne veressen Báthory másforma pénzt, mint elődjei.

A kereskedés Erdély és Magyarország közt szabados.

„Az mi Moldvát illeti, megtaláltatik innen az mi kegyelmes urunk királyunk és Magyarország részéről az az ország az confoederatio felől; azért az követek békével bocsáttassanak Erdélyen által mind innét oda, s mind onnét ide; sőt ő felsége is az erdélyi fejedelem az közönséges jóért és hazánknak megmaradásáért segítséggel legyen és promoveálja ezt a dolgot.“

Az utolsó (10-ik pont) a Loránfy Mihály, Daróczi Ferencz és a Rákóczy fiak jószágairól szólott. Bocskay Miklós ügye — kitől a fejedelem Görgényt és Vécset elvette — láttassék el a legközelebbi országgyűlésen¹⁾. A

¹⁾ E két helyet Bocskay István hagyományozta Miklósnak. A sérelmi pontok (kiadta Kazinczy Gábor Mon. Script. VII. 180. l.) hibából Görgény vára helyett György várát említik.

hajduk ezután történendő lázadását a két fél közösen nyomja el. E pontokat a király, a fejedelem és a rendek hittell erősítsék meg s mindkét részről igtassák törvényczikkbe¹⁾.

Imrefi a békeokmány nyál augusztus 23-kán Kolozsvárra érkezett. Bár mennyire mutogatta is a kiegyezés szükségességét, a fejedelmet erről nem győzhette meg. Boszus volt, hogy a lázadók megint kisiklottak kezei közül, s jól sejté, hogy a veszélynek nincs vége. Nem titkolta neheztelését első tanácsura ellen, s hivei csak öt nap múlva békéltethették össze vele²⁾. Az erdélyi tanácsurak, megyék, városok, székek, a részek szeptember 6-án fogadták el a kiegyezést s esküdtek meg rája, a következő országgyűlésen pedig, szeptember 29-én, Medgyesen törvényczikkbe igtatták³⁾. A fejedelem pedig Pécsy Simont és Erdélyi Jánost Bécsbe küldé, hogy ott e béke ratificatióját kieszközöljék.

Ez alatt augusztus 25-én megérkezett Kolozsvárra a moldvai segítség azon mentséggel késedelméért, hogy ők szívesen jöttek volna, de a havasalföldiek nem akarták elbocsátni. Megjöttek nemsokára az oláhországiak is 3000-en Prásmára s mindkét csapat vissza lőn bocsátva. A tábor, miután a fejedelem szeptember 2-án egy kémét felakasztatott⁴⁾, a szamosfalvi térről a megyékbe osztatott

¹⁾ Megjelent Erdélyország Tört. Tára II. 175—188. l. Magyarországon nem igtatták törvényczikkbe. Mátyás panaszkodik, hogy Báthory e pontokon változtatott. Hatvani IV. 49.

²⁾ Segesváry Bálint naplója 175. Weiss 216.

³⁾ Országgyűlési articulusok, Mike Sándor ur gyűjteményében. Kővárynál IV. 198.

⁴⁾ Ki volt ez a felakasztott zendülő? nem tudom. Segesváry Bálint Kendy Istvánt mondja — de ez nem volt, mert ő ez időtt Lengyelországban mulatott. Bizonyosan a Kénosi által használt másolat volt hibás. Bizonyynyal Kendy István kémjét írja Segesváry. Hisz ennek emissariusai jártak Erdélyben ez időtt.

szét (september 3-án), hogy szükség esetére kéznél legyenek. S valóban új zivatar készült.

Lengyelországban két főúr, Starniczky és Oppolniczky egy megölt kutyán összeveszett. Hadat kezdtek egymás ellen, s az első 18 száz hajdut fogadott zsoldjába. Ezek Kovács Péter és Albert, Polai Pál és Prémes Gáspár vezérlete alatt elindultak, de mielőtt oda értek volna, a kutyagyilkos megölte Starniczkyt. Ekkép az ígért zsoldtól elestek, de magoknak kárpótlást szerzendők, rabolni és pusztítani kezdtek. Mágochy sietett e dologról értesíteni Forgách Zsigmondot s ez tüstént megtette a kellő intézkedéseket. „Meghozák énnekem — írja neki Hertnek augusztus 31-én — a kegyelmed levelét, melyben az hajduk feltámadása felől ír kegyelmed, kegyelmednek megszól-gálom, hogy értésemre adta kegyelmed, az hajduk dolgát. Megírtam én is az vármegyékre hogy minden vármegyében personaliter készen legyenek, hogy ha ugyan kíván-tatik az hajduknak ellenek állhassunk. Magam is pedig mindjárást mulatás nélkül bemegyek Kassára, és éjelt napot egyet tévén, minden erőmmel és igyekezetemmel azon leszek, hogy kegyelmetekkel együtt hazánknak szol-gálván, azt mind az hajduság s mind pedig egyéb ellen-ség ellen megoltalmazhassuk és ellenek állhassunk. Kérem pedig kegyelmedet hogy ennek utánna is ha mi hirei lesz-nek kegyelmednek, azokat is adja kegyelmed hova hama-rabb értésünkre, hogy értvén az hajduknak ellenek való igyekezeteket, kegyelmetekkel együtt az mint mondám inkább ellenek tudjunk állani.“¹⁾

Megtörtént a fegyveres összecsapás is. Dóczy András és Lónyay András azt hitték, hogy az erdélyi fejedelem emberei s szétverték őket²⁾. E véleményt nagy mértékben

¹⁾ Eredetiről, mely t. Mike Sándor ur tulajdona.

²⁾ Bojti Engel Monumenta 271. V. ö. Mátyás levelével Hatvani-nál IV. 48.

előmozdították a lengyelországi hadak készületei. A száműzött Kendy nem kevesebbre törekedett, minthogy magának az erdélyi fejedelemséget megszerezze. A lengyeleket már maga Kendy nyerte meg törekvésének, hol nem megvetendő kozáksapatokat gyűjtött s reménye volt, hogy a nádor által részére megnyert Mátyás birtokaiban is telhet toborzások. A moldvai és oláhországi vajdákhoz Kornis Zsigmondot és Sarmaságit küldte, Radulra biztosan számított s Konstantin helyett, ha vonakodnék, Mircsét, a Csercsel Péter fiát szemelte ki. Erdélybe a főurakhoz kémekeket küldött levelekkel — de ezek elfogattak s a leveleket megégették¹⁾.

Báthory e mozgalmak hírére szeptember elejéről portai követéhez, Petki Jánoshoz postát küldött — kétségtelenül a történetek felőli jelentéssel. Azután Fehérvárra ment, hol a Kendy mozgalmairól nemsokára biztosabb adatokhoz jutott. Ennek egyik ágense, Sarmasági Zsigmond, Lengyelországból november első felében Fehérvárra érkezett, felfedezé a fejedelemnek Kendy titkait, hogy nevezetes sereget gyűjtött s Erdélybe beütni készül oly pillanatban, mikor ő, Báthory, nem is sejtené. Valóban még jobban elkedvetleníté Mátyás eltaszító hidegsége, melylyel a kassai béke ratificálása végett Bécsbe küldött követeit fogadta s tanácsosai kislelküségé, melylyel a ratificálást meggátolák. A követeket Mátyás october 29-én fogadta. Ezek a király előtt elmondák a béke ratificatiójának szükségességét. „Eddig — mondá Pécsy a többi közt — eddig nem volt Erdély és Magyarország közt békére szükség. Az egy nemzet szövetség nélkül is egy volt, összefűzve testvéri és keresztyéni szeretettel. Most már az időkhöz képest nem mindenben egyenlő a két ország, azonban vissza akarnak térni a szeretetnek és egyetértésnek útjára, mely-

¹⁾ Bojti idézett helyett. Weiss 216. l.

ről letértek.“ Ez volt alapgondolata terjedelmes beszédöknek, melyben, mintha tartottak volna valamitől, keregett szavakkal s feltűnő aggodalommal emelték ki — Mátyásnak hizelegve — a béke, az egyetértés szükségét.

De a bécsi kormány és kétségtelenül a magyarországi urak factiója már itt kezdetét vette. A kassai béke nem ratificáltatott. Pár nap múlva a király bucsu látogatáson fogadta a követeket, s itt a bucsu beszéden sajnálkozva emelé ki Pécsy, hogy a titkos tanács feleletéből értesült azon két okról, melyek miatt a király nem erősíti meg a békét. Az első egy pár könnyen kiigazítható írásbeli hiba. Fontosabb a második, a török frigy: úgy mint ez a kassai pontokba iktatott¹⁾. Mátyás nem erősíti meg. De, ha csak ő fensége a fejedelem s a rendek bele nem egyeznek, ők, a követek, ettől egy hajszálnyira sem távozhathatnak el. „A török frigy nem mellőzhető — mondák — mert hatalmokkal az ország határát fenyegetik. Hosszu idő óta számtalan kötés, s ő fensége és felséged elődjének s őseinek esküje biztosítá azt. Ők a rendek és fejedelmök megegyezése nélkül meg sem is változtathatják.“²⁾ Ily módon minden eredmény nélkül elbocsáták a követeket.

Mi volt az oka, hogy Mátyás, nem sokkal a béke

¹⁾ Lásd fennebb a 79. l.

²⁾ Mind két beszéd megvan egykoru kéziratban az erdélyi muzeum-egylet birtokában, gróf Kemény József Erdély történeti eredeti levelében, II. kötet. Számomra ezeket, sok más igen érdekes adatokkal együtt, Szabó Károly ur másoltatta (s részben másolta) le, s a másolatokat kiigazította, tájékoztató jegyzeteivel láttá el, mely szivessége által ezen dolgozatomat sok fontos új adatokkal gyarapította. — Mátyás azt írja, hogy a kassai szerződésen „an unterschiedlichen Orten nicht allein an den Hauptwörtern, sondern auch an der Substanz gar vil verändert, etliche Punkten ganz und gar ausgelassen, andere aber neue hinzugesetzt“: vajjon hogyan mondhatták volna ily esetben Pécsyék épen magúnak Mátyásnak, hogy ő akar egy pontot (a török frigyét) megváltoztatni, s ők azt nem tehetik?

megkötése után saját nádorának, teljhatalmu biztosának munkáját elvetette? Volt-e ezen tényben a nádornak s a magyarországi uraknak befolyása? vagy csak tisztán a bécsi államtanács műve volt az? Ezen utóbbi eset alig hihető. Mátyás alatt a magyar államtanácsosok döntő befolyással bírtak a magyarországi ügyekre. Bármely fennhangon készülődött is a nádor, még ez időtt is aligha volt úgy készen a háborúra, mint Báthory, s oka volt tartani a seregtől, melyről kérkedve mondá Pécsy, hogy „nagy számból álló, fegyelmezett s kitünő kapitányok és diadalmas hadvezérek alatt áll.“ Azonban Mátyás ezen ténye által keze szabadon maradt.

De álljon bármiként a dolog, Báthory meg volt győződve, hogy Kendy mozgalmai s követei hideg fogadtatása közt összefttggs létezik. Ugy hitte, hogy gyorsan kell tennie s e célból összeharancsolta sergeit, a hajduságot s ckkép felkészülve, a szászok közé küldi téli szállásra. Tervével már ekkor készen volt — trónusát egy merész csapással biztosítani. Petkinek visszatérése a portáról határozatán mitsem változtatott, habár az egy csausz kíséretében a szultán intéseit hozta magával, hogy katonái zsarolá-sait szüntesse meg, az országot pedig kimélje. A csausz némely főurakhoz is hozott leveleket — de azokat senki sem fogadta el. Vagy nem volt komoly a feddés s a porta haragja, vagy Báthorynak a szultán megengesztelésére biztos reménye volt, vagy ha elárultatott, hogy kicsoda elárulója, azzal tisztában volt — mert lehetetlen, hogy ha feszült viszonya van a törökkel, elhatározását későbbre ne halasztotta volna.

Sarmasági leleplezései, Kendy elfogott levelei s követei fogadtatása Bécsben tisztán mutatták, hogy mitől kell tartania. Az a confoederatio, mely Magyarországot s az örökös tartományokat már összefűzte, mely Erdélyt s a két Oláhvajdaságot volt még felölelendő, legelőbb is

Kendyt fogta volna helyette trónra emelni. A terv már a kivitelig meg volt érve, s a nádor, a két oláh vajda és a lengyel király összeköttetése a zendülő urakkal bevégzett tény volt. Vajjon nincs-e oka tartani, hogy a történetek után a támadást megkísérlendik, vajjon bevárja-e ő ezt? Vajjon gyors elhatározás, merész fellépés által nem lehetne-e nem csak megelőzni, hanem gyökerében is elfojtani a veszélyt? Trónja csak akkor fog szilárdul állani, ha a két oláh vajda vazaljává lesz s ha ezekben bizhatik. A porta nem mindig képes megvédeni kegyeltjét — ott van Székely Mózes példája, s a német mindig kész cserben hagyni szövetségesét — ott van az ez idétt már lánccokra vert Báthory Zsigmond. Az önfenntartás háborúját saját országán kívül akarta folytatni. Elűzni Radult, megálázni Konstantint, oly mozgalomba bonyolítani a lengyelt, hogy azoknak segílyt ne nyujthasson, s mind ezt gyorsan, halasztás nélkül — ez volt terve.

De míg ő országán kívül messzeható tervek után jár — számíthat-e föltétlenül egész országára? Nem. Még mint apród sokat hallhatott Boeskey udvarában egyes erdélyi uraktól, kik tanui, részesei voltak az eseményeknek, a szászok cselszövényeiről. Hivei voltak Rudolfnak Erdély fejedelmei ellen, szövetségesei Mihály vajdának s részesek Básta eljárásában, és az alkotmány felfüggesztésében. Nem Erdélyt, hanem a király-földet tekintván hazájuknak, mindig azon voltak, hogy ezt az imperiummal hozzák összeköttetésbe. A három nemzetről szóló alkotmányczikk előttök nem összefüző láncz volt a más két nemzettel, hanem őt azoktól elválasztó törvény. Csak külön érdekeik voltak, a közöst csak kényszerítve ismerték el. Hűségöket színeltnek festék a fejedelem előtt, — kiket csak az erő és hatalom tesz alázasokká, mikor aztán nem késnek fitogtatni a ragaszkodás jeleit. Pénztáruk ilyenkor nyíltva állt: máskor soha. Ilyeneknek tartá

Báthory a szászokat; s úgy hívé, hogy politikai és stratégiai érdekek egyaránt tanácsolják, hogy uralmát a fundus regiuson megerősítse. Vállalata sokkal kényesebb természetű, hogysem háta mögött titkosnak és oly szívosnak hitt ellenséget megszívelhetne. Ha hadjárata Havasalföldén balul üt ki, a szászok könnyen elzárhatják mögötte az utat a magyaroktól, székelyektől és hajduktól, kiktől segílyt szerezhethetne, vagy a kiknél oltalmat remélhetne. Leverni hát a natiot, hatalmába keríteni földjét, helyreállítani az ország kormányzatában az egységet, ezt tekintette első feladatának. De ez csak erőszak által volt elérhető.

Tacitus és Svetonius nem ítélték oly szigoruan Nero-ról, mint a szász évkönyvirók Báthory felett. Nem a gyűlölet, hanem a düh hangján szóllanak. Kifejezéseik nem metszők, hanem harapók. Nincs oly ocsmány szó, mit elhallgatnának, nincs oly lealázó kifejezés, mit el ne mondanának. Egész epéjüket kiöntötték rá szobájukban, íróasztaluk mellett. A tény, melyre Báthory vállalkozott, valóban zsarnoki volt, mert nem állott hatalmában Erdély alkotmányát, karddal kezében, megváltoztatni. Jogtalan-ságot követett el, mert a szász kiváltság szentsége minden kérdés felett állott. De ha ezt elismerjük is, soha sem fogunk ócsárlói túlzásába esni. Hihetetlennek tartjuk Krauss azon szavait, hogy két első évi bölcs és jó uralkodása merő színlés lett volna. Nem hisszük el sem Bojtinak, sem Mikónak, hogy a Kendy-féle mozgalom csak ürügy lett volna, mikor annak létezését és célzatait e kor egyik szász államférfia, Weiss, kétségenkívülivé teszi. Sőt a Kendy-féle mozgalom, Szeben elfoglalása és Radul elűzése közt igen világos és határozott összeköttetést látunk. Oly válságos időkben, oly előzmények után, midőn maga is élő tanuja, hogy egyik elődje fogolylyá lett, egy más meggyilkoltatott, egy más a csatatéren esett el, egy más megmérgeztetett, s mind a négy egy és ugyanazon politi-

kának lett áldozatává, midőn látta, hogy ezen politika már az ő fejére is felemelte pallosát, megszötte hálóját, elhatározását oly jellemnél, mint ő, indokoltnak fogjuk találni. Mert benne az erő erőszakkal párosult. Szilárd, merész és elhatározott s az eszközökben nem válogató. Magas lelki tehetsége, tiszta belátása volt, de teljesen hiányzott az önmérséklet, mely féken tudta volna tartani. Tudott szinlelni, de csak olyankor, midőn valamely megfontolt terv kiviteléről volt szó. Forrongó vére más esetben ezt lehetetlenné tette.

Most szinlelnie kellett, most titokban kellett előkészítenie mindent. Államférfiai közül senkisé is volt célzataiba avatott, csak egy, kivel azt szötte s a ki azt végrehajtani segített. Mély titok burkolt mindent a végrehajtásra megérkezett perczig. Meglepett mindenkit, nemcsak azokat, kik ellen az állameszt intézte, hanem azokat is, kikkel azt végrehajtá. Máskor feltűnő lett volna akkora sereg összpontosítása, most, fenyegetett állapotában, mindenki természetesen találja. Még gyanu sem támadt senki szívében. Most is, midőn minden intézkedés megvolt téve, senki sem sejtett semmit, maga Bethlen sem, udvari kapitánya, második tanácsosa, bizalmas embere és segéde az összeesküvés elnyomásában, még akkor sem, midőn néhány nappal a végrehajtás előtt saját váraiban, Déván és Hunyadon egy hétig vendégelte a fejedelmet. Ekkor már csak a végrehajtás hiányzott. „A fejedelemnek — írja Mikó ¹⁾ nagy és rettenetes dolgokra kelle gondolkozásit éjjeli-nappali sok fáradtságos munkákkal

¹⁾ Mikó Fer. 188. A Trauschenfels-féle Chroniconban Weiss Brevis Consignatiójában, mely nem zavarandó össze a Fundgruban III-ban ki-jött napló könyvével, írja: Fuit autem expeditionis consilium tam occultum, hogy még a legelőbbkelő vezérek sem tudták. Mások, Krauss és Kemény névtelenje tudni akarják, hogy a népet magyar urak előre intették volna.

venni, mert Imrefi János, ki director és praesidens consilio et totum fac immáron vala, a fejedelmet ilyen nyálkságra inditá: hogy itt Erdélyben magát igen megerősitse, Szebent a szászoktól elvegye, abban derekas praesidiumát tartsa, hagyja, onnét Havasalföldre, moldvai vajdaságra és, ha Isten élteti, onnan a lengyelkirályságra is igyekezzék.“ Maga a lengyel királyság sem látszott elérhetetlen chimerának s annyival kívánatosabbnak látszott, mert remélte, hogy az osztrák-magyar államszövetség ellenében egy hatalmas más szövetséget hozhat létre. Ugyanis III. Zsigmond király nem rég fejezte be háboruját a svéddekkel, a nélkül, hogy a béke a Wasa ház két ága közt csak enyhítette volna is a régi gyűlöletet. Másfelől az oroszokkal elegyedett Zsigmond épen háboruba. Igaz, hogy Oroszországban belvillongás dult — de a küzdelem csak nem rég tört ki s ennek megaláztatása nem következett be. Oly titokban, hogy egyetlen hazai forrásnak sincs róla tudomása s mi is egy diplomatikai okmányból értesülünk róla, küldött követeket Moszkauba, kik itt az érelyes hadfolytatást sürgessék s elmondják, hogy a lengyel egyik oláh vajdától sem várhat segélyt, mert ezek önmagokkal vannak elfoglalva, s hogy az oroszok tőle és a töröktől is rövid nap alatt segélyt várhatnak ¹⁾.

Az elszállásolt hadseregnek ki volt adva a rendelet, hogy teljesen hadkészen legyen s a második felhívásra elinduljon. Ez alatt a Moldvába s Havasalföldre vezető utakat járhatlanokká tétette. A Magyarországból ujabban beparancsolt hajduk s végbeliek immár megérkeztek. A fejedelem most hozzájok ment s deczember 10-én Keresztýénszigetre érkezett. Jól felszerelt hadának száma 20,000 emberre ment. Szebenbe deczember 17-én országgyűlés volt hirdetve, s a mit sem gyanító szebeni tanács a teen-

¹⁾ Hatvani Monumenta IV. 49. Mátyás levele.

dők felett Báthory közeledtének hírére tanácskozni kezdett. Némelyek ellenzették a bebocsátást, de a többség rettegett az ellenállás következményeitől és meghívták. A nép — mely a tengerhad láttára megrémült — kikiáltók által lőn megnyugtatta. Deczember 11-én tartá fényes bevonulását. Hadának vele levő csapata a külvárosban szállásoltatott el, maga csak kevesed magával ment be a várba, s ezeket is mint társzekerei fedezetét előre bocsátá be. Midőn a megrémült szászok a kaput fel akarták vonni, „ne vond — mondák — még hátra van a fejedelem.“ „Másnap reggel — írja Sepsei Laczkó — a hadak, trombita szó után el-készülvén, fölülének; a fejedelem ötvened magával a városban a szerént. Megindula a fejedelem a városból, hogy kijöjjön. Midőn a kapuba jut, a bóthajtás alatt megáll az ötvened magával, és igen dicséri a polgároknak, hogy igen szép és erős alkotmány volna. Midőn a kapuban mulatna a fejedelem, a kész hadak a parancsolat és végzés szerint oda nyargalának, a kaput megvevék és minden hadak a városban beszállának.“¹⁾ S itt a felvonó hidon nézve serege bevonulását gúnynyal mondá: „ezt soha sem hittük volna!“ Báthory nagyobb ellentállásra számított s ezért a fehérvári farkas-ágyut is elhozatta. „A ki oda vitte, Szalay Farkas vala neve az embernek. És egy mesét költének róla: hogy Sebenbe két farkas ment vala be, t. i. Szalay Farkas és a farkas-ágyu.“²⁾

Az első három nap misem történt, mi a polgárok nyugalma legkevésbé is zavarta volna. A katonaság nyugton maradt s a fejedelem szokása szerént barátságos volt. Harmadnapra magához parancsolta a tanácsot s a várkapuk kulcsait követelte. Át kelle adni. Most már

¹⁾ Sepsei Laczkó 127. V. ö. Krauss Fontes rer. Austr. 7. l. s Weiss idézett munkáival.

²⁾ Nagy Szabó Memorialéja 103.

valóban el lön foglalva a vár s a kapukat és bástyákat saját darabontjai őrzésére bizta a fejedelem, kinek a vár kulcsaival a gyalog kapitány minden este beszámolt. A már-már megnyugodott kedélyeket újra kétségbeesés fogta el s a szebeniek remegve néztek a közelgő országgyűlés elébe. Ez a kitűzött napon, december 17-én megnyílt. A fejedelem itt előadta a rendeknek mindazt, mi Kendy igyekezeteiről tudomására jutott. Előadta, hogy e gonosz ember Radullal s a szebeni tanácscsal ellene összeesküdött, hogy ez utóbbi Kendynek, ha beüt, 30,000 frtot ígért ¹⁾. Azután tanuit állította elő, kiknek relatiójából értesülést szerzett, — „mert neki titkos ragaszkodói még a tanácsban is voltak“. A tanácskozás folyamáról nem birunk részleteket. Nem tudjuk kimutatni, mennyiben igaz az, hogy az országgyűlés terrorizálva lett s a végzés nagy részben Imrefi munkája volna. Annyi igaz, hogy a fejedelem sokkal szigorubban akart eljárni, de az országgyűlés szándéka módosítására birta. A felségárulás bűne volt Szebenre kimondandó — tehát vagyon- és fő-vesztés. Báthory 147 személyt akart büntetni a többiért is; a rendek kérelmére s ellenvetésére, hogy erre nincs elegendő ok, a városra 100,000 frt. birságot vetett. De még ez összeget is leengedte 52,000 frtra oly feltétellel, hogy rögtön fizettségé ki ²⁾.

Az országgyűlés négy napig tartott s kiválólag Szeben ügyével foglalkozott. „Megértettük, kegyelmes urunk,

¹⁾ Weiss Fundgruben 248. l.; maga is jelen volt az országgyűlésen. December 16-án estve Vajda János házánál a fejedelem és Imrefi „gentis nostrae infestissimus Haman“ vallaták őt s nem akarák elhinni, hogy e dologról tudomása nem volna. Egy névtelen napló írója, Kemény Fundgruben I. 236. l. mondja, hogy Báthorynak még a szebeni tanácsban is volt néhány híve.

²⁾ Weiss Fundgruben 248 és Chron. 240. l. Krauss, Kemény névtelenje és Seivert Szeben története 78, 79. l.

fejedelmünk, a felséged közünkbe küldött propositiójából, minemű okok kényszerítették legyen felségedet ez mostani felülésre, és arra, hogy minekelőtte országból kimene, annakelőtte magának és az országnak bátorságos állapotjért a Szeben állapotja felől, példát vévén felséged az előtte való változásokban, mint viselte legyen a fejedelmekhez és az országhoz magát, kiváltképen pedig bizonyos személyeknek relatiójokból mostani szándékokat is értvén, különben gondolkodnék, és magának successorinak lakóhelyül választaná. Mely felséged reánk való kegyelmes gondviselését, költségét és fáradságát mint kegyelmes urunknak alázatosan meg igyekezünk szolgálni, elhívén bizonyosan, hogy felségednek minden tartása, fáradsága és költsége teljességgel csak szegény megromlott hazánknek épületére és bátorságos megmaradására tendál. — A mi azért a szebeniek állapotját illeti, látjuk és visszük eszünkbe a felséged propositiójának rendiből, hogy felséged az előbbi sok rendbeli cselekedetekről, melyek, tempore necessitatis az fejedelmek ellen és az ország ellen cselekedtek, meg nem emlékeznék, hogy ha azokat hasonló dolgokra tendáló igyekezetekkel nem ujitották volna, melyeket felséged elegendő bizonyosságokkal előnkbe terjesztett, sőt a ki legnagyobb, a szebeni atyánkfiai magokat akarván menteni, magok is nem tagadták előttünk, hogy tanácsokban mostan is nem agitálhatott volna, ha felségedet bebocsássák-e a városba; avagy nem? Mely dolgokért értettük a felséged méltán ellenek felgerjedt haragját és oly szándékját, hogy némelyeket közülök törvény szerint megbüntetni és azonkívül a városból teljességgel kiküldeni őket; mindazáltal, hogy felséged elsőben az Istent tekintvén, annakutánna pedig a fejedelmi kegyelmességet, virtutem satis laudatam et qua sola homines ad Deum proprius accedere dicuntur, meggondolván, egész országul való alázatos könyörgésünkre a bün-

tetésre eltökélt szándékát kegyelmesen mitigálta, felségednek mint kegyelmes fejedelmünknek teljes életünkben alázatosan meg igyekeztünk szolgálni. Hogy azért ennekutána mind a felséged személyének, mind pediglen successorinak bátorságos lakóhelyek, annakfelette akármely időnek (kitől Isten oltalmazzon) változásában nekünk is országul refugiumunk lehessen és ne kellessék vagy török közben, mint ennekelőtte való üdőkben, vagy egyéb idegen nemzetség közben feleségestől, gyermekestől, keserves bujdosásra jutnunk; az helynek állapotjához képest tetszett egész országul, hogy ezután felségednek és a felséged successorinak lakó-helye Szeben legyen, úgy hogy az országban és Magyarország részeiben a felséged birodalmában levő minden uraknak, vármegyéknek és főembereknek, azonképen a székely atyánkfiainak házok és szállások itt ben. Mely dologban látván magok is az ő felsége ellen való fogyatkozásokat, cedálták, könyörögvén felségednek alázatosan, mint kegyelmes urunknak, hogy felséged kegyelmesen megelégedvén azzal, az mi a városhoz való jószág volt, mely fundus regiusnak neveztetik, annak felette ex bonis septem Judicum, az mi az ő részek lehettek volna: úgy mint Zilistik (Szelistye) székkal, Nagy-Eke s Kis-Ekemezővel is a Verestoronyhoz való pertinentiával, ezen kívül azzal, a mi a városban in rationem communitalis akár mineműi marhák legyenek azok és a mi névvel neveztessenek, személyekben, házokban, marhájokban, jószágokban kegyelmesen tartsa meg őket, tudniillik azokban, az mi kinek-kinek privatim magáé, nem a communitalisé. Végeztük pedig egyenlő akarattal, hogy a mely jószágok mostan Szebenmel egyetemben a fiskushoz applicáltattak, azok soha a fiskustól el ne idegeníttessenek. Végeztük azt is, hogy ennekutánna a praesidium felségedé legyen a városban, az tornyok, bástyák, armamentáriumok benne levő lövő-szerszámokkal, porral és globissal, min-

dennemű munitiókkal, a város kapuinak kulcsával egyetemben felséged kezében legyenek. Végeztük azt is, hogy mind jelenlétében, mind pedig távollétében, a felséged religiojára való papjai a templomban szabadon praedicálhassanak. A szász atyánkfiainak praedicátori is az ő czeremoniájokat oly móddal és oly órára rendeljék alternatim, mint Kassán, hogy a magyar praedicátoroknak is az ő órájuk el ne muljék.“

Deczember 19-én, tehát még midőn az országgyűlés együtt ült, de már határozott, a lakosokkal a fegyvereket s töltéseket a piacra, a fejedelem szállása elébe hordatták, mely aztán a hadi nép közt kiosztatott. Más napon a városháza lőn lefoglalva, a levéltárból pedig a kiváltság-levelek s irományok kihordattak. 22-én a tanács és választott polgárság fogságba vettetett, s a megrémült lakosok tömegestől hurczolkodtak. Ez nap óta Szebennel úgy bántak, mint ellenségtől elfoglalt várossal. Rablásra nem adatott ki parancs, de a sereg féktelenségét elnézték. Még nők is vettek fogságba, az épületek alsó osztályaiba a katonák lovaikat helyhezték el, a felsőket mágok foglalák el. Mindenfelé kutatták az elrejtett kincseket, átlukgatták a falakat, felástak mindent, hol valamit sejtettek. Legutálatosabb volt, hogy a nőerényt nem kimélték s a vad és féktelenkedő hadak s a szenvedélyét fékezni nem akaró fejedelem erőszak tételeitől mi sem védelmezé a tiszta házi asszonyt, a fölserdült szűzeket. „En habes locustas praecedentis anni!“ — mond egy krónika-író¹⁾, keserűen czélozva a megelőző év sáska-járására. S valódi sáska-járás volt! „kiki az embereknek, kinek conscientiája nem volt, praedálni kezdé szállását, kit lopva, kit nyilván, azaz: a mit el nem rejthetett a gazda, a gonoész

¹⁾ Chronicon Tuchsio Lupino Oltardinum I. k. 238. l.

lelkiismeretű vendég elvonta; melyet még a nagy emberek közül is némelyek megkívánának, és nem kevés prédával rakodának. Mert sok rejték-helyeket feltalálván, sok ezüst, arany művel, pénzzel gazdagulának, kik meglátszottak, hogy nem mind szászoké voltak régen, hanem ama régi nagy urak, gazdag főemberek, a sok változásokban hordották volt be nagy részét tutioris conservationis gratia; nálok maradt aztán; de ama régi közmondás szerint: male parta dilabuntur, viszont úgy költ el tőlök is.“ Gondolni lehet, hogy minden feltalált orzott kincs nevelte a dühet és elkeseredést s a hadak hivatta érezték magokat a bűnöknek, hitszegésnek és árulásnak százados sorait megbüntetni. Visszatorlást gyakoroltak s ezért nem is próbálták fékezni magokat. Így teljesült a fejedelem udvari papjának, Retteginnek, jóslata, ki a bevonulás után egyik egyház ajtajára írta:

Cibina te vidi, satis est vidisse, relinquam
Facta quae es Sodoma, facta Gomorra peri.

„Igy lőn azért — mondja Mikó ¹⁾ — így kezdődék annak a városnak romlása, kit soha semminemű ellenség fel nem praedált; mert ők minden változásokban úgy viselték magokat, hogy az erősségben magokat oltalmazták. Akár német, oláh, mi jött reájok, jó idején ahhoz állottak és onnan hallgatták csak, az ellenség mint bánt velünk, mint rontottak, pusztítottak, belőlünk halmokat hogy raktak. Az országnak közönséges javában soha egyet nem értettek, sőt mindenekben ellenkeztek az ország főembereivel, olyankor híztak, a mi romlásunk nekik volt hasznokra.“

Ime Szeben elfoglalásának története, előadva az összes források felhasználásával, melyek e tárgyról megje-

¹⁾ Mikó Ferencz 190.

lentek, s azon idők gondolkodása szerint. Bizonynyal egy józan történet-író sem fogja a vendettát helyeselni, senki sem igyekszik menteni, a mi e tényben aljas. S ha megvalljuk is, hogy Szeben kétszínúsége, s kétségtelen összeköttetése Kendyvel, Radullal s ezek bűnös terveivel szükségessé tették, hogy az oláhok megfenyítésére indult fejedelem háta mögött mindent biztosságban hagyjon, s fedezze magát azon ellenség ellenében is, melyről jól tudá, hogy a lehető veszély perczében először fog ellene fellépni, nem tagadhatjuk, hogy mindaz, mi az elfoglalás végrehajtása után történt, kárhozatos. De sokszor mondtuk, s fájdalom még többször fogjuk ismételni, hogy Báthory a mérsékletet nem ismerte. Azon naptól fogva, melyen megtudá, hogy épen azok törtek trónjára és életére, kiket legtöbb kegyeivel halmozott, ovatossága bizalmatlanságba ment át. Elvesztette hitét s annyival kérlelhetlenebbül haladt tervei kivitelére, melyeket biztossága legfőbb feltételeinek tekintett.

Szebenből deczember 26-án indult ki¹⁾. E városban 500 emberből álló biztos őrséget hagyott Kákoni István parancsnoksága alatt. A Barczaságnak vette útját. Weiss méltán rettegett, hogy Szeben után Brassó fog következni, s Imrefinek 2500, a fejedelemnek 4500 aranyat adott²⁾. A Barczaságon öt napig mulatott, először Feketehalomba szállott, onnan — Brassóban magában egy napot időzván — Keresztyénfalvára ment. Ezalatt a barczasági pórok a bevágott utakat eltisztították, az első csapat pedig — 6000 ember — megindult. Most maga a ravasz Radul is kelepczébe esett. Báthory Bethlen Farkas által csak nem

¹⁾ Nössner naplója. Fundgruben III. 66. Seivert Quartalschrift II. 253. 1. deczember 21-ére teszi, de hibásan.

²⁾ Weiss naplója 219. 1. Weiss Consignatiójában 14,000 frtot említ, melyet Imrefinek fizetett ki.

régiben biztosítá őt, hogy hadi készületei Lengyelország ellen vannak intézve, s hogy annyival nagyobb titokban maradjon a végeziel, még a töröktől sem kért engedélyt a hadjáratra. Az év utolsó napját Töröcsváron tölté s január 1-jén lépett oláh földre.

Az új év első napja egyszersmind kezdete volt egy nagy fontosságú vállalatnak is.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az 1610-ik évnek legelső és legutolsó napjait Báthory a Barczaságon tölté. De január 1. és 31-étől végtelen őr választá el. Akkor csak élvezetre és vigasságra gondolt, lelke nem ismerte sem a gyanút, sem a gyűlöletet. Akkor örömmel tekintett trónra léptére, mely az országnak nyugalmat, békét, szabadságot adott. Akkor feledve voltak elődjeinek viszontagságai s az árulások, melyek azokat megbuktaták. Azóta sok történt, mi lelkében forradalmat idézett elő, s egész valóját kicserélte. Sokan hivei közül árulókká lettek, sőt egy épen trónjára nyújtá kezét. Megint felmértült a politika, mely őseit megbuktatá; megint előtérbe vonultak a tervek, melyek Erdély közzogi viszonyait átalakítandók voltak.

Mindez megrendíté. Most már egészen más ember volt. Nem mulató kísérettel jött ide, hanem harczfiakkal, nem lakomákat tartott, hanem hadi-tanácsokat. Eszébe jutott jelszava, mely oly találóan festi jellemét: „jobb az erős férfinak egy napon vitéztül meghalni, mint ezer évig rettegés közt élni.“¹⁾ S valóban ehhez képest cselekedett. Két nagyhatalmu császár közt kevés kilátása volt függetlenségre. A török magának tartja Erdélyt, a német magáénak követeli. Az első lépést erre nézve meg is tette

¹⁾ Bojti, Engel Monumentaiban 278. l.

ez: s nem sokára megteendi a többieket. De hogyan fogja magát fedezhetni, hogyan fog súlylyal fölléphetni ellene, hacsak nem akarja magát végképen a másiknak karjaiba vetni?

A XVII. század elején közép- és keleti Európában divatba jött az állam-szövetkezések eszméje. Mert mi egyéb volt a katolikusok ligája s a protestansok uniója Németországon, mint két egymás ellen intézett államszövetkezés? S nem hasonló volt-e az, melyet a Habsburgok örökös tartományai s Magyarország kötöttek egymással, s mely Mátyásnak trónt adott? S nem fog-e Erdély hatalma és ereje is megnevekedni, ha a két Oláhországgal, s a lengyel tartományokkal állam-szövetséggé alakúlhat, s e confoederatiónak ő, Báthory lesz a feje? hisz ezen confoederatio már is készül, csakhogy most épen az ő megbuktatására akar alakulni ez államok és a zendülő urak közt.

Ugy hívé, hogy csak gyors és elhatározott cselekvéssel segíthet magán. Deczember 31-én, „Töröcsváron — írja Mikó — hó-hátán halt“, s 1611-én január 1-jén oláh földre lépett¹⁾. Ezalatt hatezer emberből álló előcsapata már bevégzé az ország meghódítását. E sereg feladata lett volna meglepni és elfogni Radult. „De már — mondja Mikó — résen levén a vajdának a füle, nem érhatték.“ Radul, ki kilencz év alatt békén bírta az országot, s korlátlan hatalommal rendelkezett annak másfél milliót tevő

¹⁾ Hogy melyik napon ment át Báthory a töröcsvári szoroson, egyik évkönyvíró sem említi. Bánffy Péter (Fundgruben neue Folge 253 l.) azt mondja: deczember 27-én indult el. Nössner (u. o. 66.) deczember 26-át említi. Weiss (u. o. 219.) említi, hogy a Barczaságon öt napot töltött. De Oláhország megtámadását Mikó, Krauss, Weiss Consignatio stb. mind új év elejére teszik. Ha 26-án indult el Brassóból s öt napot töltött még a Barczaságban: január 1-ső napján lépte át a szorost.

jövedelme fölött, roppant vagyont gyűjtte ez idő alatt magának. Még volt ideje elpakoltatni az ékszereket, a gazdag vázákat s roppant arany halmazait. Aztán leg-gazdagabb bojárjaival, Konstantin moldvai hospodárhoz menekült. A csapat, mely üldözésére küldetett s Pelinig nyomult, őt nem érte be: de elfogta hasonlólag menekvő anyját a kincsek tetemes részével, s el a Duna partjai mellett ellentálló bojárokat, kik Moldva felé vették utjokat.

A derék sereg Báthory vezérlete alatt utána nyomult. a diadalmas előseregnek, mely mondhatni apró csatározásokkal annyival könnyebben foglalta el a meglepett országot, hogy abban őrség nem vala¹⁾, s hogy Sorbán Radul támadásról ingyen sem álmodott. A fejedelem négy napi utazás után Tirgovistba érkezett, mely ez időben a hospodár székhelye s az ország fővárosa volt s hol ő meg-állapodott.

Az erdélyi hadak, főként a hajduk, Oláhországot meghódított tartománynak tekintették. Szétoszlának mindenféle prédára s derekas zsákmánylást vittek véghez. Sok borra, buzára, baromra akadtak, s „láthattad volna — mondja Mikó — éjjel nappal a számtalan lábas mindenféle marhának kihajtását.“ A földnép az erdőbe menekült, s a nagy téli hidegben a nők és gyermekek rakásra

¹⁾ Engel Nebenländerei-ben, IV. köt. első rész, az általa (Monu-mentáiban) kiadott Bojtira támaszkodva, Báthory által üzeti Sorbán Radul Pelinig s fogatja el a bojárokat. De Engel tévedett. Bojti szerint a lovas előcsapat vezére Bethlen Gábor volt, s ez nyomult volna Pelinig. Báthoryról mondja (273) hogy: „victorem subsecutus exercitum“ Ter-govistig ment. Hogy e dolog így volt, más évkönyvirókból is tudjuk — csak az előcsapat vezérét nem nevezi jól Bojti. Mikó ugyanis, ki min-dig Bethlennel volt — épen nem mondja, hogy Bethlen lett volna az előcsapat vezére, kiemeli, hogy Báthory kivonulása után ő maradt ott fővezérnek. Mire Báthory beért, az ország meghódítása — tehát alig pár nap alatt — be volt végezve.

fagytak ott. A hadak pedig feldúlták és kirablák a templomokat, melyekből elvitték az arany és ezüst edényeket, felverték a sirokat és a szentek koporsóit, melyekből a drága ékszereket magokkal vitték. Főként az árgyisi zárdában találtak töméntelen kincset, miután a templom ólomfedelét s kupoláját leszedték¹⁾. Itt is a föld népe szenvedett s kapta vissza a kölcsönt Mihály fosztogatásaiért s Radul árulásaiért.

Az ország ily könnyű meghódítására aligha számított Báthory, ki Sorbán Radulnak vitézségét s alattomoságát jól ismeré. Most már a megtartásra kellett gondolni. Még mielőtt a hadjáratához fogott volna, tervei leleplezése nélkül, hozzá fogott a tér előkészítéséhez. Elég adat volt kezei közt, hogy a Kendy-féle összeesküvés még mindig tartja magát, s hogy ennek czimborasága a magyar és lengyel királyok s a két oláh vajda közt épen az ő megbuktatására összeköttetés létezik. Panaszait még 1610 végén megkezdé Sorbán Radul, Konstantin s a lengyelek ellen²⁾. Most Tirgovistból Keresztesi András lugosi és karansebesi bánt 18 tagból álló fényes követséggel a portára küldé, hogy ott bizonyítsák be, mikép az oláh-földi hadjárat egyenesen a porta érdekében történt. Az oláh vajdák már régóta a német udvarral tartanak, s közülök Mihály Báthory Endrét — s épen ezen Sorbán, Székely Mózes — azért buktaták meg, mert mindketten hívei voltak a portának. Radul most ellene is föl akart lépni: sok gondjába s költségébe került a veszély elfordítása. Ime ez most is nem a portára, hanem a németekhez menekült. De Oláhország már az ő — Báthory — kezei közt van, s innen Moldvára szándékozik ütni. Kéri a portát, hogy az oláh vajdaságot testvérének, Andrásnak,

¹⁾ Chron. Fuchsis Lupino Oltardinum I. 242. l. — Krauss I. 11. l.

²⁾ Hatvani, Brüsseli okmánytár IV. 54.

a moldvait pedig István despotának adják, ezenkívül a silistriai basa és a tatárok kapjanak parancsot, hogy Moldvába nyomuljanak az ő hadjáratának támogatására. A követségnek egy másik feladata volt kimutatni a kényszerítő okokat, melyek Báthoryt Szeben elfoglalására birták ¹⁾.

De Keresztesi más dolgokkal is meg lőn bizva. „Borzasztó vérengző keresztyéntelen praktikákat csinált Báthory a mult télen, — panaszkodik egy német követ-jelentés — Magyar-, Lengyel-, Oláhország és Moldva ellen. Kivánja szomszédjai szerencsétlenségét, a németek fényes nevét s az imperiumot gyalázza, felajánlja magát s rabló hajduit a török birodalom fentartására, dicsekszik, hogy az ő nemzetsége az egyetlen a királyi és fejedelmi nemzetségek között, mely az ozmánok javáért életét is felajánlá. Mindig azt susogja, — folytatja a követ panaszait — a törökök fülébe, hogy a lengyeleknek nem kell annyi egerútat hagyni (so viel Luft lassen), hogy moszkvai dolgaikat szerencsésen végre hajthassák, s meggondolandó, hogy mily hatalmas szomszédjok lesz a lengyel királyban; azt még most meggátolhatni, ha Konstantint megtámadják s ily módon az oroszokat (kik ez idétt a lengyelekkel hadakoztak) megerősítik.“ ²⁾

S valóban az ügyek nem folytak roszul Konstantinápolyban. Célba vették, hogy Moszkauba csauzt küldenek, ki itt biztatásokat nyújt, s a háboru folytatását

¹⁾ Hammer, Gesch. d. Osm. Reichs II. 731. Baudier nyomán. De mind ez rövid kivonatos dolog. Ebből tudjuk, hogy Báthory testvérét, Endrőt, ajánlotta hospodárnak. Bojti szerint a hospodárságot magának kérte: a mi kevésbé hihető, mint a Baudier állítása. Azon követ-jelentés, mely Hatvaninál IV. 54—57. l. olvasható, nyilván szólott volna erről. Az, hogy Báthory felvette az oláh vajda címét, nem bizonyít egyebet, mint hogy a véduri szerepet magának vindicálta.

²⁾ Hatvani, Brüsseli okmánytár IV. 55—56. l.

javalja. Az erdélyi követek már éltették urokat, mint leendő lengyel királyt. A diván egy része s az öreg és nagytekintetű Görcsi Mehemet pasa meg voltak nyerve. Mindamellett a porta várakozó állást foglalt el, s Báthory dolgait tanácskozás végett Murát pasa nagyvezérhez küldé. Ily módon ha sikerülnek Báthory célzatai, a lengyel király bizonyosan hive lesz a portának. Ha nem, — akkor az egész dolgot el fogják magokról háritani. Addig is Báthoryhoz egy csauszt küldenek Oláhországba, ki aztán a dolgok állásáról biztos és alapos jelentést tegyen.

Az egymást gyorsan követő két államcsín: Szeben elfoglalása s Oláhország meghódítása, Báthory ellenségeit kettőzött erő kifejtésre ösztönzé. A szebeniek a felső magyarországi országkapitányhoz, Forgách Zsigmondhoz, követeket küldtek, kik ennél védelmet és segílyt kerestek¹⁾. A földönfutóvá lett Sorbán Radul először Konstantin moldvai hospodárhoz, innen Lengyelországba s végre Mátyáshoz futott. Célja volt Lengyelországban sereget gyűjteni, a magyar királyt pedig Báthory megtámadására birni. Azután a portán is mindent mozgásba hozott. Nem kimélte kincseit, hogy országát visszaszerezhesse. A francia követet részére nyerte, ki itt ügyét erélyesen támogatá, míg az angol követ egészen a Báthory pártján volt²⁾ s csakhamar a vele összeköttetésben levő szebeniek is megjelentek panaszaikkal: mely körülmény siettetheté ugyan a csausz elküldését, de hogy Báthory ellen fellépés történjék s hogy Sorbán segílyt nyerjen: azt épen nem eredményezé.

¹⁾ Hatvani, Brüsseli okm. IV. 50. l. Mátyás levele Albert főherczeghez.

²⁾ Hammer idézett helyen. Bojti, kinek adatai a fennebb idézett forrásokkal szépen megegyeznek, sajátoságos következtetéseket von le a dologból. Szerinte a porta már ekkor zúgolódott, megnyeretvén Radul által; — de azért mégis Báthory érdekében cselekszik.

E helyett egész más dolog adott fordulatot a havasalföldi vállalatnak.

Midőn Radul Mátyáshoz ment, ki éppen ez időtt indult el, hogy Rudolfot cseh királyságától is megfoszsza, talán ennek segélyével, talán, mi valószínűbb, a száműzött erdélyiek és magyarországi urak közbenjárásával, kik elérkezettnek hitték az időt, hogy Erdélyt confoederatiójokba kényszerítsék, megvesztegette a budai és temesvári pasákat¹⁾, hogy vegyék őt pártfogásukba s intézzenek támadást a hajduk birtoka ellen. Apró csatározások a béke idején sem voltak szokatlanok: s főként a budai helytartó széles hatalommal birt. Valóban mindkét basa küldött is sietve jelentéseket a padisah udvarába, melyek egyenesen Báthory ellen voltak intézve, s mert Havasalfölde megtámadását a Törökbirodalmon ejtett sérelemnek nézték, nem késték hadakat küldeni a hajduk őrizetlenül maradt birtokaira, melyek ezeket rabolták és égették.

A csalfogás sikerült. A hajduk értesülvén a törökök betűtéséről, Nagy András és Szilasi vezérlete alatt felkerekedtek, visszatértek s részökről a magyar király birtokain adták vissza a törökök által okozott kölcsönt. Egy Nádudvaron tartott gyűlésükön pedig elhatározták, hogy inkább utolsó csepp vérökig fogják magokat védelmezni, hogysem gyáván meghódoljanak az ellenségnek. Távozásukkal azonban az oláhországi hadjáratot nagyon kétes kimenetelűvé tették. Nem csak Báthoryt fosztották meg ereje nevezetes részétől, hanem ellenségeinek is könnyebbé tették a fellépést, kik nem csak a portán járatták köve-

¹⁾ Bojti szerint a budai pasa Ali, a temesvári Hasszán volt. De ő téved, mert Terjaki Hasszán volt a budai pasa (ennek elődje volt Ali: Gévay, budai basák 24. l.) Hasszán (de nem a Terjaki, hanem más) lehetett temesvári beglerbég: miután éppen az alább elmondandó események folytán tétetett le egy temesvári pasa, s annak helyét foglalta el Zülfikár.

teiket, hanem magok közt is megvetették a szorosabb szövötkezés alapjait.

De Báthory sem mulasztott el semmit az új foglalás biztosítására. Czimei közé sorolta a havasalföldi s moldvai fejedelmi czimet is, s egyuttal panaszt emelt a portán a hajduknak török helytartók által történt megtámadásaért. A panasznak — ha Bojtinak hihetünk, volt is sikere: a temesvári pasa megfosztatott hivatalától s Konstantinápolyba hivatott számadásra. Többi lépései kevesebb sikerrel kecsegtették. Terve szerint, a mint láttuk, a két oláh fejedelemségnek oly kezekbe kellene jutni, melyek hozzá hívek s tőle függők legyenek: a testvéreébe, s az István despotáéba; azon Istvánéba, kinek atyját a lengyelek gyilkolták le, s ki maga is családjával ezeknek foglya volt¹⁾. De hijában emlegette a török előtt hőseit s elődjeit és ezeknek sokszoros szolgálatait. Hijában kezdte mind nagyobbodó nyomatékkal felhozni a német-lengyel szövetség veszélyeit, s mutatta ki, hogy Sorbán Radul a portának ellensége, a németnek hűbérese: akkora hatalmat, mekkora a Báthoryé lett volna a két oláh vajdaság és lengyel királyság egyesítése által, megfontolatlanul egy kézben egyesíteni nem akart a porta, s előlegesen a hadjárat továbbfolytatását tiltotta el csausza, Ibrahim által, kit Báthory ügyei megvizsgálására küldött, s ki február közepén Tirgovistba érkezett. Reményei egy részét már ez semnivé tette. Az engedélyt, hogy Moldvát megtámadhassa, nem hozta magával s reményt sem nyújtott annak megnyerhetésére. „Onnét — t. i. Tirgovistból, írja Mikó, — mi se Moldvába, se Lengyelországba nem menénk, mert megfenyegete a porta, hogy ne bolondoskodjunk, hanem ha egészség kell, térjünk vissza országunkba s ülünk vesztég.“

¹⁾ Engel, Nebenländer V. 254. l. ezen Istvánnak származását nem tudja. Ezen adatokat a Hatvani által kiadott követjelentésben olvassuk.

Mindazáltal reményeiről még sem mondott le Báthory. Ibrahim által küldött még egy fölterjesztést s kérte, hogy a határszéli beglerbégek seregei rendeltessenek alá, hogy azokkal a készülő szövetkezést megfenyithesse, mert jobb és biztosabb megelőzni a veszélyt, de a romlás után nehéz annak nyomorait hordozni. A porta nem osztá Báthory véleményét. Hogy Sorbán Radultól ily módon megszabadult, ezt szívesen vette, s megragadta az alkalmat a hitetlen oláh elmozdítására, annyival inkább, mert egy bojárokból álló küldöttség is kérte, hogy a megürrült fejedelemség töltsék be¹⁾. S csakhamar Michne Radult nevezte ki, ki éppen kéznél volt a portán, s beiktatásával Ibrahimot bizta meg.

Báthoryt mélyen sérté a mellőzés s nem is késett azt tudatni a portával. Márczius 11-én irt levele keserűen panaszolja, hogy a porta őt, királyi vérből származót, egy mezei oláhért mellőzé, s efelett akár a hitetlen Mihálynak, akár a hozzá hasonló Radulnak több a hitele és becsülete, mint a porta akármelyik hívének. Ő részéről a diván gyengesége folytán se a Báthory Endre, se a Székely Mózes sorsára nem szeretne jutni, kik a törökökhöz való hűségökért halállal lakoltak²⁾. De a dolgon többé nem állott módjában változtatni, s most hát azon kelle lennie, hogy az új fejedelem-változásból annyi a mennyi hasznót húzhasson. Maga ugyan a főurakkal s a sereg nagy részével tüstént visszaindult, s márczius 16-án³⁾ Brassóba érkezett, de az új vajda elfogadására Bethlen Gábort egy kis csapattal ott hagyá; „hogy — mondja Mikó — mi lévén okai vajdaságának, szerencsés állapot-

¹⁾ A Filist Chron. Engelnél Nebenländer IV. 479. l. — Chron. Fuchsis Lupino Oltardinum I. 242. l.

²⁾ Bojti a 279. l. kivonatilag közölte e levelet. Kelt V. Idus martii, mi márczius 11-nek felel meg.

³⁾ Bánffy Péter naplója 253. l. — Weiss Consignatio 242. l.

jának, a fejedelem is esztendőnként onnat akár csak mi hasznot vagy honoráriumot vehetne.“

S valóban Michne Radul mintegy tíz nappal Báthory távozása után Tirgovist alá érkezett. Az oláhok közül kevesen csatlakoztak hozzá, úgy hogy serege alig 500 emberből állott. A beiktatással megbízott kapucsi basa, Ibrahimnak sem volt többje 200 lovasnál, úgy hogy a benmaradt erdélyi had ezeknél tetemesebb volt. Az első tisztelgés Tirgovist alatt a réten ily módon ment véghez: „A vajda — írja Mikó, ki ura, Bethlen Gábor társaságában a jelenetnek szemtanuja volt — szárnyul két kis serget rendeltetett vala, maga közből jött a kapucsi pasával, egymás mellett; az uram is hasonlóképen formálá seregét; de minekünk felesebb seregeink valának, és gyalog sereg is két igen szép vala, kik közből szárnyul a maga seregit fogták körül, maga a fejedelem képét repraesentálván. Mikoron a sergek egymáshoz ily közel érkeztek, egy-egy hajtásnyira megállván, az uram csak egynehányad magával, fő-fő emberekkel léptetett elébb; úgy a vajda és a kapucsi pasa, és csak lóháton egymás kezét csókolván, hárman egymás rendiben mentenek, jobb kéz felől az uram, mellette bal kéz felől a kapucsi pasa; keresztyén módon az uramnak esett a főhely, a török bal kéz felől, mint császár személyét követséggel repraesentálván; de ő nálok a balfelől való hely a főállapot. Így a két sereg, kiben a vajda jött és az uram serege, egymás mellé állott; a mi seregünk az uram felől, az övék bal felől, és így kísértük be a vajdát székibe Tirgovistára.“ Másnap az új vajda fényes ebédet tartott, s Bethlent és több magyar vendégeit „ajándékokkal látogatta“. Bethlen ezután csakhamar visszatért Erdélybe, Lugosi Jánost 400 főből álló lovas csapattal Michne Radul biztosítására hagyva.

Báthory ezalatt Brassóban két napot töltvén, márczius 18-án Szebenbe indult, új székvárosába. Itt ápril 23-ára

összehívta az országgyűlést, melynek főcélja új hadi-adó kivetése volt. Ugy látszik, hogy a rendek közt erős vita fejlett ki, s ezek nem mindenben engedtek a fejedelmi előterjesztésnek. Köszönettel fogadták ugyan, hogy magát nem kimélvén, idegen országba ment, s onnan a szomszéd országbeli ellenséget kiűzván országának csendes békességet szerzett; de nem mulaszták el az adó fölemelés nehézségeit fölenliteni. „Kivánja felséged — írák a végzések közt, — hogy a sokféle különb-különb szükségekhez képest az elébbi gyűlések adóját ne minuálnók, sőt inkább augeálnók. Annak felette, hogy ide Szebenbe is bizonyos praesidiumot rendelnénk az felséged távul létében.

Szívünk szerint kívánnók, kegyelmes urunk! hogy sem felségednek, sem országunknak semmi szükségében meg ne fogyatkoznánk, és ha szegény hazánk azoltátul fogva azon csendes állapotban maradhatott volna: az mostani felséged sok szükségét szemünk előtt viselvén, minden felséged kívánságának teljes erőnkkel satisfacealni igyekeznénk; de az szükség és fogyatkozásnak nagy volta miatt semmiképpen nem lehet, melyet felséged kegyelmesen csak ezekből is megitélhet, hogy az elmúlt esztendőben kétszeri tiz-tiz forint adó volt szegénységünkön; négyszer szállottunk táborba az mikor szegénységeink zsoldosokat tartottak. Ez utólszori expeditióban pedig két rendbeli zsoldosunk volt: egyik Havasalföldében másik itt Szebenben. Mindezek felett az sok költségek felett valahol az hadak elmentenek, mindenektől megfosztattak; sőt sokan közülök az elmúlt télen házok kívül, bujdosásban voltak. Mindezekből felséged kegyelmesen megitélheti: az szegény teljességgel fogyott község mit contribuálhasson.

Noha azért ennyi sok szükség egyszersmind rajtunk levén és hogy mostan is mindjára adófizető jobbágyinkkal együtt táborba kell szállanunk, erre sem mehetnénk; de az felséged kegyelmes kívánságát és sok rendbeli

szükségét nézvén: felségednek alázatosan a tiz-tiz forintot megígérjük két terminuson, felét ad *primum diem junii*, az más felét pedig ad *festum visitationis beatae Mariae virginis*, proxime venturum beszolgáltatni. Felségednek mint kegyelmes urunknak alázatosan könyörgünk: felséged vegye kegyelmesen szegény megfogyatkozott hiveitől. Valamire pedig erőnk felett is reá mehetünk, hogy felségedet is tovább való búsítástól oltalmazhatnók, magunk is, dolgainkat itt elvégezvén, hamarébb házunkhoz siet-hessünk, ez mostani könyörgésünkben felségednek eleibe adtuk.“

Az adó mellett nagy fontosságu tárgya volt e gyűlésnek az uj hadi készület. A fölkelési parancsolat rendes hivatalos uton szokott kiadatni, s már ekkor ki volt adva. Maga a fejedelem látta, hogy az oláhországi hadjáratnak lesznek következményei, s hogy Konstantin és Sorbán Radul közt minő egyetértés létezik, azt is jól tudá. Mint téli hadjáratával, most is a veszély kútfejét akarta semmivé tenni, Moldvaország elfoglalását tűzvén ki czélul. A gyűlés elvégzé, „hogy minden jószágos és czímeres nemes ember, valaki az nemességnek szabadságával akar élni, az felséged személye mellett mind városokból, mind pedig egyebünnet, akárhonnét, személyek szerint tartoz-zanak felúlni; kivéven Debreczen városát, minthogy az hódolt, és privilégiumok is vagyon róla; az kolozsvári városban levőket is, miért hogy kaput, bástyát őriznek, posta lovat adnak és az városnak minden terhet viselik, és ugy is az országnak szolgálnak otthon is. De azért a kolozsvári nemesség tartozzék *juxta quantitate bonorum* embert állítani az vármegye közzé, az zászló alá. A kik pedig hódolt faluban laknak, kik szinte ugy mint a jobb-ágyok az töröknek szolgálnak, s személyekről négyen egy jó puskás gyalogot bocsássanak, ű maguk otthon maradhassanak. A jószágos özvegy asszonyok, valamint a

hadra alkalmatlanok négy kapuról állasanak egy lovast; a magyarországi atyafiak pedig régi mód szerint. Azon nemes emberek, kik a vármegye seregébe tartoznak lovat állítani, ezen kötelességöknek eleget tegyenek. — A hajdu vitézek napszámos gyalogokat állítsanak ki, és sem nemes, sem székely ezek zászlai alá ne menjen, hanem a nemesség és székelység zászlaja alatt szolgáljon.

Azokra nézve, kik kötelességök ellenére a havasalföldi hadjáratból elmaradtak, végeztetett: hogy a hadjárat végeig a jószágvesztés büntetése alól felmentetnek, kivévén azokat, kik most idegen országban vannak, és az felséged birodalmában levő jószágokat elhagyván, ellenségek löttek; ugymint: Halmágyi István, Kőrösbányai Miklós Deák és Boér István; többen is ha kik volnának ezeknek jószágai idegen kézen maradnak.“

A gyűlés többi végzése rendtartási és közbátorsági ügyeket tárgyaltak. A generális és a kapitányok az átvonuló hajduk zsarolásainak vessenek határt. Azon jobbágyok, kik a hajduk közé szöktek, valamint a hozzájuk átállott hópénzesek és szegődött szolgák adassanak ki a hajduk közül. A hatalmaskodó pósták, még ha a fejedelmi levelét viszik is, állittassanak törvény elé s büntetessenek meg. A gyűlés april utolsó napján oszlott el¹⁾.

Báthoryt nem csalák meg sejtelméi, midőn új haderő szervezését látta szükségesnek. A veszély közelebb volt, mintsem maga is egyelőre hitte volna. Ellenségei eljöttek látták az időt, melyben úgy hívék, közös támadással megsemmisíthetik.

Sorbán Radul, Mátyástól visszatérven, legelőbb is Oláhország visszafoglalását tűzte ki célul. Nagy akadályoktól nem tartott, Oláhországban csak csekély magyar sereg s egy kis török csapat volt versenytársának főtámasza:

¹⁾ Erdélyország Történeti tára II. 12. és 165—174. l.

az oláh seregben pedig ez alig bizhatik. Michne-hez igen kevesen csatlakoztak, mert mindenki félt a kegyetlen Sorbántól, kiről tudák, hogy ügyét nem fogja oly könnyen annyiban hagyni. Több aggodalma lehetett a porta miatt. De itt Mátyás követében s talán a francia internuntiusban bizott. Reménylé, hogy ha ő visszafoglalja országát, ezek megerősítését ki fogják eszközölni. Mig másfelől, ha visszafoglalásait meg sem kísérté: országát végkép elveszti csufosan, csata nélkül, tehetetlen ember módjára. Pénze volt bőven, melylyel hadait fizetheté. S csakugyan már Lengyelországban megkezdé a toborzást, hol kozákokat és kopjás hadakat fogadott, melyekkel Moldvába menván, kurtányokat (kvartianok, sorkatonák) és zsoldosokat vett fel zsoldjába Konstantin vajda segélyével és pártfogása folytán.

Hadi készületei már april havában be voltak végezve s ekkor haladéktalanul Havasalföldre rontott. Ugy volt, mint előre látta. A bojárok hozzá csatlakoztak, a nép elállott Michne Radultól, az a kis török csapat meg sem mozdult. Egyedül Lugosi János, az erdélyi hadak parancsnoka, nem hitte katonai becsületével megegyezhetőnek, hogy lövés nélkül föladjá a csatátért. Megütközött, de a tulnyomó erőt fel sem volt képes tartóztatni. Serege szétveretett, úgy hogy alig menekült valaki haza, maga pedig elfogatott és lefejeztetett. Radul Michne Gyurgyuvárba innen a Dunán, túl Nikápolyba szaladt, s Sorbán Radul a mily könnyen elveszté, épen oly könnyen visszafoglalá országát¹⁾. Itt azonban nem állott meg. Megnevelte hadait, szervezé országa erejét, hogy maga is támadólag léphessen fel.

A támadás azonban csak egy módon volt valósítható: ha annak egy párt Erdélyországban meg lesz nyerve. S melyik más lehetett volna mint a szászok? Ezen szász-

¹⁾ Weiss naplója 220. l. Mikó 195. l. Trausch. Chronicon I. 243. l.

oláh frigyét a támadásra Weiss Mihály, brassói tanácsos készítette előre ¹⁾).

Weiss eszes és tapasztalt államférfi volt. Ifju korában Prágában, Rudolf alatt a korlátnoki hivatalban szolgált s attól nemességre emeltetett. Haza kerülvén, Brassóban települt le, s a század elején zavaros viszonyokban már szerepelt. Gyakran meghivatott a fejedelmi tanácsokba a szászok részéről, s mint e nemzet tagja, Konstantinápolyba, Prágába küldött követségben részt vett. Megfordult Moldvában, Havasalföldön is hasonló minőségben s főként az utóbbi időkben, s ez országok viszonyaival, valamint a vajdákkal is szorosabb ismeretségbe lépett. Ezekről gyakran fogadott el ajándékokat, részt vett vadászataikon, s egész bizalmas lábon állt velök. Ez összeköttetésnek most igen nagy hasznát vevé.

A mult 1610. év végén még csak Szeben értett egyet Kendyvel s a zendülő urakkal. De ezért keservesen megalkolt. Azóta Báthory gyanakodóbbá lett a natio iránt, s midőn a szászok ingerültsége, ellenséges indulata folytonosan növekedőben volt, újabb, szigorúbb intézkedések

¹⁾ Az ujkori szász történetírók a ferdítésnek egy sajátos módját hozták divatba: t. i. a hol érdekek úgy kívánja, bizonyos tényeket elhallgatnak. Így tesznek Báthoryval is. Hogy a Kendy-féle conjuratióval a szebeniek egyetértettek, hogy Weiss hívta be Radult, mind ezt elhallgatják. Mert ők azt akarják kimutatni, hogy Báthory egy őrzöngő zsarnok, ki minden cél és irány nélkül gyilkol, rombol. De Radult Weiss hívta be: ez tiszta igazság. Az egykoru szász írók közül Nössner Weiss ellensége volt. Hogy maga Weiss nem vallja be se Consignatiójában, se naplójában, az természetes; de bevallja levelében, hol azt írja 1612. január 27-ről: „a mikor pedig felséged kegyetlenségeért, és mód nélkül való viaskodásaért a város elidegenített volt, felségedről nem mondom azt, hogy aperte felségednek ártani nem igyekeztem volna.“ Bojti leg-részletesebb s Weiss követének nevét egyezőleg adja Nössnerrel. Mikó is tud az egyezségről. De mindezt figyelembe sem veszik az újabb feldolgozók, sőt teljesen hallgatással mellőzik.

által akarta őket megfékezni. Most főként a gazdag szász papságot sújtá: az 1611. május 10-én Medgyesen tartott rész-gyűlésben, a besztercze-vidéki és kőhalom-széki (ennek királybirája Weyrauch bizalmas embere volt) papok kivételével a többieket felségárulással vádolá, nótáztatá s a gazdag jövedelmök főforrását tevő dézmának háromnegyed részétől megfosztá ¹⁾. Weiss már a múlt év végén rettegett, hogy Brassót is hasonló sors fogja érni, s most hasonló előzmények után még jobban félt. Hogy a veszélyt városa elkerülje, annak egyetlen módját látta csak: megbuktatni Báthoryt s megfosztani a fejedelemségtől. „Inkább akará — mondja Mikó — hogy közönségesen érezzük a romlást, hogynem csak az ő szokásokban, szabadságokban lássanak változást.“ A terv nem volt rosszul kigondolva: alólról Sorbán Radul vajda üssön be, felülről az erdélyi zendülőkkel egyesült magyarországi urak — kik az oláh vajdával szövetségben voltak — intézzenek támadást ellene.

Weiss, habár még nem volt bíró ²⁾, de már teljhatalommal intézte városa ügyeit. Jól tudá Brassó, hogyha egyszer már ellenséges föllépésre határozá magát, ily emberre van szüksége. A szász nemzet ispánját, Melmert, s a szebeni polgármestert a natio közvéleménye árulással, vagy legalább is megbocsáthatatlan gyöngeséggel vádolá azért, hogy Szebent nem tudá megvédeni ³⁾; de hogy

¹⁾ Vajda, Törvények históriája 306. l. E gyűlés alighanem csak részgyűlés volt. A szászok 1823-ban a productionale forum előtt bemutatták az illető okmányt. De a gyűlés articulussai még lappanganak. Vajda az Erdélyi Dieták nyomdokai, I. 17. l. s a jegyzet. — Trausch. Chroniconja I. 254. l. a gyűlés helyét hibásan Kolozsvárra teszi.

²⁾ Mint Mikó és Bojti tévedéssel írják. Azzá a következő évben lett. Lásd: Följegyzéseit Fundgruben 141. l.

³⁾ Tentsch, Geschichte der Sieb. Sachsen IV. Heft, 469. l. a vi-gyázatlanság s gyávaság vádját mondja ki rájuk. V. ö. Seivert: Die Grafen der Sächs. Nation az Ungr. Magazin, III. 153. l.

Drauth, a brassói bíró, ki hivatalban maradását egyedül a zavaros időknek köszönheté, nem fog a kényes viszonyoknak azoknál jobban megfelelni: azt mindenki belátta. Ily módon Weiss vette az ügyek vezetését kezébe, s folytatta Sorbán Radullal az alkudozást. A dologba kezdetben csak néhány tekintélyesebb tanácsos volt beavatva, s csak midőn a vég-eldöntés percze közelgetett, avatta be a titokba a tanácsot, s eszközlé ki, hogy ennek nevében és czéjje alatt folyt az alkudozás az oláh hospodárral. A tanács Benkner Jánost két társával Havasalföldre küldte, kik ott megkötötték az egyezkedést, s az Erdélybe nyomulandó sereg számára kalauzokat hagytak ott.

Ezalatt Magyarországon is nagyban folyt a készülődés, hol Báthorynak minden párt — a protestans közép osztály kivételével — ellensége volt. A nádor pártja: mert a confederatio eszméjével felhagyni nem akart, a katolikusok: melynek élén a két Forgách — Zsigmond a generális és Ferencz a bibornok — állottak. Egyik ugy, mint a másik, fejedelem-változást akart Erdélyben; amaz a török miatt, ez vallásos okokból. A katolikus ellenzék szenvedett vereségei után nagy erélylyel sorakozott s már Pázmány fellépett térítéseivel és vitatkozásaival. Maga Mátyás is fel volt ingerelve Báthoryra. Egy, Albert főherceghez írott terjedelmes levelében előadja hadfolytatásának okait. Ő Erdélyt a két vajdasággal Magyarország részeinek mondja. Nem tudja feledni, amazt hogyan szerezte meg Báthory. Ez eladta magát a töröknek, s mint kérlelhetetlen ellensége a német nemzetnek, ily uton akarja Magyarországot megnyerni, sőt a két oláh vajdaságot és a lengyel királyságot is. Azután felsorolja mult évi támadását, mely pedig épen annyi joggal nevezhető Thurzó támadásának; önkénytes változtatásait a kassai egyezkedéseken, melyeknél azonban aligha fontosabb nem volt az ő, a török frigy megváltoztatására czélzó kívánata;

a szászok megtámadását, de a melynek okait jónak látta elhallgatni; Báthory garázdálkodásait, melyben alighanem legtöbb igaza volt. Báthory neki alattvalója, féltelenkedéseivel nem csak a magyar koronát, hanem az egész keresztyénséget is megsértette, s érdemes, hogy az Isten méltó büntetését is elvegye. Mindezt elmondotta a töröknek is, s nem kétkedék benne, hogy ez, t. i. a török, magába tér, Báthorynak nem fog többé hinni, nem is fogja őt segíteni¹⁾. Ime mindez élesen tükrözi vissza Mátyás gondolkodását és Báthory iránti gyűlöletét.

Semmi kétség benne, hogy a magyarországi urak készülődéseiket az ő tudtával tették. Báthorynak azonban szerencséje volt, hogy a két párt egymással megegyezni nem tudott, hogy kinek nevét tűzze ki zászlójára, s kit emeljenek föl Báthory helyett a fejedelmi székbe. A nádor szeretne volna családjának megszerezni a fejedelemséget, de egy párt, melynek vezére Forgách bibornok volt, Forgách Zsigmondot akarta, egy más, melyhez a bujdosó erdélyiek is tartoztak, Homonnai Györgyöt emlegette²⁾. A lengyel királylyal, ki bor ára fejében pénzt is adott nekik, az összeköttetést Homonnai tartá fen; a hajduk közt a toborzást Kendy István vitte, s nagy reménye volt hogy azokat átállásra bírja, számukat nyolcz ezerre emelheti. Ezek, ugy hívé a pihenni nem tudó Kendy, már is annyira meg vannak nyerve, „hogy ha a római császár valakit fejedelemnek ad Erdélybe, vele az mellé mennek.“³⁾

¹⁾ Hatvani, Brüsseli okmánytár IV. k. 53. l.

²⁾ Sepsei Laczkó, Tört. ad. III. 129. l. — Mikó Fer. Hist. 206. l.

³⁾ Lásd e levelet alább az okmánytárban. Ezen nagy fontosságú levélnek eredetije az erd. muzeum kéziratárában Kemény József eredeti levelei II. kötetében van. Velem Szabó Károly ur közlé. Czimje hiányzik; de kétségtelen, hogy Homonnai Györgyhöz van írva, nemcsak mert Homonnát emlegeti, hanem mert kérdi, ha ne tűzzék-e ki már elejénte is az ő (t. i. Homonnai) nevét? S mert a Forgáchchal való surlódást

S minthogy nem tudtak megegyezni, egy nevet sem tűztek ki, főczéljuk volt, hogy Báthoryt „exturbálhassák, azután helyébe császár részről kit a német tanács rendel, az legyen a fejedelem.“

Valóban e tavaszon és nyáron Báthory ellenségei minden követ megmozgattak, s bámulatos tevékenységet fejtettek ki. De ezzel az ő ereje is nőtt. Neki főként a portára kell támaszkodnia, ha terveit sikerrel akarta keresztül vinni. Junius elején Márton deákot a portára küldé, hogy ott Radul Sorbán visszatérte ellen panaszt emeljen; Konstantin letevését sürgesse, s a velők egyetértő lengyelek ellen föllépést eszközölhessen. De a Mátyás és a szászok követei által ostromolt porta még egyelőre nem akart mélyen a vizsályokba elegyedni, s csak a budai pasát utasította, hogy szemmel tartsa, s ha kell, segítse Báthoryt ¹⁾).

Ezalatt sergeit folytonosan gyűjtötte. Egymásután érkeztek Szeben alá a nemesek zászlóaljai, hajdu és székely sergek, hogy részt vegyenek a vállalatban, melynek végczélját magok sem tudták, s melyet a közvélemény Moldva- és Oláhország ellen irányzandónak hitt. Mint előcsapat egy hajdusereg Szegi János, Maczódi és Elek János kapitányokkal május 15-én a Barczaságba érkezett ²⁾). Junius 11-én pedig a derék hajdusereg, mintegy 7000 ember, nyomult be ide Nagy András vezérlete alatt. A sergek Brassó külvárosában, s a vidéken táboroztak; maga Nagy mintegy 50-ed magával a városba ment, mely őrséggel megrakva s az ellentállásra teljesen fölszerelve volt. A dol-

is felemlíti. Gróf Kemény a levél keletét 1612-re teszi, de Szabó Károly ur ennek helyességében kételkedik. Neki igaza van. A nemes gróf figyelmét elkerülte a toborzás, a Forgách és Homonnai közt való viszony, oly körülmények, melyek csak 1611. junius és julius havokra illenek.

¹⁾ Bojti 282. l.

²⁾ Bánfi Péter naplója, Fundgruben 253. l.

gokat Weiss vezette, ki a hajdu kapitányt ki tudta játszani. Nagynak feladata lett volna a hajduságot Brassóba szállítani be: de a város kapui mindig zárva voltak. Junius 12-én, egy vasárnapi napon, épen isteni tisztelet alkalmával, mintegy 20-ad magával ki akart menni. Azonban csak isteni tisztelet végeztével eresztették ki, s ekkor ő az ó-városban értekezett a hadnagyokkal. Szolgáit gyakran küldé a városba, egy s más szín alatt, hogy a kapuk őrségét kikémleljék. Mintegy két óra múlva 200-ad magával jön a kapuk alá, kikkel a városba akart menni. Feleletül nyerte, hogy csak 50-ed magával bocsátják be. Erre dühvel és szitkozódva visszatér, s rendeli, hogy kocsiját és szolgáit a városból küldjék ki hozzá. Kibocsáták, de nem azon kapunál (Klosterthor), hol ő volt, hanem az ellenkezőnél (Purzenthor), mire ő Prázsmárnál szállt táborba.

A tanács a dolgot még is restelte s másnap egyezkedésbe bocsátkozott a hajdu kapitánynyal. Ennek az egyezkedésnek olyan sikere volt, a melyet alig remélhetett a nemes tanács. Junius 13-án egy új kocsit, hat szép szürke lovat s értékes serleget ajándékozott neki Prázsmártnál táborában. És a megvesztegett Nagy András hajduságával tüstént visszaindult¹⁾, még pedig, hogy a közelgő Báthoryt kikerülje, Udvarhely és Maros-széken át.

¹⁾ Hegyes 260. l. Bánffy 253. l. Trauschenfels Fundgruben. Ezen két krónikás szerint a brassói tanács nem vesztegetésből küldte Nagynak ajándékait, hanem ezen tény által gyanura adván alkalmat, hajdúi megkötözték s úgy hurczolták el. Kétségtelenül Brassóban ez volt az általános hír. De a dolog nem úgy volt. Weiss rövid és kétes szavakba burkolja az egészet, hanem minden magyar krónika író: Bojti, Borsos, Sepsei Laczkó, Mikó nyíltan említik a megvesztegetést, mely a dolog természetéből is folyt. Mert miért ne ment volna vissza a sereg Báthory hívására? s miért választott oly kerülő utat, hol Báthoryval nem találkozhatik?

A fejedelem hiában igyekezett őket visszatérésre bírni, — június 23-án már Kolozsváron ment át a sereg 23 gyalog és 21 lovas zászlóval ¹⁾ s folytatta útját Magyarországra. Minden körülmény arra mutat, hogy már ekkor Nagy András meg volt nyerve a magyarországi uraknak.

Épen ezen napokban Báthory is, kétezernyi várórséget hátra hagyván, táborba szállott; eleinte csak Szeben alá, de csakhamar megindult a Barcaságra. Két napi utazás után a Fogarasföldén hírét vevé Nagy András áruulásának, követeket küldött hozzá, kik őt visszatérésre bíráják; — de Nagy folytatta útját. Bármily érzékeny csapás volt is ez rá nézve, fél uton nem állhatott meg, hanem előbbre nyomult. Junius 19-én érkezett meg ²⁾. Fekete-halom és Vidombák közt táborba szállott. Serge az országos hadakból s fejedelmi zsoldosokból állott, s az említett két helyen kívül Höltevény és Prázsmáron vala elhelyezve, úgy hogy Brassót fél hold alakjában foglalta be ³⁾. Miután a fejedelem üdvözlésére senki sem jött e városból a táborba, június 21-én Imrefi mint ország generálisa egy csapattal Brassó alá ment. A fegyverfogható lakosság már készen a védelemre, s fel volt fegyverkezve. Egy hirnök tudatta Imrefivel, hogy ne közeledjék, mert nem fog bebocsáttatni, s a tábornok csakugyan visszatért ⁴⁾. Mindamellet a brassóiak nem mutattak ellenségeskedést, sőt inkább előzékenységet. Élelmet, lőport, fegyvereket szolgáltattak a fejedelemnek s hadseregnek, sőt nem csak adójokat fizették ki, hanem néhány ezer forintot is adtak

¹⁾ Segesvári Bálint 176. l.

²⁾ Nössner naplója 66. l.

³⁾ Mikó, Hegyes, Bánffi, Bojti, Weiss adatait egyeztetve, ez lehetett az első táborba-szállás.

⁴⁾ Weiss Consignatio 244. l.

Báthory akkori szükségeire¹⁾. De kéz alatt tudatták a vajdával, hogy siessen segélyökre, mert itt már az idő bejövetelére.

Ezalatt a székelyföldi kémek hirül hozzák, hogy Sorbán Radul készül beütni Erdélybe. Már táborba is szállott Rukar²⁾ mellett és a Király-útán nyomult előre. „Immár, mondja Mikó, a magunk és országunk oltalmazására vala nagyobb gondunk, nem más országoknak keresésére avagy megbántására.“ Főhadi-szállását Báthory már ekkorra Prázsmára tette át, honnan ez — julius elején volt — a töröcsvári és tömösi szorosok megvédésére csapatokat küld. A had két oszlopban indult el: az egyik Török István és Mocsai Gergely, a másik egy rác, Deli Kosmos, vezérlete alatt. E csapatokra volt bízva, hogy magok a szorosoknál maradván „kevesebb számuakat vagy nyelvfogni vagy hírhozni bocsátának, és ne bizonytalan hirrel, hanem valósággal jönnének vissza.“

De a vajda nem a szorosokon jött. Julius 7-én azon a helyen, mely Zanoga nevet visel³⁾ s a tömösi szoroson felül fekszik, ösvényeken, „hol nem hogy valaha derekas had járt volna, csak csatát sem remélhettek volna járni“, nyomult előre. Előttint, „mikor és honnan csak remélni is nem tudtuk volna.“ S mire a tömösi szoros felé indított csapat odaért volna, már ő átszállott a havason, és már julius 7-én erdélyi földön halt. Julius 8-án szembe volt a Török, Mocsai és Fóti csapatával, kik feladatukhoz

¹⁾ Mikó históriája 197. l. Bánfi Péter 153. l. 32 ezer forint kamatot ir. De miféle kamattal voltak adósai?

²⁾ Mikóban hibásan Rakat van nyomtatva. De Rakat nevű hely nincs azon a vidéken; hanem Rukar szemben a töröcsvári úttal.

³⁾ Bojtinál Franga van 285. l. Ez itt toll- vagy írás-hiba: mert Franga nevű hely nincs ott, hanem igen Zanoga s épen az a hely, melyről Hétfalu alá mehetni. Az alább is előjövő ugynevezett hét falu (magyarok) e következők: Bácsfalu, Türkös, Csernátfalva, Hosszúfalu, Tatráng, Purkerecz és Zajzon.

képest megütözköztek vele. De bármily vitézül harczoltak, nem birtak a tulnyomó erővel. Sokan (a magyarok közül Beléri százados is) maradtak mindkét részről a csatatéren, s a magyarok visszahuzódtak, előre küldvén Fótit néhány fogolylyal s levágott oláhok fejével, hogy tudassa Sorbán közeledését Báthoryval. Csakhamar a zsákmányosok és strázsák is hírül hozzák, hogy „a vajda a torkolatból kijött Hétfalunál és úgy mendegél Brassó felé.“ E hirre Báthory julius 9-én reggel ágyúlövés, dob- és trombitaszók által jelt ad a seregnek a felülésre s Brassó alá indult, hogy Sorbán Radult megelőzze. De fele útjára sem ért, midőn tudtára lett, hogy a vajda már megérkezett — „a bolonyai hostat“ (külváros) felől és itt letelepült. „Itt vevék valóban eszökbe a brassói állapotot, hogy nem tréfa, de már késő vala.“¹⁾

Sorbán két nap óta éhező és fáradt hadait a brassóiak gazdagon megvendégelték s borral bőven ellátták. E sereg mintegy tizezer emberből állt, melynek nyolczszáz kopjás lengyel és ötszáz kozák képezte magvát. Mire Báthory Brassó alá érkezett, már a had kipihente magát. A fejedelem seregét a hajduk árulása meggyengíté ugyan, azonban még így is jobb, több, szebb, felesebb volt a vajdáénál²⁾, de tizenkét ezernél aligha volt több. Megelőző nap és éjjelen borzasztó vihar dult, annyira hogy még a fejedelmi sátort is fölforgatta. Báthory azon hittet, hogy Sorbán ez nap Brassóból nem fog kijönni, visszahuzódott Szentpéter felé, mely Hermány és Brassó között fekszik, s hegyes, tüskés,

¹⁾ Bojti és Mikó egymást kiegészítő előadásai nyomán. Hogy a magyar sereg a Barczaságon zsarolt és pusztított, az bizonyos, de hogy a fejedelem hada egészen felbomlott volna, mint Bojti mondja, az nem való. Mikó és a többi szemtanuk ellenkezőt bizonyítanak. Bojtinál is szónoki fogás, hogy a későbbi megveretést elpalástolja.

²⁾ Krauss a magyar sereg számát 32000-re teszi. Fele sem volt. Bojti 15000-re teszi. Ez is sok.

árkos és mocsáros levén, csatahelynek épen nem való. Azonban csalódott.

Délután két és három óra között ¹⁾, midőn Báthory hadait már szét akarta bocsátani, vette észre, hogy Ó-Brassó felől csapatok nyomulnak előre, s végre az egész had láthatóvá lett. Most ő is „mint egy ujonez — mond Bojti — egy vén zsivány ellen“ csatarendbe állítja seregét. A balszárnyon az udvari sereg, és az Elek Jánossal levő hajduság állott Bethlen Gábor — a jobbon a Bedő István, Begröli István, Béli Kelemen, Dániel Mibály és Geréb Andrástól vezetett székelység a hitetlen, de kitünő katonai tehetséggel bíró Rácz György vezérlete alatt. A középen a főurak hadi népe s a gyalogság volt fölállítva négy közép nagyságu ágyúval. E helyen maga Báthory és Imrefi vitték a parancsnokságot s az egészre felügyeletet. Óhajtotta volna Bethlen, hogy e helynél, mely épen a magyar sereg háta mögött volt árkos, tüskés és mocsáros, válaszszanak alkalmasabb csatatért, s hagyják most pihenni a nap heve miatt ellankadt csapatokat. De Imrefi nem látott más menekülést, mint vagy körülsánczolni a tábort, vagy e helyen elfogadni a csatát.

Radul Ó-Brassó előtt a papirmalom felé állította seregét csatarendbe, mely 33 kis csapatot formált. Balon a lengyel kopjások és nyilasok, némi oláh csapatok, s Halmágyi István bujdosó által vezetett két magyar zászlóalj, a jobb szárnyon lengyel, moldvai és kozák csapatok; középen maga állott bojárjaival, gyalogjaival s a brasóiaktól kapott három ágyúval. Serege legjavát, 2000 embert, s ezek közt a kurtányokat s kozákokat a papirmalom mögött búvatta el, mialatt maga előnyomult a támadásra.

A magyar hadak csatasorba-állítása be sem volt vé-

¹⁾ Mikó 199. l. Hegyes 67. l. Bojti 288. lap. Krauss reggeli 8 órára teszi.

gezve, mire az oláhok megkezdték a támadást; „ki miá, mondja Mikó, nem kevés bátorságot és nagyobb szívet vevén, hogy kényesebben mozgunk, feléjek náloknál, reánk ére.“ Az oláhok első rohama a magyar balszárnyat érte, mialatt a magyar gyalogság (500 fejedelmi, 800 csíki s 800 a részekből való és Rácz Ábrahámmal bejött harczos) az oláhval küzdött, „a vajdának minden gyalogját levágá a papiros-malomig.“ Maga Radul is megszaladt, egészen elvágatott a lengyel csapatoktól; sőt egy Füzesi István nevű hadnagy oldalának akasztotta a kopja szegét, s csak a mellette levő vitézek mentették meg. „Nekünk adta isten a diadalt!“ kiáltá most Báthory; — de elmulasztá megtenni Radul üldözésére a kellő készületeket. Ezalatt a seregnek az a része is előnyomult, mely nem vett részt még a csatában, de csak hogy fosztogassa a holttesteket. Most a papirmalom mögül előront az odarejtett kurtány és kozák csapat, s egy erős sortűzzel megzavarja a magyar hadat. Az ily módon meglepett és elszéledt csapat futásnak indult, mire Radul is megfordult, tisztjeivel kardlapoztatja az oláhokat, ily módon megállásra bírja, s ekkor megtámadja a győző balszárnyát. Erre a magyar seregben a csatarend teljesen felbomlott és ezen szárny is megszaladt, „fusson a ki futhat“ szavakkal. De a lovasság előtt mély árok vala, a gyalogság utját mocsárok állották el, s most borzasztó mészárlás kezdődött. Sokan a mocsárba fuladtak s ezek közt Imrefi János is, „minden bajnak okozója,“ — „még a belit is — mondja Borsos Tamás — szélyel nyomodták, focskándották az magaféle hadnak lovainak az lábai.“¹⁾ Csak utóbb találták fel (aug. 3-án) s Weiss Mihály temettette el Szent-Péteren²⁾. Bár Radul is sokat vesztett: de jelentékenyebb volt a magyarok

¹⁾ Borsos Tamás önéletrésze, Erdélyország Tört. Társ. II. 39. l.

²⁾ Bánffy naplója 254. l.

vesztesége. Itt estek el: az öreg Ráczy György, kinek fejét a brassói kapu előtt póznára tűzték fel s Varkocs György a zászlósok közül. Elhullottak Károlyi György, Szegedi Miklós, Simándi Gáspár, Kapi Miklós. „Ott hagyák, mondja egy százsz krónikás éles kárörömmel, kevély fejöket Ordögh Boldizsár, Elek János és Barkóczi. És így sok kevély urfinak lett temetőjévé a brassói tér.“ Mindkét tábor vesztesége nagy volt, s Radul nem gondolhatott az üldözésre. Sokan fogságba estek, köztük Dániel, Geréb, Kerekes, aztán nagy összeg pénzen váltattak ki. Radul diadala helyén aranyos kőkeresztet emeltetett, melyet utóbb a magyarok szétromboltak ¹⁾).

Maga Báthory is, lova leszuratván, nehezen menekülhetett. Egy lengyel nemes, Shiffka, üldözé, s megmentését egyik kísérőjének köszönheté, a ki a lengyelt leszúrta. Sisakján fehér darutoll-forgó volt, mely messze feltünvén, könnyen árulójává lehetett volna. Ezt ellöké, s átnyargalt a hidon Szent-Péterre. Innen kis számu kísérettel Kőhalomba ment, hol a királybíró, Weyrauch, kihez ragaszkodott, s kit „apám uramnak“ szólita, gazdagon megvendégelé, s kocsija elébe saját hat lovát fogván, Szebenbe küldé. Itt védelmére minden szükséges intézkedést megtett. „Minden városra és vármegyére levelet bocsáta, hogy jó fizetést ad, ha valaki melléje áll mostani szükségében. Az egyéb hadaknak is szép leveleket küldött vala, hogy késedelem nélkül melléje mennének, valakik áruló nevet viselni nem akarnak.“ ²⁾ Az érkezendő hadak táborhelyéül Fehérvárt jelölte ki. Ugyanakkor mindenféle segélyért is küldött: Bethlen Gábor Dévára ment, hogy onnan sürgesse a török csapatokat: Dengeleghy Mihály a temesvári pasát, Zulfikart, Balázs deák a tatár khánt, más követek

¹⁾ A csata részleteit legterjedelmesebben Bojti, Mikó és Krauss adják.

²⁾ Nagy Szabó emlékirata, Tört. ad. I. 106. l.

az egri és budai basákat szólitották fel segélyre. S csakhamar kedvező hírek érkeztek: a székelyek hivek maradtak s Csíkra gyülekeznek, Sorbán Radul elvesztette biztos támpontját, mert az új Radul Michne jelentékeny töröktatár sereggel s egy vezérrel beszállott Tirgovistba. Balázs deák is megjött a khántól, ő a segélyre rendelt hadakat szemével látta, s követek is jöttek vele, kik azt tudakozák, hogy merre és hová induljanak e hadak ¹⁾. De mind e tevékenységre, mind e biztatásokra szükség is volt, mert a veszély naponként fenyegetőbbé vált.

A brassói csata éjjelén húsz székely falu lángja világított, miket az oláhok gyújtottak meg, hogy fényénél könnyebben zsákmányolhassanak. A csatatéren, melyet e félkörben égő tűz egészen világossá tett, lehete még látni az utócsapatok élet-halál harcát, a szaladók üldözéseit, s hol a küzdés megszűnt, a prédára oda siető szászokat, oláhokat, mint fosztogatják a tetemeiket. De Radul sem kimélte a brassóiakat, kiktől ő, hogy a követő lengyeleket kielégíthesse, 34 ezer forintot vett fel ²⁾. Azután megírta diadalát Bécsbe és Konstantinápolyba, s e helyekre diadal-jelvényeket is küldött. Ezalatt a legközelebbi napokban elszéledt harczosai folytatták a környék rablását és égetését, s székely, szász és magyar helységek vegyesen kiraboltattak. Eddigelé a Sorbán hada Brassó alatt táborozott, július 15-én a Barcza folyó mellett a holtvényi mezőn ütött tábort. Maga is segítséget várt, lengyel és moldvai hadakat; mert saját országából, mint melyet Michne Radul török hadakkal visszafoglalt s ezekkel féken tartott, mit sem várhata s főként a magyarországi hadak támadását leste. Midőn segélyhad érkezett, s midőn már Forgách Szeben alatt volt, augusztus 4-én, ő is e város alá

¹⁾ Bethlen Gábor levele Rhédei Ferenczhez, Tört. Tár II. 189, 190. l.

²⁾ Weiss Consignatio 245. l.

indult ¹⁾. Neki egyetlen menedéke, már miután látta, hogy a törököt meg nem engesztelheti, Mátyás. Ha most e csapatokkal győz, ha a felidézendő küzdelemben Báthory elveszti Erdélyt, ő még fegyverrel visszafoglalhatja országát, különben az reá nézve elveszett.

S abban, hogy ő azt visszafoglalja, diadalának első mámorában nem is kétkedett. Annyival kevésbé, mert a felső-magyarországi generálisokkal s urakkal ki volt egyezve, hogy Báthoryt ők is megtámadják, leverjék és mással töltsék be a megürülendő fejedelmi széket. Ily módon akarák megnyerni és biztosítani Erdélyt a már megkezdett confoederatiónak, fegyveres hódítás által, Báthory elmozdításával. Ily módon szövetkeztek ábrándos tervek kedvéért Erdély barátai és ellenségei.

¹⁾ Weiss Consignatio 245. Hegyes 67. Bánffí 254. Krauss 15. l.

HATODIK FEJEZET.

A felső-magyarországi megyék tavasz óta készültek. De a dolog természeténél fogva a fölkelés ott csak lassan haladt, s annyival lassabban, mert a vállalat valódi célját épen nem lehetett a megyéknek tudtára adni. Forgáchék Erdélybe más fejedelmet akartak vinni, s ez iránt már Radul Sorbánnal is kiegyeztek — de meg voltak győződve, hogy ezt, ha nyíltan kimondják, a protestans közép-osztály ellenzeni fogja. Nyár derekára azonban már készen voltak, a megyéket is úgy a hogy megnyerék s nem csak a részeken, de magában Erdélyben is szereztek párthiveket, mint Hidi Györgyöt, kit Báthory alacsony sorsból és sánta létére korlátnokává tett¹⁾. A hadjárat vezérévé Forgách Zsigmond felső-magyarországi kapitány lőn kinevezve, s vele együtt Homonnai György és Uzbor Mihály²⁾. A fejedelmi kinevezés kérdését most elhalaszták, talán a hadjárat végére. A helyett Mátyás egy kiáltványában a hadjárat okait számlálta elé. Ennek 12 pontja leginkább a körül forog, hogy Báthory megváltoztatta a kassai egyezkedés szavait, tételeit, hogy ennek pontjait nem tartotta meg, hogy ellenére Havasalföldet háborúval borította el, hogy részekbeli urakat elfogatott, s hogy

¹⁾ Bojti 293. l.

²⁾ Kazy Historia I. köt. 39. l.

Erdélyt rossz kormánynyal tönkre teszi. Mindez elég alkalmas háborui ürügynek, de a támadás igazságáról senkit sem győzött meg. Sőt bár a kiáltványban a vallás kérdése nem is említettik, minthogy nem is szolgált alapul, a közvélemény a hadjárat okainak, a pápás urakat s a protestans vallás elnyomását hitte, s a mily szorongással nézte az elindulást és szerencsés kezdetet, oly örömmel értesült a kudarczról. Ebben az e vallás diadalát látta, mely bár még uralkodó volt Magyarországon, de már veszteni kezdé hiveit. Egy „historia az Erdélyországnak nyomoruságáról és Magyarországnak Báthory Gábor ellen való feltámadásáról“ hosszas lamentatiót ad a Báthory Gábor szájába, melylyel ez panaszkodik, hogy vallása miatt támadtatott meg:

Az Luther hitét kiáltják hamisnak,
Pápa vallását tartják igazabbnak,
Okularom által nem látnak azok át,
Az igazságot azért nem valhatják.

Ha győznék írni pápa vallásáról
És helye volna emlékezni arról,
Irhatnék sokat ő tévelygésekről
Uraság mellett hamis vallásokról.

Pápa magyarul ily vallásban vagyon:
Deus sum — úgy mond — errare non possum,
Az k k után de igen bujdozom,
Az f t imitt amott hagyom.

Pörüljünk mi is bátor Isten előtt,
Nem ez világi fejedelmek előtt,
Megvállik akkor bajra kicsoda jött
Egymás fejére tüzet kicsoda gyűjt.

Báthory Gábor így végezi szavát,
És az mostani romlásról panaszát,
Kéri az Istent hogy lásson igazat,
És büntesse meg kemént és hamisat.

Óh szegény magyar nemzet bezek vak vagy,
Az te szemedben az hályog igen nagy,
Az gonoszság is te benned igen nagy,
Minden nemzet közt kitől czégeresb vagy.*¹⁾

Egy másik, mely hasonló buzgósággal van írva s az egész mozgalmat a pápának rója fel, erős átkozódásban tör ki:

„Te és a fegyver rajtok meg ne szűnjék
Láncz és az békó az nyakokon csügjék
Czönczér kaloda lábokon nyugodjék
Mind egyetemben az testek kinlódjék.“²⁾

Épen ily elkeseredett hangulat uralkodott az erdélyi hegedősök dalaiban is, kik a magyarországiakat intettek:

„Pápa nem barátod magyar vödd eszedben .
és feddették az Erdély ellen intézett támadásért:

„Kinek szödsz epörjet mast az kebelében?
Hiszöm hogy más nemzet kezd ülni a székben
Noha te mastan vagy ebben a hiszemben
Hogy te uralkodni akarnál Erdélyben.

Hogy vétött ellened, neked Erdélyország,
Ellenségöd mört volt neked csak hajduság,
Hiszöm nagy vétők ez tetőled és hazugság
Mert csak titkolván, volt benned az álnokság.

Hogy már hajduságot akarod rontani
A szép békességet helyükbe állatni
Erdélyország tüled nem is tudott félni
Mört hitődnek bizott, nem tudott rettegni.

¹⁾ Eredetije Lipcse városa könyvtárában. Másolatot vett róla Toldy Ferencz, ki azt velem közölni sziveskedett. V. ö. Toldy költészet története I. 235.

²⁾ Czime a költeménynek, mely a lipcsei codexben van: *Alia historia de iisdem disturbiiis*. Velem hasonlólag Toldy ur sziveskedett közölni.

Mit bántok Erdélyben, hogy így törtök rea
Lám nincs nyugodalma sok árulók mia'
Tisztosság-kivánás ennek csak az oka
Ki miatt Sidmond is onnét kipusztula.

Édes hazám Erdély ki magyar nemzetbül
Megrakodtál vala sok futott szegénybül
Ki te nemzetödbül széles az alföldrül
Török előtt futván Körös Maros közül,

Török miatt immár bántásod nem volna,
Magad nemzetségöd pusztulásod oka,
Nincs mit tennöd, rajtad Istennek ostroma
Szomszédod is rajtad bizony tanulhatna.“¹⁾

Hasonló verses lamentációkban nyilatkozott az ingerültség túl és innen a hajduvégeken, mely maga is forogott s életének egy nevezetes forduló pontján állott, midőn június 29-én Forgách Zsigmond elhagyá Kassát és táborba szállott. „Ilyen omen esik az ő kiszállásának előtte való napon 28. junii. Kassán szörnyű rettenetes záporoső lőn, az egész utcát a vize a piacon elborította, két menyüítő kő esett le, egyik a mészárszékre, másik az alsó kaput ütötte meg, a melyen Forgácsnak ki kellett menni. Azután e közép-németi hidacskánál az apró madaracskák a kopjás seregnek a kopjájokra sereggel szállottak, a katonák öszvezörgették kopjájokat, még is nehezen ízhették el a madaracskákat. A Tiszán túl menvén a tábor, nagy szomjuságot bocsáta Isten reájok, egy néhány ember holt meg szomjával a hadban; azután a sáska szállott a táborára, hogy Máramarosba ment.“

Forgách ezen egész idő alatt alkudozott a részekben levő urakkal s ezek nevezetes részét magának meg is nyerte. Hiában intette őket Bethlen Gábor egy Rhédei

¹⁾ Czime: Cantio de Transylvania et de consilio paparum contra Haydones Equitum. Irta névtelen erdélyi, leírta a XVII-ik században Decsy István. Velem Thaly Kálmán ur közölte.

Ferenczhez írott levelében: „Mindenfelől az veszedelmet látjuk uram, ha az urunk jó akaratját nem akarják venni az magyarországbeli urak, bizony uram Erdély elromol először, s azután Magyarország is utána vész, mert bizony uram soha az török Erdélyt nem engedi senkinek, magáért, nem miérettünk. Jobb volna, az urunkkal egyeznénk meg, mostan az urunk is, reménylem, hogy kívánságokra alkalmasint reá menne, így mind Magyar- s Erdélyországa békességben maradhatna, de ha az urunkat fejedelemségétől akarják megfosztani, bizony uram az urunk is magáért mindent próbál, és cselekedik abból én is vettem annyit eszembe.“¹⁾ E tanácsnak nem lett semmi sikere másokra nézve, de Rhédei Ferencz, ki arany gyapjas és váradi kapitány volt, csakugyan híve maradt Báthorynak, s a Forgách által Várad megvételeére küldött Egrei Istvánt szétveré. Egrei kudarcza felett még birtokától, Szalontától is megfosztatott²⁾.

E veszteség lehetetlenné tette, hogy Forgách Várad felé vegye útját, s ily módon Mármaros felé kellett kerülnie. Azonban ő tudott magának kárpótlást szerezni. Azon igyekezett, hogy részére nyerje Nagy Andrást, ki már ez időre visszaérkezett. S valóban a hajdu kapitány 10,000 emberével mellé állott július 6-án. Az ily módon megnövekedett sereg megindult Erdélybe³⁾. Az első csapat Sennyei Pongrácz s Rákóczy Lajos (a Zsigmond katholizált fia) július 19-én Kolozsvár alatt táborozott. Két nappal utóbb Forgách Zsigmond is megérkezett „több pápás urakkal“. A várost körülfogták s két mellette levő hegyről, a Kőmálról és Hásongárról (Hasengarten) három napig löveték, a nélkül, hogy kárt tettek volna, csak a termést tiporták le s a külvárost és majorokat égették fel.

¹⁾ Erdélyország Tört. Tára II. 190. l.

²⁾ Bojti 299. l.

³⁾ Sepsei Laczkó 127, 128. l.

Ekkor július 23-án megkezdődött az alkudozás a városi előljáróság és Forgách s Zubor György között, s július 25-én létre jött egy kiegyezés, mely szerint Kolozsvár addig nem esküszik hűséget Mátyásnak, míg az egész országot meg nem hódítják, s ha a had megveretik, azon esetben is békével bocsátják el az város alatt. Erre a tábor június 28-án elindult Fehérvár felé, a város pedig végre augusztus 10-én letette Mátyásnak az esküt „ki is német nemzet vala.“¹⁾

Gyula-Fehérvártt Forgách hada egy időre megállta. „Azt praesidium nélkül pusztán találván — írja Mikó Emlékirataiban, — csak az ott valók és holmi elfutott néhány nemesség szorult belé, könnyen meg is vevé, megadván nyavajások magokat. Immár az országnak lakossai, ki hová tudván futni, bujdosni, minden helyekről, az hol erősségecske nem volt, lakó helyeket pusztán hagyván, amazok az országot két felől dúlják, pusztítják, égetik, prédálják vala, és a hol mit kaphattak, minden kimélés nélkül az oláhok Havasalföldibe takarítják vala. De az nem olyan csodálatosnak láttatott, mert nekik a kölcsönt fizettük, noha annak régibb dúlásokat, a Székely Mojzes ideiben, ugyan ezeknek latorságoknak csak fél részét sem vehettük vala meg. Mindazáltal ők az ő dolgokban eljárván, semmit el nem mulattak. A magunk nemzetsége is, kikkel egy nyelvünk, egy hitünk, azon irgalmatlanul dúltak, prédáltak az hova érkeztek, sőt talán szörnyebben mint az oláhok, noha azoknak okot semmit nem adván, mintha rajtok hasonlót cselekedtünk volna, a rettenetes kegyetlenséget continuálják vala.“²⁾

Fehérvárról Forgách egy derék csapatot Dévára indított, hogy azt Bethlen Gábertól foglalja el, őt magát

¹⁾ Segesvári Bálint krónikája 177. l.

²⁾ Mikó Ferencz 202. l.

pedig élve vagy halva kézre kerítse. A csapat meg is rohanta a várat, de visszanyomatott, kárpótlásul azonban a rozszul védett Barcsát elfoglalta. Azonban más napon egy követség jött Forgáchtól, mely őt tanácskozássra hívta fel. Bethlen a követeket, Monaki Miklóst és Lónyai Andrást, szívesen látta, s meg is egyezett velök, hogy ők mint kezesek maradjanak a várban, ő pedig a generális-hoz megy. S úgy is lőn.

Forgách ezalatt mind előbb nyomult. Augustus 4-én Szász-Sebes alá érkezett, s egy leiratával felszólítá a várost, hogy miután ő seregével meglehetősen előhaladást tett, adja fel magát, mely esetben pártfogást és védlevelet ígért¹⁾. Itt az egyesség megtörténvén, utját Szerdahelyre folytatta, hová éppen akkor Bethlen Gábor is megérkezett. Az napon s más nap délig mindig folyt az egyezkedés — de nem vezetett eredményre. Nem állottak közös alapon. Forgách új fejedelmet s német szövetséget akart, — Bethlen nem volt hajlandó elpártolni Báthorytól s a töröktől. Ezért ebéd után elindula s egyenesen Dévára ment. Bethlen ily módon meggyőződén, „hogy oly dolgot vettek eléjükbe és oly dolgot akarnak kívánni, a kinek nyakunkról való elrázásáért (tudniillik hogy rajtunk német ne uralkodjék) sok halmot raktak belőlünk: nem hogy valamit abban consentiált volna, de haza érkezésiünk után, az obses urakat megajándékozván, békével elbocsátván, így izene a generálisnak: Im kegyelmetek látják, lovaimat készítik, magam készen vagyok és váromat módjával hagyom, ezen mai napon kegyelmekkel együtt indulok, és ha a török császárnak szolgáit, hadát találom, soha bizony Erdélyben békével való megmaradást (kitől

¹⁾ Közölve Forgách felszólító levele az Uj Magyar Múzeum 1858. I. 376. l. Hadjárata okának a felhívásban azt mondja: „ut durissima servitute obpressos regnicolas in libertatem pristinam vindiceremus.“

Isten oltalmazza az uramat ha addig szerencsétlenség találná is az uramat, kit nem remélek) nem engedek, sem itt benneteket, Erdélyországban, nem szenvedlek.

Ezalatt Forgách Szeben alá érkezett. Táborával volt Pálffy István, Drugeth György, Czobor Mihály, Károlyi Mihály, két Lónyai, két Melith, Perényi Gábor, Rákóczy Lajos, mind főurak, számos nemessel. Vele érkezett Kornis Zsigmond is, ki mint lehetett „császár hítségére szorgalmazá az embereket.“ Sergei számát bizonyosan nagyítással 25,000 emberre teszik¹⁾, azonban Sorbán megérkezése után az egyesült erő kétségtelenül meghaladta e számot. A vajda nem mert korábban Szeben alá menni, s most már vele vala Kendy István is, ki a magyarországiak összeköttetését az oláhokkal s lengyelekkel fen tartá, s ki még a Barcaságon hozzá érkezett. Az ostrom, mindkét csapat megérkezvén, megkezdődött. A vajda dél felől, Forgách napnyugoton, Kisfalu mellett ütöttek tábort. A küzdelem, számtalan apró csatározások daczára, mindig siker nélkül folyt, mert a várban is derekas védserege vala Báthorynak, ki 2000 emberből álló őrségét visszatérte óta is folytonosan szaporitá, úgy hogy a várban, az ostrom alkalmával, mintegy 6 ezer emberrel rendelkezett. Ezenkívül, hogy pénzzel is kellőleg el legyen látva, újra megsarczolá Szebent, s a fizetni nem tudó vagy nem akaró előljáróságot elzáratta²⁾. Sőt végre magát Nagy Andrást is megnyerte, bűnbocsánat és gazdag jutalom-ígéretekkel. A hajdu-kapitány beszökött a Forgách táborából Szebenbe, s innen pénzzel ellátva Magyarországba ment, hogy a hajdukat visszahódítsa³⁾, mely miatt — írja Mikó — nem kevés búsulása lőn az uraknak: mert az

¹⁾ A Frank-féle fekete könyv. — Bojti alatt jegyzetben 299. l.

²⁾ Archiv neue Folge III. 215. l.

³⁾ Borsos Tamás, 40. — Mikó 209. — Nagy Szabó 106. l.

alatta való hajduság is, a ki a prédával ki nem ment vala, nagyrészt ki utána kezde beszökni a városba, ki inide-amoda szaladni. Ily módon pártolt el tőle Torjai Demeter, ki egy kicsapás alkalmával elfogtatván, Báthoryhoz átállott, s utóbb 200 embert be is szöktetett Szebenbe. Hasonlólag nem sikerült a várak elfoglalása sem, melyekre pedig a tábornok nagy súlyt fektetett. Hasztalan kérte fel Fogarast Balling János várparancsnoktól, ez hallani sem akart a feladásról — megvenni pedig sem ezt, sem más nagyobb erődöt nem tudott.

Forgách ugy hitte, hogy Erdélyt könnyű szerrel meghódíthatja. Mig Szeben alá nem ért, nem is talált komolyabb akadályra. Kendyt ujlag Brassóba küldé, hogy onnan a székelyeket s urakat megnyerje. Hasztalan. Székelység és urak Báthory mellett maradtak, csak a szászoknak egy része állott nyiltan hozzá, s játszott egy másik része kétszintű szerepet. Mennél utálatosabb színben tünt fel a hazafiak előtt az igazságtalan hódító háboru, mennél megalázóbbnak tetszett Forgách előnyomulása, a testvér-haza támadása, mennél világosabban látták, hogy Erdély a német számára meghódíttatni szándékoltatik — mert a confoederatio tervét nyilván erre magyarázták: — annál több mozgalmat fejtettek ki Báthory mellett. Azt sem feledték, hogy minő következményei voltak a töröktől elszakadásnak, s a német uralkodásnak minő eredménye, csak kevéssel ezelőtt is — s fölkeltek mint egy ember urok mellett és a magyarországi had szomoruan tapasztalta, hogy Erdélyben ellenséges földön áll. Sőt egy újabb csapás is érte. Thurzó nádor segély-csapatokat indított utnak, Pálffy János, Bosnyák Tamás és Forgách Miklós vezérlete alatt. De nem mehettek messze: mert Nagy András ezalatt a hajdukat visszatéríté a Báthory hűségére, s velök egyestülve augusztus 8-dika táján Dió-

szegnél megveré a magyarországi hadat¹⁾ s maga vette utját Erdélynek, úgy, hogy augusztus 31-én Kolozsvár alatt táborozott, s e várost Báthorynak visszafoglala²⁾).

Forgách látván: hogy se Erdélyben nem halad elő ügye — se az általa Medgyesre augusztus 25-ére hirdetett gyűlésre senki meg nem jelent a rendek közül³⁾, — se az ostrommal nem halad előre, nem lévén sem ágyui s golyója, sem faltörő kosai, megpróbálta az egyezkedést. Cserében Erdélyért Oppelnt ígérte a fejedelemnek. Azonban a csere Báthorynak nem volt inyére: „az ő országa még nincs meghódítva, s nem is lesz, bármennyire dúlják is“ — felelé és megtagadta a lemondást⁴⁾.

Ez volt Forgáchnak, kit Borsos nem ok nélkül nevez simplexnek, utolsó csalódása ezen nyomorúttul folytatott ostrom alatt, mely ostromnak sem nevezhető, ha azt tekintjük, hogy az járt ki s be a várba, a kinek tetszett. Báthoryhoz három védsereg érkezett: egyfelől Nagy András a hajdusággal, Oláhországból a bodzai szoroson át Omer bosnyák basa 30 ezer török-tatárral, s a vaskapun át Bethlen Gábor Zülfikár temesvári pasával s 10 ezer emberrel⁵⁾. Báthoryval Bethlen közeledését Mikó Ferencz tudatta, s az örömhírré a fejedelem tüstént lövette Forgách táborát és leveleket küldött a székelyekhez, hogy keljenek fel s állják el az ellenség utját.

A dologról alighanem volt Forgáchnak is tudomása, legalább e lövetés után felkerekedett mindkét tábor, s elindult Medgyes felé. Erre Báthory is kiment utána, s a két had a város alatt csatározott. Azonban Báthory

¹⁾ Sepsei Laczkó 128. Kazy I. k. 99.

²⁾ Segesvári Bálint 177. l.

³⁾ Bánffy Péter 255. l. Mikó 210. l.

⁴⁾ Mikó 208. l.

⁵⁾ Borsos Tamás 40. l.

csakhamar felhagyott az üldözéssel, visszatért a városba; Forgách és Radul pedig Medgyesre háborítatlanul értek. Ezalatt a székelyek közt a fejedelmi felhívásra ujabban alakultak csapatok, s a felsőbb székek Szász-Sebesen, az alsóbbak pedig Fogarason át igyekeztek a fejedelmi táborba¹⁾. Ez utóbbiak megérkezvén, maga Báthory is, miután egy csomó polgárt kiűzött Szebenből, hogy azt biztosan hagyhassa őrsége kezében, september 7-én elindult Szászsebes alá, hol két tetemes had várt rá: a Bethlen Gáborral érkezett temesvári csapatok és a Nagy András hajdusága, s az ezekhez csatlakozott marosszéki székelyek. Még ekkor nem tudák a Forgách célját: hol és merre fog Erdélyből kitakarodni. Azonban a kémek csakhamar hírül hozzák, hogy Forgách és a vajda Medgyesen alul a Székelyföld felé vették utjokat, mire az egyesült erő utána indult.

De nem érhetett nyomába: mert a szász városok útjában, részben legalább, ellenséges indulatot tanúsítottak iránta. Medgyes alá érvén a fejedelem, Nagy Ekemezőn ütötte föl hadi szállását, azonban a város alá menvén — melyben Forgách 300 szepesi katonát hagyott őrségül, — hívatta a tanácsot, s azt szemrehányásokkal illette. Az őrség letette fegyverét, mire azt Szebenbe kísértette, utóbb pedig török lovakkal kicserélte Báthory²⁾. A lakosság felszaladt a kastélyba, mi jeladásul szolgált a város kirablására „és a mi vala a kastélyon kívül, azt mind felkóborlá az had, mind lábas marhát s mind egyebet.“ A kóborló népet Nagy András üzte, „még föl is akasztata belőlök, de az is nem használa, mind elkóbo-

¹⁾ Mikó 211. l. Nagy Szabó 106. l.

²⁾ Ha igaz az, mit Krauss a 16. l. mond. Azonban bár se Mikó, se Szabó nem említik, nem hihetetlen s a brassóiak sérelme pontjai. Monum. Irók VII. 295. említik is.

roltak.“ Utóbb azonban a fejedelem sarczfizetés mellett kegyelmet adott nekik¹⁾).

Innen Nagy-Ekemezőről september 13-áról jelentést küldte Bethlen Gábor a portára, melyben tudatá az erdélyi eredményeket: „Méltóságos uram! — írá ő — azért hogy az némethez hallgató mlgs magyar rendek közül, csak az én kegyelmes uram Erdély fejedelme Báthory Gábor, igaz a fényes portához, minémü szerencsétlenség esett rajta Brassó alatt, elhiszszük értette nsgod. Hihető az ilyen dolgokkal az felséges mindenható Isten az én kegyelmes uramat nsgtok jó akaróját csak próbálni akarja. Azután nem sokkal urunk Szebenbe menván, nem csak Sorbán vajda, hanem Mátyás király, a lengyel király, a moldvai vajda, Felső-Magyarország és Havasalfölde melléje segítséget küldvén, az uramra reá izentek, de csak kevés idő alatt, nagy kudarczczal, s nem kevés vérrel mind ezeket is az uram Szeben alól elűzte, kergette, úgy hogy szándékok szerint céljokat nem assequálhatták, szaladó utjokban is, sok helyeken megakadván, s nem haladhatván, initt-amott bujkálnak, mert mi is, hatalmas császár hívei urammal együtt utánok vagyunk iziben, s hiszszük is Istent, hogy csak kevés napok alatt is mindnyájan hálókinkba kerülnek, mert uram igazságát Isten megtekinti s megsegíti. Holott senkinek is közülök az egy Sorbánon kiüül nem vétett, az ha morog is az ur ellen, nem csoda, de a németnek, lengyelnek, és moldvának semmi okot sem adott az hostilitásra az uram. Sőt tehetsége szerint mindenikkel nyájasan élvén, az miben lehetett szolgált, kihez képest ha Isten engedi, mind ezeknek mi légyen oka, meg akarjuk tőlök kérdeni, noha ők azt az egyet vetik okúl, hogy miért nem áll el az uram is a hatalmas császár mellől, és miért nem egyezik meg vélek,

¹⁾ Nagy Szabó 107. l.

de minthogy tudjuk, Isten is az igazságnak Istene, fejtünk fenállásáig, sem jó, sem gonosz occurentiában hatalmas császáruk mellől el nem állunk, melyet ezután is teljes igyekezettel meg akarunk mutatni.“¹⁾

A tábor most — szeptember 14-ike lehetett — Segesvár alá ment. A fejedelem sátra közel a dánosi réten volt felütve. A városi előljáróság egy tanácsost, Seiler Lukácsot küldé a fejedelemhez azon izenettel, hogy vegye más felé utját. Mennél közelebb jött Seiler a dánosi réthez, annál jobban félt, s midőn a fejedelemmel szembe lett és ez reá kiálta: „nó te veres szakállu, hozzátok meggyünk, bebocsáttok?“ a megijedt Seiler igennel felelt, mire Báthory szállásosztóját, Pribék Ferenczet előre küldé, s dandárjával maga is megindult. De Pribéket a szászok megrohanták, Báthory dandárjára lövéseket tettek, úgy hogy a fejedelem kénytelen volt más utra térni²⁾. A sereg ez nap Paratúj és Dános közt marada, más nap Alnakerék felé fordult s Réten szálla meg, onnan pedig Fogaras alá ment. Estve a fejedelem Szilasi Jánost 300 lovassal³⁾ s egy merzát 200 tatárral előre küldött, hogy neki reggelig bizonyos hírt hozzon Forgách táboráról. Ezen csapat Zernyestig ment, hol hajnalban oláhokat fogdosván, azoktól

¹⁾ E levél többi részében Bethlen „hatalmas császár költségéből rendelt fizetését“ kéri. E levél a Bozsenyai Dávid historiájában olvasható. Katona deákra fordítva kiadta. Mind Katonában a latin alatt, mind az én példányomban a nagy-ekemezei tábor 1611. február 13. áll. Ezen kelet hibás. Február 13-án Bethlen és Báthory is Oláhországban voltak. Ezen levél közvetlenül Szeben felmentése után, de még akkor kelt, midőn Forgách és Sorbán az országban voltak: tehát szeptember 13-án. A szeptembert igen sok okmányban s naplóban 7-bernek olvastam. Nem fogta-e Rozsenyai vagy más másoló a 7-et febr.-nek olvasni? Már Katona sejtí Tom. X. 343. l. hogy a kelet hibás.

²⁾ Krauss 17—19. l.

³⁾ Mikó 213. l. 3000-et ír — Szabó 300-at, „néhány csatát, úgymint három százat“ mondja az utóbbi 108. l.

értesültek, hogy Forgách és Radul az előtt való napon, szeptember 16-án, Töröcsvárhoz szállottak és már el is hagyták Erdélyt.

S valóban úgy volt. A magyarországi hadak Medgyes alól a székelységekre mentek. Mivel a székelyek szép módjával nem állottak hozzájuk, fegyverrel próbálták részökre hajtani őket. Dultak és raboltak „és noha — mondja Mikó — nem kevés kárt tőnek, de nagyobb romlást tehettek volna tűzzel, de könyörületesebben cselekedvén, mint árthattak volna, mert látták, hogy semmi haszna, úgy is semmiképen sem tűz, sem fegyver, sem kár, a székelységet a fejedelem híúsége mellől el nem vonzá.“¹⁾ Udvarhelyszék széléről hát a Barcaságba mentek, hol azonban sokáig nem maradhattak, mert éppen ez időben érkeztek meg Omer pasa seregének tatár előharczosai. Nehányan a nagyságosok közül, Homonnai György, Dóczi András, Bocskai Miklós, Nyári István már szeptember 7-én Brassóba mentek. Forgách és Radul táborá pedig szégyennel — írja egy hazafi érzelmű szász — érkezett meg, s települt le a város körül, ettől ujjalag 14,000 forintot vevén föl, Radul csakhamar ezután elindult; követte őt, s csakhamar be is érte a Forgách hada is. Két nap múlva, szeptember 16-án, Töröcsváron át eltűntek²⁾.

A Szilasi-féle csapat töröcsvári táboruknak nyomait még feltalálta, s az utoljába bele is kapott. De a támadókra lövéseket tettek szakálasakkal, taraczkokkal Töröcsvárból, úgy hogy ezek az üldözéssel felhagytak, s visszavertek, kevés zsákmánynyal. Forgách és Radul ágyúikat hátra hagyván, átmentek a Király-utján, s Moldva felé nyomultak. A sok esőzés itt elrontá az utakat, a vizek megnöttek s ők nehezen haladhattak, sőt 24 zászlóalj

¹⁾ Mikó 218. l.

²⁾ Hegyes 67. l. Bánffy 255. l.

gyalogságot a csiki székelyek Mikó Ferencz vezérlete alatt elfogtak és Báthoryhoz kísérték. Ezenkívül Omer tatárjainak egy csapata átkelt a bozzai szoroson, Moldvában Bakó erdején utólérte őket, s a sereg hátulját folytonosan nyugtalanítá, terhét, szekerét, táborát elfoglalta. Nemsokára azután a vezérek elváltak. A vajda Lengyelországba ment a sereggel, mely hópénzét követelte tőle, innen pedig, miután országát többé vissza nem foglalhatta, Bécsbe, Mátyás udvarába vonult, s ennek kegypénzéből élt. Leányai varrással keresték kenyerüket. Forgách pedig „a havasokra fogott, hogy azokon menjen által. Ott az Isten csodálatosan cselekedett velek, mert tíz napokig bujdosatá őket a nagy havasokon, úgy, hogy egy nap mit előmentek, másnap meg visszamentek, minden élestől elfosztattak, nem volt oly ur, ki lóhussal nem lakott. Így veré Isten ott őket ok nélkül reánk jövéseért. Nagy későre megszakadozván, ki Máramaros, ki Besztercze felé, ki Lengyelországon, úgy bujdosnak hazájokba. Így fizeté meg Isten jutalmát érdemek szerint rajtunk való cselekedeteknek¹⁾. Menekülése rendetlen futás volt — tábora az ezüst-neműeket, társzekereket, lőszerszámokat mind elveszté s két hónapig bolyongott idegen földön sok veszély között. November 19-én érkezett haza, Kassára „zsiros rút ködmönös voltával — írja Sepsei Laczkó — hadastúl, kopják nélkül, trombitálás és dobolás nélkül. E dolognak csodájára minden rendbeli emberek és gyermekek futnak vala.“²⁾

A magyar-oláh hadak futásáról s Omer csapatainak megérkezéséről, Báthory Vledénynél értesült. „Az ellenség

¹⁾ Mikó 218. l. „A jezsuita, a ki Forgáchsal volt, a lómájra ott mondja vala pénteken, hogy „fiat piscis“. Sepsei Laczkó 129. Ekkor kelt azon ismert gúnyvers: perge domum Forgach, terget tua tergora Korbács.“ Seraphin Schuller Archiv I. 149. írja, hogy a havasok közt 13 napig bolyongottak.

²⁾ Sepsei Laczkó 131. l.

elmenetelén Istennek — mondja Mikó — hálát ada, a török tatárnak, későbbben való érkezésével nem sokat örvende. Így azért az országnak noha igen nagy romlásával, de az Isten megveré, megszegyenité Forgách Zsigmondnak kassai generalisnak ok nélkül reánk hozta hadait, mind a Sorbán vajda hadával együtt, és több kárt, gyalázatot valla, mintsem ezért becsületet, jutalmat, hirt, nevet nyert volna. Ebben pedig az ügyében a fejedelmet segíté elsőben az egymásszeretet, egymást való értelem: mert semmiképen meg nem szakgathatták az országnak statusit szász uraimékon kívül.“

Ezalatt Báthory átvitte a Barcaságra táborát, Fekete-halomnál megállapodott; felszólítá Brassót, hogy békéljen meg — de Weiss Mihály békéről e kudarcz után nem akart hallani. Ez jeladás volt a Barcaság feldulására¹⁾, mert törökjei september 22-én megérkeztek, ugyanekkor a székely csapatok is benyomultak. Más nap, september 23-án Báthory is Brassó alá jött, s most a háromféle had elkezdí a Barcaságot s Brassó külvárosait rabolni, égetni, részint büntetésül a nem békélésért, részint kölcsön fejében, mert Forgáchcsal szász csapatok is dúltak a székely földön. Az öreg Omer basa, miután a város előtt Weiss Mihályt találkozásra hívta fel, s ettől Brassó zendülésének okairól tudakozódott, Báthory irányában nagy követelésekkel álla elé, mi a fejedelmet igen aggasztá, „mert olyan, kit monetának hívnak, nem igen vala.“ Azonban kötelevelekkel, kupákkal, poharakkal, s a mi kevés pénzt öszszegyűjthettek, azzal kielégíték september 25-én s nem kevés munkával kibeszélték az országból. Báthory ugy hívé, hogy Brassóval egymaga is el fog bántatni. S most elhagyván a Barcaságot, Fogarasba és innen Szebenbe ment, Brassó ostromlását a közel fekvő székelyekre, s

¹⁾ Hegyes 68. l. Weiss Consignatio 248. l.

fogarasi oláhokra bizván, kik aztán nagy szükségét is idéztek elő a városban. A szomszéd helységek bennszorult szász lakosai e miatt is kijöttek a várból s Báthory pártjára álltak. A tanács pedig Sükösi Miklóst és Gorgiás Mártont Thurzó nádorhoz küldé, segítséget kérvén tőle¹⁾. A követek november 27-én érkeztek Kassára, de eredmény nélkül jártak²⁾.

Visszatérvén Báthory, nem feledkezett meg a szászok árulásáról. Szebennel 100-ezer forintot, s más városokkal is tekintélyes összeget fizettetett³⁾. Ezalatt a hajduság is hazafelé indult. Nagy András október 2-án Kolozsváron át fogva vitte magával Sennyei Miklóst, s Adonyban egy lakoma után a kastélyon kívül való kertében lefejeztette⁴⁾.

Báthory a háborút tovább akarta folytatni, hogy a magyarországi pártot teljesen megalázza. E célból október 10-ére Kolozsvárra országgyűlést hirdetett, hol a rendek a hadfolytatást csakugyan elfogadták. „Hogy pedig, végezzék a rendek, az felséged jó intentiója ellen újabb más háboruság érte szegény hazánkat, azt mi nem egyébként, hanem azoknak tulajdoníthatjuk, az kik felségeddel és velünk tett confoederatiójokról elfelejtkezvén, mindnyájunknak romlására igyekeztenek, mostan is felállván felséged bölcs ítéleti szerént szükségesképen szándékokat ügyekezik praeveniálni, és ellenek magát, országát ennél is nagyobb romlástól fegyverével megoltalmazni.“ A hadjáratra kívántató segély-pénzü 12 forintot határoztak, mely összegből kellett a portai követek díjának is kikérülni. A fölkelés napjául november 2-át tűzték ki.

A portai küldöttségre Géczi Andrást jelölte ki. Ezen

¹⁾ Weiss Consignatio 250. l.

²⁾ Sepsei Laczkó 132. Hoffmaun uramnál kifecsegék az asztalnál a szászoknak sok rendbeli árultatásokat.

³⁾ Krauss 20. l. Mikó 215. l.

⁴⁾ Szalárdi Siralmas magyar krónika 26. l.

ifju a Mágocsi család alumnusa volt. Mágocsi Ferencztől munkácsi tiszttartóvá tétetett. A hajduk közt nagy befolyása és tekintélye volt, s már 1608-ig jelenik meg, mint egyike a tekintélyesebb szereplőknek Homonnai érdekcében. A portán saját követei által mozdította elő ennek ügyét, s már ekkor oly nagy kegyben részesült ott, hogy e követek az ő számára 40 kaftánnal s hadnagya részére 80 forgóval küldettek vissza¹⁾. Még 1609-őszén is birta teljes mértékben a Mágocsi Ferencz bizodalalmát s Kassán annak ügynöke volt²⁾. Azonban vérengző és kemény természetű levén, a jobbágyokat nyomorgatta, sanyargatta, s végre egy köztiszteletű kanonokot is megölt. Mátyás király által e miatt üldöztetvén³⁾, nejét, Poltári Soos Fruzinát Munkácsra hagyva, menekült. Báthorynál csakhamar behízelegte magát, annyira, hogy 1611. június 8-án Szebenből írta nejének: „volna édes atyámfia itt nyugodalmas helyed, mert ő felsége maga udvarházát jószágával firól fira adta minden majorságával, oly házat pedig, hogy se Magyarországon se ez országban oly ház nincsen, de hogy most magamnak is hadban kelletik men-nem, jobb egy kevésbé ott fenn lenned. El is hittem kétség nélkül, hogy az ur Isten nyugodalmat és örvendetes állapotot ad nekünk.“⁴⁾ — A brassói hadjáratban részt vett

¹⁾ Hammer, Geschichte d. Osm. Reichs II. 271. l.

²⁾ K. Papp Miklós barátom egy csomag igen érdekes eredeti levelet küldött hozzám e korból, ezek közt kettő van Géczytől, vagy mint maga írta, Gyiczytől. Az első levél Kassán 1609. október 11-én kelt, s tudatja urával azon hírt, hogy Báthoryval, a királylyal, az ausztriaiakra akar ütni. A másodikat nejének írta családi ügyekben. Lásd mindkettőt az okmánytárban.

³⁾ Nagy Iván családai, V. 344 és 350. l. Farnasinak írja, s úgy látszik, erdélyinek tartja. Mily alapon? nem tudom. A fennebbi adatokat Bojtítól vettem 294. l.

⁴⁾ Géczy eredeti leveléből, mely megvan a Mikó S. ur gyűjteményében. E levélben intézkedik magyarországi jószágairól, készületeket

Báthoryval s most ő lett megbízva, hogy a portára ura diadalait hirtül vigye s a zászlókkal együtt 40 rabot mutassanak be a császárnak a Mikó által elfogott katonák közül¹⁾. Hitte volna-e akkor Báthory, hogy mennyire összefügg e küldetés későbbi bajaival?

Báthory minden hadával együtt, a Kőrös mentén október 22-én elindula a magyarországi részekbe, hol azóta is folytonosan tartott a hajduk és magyarországi urak közt a küzdelem. September elején egy hajdu csapat Tokaj felverésére indult, ezek september 8-án Ladánynál megverettek. Erre viszont september 13-án Böszörménynél a hajduk vertek meg egy csapatot, mely ellenök ment. Majd október 16-án ezek Kálló alá mentek, de a nádor felülteté a megyéket, s október 28-án Szécsi Tamás a hajdukat Kálló alól szétveré. De Forgách hadának romjait is — melyek Máramaroson át igyekeztek haza, s szakadozva jöttek, ki egy, ki más úton — sok csapás érte. Egy ilyen ezer emberből álló (elpártolt hajdu) csapatot Pogány Péter alispán vágott le, a kapitányok pedig, Fabriczi Albert és Kállai Lukács, azon pillanatban húzattak karóba, midőn Báthory Váradra bevonulását tartá²⁾.

Ezalatt Thurzó is készült. De a rendekben semmi

tesz, hogy állandóan Erdélybe költözhessék. Jellemző a mit itt ír Báthoryról nejének: „Az mi az fiú dolgát illeti édes atyámfia, minthogy én az én gyermekeimmel téged soha meg nem keserítettelek, most annál inkább, hogy távol vagyok, bánnám ha baját vallanád. Mindazáltal édes atyámfia vidd haza, addig legyen Pribélyen, míg érette küldhetek. Ezen penig felette igen kérlek ne búsulj, s ne bosszankodjál, mert az ur Isten annyit ad minekünk, hogy másokkal is jót tehetünk. Csak az ur Isten éltesse az fejedelmet, hiszem is az ur Istent, hogy megtartja az ő jámbor keresztyénségéért, mert az árulók az mit felőle beszélgetnek, látja az ur Isten hogy semmi nincsen abban, hanem fegyhetetlen életben viseli magát; bizony hasonló az jámborságban Mágocsy uramhoz.“

¹⁾ Mikó 218. l.

²⁾ Mikó 219. Bojti 307. l.

harcvágy sem volt, bár a nádori rendelet szerint, „az urak, a királyi szabad városok a vármegyékkel táborba szálltak, hogy a nagyobb veszélyt kikerüljék.“ De midőn a táborban levő rendek meghallák, hogy „a lómájon éhezett urak“ — így gúnyolták Forgáchot s társait — tovább is együtt akarják a sereget tartani, s a háborút Báthoryval folytatni, csak azért is, hogy a kudarcot lemassák, protestatiót nyújtottak be a nádorhoz. „Mint hogy bizonyosan értettük, hogy Forgách uram kimertült seregét tovább is ingyen akarja a megyékben tartani, s az Erdély ellen a rendek tudta s megegyezése nélkül kezdett háborút folytatni vágyik, kérjük nagyságodat legyen azon, hogy Forgách Zsigmond uram ne hozhasson több kárt és veszedelmet ezen Magyarországra. Lehetetlen ugyanis, hogy míg mi itt nagyságoddal vagyunk, másfelől kimerült jobbágyainkat is sanyargassák, különben ők fognak ezen új táborból felkelni s jószágaik védelmére menni. Egyébiránt azt is ohajtjuk, hogy Erdélylyel béke kötessék.“¹⁾

Thurzó, habár irt Bécsbe, hogy a király segélyt küldjön számára, engedett a rendek óhajlásának: november 20-án megkezdé a fejedelemmel a béke-alkudozásokat. Az értekezlet színhelyéül Tokaj tüzetett ki, s mint Závoczky írja²⁾, mindkét részről sokat és hevesen vitatkoztak. Báthory követei Kamuti Farkas, Erdélyi István (az ki Pécsyvel Bécsben volt követ), Kemény Boldizsár és Cserényi Farkas voltak. Magyarország részéről maga a nádor intézte azt, de jelen volt számos főúr, mint Szécsy Tamás, Pécsy László, Pongrácz Benedek, Forgách Zsigmond, Homonnai György, Daróczi Ferencz, Oroszi András, Jakusith András, Pécsy Zsigmond, Tököly István,

¹⁾ Sepsei Laczkó 129—130. l.

²⁾ Bél apparatus 367. l.

s a még fiatal és alighanem itt először szereplő Rákóczy György, továbbá a felső-magyarországi vármegyék követei.

Végre deczember derekán megegyeztek bizonyos pontokban, melyeket itt az erdélyi követek bemutatván Báthorynak, ez „az Erdélyországban és ahoz tartozó birodalomban lakozó urakkal, nemesekkel és mind státusokkal, kik ő felségével ide Váradba“ gyülekeztek, elfogadták s megtartására kötelezték magokat. Azután deczember 27-én ugyancsak Tokajban a nádor és a rendek állíták ki az okmányt¹⁾. Hogy a magyar nemzet veszedelmes állapotának elejét vegyék, egyezkedésbe bocsátkoztak a fejedelemmel s országa rendivel és bizonyos pontokat hoztak létre. Ha ő felsége s az erdélyi rendek megtartják azokat a pontokat, melyeket itt végeztek s melyeket a jövőndő országgyűlésen saját követei által a magyarországi államokkal és rendekkel végezni fognak: ők is kérni fogják a magyar királyt, hogy azon pontokat törvénybe iktassa, s a szövöttezett országoknál is közbevetik magokat. Ezenkívül „fogadjuk is — ezek már az okmány szavai — az igaz keresztyén hitűnkre, hogy sem fegyvert nem fogunk, akármely nemzetség által is, sem ő felsége és birodalma ellen nem practikálunk, hanem az jó békességet, csendes egyességet ő felségével, erdélyi státusokkal és hozzá tartozókkal örökké megtartjuk. Ha pedig meg nem állanók ezeket, és csak valami részéből is violálnók az mely hitlevelet nekünk az erdélyi fejedelem ő

¹⁾ Megvan eredetiben a kolos-monostori káptalanban s egykoru másolatban az erdélyi Muzeum-egylet gyűjteményében, melyben alá vannak írva a kolos-monostori példány aláírásai. Ezt velem Szabó Károly barátom közlé. Kiadta Katona, de hibás szeptember 27-iki kelettel, és Sepsei Laczkó krónikájában gróf Mikó is. Sepsei példánya jobb a Katona által használtnál, de némely helyen olvashatlan. Ezért én az idézettet szükségesnek láttam közölni, annyiival inkább, mert ennek variánsai vannak.

felsége, maga és birodalmabeliek, s hozzá tartozók neveikkel, maga keze írása s pecséti alatt adott, annak semmi ereje ne legyen eo facto. Az nevezett *conditiók* pedig így következnek:

Az első, hogy most mindjárt bősületes meghitt szolgáját, ő felségéhez király urunkhoz bocsássa az erdélyi fejedelem ő felsége, előtte viselvén ebben ő felsége király urunk ő felsége bősületét: az következő magyarországi gyűlésre is pediglen, maga és Erdélyország nevével bizonyos fő követit bocsássa, kiknek jelenlétekben, az mik *ultra citroque* proponáltatnak, azoknak *complanálására* lehessenek elégségesek.

Az második, hogy az hajduság közől az jobbágságot és parasztságot ő felsége mindjárt kiadatja, ő magokat és pedig úgy mint az régi hajduságot, ez tél elmulván mindjárt az maga ditiójában szállítja és telepíti, és ott is úgy *contineálja*, hogy miattok soha semmi háborúság ne legyen.

Az harmadik, hogy ő felsége az erdélyi fejedelem ez közöttünk lett békesség után mindjárt minden injuriákat és *violentiákat* *coerceálja*, és *menőknek* *jövőknek* szabad utat *aperiálja*. Itt kinn pedig az Erdélyhez tartozó vármegyékben az kiktől *in praesenti anno*, ugymint az mostani *disturbiumban* jószáguk elvetettek, azokat megadatja, ezekhez pedig így *accedált* ő felsége, hogy innét is az mi részünkről mindeneknek szabad menések, *jövések* engedtessek, és jószágok is az ő felsége *hiveinek* és *szolgáinak*, *hasonlóképen* adassék meg.

Az negyedik *conditionának* az utolsó *szikelyéről*, az hol emlékezet vagyon mind az két felől elvetett ingó marháknak megadása felől így végeztünk, hogy *utrinque* megadassanak, az kik *feltaláltatnak* bennök, az ki pedig meg nem akarná adni, innen az mi részünkről meg leszén hagyva az itt való *generalis uranmak*, és a végbeli kapi-

tányoknak is, hogy kényszerítsék a megadásra: azonképen az erdélyi fejedelem az ő felsége részéről az nagy-váradí és ecsedi kapitányi által adassa meg.

Az ötödik conditio így következett: sok kártételek és praedállások között legszenvedhetetlenebb az, hogy ok nélkül és ártatlanul, sok atyánkfiaiinak, nemes személyeknek is történt az hajduk miatt haláluk, azokat az erdélyi fejedelem ő felsége nevezet szerint kerestesse ki, és érdemlett büntetéssel meg is büntesse kedvezés nélkül. Erről azért az conditiórul így alkuttunk meg, hogy utrinque efféle bűnösök megbüntessenek törvény szerint, az kiket az laesa pars megmutat avagy megbizonyíthat.

Az hatodik conditio így volt, hogy ez felyűl megírt dolgokról, mind két felől assecuratoria leveleket adjunk egymásnak, melynek tartása szerint, adjuk mi ez kezünk irásával megerősített pecsétés hitlevelünket.

Az hetedik conditio ez volt, hogy az fegyver letéssék közöttünk. Végeztük azért, hogy egyszersmind tétessék le mind két felől mindjárást.“¹⁾

¹⁾ Azon példányon, mely az erdélyi Muzeum-egylet birtokában van, (Jos. Kemény Codex Pacificationum) s melyet velem Szabó Károly barátom közölt, következő jegyzet áll: „Supersunt in Archivo Conventus Kolosmonostor, in Protocollo Rubro folio 352., cum subscriptionibus his:

Comes Georgius Thurzó mp.

Thomas Zechi mp.

Ladislaus Pechi mp.

Benedictus Pongrátz mp.

Comes Sigismundus Forgach mp

Georgius Homonnai mp.

Franciscus Darotzi mp.

Andreas Oroszi mp.

Andreas Jakuszt mp. (Jakusit?)

Sigismundus Pechy mp.

Stephanus Teokeoli mp.

Georgius Rátkotzi mp.

Ez volt vége a hitetlenül kezdett és gyalázatosan végzett háborúnak, s Báthory már legalább Magyarország felől nyugton lehetett. Erre szüksége is volt. Mert a Brassónál kezdődött zivatar még nem volt lecsendesedve, s az ellenállás még folytonosan tartott. S e miatt a Weiss erélyét, szivosságát, kitartását jól ismerő Báthory nem maradhatott sokáig Váradon.

Nuncij Comitatus *Scepusientis*.

Nuncij Comitatus *Saarus*.

Nuncij Comitatus *Zemplin*.

Nuncij Comitatus *Abaujvariensis*.

Fanchi Ferencz.

Lengyel Boldisár.

Nuncij Comitatus *Gömör*.

Nuncij Comitatus *Zagh. (Ungh?)*

Comitatus *Beregh*.

Comitatus *Zathmar*.

Nuncij Comitatus *Zabolchy*.

Comitatus *Ugochia*.

Comitatus *Heves*.

Comitatus *Borsod, etc.*

HETEDIK FEJEZET.

Az 1612-ik évi tél szokatlan hideggel köszöntött be. Megfagytak a vadak az erdőkön, írja Bojti, a cserjék és ligetek kivesztek. De a zord idő nem tarthatta vissza Báthoryt, hogy a tokaji kiegyezés után vissza ne térjen Erdélybe. Székelyei már január 10-én megérkeztek Kolozsvárra, maga csak e hó 29-én. Részgyűlést tartott körülötte levő hiveivel, mely Szilvási Boldizsárt szabadon bocsátá, s a még le nem csendesedett Barcaság leigázására készülődéseket tett. S ekkor, február 8-ikán, maga is elindult Szebenbe, hogy a brassói lázadás leverésére személyes felügyelete alatt tétesse meg a szükséges intézkedéseket ¹⁾).

Weisst, a mozgalom lelkét, Báthory szerencséje, Forgách kudarcza, Radul bukása, a tokaji kiegyezés híre nem hangolák le. Minden, a miben bizhatott, már el volt veszve, s a fejedelem csillaga fényesebben ragyogott, mint valaha. Alig valószínű, hogy ő valahol támaszt találjon a lázadás kétségbeesett ügyének, ellenben a féktelen hajdukat s a vérig bántott székelyeket annál biztosabban várhatta nyakára. Mindez nem birta visszalépésre. Jellemének fővonása a kitartó szívosság, mely nem képes meghajolni. De különben is kedvezőtleneknek találta az adott

¹⁾ Segesvári Bálint Naplója: Erdélyi Tört. Adatok IV-ik k. 179. l.

viszonyokat meghódolásra, tisztában levén azzal, hogy kegyelmet legfennebb személyének nyerhet, s nem az ügynek, melyért kardot rántott. Szeben s a papi tized elvételével a harmadik nemzetnek már életgyökere volt elnestsze, s a fundus regius addig tartott, meddig a Weiss kardja ért. Igaz, hogy ez mindössze sem volt sok, néhány mértföldnyi területre s néhány várra és erődre szorítkozott. De egy erős és jól védett várnak ostromlása a legnehezebb hadi munkálatok közé tartozott, bevétele mindig aránytalanul sok áldozatot követelt. S Brassó Erdélyben az első rangu erődök közé tartozott. Aztán sem a mezei hadak, sem a székelység, sem a hajduság nem alkalmasok a fárasztó ostromi munkálatokra, mert azok csak bizonyos ideig maradnak a táborban, ezek portyázásban gyakorlottak s mindannyian megbecsülhetetlenek a védelmi és támadó háboruban, azon helyeken, hol a személyes vitézség kitiűntetésére elegendő terök van, de gyakorlatlanok a nagyobb várak ostromában.

S Weiss mindezt számításba vette. Sőt többet. A helyzetet úgy fogta fel mint volt, semmi hiu reménnyel sem altatta magát. Tudta hogy Báthory elvharczot folytat s a harmadik nemzetnek politikai különállását akarja semmivé tenni. Tudta, hogy ez eszme nem népszerűtlen s csak a költsön visszafizetés színét viseli magán, mert Szeben s a szászság nevezetes része erőlyesen támogatta Bástának azon törekvéseit, melylyel a magyarságot s székelységet semmivé akarta tenni. Aztán eme várost azért íteltette el, mert lázadókkal czimborált, s bizonynyal a tényleg fellázadt Brassó sem számithat több kegyelemre. De mig ez fel nem adja magát, mindig lehet reményök. Talán a német udvar dolgaikba fog elegyedni, talán a török kegyelnébe fogadja őket. Ez utóbbira már is meg vannak téve a lépések s ez idő szerént egyetlen teendőjök megtartani önállóságok ez egyetlen s talán utolsó pontját.

S ha Weissnek a mult évben még sok kilátása volt a győzelemre, ez idő szerint annál többet nem akart. A lázadás ügyét az naptól fogva, hogy Báthorynak megtagadta a városbavonulást, ő vezette, s mindig egyenlő eréllyel és kitartással. 1600 óta tanácsos, 1608-ban városi kapitánynya (Stadthan) lett, de e hivatalát egy év múlva letette. Attól fogva 1612-ig viszont egyszerű tanácsos, midőn januárban bíróvá választott. A bírói hivatal országos fontosságúvá lett, s többé nem volt mellőzhető az, ki e hivatalt e zavaros időkben, ha nem névleg, de tényleg vezette.

Azután, hogy 1611 őszén Forgách hadai elvonultak, a Barcaság egy része, mely a székelység támadásának ki volt téve, elhagyta a lázadás zászlaját: elébb november 7-én Földvár és Botfalu, utóbb Hermány és Prázmár híűséget esküdtek Báthorynak s kötelezték magokat, hogy Brassót nem fogják segítni ¹⁾. Ez elpártolás Brassót jobban kitette a székelység támadásának, de a tél szokatlan zordonsága egy időre felfüggeszté a hadműveleteket. Báthory hazaérve, Brassót feladásra szólítá fel, különben, írá nekik, ostromszereit városuk alá fogja vezetni. Weiss válasza január 27-éről határozott és gúnyos vala. „Erdély fejedelméhez, hajdani urához:“ jót kívánt neki a haza javával nem ellenkező dolgokban, figyelmeztette Horatius mondására, hogy erény a bűnt kerülni s bölcsesség bolondságba nem esni; eszébe juttatá, hogy midőn árthatott volna neki, nem tette; igaz, hogy utóbb nyíltan akart ártani, de ez már akkor kötelessége volt, mert ő a városé; most kéri, ne jőjjön át a Sárkányon, várja meg mig követei a portáról, nádortól visszatérnek — „különben élni fog azzal, a mit a jó Isten és természet adott.“ S ha az, hogy a

¹⁾ Weiss: Brevis Consignatio Trausch. Chronicon-jában I. 250. Vess össze Bánffi Péter naplója 267. l.

fejedelem felett még egy felsőbb hatóságot akar elismerni, már sértő volt, még jobban bánthatá amazt tanácsaival: „zabolázza szerencséjét és kéjelgéseit, mert a hol nincs szemérem, gond a jogra, kegyelet, szíziesség, ott az uralkodás nem állandó. Cedo — végező sorait — vale, sine me, sine te, sin et aura valere.“¹⁾

Maga Weiss sem várta, hogy e levelének foganatja legyen s mondhatni csak támadására volt jeladás. Február 6-án egy csapat az elpártolt szász vidékeket támadta meg, Földváron néhány székely nőt és gyermeket felkoncizolt, s zsákmánynyal megrakodva tért haza. Következő napokon tartott a portyázás s Höltvény, Hidvég, hol a Mikó Ferencz nejének temetését akarák eléggé embertelenül meggátolni, Botfalva hasonló jeleneteknek voltak színhelyei. A támadás a háromszéki székelyeket, kikre a lázadók fékentartása bizva volt, visszatorlásra ösztönöz: február 12-én megrohanták Brassó egyik külvárosát (Blumenaut), levágnak néhány gyalogot, elfoglalnak egy dobos, zászlót s visszahuzódnak²⁾. Ily merész visszatorlásra Weiss nem számított. Február 14-én szemrehányással teljes levelet küldött a háromszéki tisztikarhoz: „adjon — írja — a kegyelmeket nyughatatlan lelke okot Isten előtt ennyi veszedelemért. Jobb lenne, mikor kegyelmek szabadságunk helyreállításáért szavakkal munkálna, hogy nem annak rontását tettekkel követné. Tudja kegyelmek, hogy a szükség tanulókonynya tesz, erővel vitézzé tettek bennünket. Emberünk több vagyon, hogy nem kegyelmek székelységül lehet, lábunk kezünk annyi, mint egynek kegyelmek közül, lovunk jobb, szerszámunk, fegyvertünk több, erős-

¹⁾ Közölve a levél Weiss Liber Annalium végén Trauschenfels Fundgruben 222. l.

²⁾ Nössner 168, Bánffy Péter 268 Trauschenfelsnél. V. ö. Mikó Ferencz — Kazinczy Gábor kiadása — 221. l.

ségtünk nem kicsiny; elégtelen a kegyelmetek ereje ilyen dologra.“ Három nap múlva azonban, már is be kelle látnia, hogy nemcsak a székellyekkel lesz küzdelem. Február 17-én éjjel Vidombák és Keresztyénfalva felől hajdu-csapatok rohanták meg s tetemes károkat okoztak a brassói külvárosoknak.

Ez napról Szebenből a fejedelem is kibocsátá had-felhívását. „Nem akarván (brassai árulóinknak) annyi időtől való gonosz cselekedeteket, mód nélkül való árultatásokat, országunknak miattok való pusztulását és sok vitézeinknek halálokat tovább szenvednünk, magunk személyünk szerint is semmit nem késvén, mindjárást megindulunk, csak várjuk a magyarországi gyaloginknak megérkezését. Im mindenfelé irtunk hadainknak, hogy mindjárást jó készülettel induljanak arra Brassó felé, lövő-szerszámokat is mindjárást indítatjuk bőségesen és érdemek szerint meg akarjuk őket büntetni.“ A háromszékieknek különösen meghagyta, hogy a hódolt falukat oltalmazzák, hogy a gyalogok tüstént, a lovasok pedig egy újabb parancs után induljanak el. „Ha kegyelmeket — ír nekik végül — e levelünket beküldi neki, nem bánjuk, had értsék akaratunkat, mert Fejér Mihályt magunk személye szerint meg akarjuk látogatni, rövid nap.“ A levél a vigyázó székellyhadak szotyori táborába vitetett. Az alkapitányok — Mátyás, Csoma, Donat, — felhívták február 21-éről Weisst, hogy Hidvégre az nap két órára Hermányba követeket küldjenek értekezletre, „minthogy a dolog késedelmet nem kíván.“ Weiss semmi értekezletről sem akart hallani. Szükségtelen azért, hogy a fejedelem levelét elolvassák, Hermányba követeket küldeni. Ők se fáradjanak efféle dologban, „ha még az unióra adott hitének is csak evvel akar eleget tenni“; s aztán felsorolván, hogy a fejedelem a várost mint fosztá meg szabadságától és javaitól, folytatja: „egy kevés puszkánk. porunk, globisunk maradt

még, azt nem úgy akarjuk kezünkéből kiadni mint a szebeniek, hanem különben.“ A válasz még kézhez sem ment, mire az alkapitányok eredetiben beküldék Brassóba a fejedelmi hadfelhívást. A brassói bíró megköszönte ezek szivességét, különben is hálával tartozik azoknak, kik a mesterembereket vitézekké tették. Isten segedelmével már tudnak ezek ártani akárkinek, „ha szintén az ördögök is hajduvá, avagy a hajduk ördögökké lettek volna is.“

Ugyanekkor Weissra még több oldalról is akart nyomást gyakorolni a fejedelem. A hozzá híú kőhalomszéki királybíró, Weyrauch Dávid, megbizottat küldött Brassó vidékére, hogy az erődöket, melyeket Weiss a város iránti híűségre megesketett s őrséggel látott el, kegyelem ígéréssel meghódolásra bírja, fenyegetve a makacsokat a gyűlekező fejedelmi hadakkal. A dolgot a földvári bíró megírta egy brassói barátjának, Elrestelsschmid Tamásnak. „Nemcsak én vagyok Tamás, válaszolá ez egy Weiss által tollába adott levélben, hanem az egész város, s ha David ur azt akarja, hogy Davidokká legyűnk, küldje be Szilvásit és Régenit hogy tellessűk kezűnket oldalába.“ A megbizott semmi eredményt sem tudott elérni, mert Weiss erős fegyelmet gyakorolt a helyeken, hova hatalma elért.

A földvári hírekkel csaknem egy időben február 23-án a Botfalván táborozó hajduhadak, melyek a Barczaságot ez oldalról voltak féken tartandók, hasonlólag meghódolást ajánlottak. Török, Mocsonyi, Horvát, Bánházi kapitányok felszólíták Weisst, hogy a Temeshez követeket küldjön. Senki sem akart vállalkozni — felelé ez — s csak nehezen nyerhette meg Benckner és Hersely uramékat. Az ezektől február 24-én beizent feltételeket is elfogadhatatlanoknak találta s hajdukapitányokhoz másnap ki is küldé válaszáat: a fejedelem nem tartotta meg a feltételeket, őket mindenűkből kiforgatta, ezért ők másutt kerestek oltalmat,

„a hova most is embereink vannak, és valameddig azok meg nem jönnek, vagy leveleket nem küldik, mindaddig kegyelmekkel egyet nem értünk, főképen holott császárnak is embere jött volt hozzánk, mely által a portától is várunk. Ha pedig úgy történnék, hogy addig a mikor az országnak régi jó szokása szerint gyűlése szokott lenni, az az sz. György napjáig meg nem jönnének és azonban jó módot az országnak megmaradásában és annak régi jó törvényinek, igazságának megtartásában és ő felsége hozzánk való jó akaratának valami argumentumát láthatnók, mi válogatást fejedelmekben soha nem követünk.“¹⁾

Weissnak, mint e sorai mutatják, ez idő szerint legfőbb igyekezete volt, hogy haladékot nyerjen. S erre minden eszköz kezében volt. Rendelkezett annyi zsoldossal, mennyivel e területet megvérdheté, s mennyivel meggátolá, hogy a Sárkány aljában fekvő hajdu, s az Olt mellett táborozó székely hadak nem zárhatták el a várost az Oláhországgal való közlekedéstől, veretett pénzt²⁾, melyhez anyagot a gazdag polgárok önkényes adományaiiban talált, felkölté s ébren tartá ezekben a lelkesedést, meggyőzván őket, hogy megveretés vagy meghódolás után mindig egyforma sors vár rájuk: az hogy önállóságaikat biztosító kiváltságaiikat elveszítsék. A küzdelem folytatását tehát életföltételnek mutatta fel, s kétségtelen, hogy számítása e részben teljesen helyes volt. Készen várta a fejedelmet.

A mint az idő engedett, s a hadak gyülekezni kezdtek, Báthory Fogarasba ment. Innen parancsokat küldött a barczasági helységebbe, hogy követeik által hódoljanak meg. Csakugyan jöttek, kettő külön minden korábban meghódolt faluból és városból, kiket ő biztatásokkal s dicsé-

¹⁾ Mind e levelek Weiss Annalisáihoz vannak mellékelve. Fundgruben III. 222—232. l.

²⁾ Bojti Engelnél Monumenta 313. l.

retekkel halmozva bocsátott vissza. De azon helyek, melyeken Weiss parancsolt, nem engedelmeskedtek, s a hó vége felé ezek meghódítására indult seregével. Márczius 23-án Feketehalom alá érkezett, hol a székely hadak már készen várták. Hat falkon taraczk volt a táborral, melylyel rögtön hozzá kezdtek a kastély lövetéséhez. Az ostrom közepette, midőn a sáncz felverésén munkáltak, a toronyból egy szakállasból tett lövés az udvari darabontok alkaptányát találta. Az esemény boszúra tüzelte az ostromlókat, az ágyuzás következő napon át is tartott s márczius 25-én a benszorultak feladták a várost. A toronyba 35 brassói ifju szorult, kiket Weiss a kastély megsegéllésére küldött oda, s kik még azután is védték magokat. Végre is lőporok elfogyott s kénytelenek voltak feladni magokat. A fejedelem haragja nem ismert féket, mert oly sokáig daczoltak s mert a kapitányt az ő lövésök találta. Huszat közülök karóba vonatott, tizenegyet — ezek magyarok voltak — felakasztatott, kettőt lábával fölfelé köttetett fel Vidombák és Keresztyénfalva közt, s azon egyet, a harminczötödiket, ki hóhéri tisztet végzett, visszabocsátá Brassóba, „de ez is a hóhérságért ott ben Fejér Mihálytól megöletteték.“ Feketehalom példájára a vidombákiak és keresztyénfalviak erődjeik kulcsait a fejedelem elébe vették, s ez mindhárom erődbe saját népét tette.

Márczius 28-án a fejedelmi hadak Rozsnyó alá értek. Ennek erődje jelentékenyebb a bevetteknél, magaslaton fekszik. A fejedelem egy Törcsvár felől való hegyre két falkont vitetett, melyekkel magába a várba czéloztatott. Egy éjjel a brassói őrség kiűtött, az ostromlók sánczaira vigyázó székely csapatot szétugrasztá s a falkonokat beszegezte. De még virradat előtt a főszeregtől észrevétlenül visszavonult. Mindez semmit sem használt s Weiss is hasztalan kereste april 1-jén irt levelével Mogilát és Kendyt, hogy hóshöz illően mutassák meg, hol vannak? s siesse-

nek segélyére. A Rozsnyó városiak egy része zugolódott, a ben levő oláhok nyílt felkeléssel fenyegetöztek, végre viz dolgában is megszorultak. April 3-án feladták a várat, melybe hasonlólag őrséget rendelt a fejedelem. Másnap Törcsvár alá ment a had, melynek őrségét már előre megrettenté a beküldött parasztok által. Azok, mielőtt a magyar tábor a sánczmunkákat bevégezte volna, april 5-én feladták a várat. De a porkolábokat, számszerűen hatot, Weiss árulással vádolván, részint karóba vonatta, részint lábokkal felfelé bitóra akasztatta, hogy a nyomorultak annál hosszabban kínlódjanak.

April 6-án Báthory Hermány alá ment, mely a múlt év őszén meghódolt, de most elszakadt, minthogy a bevett erődökbe magyar őrség tétetett, s az itteni porkolábok is a kastély átadására szólítottak fel. A fejedelmi táborba parancsolt követek nem jelentek meg itt, e helyett Brassóba mentek, a tanácstól segílyt kérendők. Weiss okulva eddigi veszteségein, ellátta őket kellő segélylyel, mindenek fölött alkalmas parancsnokot küldött, Cseh Jánost, mester-ségére nézve festőt, de a hadtudományban jártas s az ágyúk kezeléséhez értő külföldi embert. Az engedelmesség megtagadása Báthoryt sérté, s bár lőpora s élelmi szere fogyatékán volt, könnyű diadalt remélvén, a különben nem erős s csak egy fallal körített kastély ellen ment. Ez uttal csalódott. April 9-ig tartózkodott falai alatt, mialatt szép szerével újra átállásra hívta fel a várbelieket. Naponként 20—25 ágyulövésnél többet nem tétethetett, de ennyi is elég volt, hogy a gyenge falakon rést lőjjenek. Ekkor rohamot parancsolt a székelőknek, de kik az eleség hiánya miatt már el voltak csigázva. Midőn ezek a rés alá érkeztek, Cseh János kenyeret hányatott közéjük. Az ostromlók mohón nyultak a kenyerekhez — vesztőkre, mert azokba rakéták voltak sültve, melyek elpattanván, a székelőkben sok kárt tettek. Még e cselt

sem boszulhatta meg Báthory, s ápril 10-én „gyalázattal“ elvonult Földvár alá, mely befogadta a magyar őrséget Hermány példájára. De Prázsmár is visszapártolt, mely előbb „szép szót nyujtván, azután megtréfálá.“ S most Báthory visszatért Szebenbe, Bethlen Farkas parancsnoksága alatt ott hagyván a Mocsonyi György- és Török István-féle hadosztályt s intézkedvén, hogy a székelyek székenként egymást felváltsák¹⁾. A két hétnél alig hosszabban tartó hadjárat fényes eredményt mutathatott fel. Hét kisebb-nagyobb erőd került magyar kézbe s köztük Törösvár, mely által a brassóiaknak Oláhországgal való közlekedése (innen kaptak élelmi szereket) ketté lett vágva. De másfelől is, félhold alakban, minden erőd, mely Brassónak külvárosául szolgált, a magyar had kezében levén, a vár kerülete szűk körre szorult, földművelés s a mezei munka megtétele teljesen lehetetlenné vált, s a folyton tartó apró portyázások a brassóiaknak sok kárt okoztak. Székelység és hajduság nagy mértékben szorongatta e várost s a fejedelemnek oka volt hinni, hogy a kényszerűség is feladásra bírálja azt.

Május 15-ére Szebenbe Báthory országgyűlést hirdetett. E gyűlés feladatává tette Brassó meghódolását s a lázadás elnyomását szigorú rendszabályok által siettetni. A rendekhez küldött izenet első pontja kívánta, hogy ők a fellázadtak ellen a törvény szigorát alkalmazzák. A rendek magok megvallák, hogy „ez méltó és igaz kívánság“, de sok figyelmet érdemlő tekintet mérséklelet óhajtott. A lázadás meglehetősen el volt terjedve s a törvénynyel sujtás oly tömeges lett volna, hogy ez magokat a bünte-

¹⁾ Weiss Brevis Consignatio Trauschnál I. 251—254. l. Nössner Res actae, 68. l. — Bánffy Péter Tagebuch 256. l.: mindkettő Trauschenfelenél; Eigentliche Beschreibung: Kemény Fundgruben I. 260. l. Krauss Chronik. 31. l. Bojti Engelnél 312. l. Mikó históriája 221—223. l.

tőket is meg fogta volna döbbszteni, annyival inkább, mert sokan a nemesek és székelyek közül véletlenség vagy a körülmények által sodortattak forradalomba, míg a fölkeltek szászok a megtámadott nemzeti önállóság védelmével mentheték magokat. De magoknak a Brassóba szorult uraknak is volt mentségök: ők „a sok számtalan dúló, fosztó, kóborló és pusztító, hazánk-rontó hajduságnak iszonyú rettenetes kegyetlenségek“ elől menekültek oda. S aztán „ebben a nagy égő láng közepében levén“, nem tudának hová lenni. Midőn Sorbán Erdély ellen jött, még többen harcoltak ellene, nehányan pedig betegségük miatt nem harcolhattak. Azonban Sorbán győzött s ez naptól fogva kénytelenek voltak tőle hallgatni és tőle függeni. Így adák elő ők magok a dolgot¹⁾: de ha ben-szorulásokra találtak mentséget, benmaradásuknak nem volt elfogadható oka, mert még eddigelé semmi szigorú rendszabály sem gátolta megtérésüket, — ellenben ők For-gách kiverése után is folytatták a pártoskodást. Épen ezért most már ellenük volt legingerültebb a fejedelem s maga az országos közvélemény sem tudta őket az árulás bűne alól fölmenteni.

A fejedelmi izenetet a rendek tanácskozás alá vették. A törvény szigorának végrehajtása nagy kegyetlenségek nélkül nem eshetnék meg, s ezért elhatározzák megkísérteni, hogy Báthoryt szándékától elállásra bírják. Folya-modványnyal járultak hozzá: a lázadók — irák — két osztályba sorozhatók, melyek közül az elsőbe a megrög-zött gonosztevők, kik kétfelől hozták az ellenséget, a más-sodikba azok sorozhatók, kik „abban semmit nem értvén, sem tudván, véletlenül az ellenség erejétől nyomattak, és az ellenségnek nyakában való tüztől kényszerítettek, ideig vagy jó szót adni, vagy hittel is kötelezni magokat. Mi

¹⁾ A brassaiak panasz-levele: függelékül Mikó históriájához 298. l.

mindazonáltal, folytaták a rendek, országul, mint kiket egy haza nevelt, egy törvény éltetett és egy fejedelemnek kegyelmessége tarthat bennünket, és egy haza, nem különben mint a szentegyház magában kegyes anya szokott lenni egymáshoz: nagy alázatossággal és töredelmes szívvvel esedezünk felségednek, mind a két rendbeli vétkeseknek bőséges kegyelmessége szerént legyen kegyelmes.“ Aztán emlékébe hozzák a fejedelemnek, hogy a trónokat kegyelmesség szilárdítja, hogy ez fényesebb nevet ad az ellenségen vett diadaloknál is. Hisz maga a fejedelmi izenet is mondja: „Istent természettel kell a fejedelemnek e földön való igazgatásban követni.“ Valóban Istennek minden tulajdonait kegyelmessége mulja felül, mely a bűnét megvalló töredelmességet soha sem veti meg. De ők nem könnyörögnek a makacsokért, elfutottakért, a fejedelem ellen „rugódozókért“, hanem a megtértekért. S itt a fejedelmi kegyelmességre a történetből hoznak fel példákat, kiemelve főként a Békesnek megkegyelmező Báthory Istvánt. Azért tekintse Istennek kegyelmességét, az őse által adott példát s az ő esedezésöket: „ha az Ur Isten Sodoma tartományának tíz igazért megkegyelmezett volna, felséged sok ezer hívének törekedésére adja meg azoknak a vétkeseknek ujonnan életöket, tisztességöket, jószágokat.“ Végül Brassó ügyére térnek, „noha ez kegyelmet érdemleni nem láttatnék“, nekik azonban a három nemzet uniójára meg kell emlékezniök. Megtérésükre határidő kittizését kérik.

A válasz magához a fejedelmi izenethez mérve, eléggé kegyelmes volt. Az országban levő vétkesek, azok, kik el nem futottak vagy nincsenek nyílt lázadásokban, bocsánatot nyernek, de a mely jószágok már el volnának adományozva, azok nem adatnak vissza. Brassónak pedig megtérési határidőtől pünkösöd tüzetik ki, ezentúl hűtlenségi bűnben fog elmarasztaltatni. De ennél kevesebbet nem tehetett Báthory, mert tulajdonkép csak a megtérteknek

adatott kegyelem, Brassónak pedig a megtérésre lőn alkalom nyújtva, s eunyt a rendek határozott magatartása miatt is kénytelen volt megtenni.

Másfelől a gyűlés is engedett a fejedelmi akaratnak s a makacsok, szökevények, nyílt lázadók ellen törvényt hozott. „Végeztük azért — irák — egész országul, miért hogy a felséged kegyelmességéhez való megtérésre minden rendnek elegendő ideje lőtt volna, és ilyen nyilván a közönséges békességes jónak magokat opponálni nem kellett volna méltóknak ítéltetnek mindkét rendbeliek (t. i. szökevények és lázadók) az örökös ön-proscriptióra; sőt ígérjük országul, hogy mi az fugitivusokat fölséged hire és akaratja nélkül soha be nem fogadjuk közinkbe; sőt azután való legitimus fejedelmeket is arra kötelezzük, hogy gratiát nekik ne adjanak és be ne fogadják se magokat, se maradékokat.“ Azután következik a lázadók névsora, „hogy mindeneknél nyilván lehessen“, számszerént 43 ember; két pap: Csiki István püspök, Koppányi Mátyás kanonok, hét nagyságos: Kendi István, Sennyei Pongrácz, Kornis György, Boldizsár és Zsigmond, Sennyei Miklós, Petki János, harmincznégy nemzetes, köztök Kálnoki, Bernáld, Damokos, Nemes, Mikes stb. családok tagjai Literati János és Régeni János, tehát azok is, kik a lázadás kezdetekor már elfogattak vagy kivégeztettek, a menyiben azóta nem kaptak kegyelmet. De uj, szokatlan volt e törvényben, sőt ezzel a rendek készsége a jus ligatumon is tulment, az, hogy e törvényhozás a jövőndőt is meg akarta kötni. Mert nemcsak az elitelt negyvenhárom embert és utódait zártak ki a következendő fejedelmek kegyelméből, hanem hittel kötezték magokat a rendek, hogy „valamikor szabad választás által fölséged után utódot tennénk, a szokott hitletétel (t. i. fejedelmi feltételek) között kiválóan az felséged donatiói, inscriptiói, annuentiai, privilegiumi és deputatióinak megtartására

hittel kötelezzük.“ Képzelné alig lehet, hogy a törvényhozás fén és alant ne érezte volna e végzés képtelenségét — de ez is egy neme volt a terrorismusnak. Aligha nem sejtették, hogy e határozat a mindenétől megfosztott elítélteket még makacsabbakká teszi, de ők a jelenben még hívekre akartak hatni: úgy hitték, hogy ezáltal azok elpártolása van lehetlenné téve. Ezenkívül az egész a gyanakvó Báthory megnyugtatóására volt számítva.

Ekkép a bűnösöket „egész országul elmarasztalván s a fej-beccsület és a saját magokat és utódaikat illető vagyon-vesztést maga után vonó nóta-ítéletben hagyván“, a megtérteknek adott kegyelemért áradozó hála-feliratot intéztek a fejedelemhez. Ezen „sokoknak — írák — reménységek felett való kegyelmességéről mind Isten és ez világ előtt országul illendő bizonytságot tévén, tapasztalhatóképen megmutatja fölséged, hogy velünk egy nemzetből és természet szerént való fejedelmünk lévén, nem bir s igazgat országul bennünket, mint csak törvény szerént való justitiárius fejedelme és ura, hanem mint édes atyja és vér szerént való alumnusa, nem úgy mint országát hanem mint édes hazáját úgy igazgat.“ Ha, folytatják, hajdan a rómaiak hazájok híu szolgálit haza atyjának nevezték el, „mi is ezért a megmutatott kegyelmességeért minden maradékinkkal egyetemben ma consecraljuk fölségedet hazánknak édes atyjának“. De e hizelgésnek is oly kevés gyakorlati értéke volt, mint a következő fejedelmek lekötésének, s aligha nem voltak a rendek közt, kik észrevették már is, hogy az ut, melyre Báthory át kezd térni, nem az, melyen megtarthatja a ráruházott czimet. Ez úgy bevégzése után az országos sérelnék orvoslásához fogtak: a törvénynapokat e zavarok alatt elhanyagolták, legyen gondja a fejedelemnek, hogy azok megtartassanak; a rablók az országban mindenfelé elszaporodtak, ezek üldözésére keljenek fel a hatóságok s el-

fogván, büntessék meg őket; a moldvai utakra ügyeljenek, hogy meggátolják „ha marhástól feleségestől innét Erdélyből a szegénység átakarna menni“; a hadak miatt elpusztult kapuszám új összeírás alá vétessék; a fehérvári káptalan állíttassék helyre; a bitorlók kezén levő jószágok vétessenek vissza; a fejedelmi posták visszaéléseit ne tűrje a fejedelem; a barmokat ne legyen szabad kivinni az országból; Várad, Lippa és Jenő helyheztesse nek jó karba, s az űrségnek adassék meg zsoldja; adót, portánként tíz forintot ígértek. A gyűlés május 25-én oszlott el¹⁾, s néhány nap múlva bizottság indult Brassóba megkísérteni a város megtérítését a törvényhozás által nekik biztosított amnestia alapján. De mire a követtség odaért, a brassaiak reményei oly magasra csigázódtak, a portától nyerendő segély iránt oly biztos kilátásaik voltak, hogy meghódolásról vagy kiegyezésről többé szó sem lehetett. E reményeket egy Géczitől küldött követ azon perczben (május derekán) ébresztette fel, midőn Báthory tavaszi diadalai az azóta tartó portyázások, az elzáratás Havasalföldétől a bezártak helyzetét csaknem tűrhetlenné tette.

Géczit a fejedelem 1611 őszén küldte Konstantinápolyba, hogy itt a diadal-jelvényeket mutassa fel, hogy viszonyát a portához még szorosabbra fűzze, s a Magyarországgal megújulandó háboru esetére segélyt biztosítson²⁾. Az erdélyi orátorok rendesen a Barczaságon át Tirgovistba mentek s innen folytatták utjokat: Géczi is Szebenből Brassón keresztül sietett a portára. Brassóban találkozása a bezárt urakkal végzetteljessé vált. Ezeknek — jól látták azt — egy menedékök van, ha Báthory megbukik, de ezt elérni egyetlen uton lehetséges, ha a divánban a fejedelem letételét kieszközlik. Tervök készen állt:

¹⁾ E gyűlés czikkeit s az illető felírásokat l. Erdélyország Tört. T. II, 202—220.

²⁾ Lásd fennebb VI. f. 161. l.

ha Géczit megnyerhetik, minden jóra fordulhat. Ez ember jelentékeny ajándékokat visz magával, nem lehetne-e rávenni őt, hogy épen ez ajándékokat Báthory ellen fordítsa? hisz ő maga nagyravágyó, hiu és ambitiosus a legnagyobb mértékben. Korábban már mint hajdukapitány szerzett magának némi nevet a portán, s ez ottan könyitni fogja előmenetelét. S úgy tettek. Azon oldalról támadták meg Géczit, melyen legkönnyebben hozzá férhető volt: nagyravágyásáról. Rábeszélték, hogy lépjen fel a portán az ország panaszaival, ezek támogatására ossza ki ott a rábizott ajándékokat mint az ország küldeményét, hisz azok valójában úgy is az ország kincsei, terjeszsze elé, hogy az ország Báthorytól minden áron szabadulni akar s őt, Géczit, óhajtja fejedelmtül — ország alatt természetesen Brassót és a bezárt urakat értvén. E hitvány embernek természetesen nem volt arra érzéke, hogy e tettének aljasságát belássa, szövetkezett a lázadókkal, átvette tőlök a kellő irományokat és felhatalmazást s elindult. Midőn Stambulba ért, a viszonyokat itt bonyolultaknak s céljaira kibányászhatóknak találta.

A zsitvatoroki békének hatodik Erdélyt illető pontja a magyar király követeinek sok küzdelemre adott alkalmat. A portán ugyan is magából a békeokmányból egyszerűen kihagyták e pontot s akár hányszor, akár minő alkalom adta elé magát, mindig ezen meghamisított példányra hivatkoztak, s egy ideig a diván makacsságán a bécsi udvar ügynökeinek minden igyekezete meghiusult, melylyel ezek az elrontott szöveg kiigazítását sürgették. A követség azonban, mely 1610. májusában érkezett Konstantinápolyba, s mely Buonumoból, Negriniből és a protestans Starzerből állt, végre csakugyan kivitte, hogy az eredeti szöveg helyreállított. Ezzel azonban — bár Negrini 1611-ben tetemes ajándékokat hozott a portára — nem volt még minden megnyerve, mert a porta tovább

is ragaszkodott Erdélyt illető jogaihoz s a magyar királytól semmi beavatkozást sem volt hajlandó eltérni. E diplomatikai torzsalkudozások közepett Báthory nagytervvel lépett fel a portán. Ügynökei által kijelenté a diván előtt, hogy ha az ő adóját elengedik s a felett negyvenezer aranyat kölcsönöznek, Moldva és Oláhország adójának felét átadják neki, a két vajdát négy ezer lovassal, az egri és temesvári basákat, a gyulai s szolnoki bégeket keze alá adják, ezekkel és saját harmincezer hajdujával elfoglalja Magyarországot Pozsonyig s helyreállítja Bocskai idejét¹⁾. A dolgot a diván tárgyalni kezdte, de Starzer ébersége meggátolta, hogy annak végrehajtása elhatározassék, magának a portának sem lévén kedve megengedni, hogy Báthory hatalma szerfölött megnevekedjék; s midőn Géczi 1612 elején megérkezett Konstantinápolyba, a trónkövetelő nem kis támaszt talált a császári ügynökben.

A portán az alkudozások s az ezt megelőző bemutatások is hosszas időt szoktak igénybe venni. Starzer e részben is jó szolgálatokat tett Géczinek, ki annak utmutatásaival élt, hogy a basák közül kiket és hogyan nyerjen meg. Ezek előtt ő önmagát az erdélyi rendek követének adta ki, a Báthorytól küldött ajándékokat azok nevében és saját érdekében osztotta szét, s ekkép magának a divánban pártot teremtett²⁾. Báthory ügynöke, Kőrösi István, megsejtette a dolgot s eleve tudósítá fejedelmét. Levelei azonban nem jutottak rendeltetésök helyére³⁾, Géczi szerencséjére, s hihetőleg rendszabályai következtében, ki megkezdett terveit ekkép csaknem háborítatlanul vitte előre. Neki a török uraknál a renegat

¹⁾ Starzer jelentése a Hammernél. Második kiadás II. k. 748. l. De ő összezavarja a dolgokat s Borsos és Balassi 1613-iki követtségét is ide foglalja.

²⁾ Mint ezt Báthory jelentése mondja az erdélyi rendeknek. Kézirat.

³⁾ Kőrösi levele Báthoryhoz. Erdély Tört. T. II. 198. l.

Márházi Pálnak fia¹⁾, Memhet aga tette a legjobb szolgálatokat. Ez embert eddig is alkalmazták erdélyi követésekre, s egy ilyen csauszkodása alkalmával (1611-ben) Brassóban, épen midőn ott az alkudozások Géczivel folytak, megnyerték a lázadók, hogy tapasztalatai eredményeit az ő érdeköknek megfelelőleg adja elő. Azután is küldözte követeit Weiss panaszával a portára, ha szorongattatása növekedett, vagy Tírgovistba midőn meghallá, hogy csausz érkezett oda. Mivel — írja egy ilyen alkalommal — nem hagyjuk magunkat úgy megtréfálni mint a szebeni városiak, ránk ereszté hadait. Pedig neki tudnia kellene, hogy csak a hatalmas császár kegyelméből fejedelem s ezért „a hatalmas császár juhait is nem kellett volna megnyuzni, hanem csak gyapját kellett volna venni.“²⁾ E folytonos kitartó működés annyival biztonságban megtermette gyümölcsét, mert Báthory — nem lévén tudomása e fondorlatokról — nem támogathatta állandó követét, Kőrösi Istvánt, kit egy ízben Géczi, híjában próbálván őt ügyének megnyerni, meg akart öletni, s ki csak barátai közbevetése által menekült meg annak törétől. De másfelől Starzer is sikeresen gyámolítá a Géczi ügyét, sőt Mohamed heréltet megvesztegette, hogy ez május 12-én Báthory elmozdítására és megölésére írással kötelezte magát.

Május havában az ügy a divánban került szőnyegre. A Brassóban bezárt urak, kik magokat Erdélyország rendeinek nevezék, egy felhatalmazvánnyal s egy panaszlevéllel látták el Géczit. Az első mindenekelőtt a szultán nagylelkűségére hivatkozik. Azért ültette őt a hatalmas Isten ősei székébe, hogy azon általa teremtetett nemzeteket, melyeket ő a paradisah bölcs kormányja alá rendelt, ez

¹⁾ Weiss Brevis Consignatio 258. l.

²⁾ Weiss Annales 231. l.

ősei kiváltságaiban, jogaiban tartsa meg. Sőt oly nagy ennek s elődjének kegyelme, hogy bárha tőlök, erdélyiektől, és némely fejedelmektől busitattak is, a szultánok nem vették ezt figyelembe s mindig védelmezték őket. Ime mostani fejedelmök maga nyomja el őket. Tettei olyanok, melyekből jól látják, hogy a hatalmas szultán búsulása fog következni. Hogy ezt elhárithassák „küldöttük — írják — hatalmasságod fényes portájára legnagyobb rendeink közül, a mi igen becsületes tudos és dicséretes nagy dispositioju atyánkfát, Géczi András urunkat, hogy hatalmasságod mind igazságunkat, mind hűségünket, ártatlanságunkat, és mostani fejedelmünk miatt elromlott állapotunkat mint igazságos császárnak igen alázatosan deplorálja és jó idején a következő nehézséget rólunk elfordítani igyekezzék és hasonló alázatos szemérmetességgel könyörögjön azon, hogy minket mostani nagy inségünk alatt szabaditson fel, régi törvényeinkben kiváltságainkban tartsa meg, hogy mi is hatalmasságod szerencsés hosszú életéért és birodalmának terjedéséért igen alázatosan szolgálhassuk Istent.“

A credentialis végéhez ¹⁾ csatolták magát a vádiratot is, melynek tizenkilencz pontja azonban nem csak vádjait, hanem ígéreteiket is magában foglalja. Tulajdonkép ezen iromány az, mely legsúlyosabban vádolja a lázadókat, s mely épen érdemeit és hazafias tetteit fordítja Báthory ellen, bűnei közé sorozván azokat is. A tizenkilencz pontból vádjok hetet foglal el, de ezek közül is csak az első komoly vád: „hatalmasságod Mehemet aga nevű jámbor és becsületes szolgája Erdélybe jövén, egész országotól mindenféle nép és nemzetség, kik Erdélyt

¹⁾ A credentialis végétől Rozsnyai históriája a vádpontokat külön választja — de egy másik fordítás, mely a Hon és Külföld 1845, 68-ik számában jött ki — összeköti a kettőt. S ez valószínűbb is.

lakják, előtte siránkozással panaszt tettünk, maga is szemével látta a nyakunkon levő nagy gonoszt, úgy mint javainknak zsákmányoltatását, feleségünkön való erőszakoskodást, eleinktől igazságosan reánk szállott jószágunknak törvénytelenül való elfoglaltatását, azoknak idege-
neknek való osztogatását, városinknak faluinknak mostani fejedelmünk miatt égettetések puszttatásokat, régi törvényeinknek felforgattatását.“ A többi hat pont kétségkívül még a lázadók előtt sem volt botránykő, s bár csak a porta megnyerésére volt számítva, de egyszersmind azt is mutatja, hogy minő hazafiatlan szempontot foglaltak el a lázadók: a temesvári hódoltság részeit akaratok ellenére idegen latroknak osztogatta; hatalmas császártól pénzt, lovat kunyorált, de az adót nem szolgáltatta be; a török szökevényeket nem adja ki; Jenőt, Lippát, s ezek kastélyait az ő akaratok ellenére visszatartja; Moldván, Havasalföldén adót követel; a szomszéd országot égeti, rabolja (értsd háboruval).

A következő nyolcz pont a fenyegető eshetőségekkel foglalkozik. Mindenekelőtt kéri, hogy a hatalmas császár könyörüljön rajtok s vegye el rólok „boszuálló haragos fegyverét“, mert ők már Báthory Zsigmond idejében ellenzették ennek elszakadását a portától, miért sokan közülök halállal lakoltak, s most hasonló tettért Báthory Gábor száműzte őket, elfoglalta Szebent, fenyegeti Brassót. Ez az oka, hogy a magyar király és Sorbán megrohanták Erdélyt, ezért lesznek ők kénytelenek, ha a császár nem védi őket, másutt keresni segílyt, ennek tulajdonitsa a porta ha a szomszéd országok a békét felbontják. Sőt ők is felszabadithatták volna magokat, ha a portától nem tartottak volna. Azonban Báthory a főurakat vagy megölette, vagy kikergette, s ezóta Istentől nem félő csodakóborlókkal vette magát körül. Ezért kéri a szultánt, szánja meg őket, adjon engedélyt nekik az elfogott latrok

kivégezhetésére, parancsot a végek basáinak az ő megsegéllésükre. Ime mennyi hazugság és ámitás e pontokban, mennyi igyekezet, hogy a látszatot Báthory ellen fordítsák még ott is, hol saját összeköttetésüket a német császárral a fejedelem nyakába akarják tolni.

Az utolsó négy pont ígéreteiket foglalja magában. Ők minnyájan felajánlják szolgálatjokat. A legelső országgyűlésen elfogják határozni, hogy Jenő és Lippa átadás-sék. Azután új fejedelmet választván, főrangú követeket küldenek a portára „kik által minden dolgok jó újabb rendbe állitattván azoknak megtartásául állandó hitlevelek adassanak.“ Sőt parancsoljon a szultán, adja értésükre Mehemet aga és Géczi által minden kívánatait, hogy ők ahoz tarthassák magokat. Ha pedig ellenők valami vád adatnék, felkérlik a portát, hogy annak hitelt ne adjon¹⁾. Ime nyitott lapot adnak át a portának, melyre ez tetszése szerint írhasza feltételeit, lemondanak azon vívmányokról, melyeket az eddigi athnamék biztosítottak az országnak, sőt ennek határait is készek átengedni. Lehet-e mentsége ekkora erkölcsi súlyedésnek?

Mehemet aga jelentése egészen a lázadók kezére dolgozott, sőt azok folyamodványából ő maga készített egy kivonatot a diván számára, mely a vádakat szabatosabban, ügyesebben formulázza, s azokat saját tapasztalataival is erősíti. Ő mikor már benjárt — írja végül — assecurálta az országot, hogy azt „hatalmas császár bosszuálló fegyverével három hónap alatt felszabadítja.“ És ugyan ő Jenő és Lippa és környékéhez tizenkét kastélyt említ,

¹⁾ A hitlevél és pontok eredeti példánya lappang. Azok Konstantinápolyban lőnek törökre lefordítva, s ezen fordítás került Rozsnyai Dávid török deák kezébe. Ezt ő kétszer fordította le, még pedig egymástól függetlenül. Egyszer nagyobb munkájába s egyszer önmagában külön. Ez utóbbi megjelent a Hon és Külföld 1845-iki folyamában. Én mind két példányt használtam.

mint átadandó járulékot. Mind ez sokkal több kedvezést ígért a porta számára, hogy sem hajlandók ne lettek volna a kínálkozó alkalmat megragadni. Az napon, melyen a szebeni országgyűlés megnyílt, hogy a lázadók ügyével foglalkozzék, május 15-én, a diván is megkezdte tárgyalásait. Kimondatott, hogy megengedtetik Erdélynek hogy magának új fejedelemtől Géczi Andrást válaszsza, s megállapíttattak a pontok, melyek az ennek adandó athname alapjait fogják képezni: Géczi be fog a szultánnak mutatni; zálogul testvérét a portán hagyja; a kérdéses várakat átadja; átadja a tömösvár-vidéki visszafoglalt hódolt-ságot; a Halul bég deftere újra érvénybe lép; az adót (15,000 aranyra emelve) beszolgáltatja; ha a szultán parancsolja, tizenötezer emberrel táborához csatlakozik; a török szökevényeket kiadja, s az oláh vajdáktól nem szed adót¹⁾. Hét pontja az okmányoknak súlyosan terhelé magát az országot. Ezek egyike emeli az adót, másik csonkítja határát, egy rangba helyezi az oláh vajdaságokkal, midőn az eddig szokatlan hadjáratok kötelezettséggel terheli. De Géczi perczig sem habozott azt elfogadni, s még az nap, május 15-én, kiállítja a portától kívánt kötelezvényt: ő, Géczi András, belátta a veszélyt, mely Báthory Gábor zsarnoksága miatt Erdélyt fenyegeti, s ezért a hatalmas szultán előtt addig könyörgött, míg az meg nem szánta a szerencsétlen országot s Tömösvár vidékének s Havasalföldének pusztításáért meg nem bocsátott. Sőt „hazánk lakosainak nyomoruságos nyavaják iránt való siralmas könyörgéseket irgalmas szemmel tekintvén s könyörülő füllel hallván kegyelmességét ígérte, hogy mind mostani fejedelmünktől való szenvedésünk alól felszabadít mind régi törvényünkben megtart s megoltalmaz.“ De azon feltétel alatt, hogy ezen kegyelméért s ősei jótekonyságáért,

¹⁾ Az oklevél kivonata Rozsnyai kézirati historiájában.

t. i. hogy a két János királyt s Báthory Istvánt és Zsigmondot haddal segítették a német ellen, legyenek háládatosak. Mind ezt tekintve „azt fogadom — írta — és az ország lakosival arra kötelezzük magunkat, hogy mindezeket megháláljuk, et in signum gratitudinis Jenő és Lippa várait, ezek körül való, s ezekhez hallgató több várakkal és kastélyokkal együtt, bennök levő minden apparatusokkal a fényes portának assignáljuk. A tizenöt-ezer aranyadót a régi szokás szerint esztendőnként egészen minden controversia nélkül beadjuk, és ezen hűtlevelemmel az egész országgal együtt kötelezzük magunkat arra is, hogy a fentebb megnevezett Jenő és Lippa várait, kik is Tömösvárnak válogatott zászlós helyei, a körülöttek levő s azokhoz hallgató több várakkal és kastélyokkal együtt, bennök levő minden requisitumokkal és ezekhez való falukkal és városokkal hatalmas császárnak fényes portája kaputsi-pasájának, deák Mehemed agának ő kegyelmének, avagy a kiknek hatalmas császár parancsolja, per manus bocsátjuk, azon várainkban levő embereink pedig mikor költözzenek ki belőlök, nekik napot praefigálunk, hogy megüresedvén, az előbbi forma szerint a törökök ismét beleszállhassanak. Mindezeknek nagyobb bizonyosságára, és hitünknek is hitelesebb voltára nézve, meg akarván hatalmas császár elméjét a dologban nyugtatni, egy testvér-atyánkfiát, Géczi Pétert, hatalmas császár vezér kajmekam Gyürtsi Mehemed pasa, és a több vezérek, és a dicsőséges mufti kezeknél sequestrálom, s a fényes portán hagyom a fenn declarált dolgoknak effectumáig zálogul. Mely dolgoknak effectumáról midőn hatalmas császárnak hírt adunk, ő hatalmassága is Géczi Péter nevezett atyánkfiát bocsássa oly tisztességgel vissza hozzánk, melyet ő hatalmassága mind a maga becsületéhez s mind a mi tekintetünkhöz illendőnek ítél. Ennek

igazságára adtam ezen kezem tulajdon irását, ujjamban viselt gyűrűmmel roborálván.“

Senmi kétség benne, hogy a hitlevél aláírása után bemutatott a szultánnak. Nyomban rá intézkedések tétettek, hogy ő az erdélyi fejedelemség elfoglalása végett bekisértessék az országba. Minden előtt kézbesítettett neki a fermán, mely az új fejedelem-választást elrendeli. Ez okmány¹⁾ mindenekelőtt hivatkozik, hogy ő, a szultán, minő kimélettel bánt Erdélylyel. Nyugalmok volt s bűneikért bocsánatot nyertek. De ők pusztították a hatalmas szultán országát. „Hogyha — mondja a fermán — a szegénységet és jobbágyinkat nem szántuk volna, minden erőnkkel felkelvén, magatokat kicsinytől fogva nagyig leváгатván az országot porrá és hamuvá tehattük volna. De a mi fegyverünkön kívül is a magatok keresztyén nevet viselő szomszéd felekezetetektől minémű fegyverzörgést, csapást szenvedtetek e világ tudja: Isten azok által is megvert titeket.“ De a szultán követjök panaszait meghallgatta. Ezenkívül is értesült fejedelmök zsarnokságáról, ezeket bégjei is tudatták vele. Sőt azt ő több ízben megintette s most, midőn mind ez nem használ, Isten és világ előtt tiltakozik, hogy ő vészedelmöknek oka ne legyen. „Ime azért — folytatja Achmed szultán fermánja — hozzánk küldött magatok atyátokfiát, Géczi András követeteket, visszabocsátottuk hozzátok, és melléje csau-szunkat rendeltük, kitől országotokba botot, zászlót küldöttünk. Parancsoljuk azért néktek országostól, hogy ezen fényes parancsolatunkkal oda érkezhvén, a magatok törvénye és szokástok szerint, az országnak nagy rendei közül magatoknak más előttetek-járót, fejedelmet választván, tegyetek, a ki a mi császári parancsolatunknak enge-

¹⁾ Közölve az okmány Felső-magyarországi Minerva 1829. évf. I. k. 23. l.

delmeskedjék, és igazán szolgáljon, és titeket is semmi-nemű törvényetekben, szabadságtokban meg ne hábor-gasson, javatokban meg ne károsítson; sőt mindenekben megoltalmazzon benneteket. Mi is ahhoz képest a régi természeti kegyelmességünk szerint benneteket gratiánkba veszünk, és ellenségtektől benneteket megoltalmazunk, szárnyunk alá veszünk, és eddig való vétkeketek és gonosz cselekedeteket szemetekre nem hányjuk. De mindazáltal többször ellenünk pártot ne üssetek, hűségteket hozzánk megtartsátok: mert ha többször effélét követtek, nyugod-jatok meg abban, hogy az Istent hívom bizonyságul, hogy magatokat kicsinytől fogva nagyig fegyverre há-nyatlak, országotokat porrá tétetem, semmi gratia nem adatik, és minden veszedelmeknek okai magatok lesztek: a kik utánatok megmaradnak, átkoznak benneteket a világ előtt. Azért úgy gondolkozzatok fellőle. Konstantinápoly-ban Mahumeth próféta halála után 1021. esztendőben.“ (1612.)

Ez okmány nem szól hathatósabb török segélyről, nem említi, hogy a határszéli basáknak Géczi megsegél-lése köteleességökké tétetett volna. Kétségtelenül ez nem is volt célja a portának, mely előtt az erdélyi lázadás oly neműnek festetett le, mely egy maga képes lesz Bá-thoryt megbuktatni. Valóban a divánban ez a hit ural-kodott s ezért mindössze is eléggé fényes kíséreten kívül néhány száz emberből álló csapat rendeltetett alá s csak a havasalföldi vajda lett utasítva támogatására. Maga Géczi is elegendőnek hitte ezt, s a szultán és kajmekam parancsait gyorsfutártól előre küldve folytatta útját Tir-govist felé, hogy innen menjen át Brassóba, hol épen ez időben lőn elvágva a kiegyezés utolsó fonalszála.

Géczi és Weiss ugyan is folytonos összeköttetésben voltak, s a praetendens ügye előhaladásáról koronként tájékozá a brassai bírót. S mennél jobban állott ennek

ügye, annál kevesebbé lehetett szó kiegyezésről. Midőn a határidő végefelé járt, négy nappal annak eltelte előtt, s a szokásos túsok kicserélése után junius 7-én reggel megérkeztek az országgyűlési biztosok. Hatan voltak, minden nemzetből kettő. Közülök csak háromnak ismerjük nevét: az Erdélyi Istvánét, Weyrauch Dávid szász ispánét s Frank György beszterczei bíróét. Ugyanakkora népgyűlés lőn hirdetve a tágas székesegyházba. Roppant tömeg gyűlt fel oda, s e monumentális épület, mely a magyar korona tartományainak templomai közt kiváló helyet foglal el, minden zugában meg volt telve. A hangulat egészen harcziás volt: a brassai nép, mely már is oly sokat szenvedett, Géczi biztatásai folytán megszábadittatását várta, s a benszorult nemességnek, melyet a szebeni gyűlés földönfutóvá és hontalanná tett, nem volt más választása mint diadal vagy teljes bukás. A két elem érdeke nagyon össze volt forrva, s csakhamar kitűnt, hogy elhibázott lépés vala egyiket a másiktól elválasztani akarni. S csakugyan a szenthely ezuttal türelmetlen zaj tanuja volt. A követek előadták küldetésök célját, felhívták a nemesség, székelység s szász egyetem nevében a népet, hogy hódoljanak meg, ismerjék el Báthoryt fejedelmöknek s adjanak erről hitlevelet. Gúnyos zajjal¹⁾ adtak tagadó választ. Most a követek az ebből származható veszélyeket festették. Inkább vesszünk el mindannyian, hangzott a nép kiáltása.

A határidőből még három nap volt hátra s a követség ezalatt a városban maradt, de készség kiegyezésre azután sem mutatkozott. Épen ezalatt érkezett meg Géczi

¹⁾ „welche ihm aber spöttisch und hönisch ist abgeschlagen, et noluius, darum wirds hernach heissen sic voluimus“: mondja az egykoru Nössner napló-főjegyzéseiben Trauschenfels Fundgruben III. 70. l.

futárja¹⁾ a kajmekám és nagyvezér leveleivel, a brassai-akhoz s az összes erdélyi rendekhez. A szultánét már ismerjük. Ugyanazt tartalmazta a kajmekámé is. Álljanak el minnyájan Báthorytól s azt vegyék üldözőbe, mert a szultánnál el van határozva e gonosz és szerencsétlen fát kivágni. Géczi szándéka az irományok gyors beküldésével az volt, hogy még bejötté előtt nyomást gyakoroljon az erdélyi közvéleményre, azt lehetőleg elfordítsa Báthorytól s a szultán nevének rettenetességével mennél többet megnyerjen a fejedelem hívei közül. S e czélnek megfelelőleg június 9-én, ünnep szombatján, Weiss értekezletet tartott a követekkel. „Ime — mondá ezeknek felmutatva a leveleket — a város hatalmas császár parancsa ellen, nem állhat át Báthoryhoz. Intem s az ország megmaradására kérem kegyelmeteket s a többi rendeket, engedelmeskedjenek hatalmas császárnak, ragadják meg ez alkalmat hazájoknak Báthory zsarnoksága alól való felmentésére, mert minden gonosznak mely ennek elmulasztásából származni fog, kegyelmetek lesznek okai.“ De ők — mondja Weiss — ellenségei voltak Géczi törekvéseinek, azonban megigérték, hogy Báthorynak s a rendeknek mindent híven fel fognak mutatni. S csakugyan a leveleket át is vették. Küldetésök czéljához képest ünnep másodnapjáig, június 11-ig, a városban maradtak. Ez napon ők haza utaztak, a túsok pedig visszajöttek a hajduk táborából. Géczi már ekkor Tirgovistban²⁾ volt, készen

¹⁾ Nam dum praedicta in comitiis Coronensium causa ageretur, jöttek Géczi követei. Mondja Weiss Consignatiojában. Trausch, a Weiss kiadója, I. k. 255. l. megigazítja a praedictat praedictisra. E szerint volna praedictis comitiis, t. i. a májusi gyűlés. De ez lehetlen. A portai irományok május 15-én keltek. Gyorsfutár 15, 16 nap alatt érhet Brassóba, tehát épen június 7, 8-ára. A praedicta a causara vitetik, s a comitia a brassai népgyűlést érti.

²⁾ Körösi levele Báthoryhoz, június 27-éről, melyben írja, hogy Géczi 15 nap előtt onnan, Tirgovistból, levelet küldött a portára.

az Erdélybe menetelre, magával hozva Kőrösi Istvánt, Báthorynak portai ügynökét.

Innen szeptember 29-éről még egyszer figyelmeztette a székelyeket s különösen a nagy befolyásu Bethlen Farkast és Béli Kelement, hogy ne habozzanak az átállással: „kegyelmednek uram még is akarám értésére adnom az dolgot, noha ennekelőtte két levelem ment az egész országban minden nemzetekhez, im most kegyelmednek harmadik levelet irok. Én nékem uram nincsen nagyobb csudám, kegyelmed az országban régi tús gyűkeres főnemzet, ez elmúlt esztendőkbén minémű röttenetes veszedelmekben forgott légyen, kegyelmednek azt nem szükség elé számlálnom, mert kegyelmed jól tudja. Ez mostani fejedelemtől is peniglen miket szenvedett, azt is kegyelmed jól tudja. Báthori Zsigmond idejétől fogva minémő sokat, sok uttal az török fejedelmet megbántotta, faluit, városit égették, husz egész esztendőtil fogva való adó hátra vagyon. Ezeken kívül is kikkel ő hatalmasságának frigyek volt, az magyarországi, lengyelországi nagy és fölséges királyokkal, azokat megháborították, országit égették, pusztították, mely sok számlálhatatlan cselekedetekért az hatalmas császárnak röttenetös haragja mind az egész ország ellen ugy felgerjedett volt, hogy az egész országot ez esztendőben pusztává, lakatlanná, az várasokat peniglen, várakat az földdel igrinessé akarta tenni. De az örökké való Isten sem kegyelmedért, sem én érettem, hanem a sok megkeseredett siralmas szegényekért, árvákért, özvegyekért, az ű ingyen való jó voltából általam megengesztelte, lágyította szívét az hatalmas császárnak, kegyelmeteknek fejenként egész országostúl reménsége kívül kegyelmetekhez hajtotta, meglágyította, sok könyörgésemre az ország vétkét ellene való feltámadását megengedte, szép levelivel az országnak magát ajánlja, és az mostani tyrannus fejedelemtől meg akarta szabadítani, az országot régi szabadságában, törvényiben

meg akarta tartani. Az mely fejedelem ellen nemcsak török császár ő hatalmassága, hanem az királyok is bizonyosan elvégezték, hogy ez földnek színén lakni s járni nem hadják; de im látom hogy az úr Isten az kegyelmek szívét, kik fők vagytok az országban, megkeményítette, szemeit megvakította, füleit megsüketítette, elméjét megbolondította, az mint az prófétánál is szól az Isten együtt: hogy az ú igaz ítélete szerint, az bűnért mind elveszessen benneteket; bizony bizony elgyütt Erdélyországnak utolsó veszedelme, mint Trójának, ihol uram jelen vagyon a had, itt vagyon Havasalföldibe s Moldvába, azonképen Tömösvár környül, a kik immár Lippát s Váralját mind megvették, uram ha kételkedel benne, bocsáss embert ide be, minden hadakba elhordoztatom, mind török, tatár között, kiket hitem szerint fogadok, hogy visszabocsátok; bémegeyen immár el is lépé immár az egész földet, mind hegyet s völgyet, nem marad senki közöletek, kit levágnak, kit rabbá tesznek, bizony uram kivonszák házatok népeit az erősségből. Én ennél többet nem irok, ha kegyelmek meg nem hadja szeginségnek, főképpen az szegin székeleknek, hogy elmenjenek az erősségekbe marhástúl, ha ki levágattaték közülök, elraboltaték, annak vére az Isten előtt, az Istennek szent angyali előtt, az kegyelmek lelke adjon számot, okot rólatok. Én az én lölkemet megmentem az Isten előtt, e világ előtt is, a kegyelmek lelkeire köttem, hogy az úr Isten mind lölkötekben, mind testetekben megverjen, ha a szeginségtől eltitkoljátok, mert ebben könnyű módja lészen vala kegyelmeknek; ha egyaránt velem együtt fogtatok volna, megszabadultatok volna ettől az fejedelemtől; megcsal uram az fejedelemben való bizodalom, meglátja kegyelmed, rövid nap szeme előtt lészen kegyelmeknek, mégis ha kegyelmek feleségét, gyermekét, hazáját szereti, találjatok módot benne, ne veszessétek az országot el, ha valaki kegyelmeknek ellensége vagyon

ezen a párton, annak neviben magam nevivel is fogadom az én tisztességes emberségemre s hitemre, se kegyelmetek felől, se hajdúk felől, se székelyek felől, ha valakinek apját, anyát megölte volna is, soha senki nem emlékezik felőle. Így boldog szabadulást nyerhetünk az szegén megromlott, keseredett országunknak.“

Azonban Boér Péter csakugyen talált alkalmat Báthoryval tudatni a dolgok állását, ki ily módon bár eléggé későn értesítve lett Géczi törekvéseiről. Minden arra mutat, hogy az első kimerítő tudósítást a haza ért országos megbizottaktól kapta. S most már a veszély nagyságához képest gyors intézkedésekhez fogott. Szerencséjére a havasalföldi vajda megemlékezvén, hogy székét neki köszönheti, ragaszkodott hozzá; Géczi bemenetelét késleltette s kezdetben a neki adandó segélyről hallani sem akart. Azalatt a budai basát a fejedelem is megnyerte ajándékaival s rábirta, hogy érdekében felterjesztést tegyen a portára. Ezenkívül Fehérvárra június 26-ára összehívta a rendeket s következő izenetet¹⁾ küldött hozzájuk: „Megemlékezhetik kegyelmetek egész országul arról, hogy miolta az úr Isten kegyelmetek szabad választásából minket az erdélyi fejedelemségre helyheztetett, mindenkor azon igyekeztünk, hogy az mi hazánkban régi rendtartások és módok observáltassanak, tudván azt is ennek előtte való időkben, Erdélyország az hatalmas császár fényes portájától függött, és onnat is becsületi és szabad választása is mindenkor oltalmaztatott, sőt minden keresztyén országoknál, kik a török császártól függöttek, ez mind becsületesebb és tekintetesebb volt, mi is ugy igyekeztünk magunkat viselni, hogy a régi állapotjában, mint régen tartatott, Erdélyországa megmaradhasson.

¹⁾ Az izenetet Szabó Károly barátom másolta le, az erdélyi muzeum-egylet birtokában levő példányról. Kemény József, Codex Articulorum III. köt. 313—317. lapokon. Kézirat.

Tudhatja kegyelmetek az elmúlt nyáron minémű hadakkal jöttek vala reánk Magyarországból, kiből minémű veszekedés és bizonytalan vég következhetett volna, akárki is meggondolhatja; de mi hazánknak és magunknak csendességet akarván szerezni, nemcsak megbékéltünk véle, de örökös békességet szerzettünk, kiből minémű tökéletességgel viseltük és igazsággal magunkat a török császárhoz, kegyelmetek azt is tudhatja, ugy annyira, hogy a confoederatióból is teljességgel kikötöttük, hogy soha török ellen kardot nem vonszunk, míg ők is okot reá nem adnának, hozzája követünket bocsátottuk, császárnak szép és illendő ajándékot, ez mellett vezérének és egyebeknek is szép és tisztességes ajándékokat küldöttünk, remélvén azt, hogy a mi oda bocsátott szolgánk a tőlünk neki adatott instructiónak szerint viselné magát, és kívánságunkat is a szerint véghez viszi; hisszük, hogy kegyelmetek immár azt is jól érti, ott mint viselte magát, és minémű hitetlen árulóul cselekedett magunk személye és országunk ellen. De rövideden még is mi is akarók kegyelmetek eleiben adni, és a kegyelmetek értelmét venni.

Az a hitetlen és sok értékkel nevelt áruló szolgánk a tőle beküldött ajándékunkat, kit maga, kit pedig kegyelmetek nevével egész országul adott be ilyen követséggel, hogy kegyelmetek egész országul kérte őtet a mi ellenünk való cselekedetre, és kegyelmetek magát nem csak követül, hanem fejedelemségre választván, úgy bocsátotta a fényes portára, hogy a kegyelmetek választására török császártól maga felől consensust hozzon, kit mi, hogy kegyelmetek soha azt nem cselekedte, kegyelmetek felől bizonyosan azt nem elhittük; mivelhogy tudhatja kegyelmetek, hogy mi is kegyelmetekhez, még a kik kegyelmetek közül ellenünk vétettek is, az ország törekedésére minémű kegyelmességgel voltunk, és ennek utánna is akarunk lenni; hihető lehet az, hogy a brassóiak és a több hozzájuk be-

szorult latrok, kik ennekelőtte is hozzánk és kegyelmetekhez is miképen viselték magokat, bizonytságot tesznek arról kegyelmetek előtt atyánkfiaiinak Barczaságon való halálok, azok ha egyetértének véle, és az ország neve alatt formálták légyen az utálatos és fertelmes cselekedetet.

Tudhatja kegyelmetek, minémű nyomoruságos és veszedelmes állapot legyen az, hová a török fejedelmet szokott bocsátani, ott sem törvény, sem igazság, sem rendtartás helyben nem maradhat, kit kegyelmetek ama két Oláhországon szemeivel láthatott és hallhatott.

Mi pedig sem nagyra sem kicsinyre a török császárnak és birodalmának soha ezekre okot nem adtunk, hanem csak a maga hite ellen, fogadása és frigye ellen vezérlette ellenünk pogány természete; azért, minthogy mi semmire okot neki nem adtunk, hisszük hogy az úr Isten a mi ügyünket megoltalmazza, s mind őket mind a mi áruló szolgálkat vélek egyetemben megbünteti; azért akarok ezt kegyelmeteknek rövideden értésökre adni, és a kegyelmetek értelmét venni, mit kelljen felőle cselekedni, minthogy ország nevével törekedett ott ben a portán az mi áruló szolgálk, kiben az országnak sem hire sem tanácsi nem volt, kell-e megtalálni a török császárt, és a portát felőle, és mi módon és kit válasszon kegyelmetek hozzája, hogy mind mi szónkkal és az egész ország szavával ennek az áruló szolgálknak iszonyú hazugságát mind a török császárnak, mind a vezéreknek elejekben adják.

Tudjuk azt is, hogy hallhatta kegyelmetek, minemű nagy veszedelemre való dolgokat ígért ez az áruló az országnak, talán mindazokat illendő volna kegyelmeteknek a török császár s mind a vezérek előtt refutáltatni, kegyelmetek tetszése pedig ehhez járulván, oly illendő embert kellene oda választani, a ki hiven, igazán és egyenesen járna el benne, igaz ügyünk levén, igaz ügyünket

könnyen oltalmazhatja, minthogy pedig ezt is hitetlenül kezdték, az időközben ugyan egyszeri hitetlenségekben előbb-előbb akarnak menni, mit kellessék nekünk interim cselekednünk, mert mi kegyelmetek tetszéséből semmi jónkra néző illendő dolgokat nem akarunk praetermittálni; kellessék-e a keresztyén fejedelmeket megtalálnunk, és a magyarországi királyt ki által, és mi móddal? hogy a két szék között a földön nem maradván, legyen kihez biznunk, viselhessünk gondot magunkra, és annak oltalmára, mert általán fogva, minthogy nincs egyebet mit tennünk, a ki fegyverrel háborgat, mi is kénytelenek vagyunk fegyverrel magunkat ellenek oltalmazni, kiben, minthogy igaz ügyünk vagyon, mennyire mehessünk elő, azt is tudhatja kegyelmetek.

Igen jó magunkra gondot viselntünk, és a több keresztyén atyánkfiaiainak is segítségekkel éltünk, hisszük, hogy minden hazája szerető tökéletes jámbor szeme előtt viseli azt, hogy mindnyájunknak jobb volna meghalni, hogysem mint szabad-választásunk ellen a török császár portájáról jönne fejedelem szép hazánkban. Havasalfölde és Moldva keserves állapotjára jutnánk, és gyakran változásokban, mint szintén ők ugy fogynánk.

Im mindenfelől hadainkat gyűjtjük, a székely atyánkfiait felültettük, és a hajdu vitézeket is behivattuk, mi is fizetett hadainkkal és kegyelmetek vármegyéivel készen vagyunk, hogy magunkra, hazánkra, kegyelmetekre Isten segítsége vélünk levén, gondot viseljünk. Im már kegyelmetek e dolgokat értvén, azért gyűjtöttük együvé kegyelmeteket, hogy a kegyelmetek közönséges értelmét vegyük, és hazánknak megmaradására nézendő dolgokat felkeresvén, illendő gondot is viseljünk; kegyelmetek a felül megirt dolgokat eleiben vevén, minthogy a dolog kése delmet nem szenved, viseljen gondot közönséges jónkra. Et bene valeant.“

Erdély rendei a legnagyobb készséggel engedelmeskedtek urok felhívásának. Okmányt állítottak ki, s azt aláírásokkal és pecsétjökkel látták el, melyben a fejedelem ártatlanságát bizonyítják, az ellene szórt vádak alól igyekeznek őt felmenteni, s a szultán haragjának elfordítását kérik. Eljutott-e ez irat a portához? emlékeink nem említik. Annyi bizonyos, hogy nem az, hanem egészen más dolgok hiúsították meg Géczi vállalatának sikerét. Midőn Géczi Tirgovistba érkezett, a vajda nyomon felterjesztést küldött a portára Báthory érdekében, s tényleges segélyről hallani sem akart. E megtagadás birta rá Géczit, hogy ő is június 12-én futárt küldött Konstantinápolyba, újabb parancs küldését sürgetve. Ezalatt Benkner János csakugyan hozott magával Oláhországból 18 törököt s mintegy 200 rácot. A brassóiak e kisded csapatot az érkezendő nagyobb segély előpostájának vették s bizalommal eltelve megújíták kirohanásaikat a hajduk s székelyek ellen, sőt július 14-én Rozsonyót is megtámadták, de onnan visszaverettek. Végre megjött a parancs a vajdának a portáról, hogy Géczit megsegélje s ezt most már nem lehetett mellőzni. Benkner újabban Oláhországba ment, s Géczi ezzel, a török kísérettel s mintegy kétezer emberrel július 21-én a Parahő útján, mely nem volt elfoglalva a fejedelem hadai által, bevonult Brassóba. Az oláh had négy napot töltött a Barcaszágon. Ezalatt is, fegyelmezetlen levén, s titkos utasításával megegyezőleg több kárt mint hasznot tett. Július 24-én fölkerekedett s Géczit mintegy harmincz törökjével hátrahagyva, azon az uton, melyen jött, visszament, még a zsoldosok közül is többeket magához véve. Weiss és Géczi nem tehettek mást, mint-hogy panaszt emeljenek a portán s e célból Kammer Pétert, Jeckel Mihályt s velök együtt Mehemet bégét Konstantinápolyba indíták. De az oláh vajda jelentései felvilágosíták a Persiából visszatérő Naszuf nagyvezért,

hogy nem az országgal, csak a lázadókkal foly a harcz, s midőn Starzer a herélt Mohammed kötelezvénnyét, hogy Báthoryt megfogja öletni, felmutatta, a nagyvezér elhatározá Géczi elejtését. Mohammed, a herélt, száműzetett s Mehemed bég futással menekült. Ekkép Báthory időt nyert s ezzel másodszor is meg volt mentve¹⁾.

Ugyan ez időben Báthory egy másnemű veszélytől is megszabadult. Bizonyos idő óta azon hír kapott lábra, hogy Nagy András, hajdu-kapitány, a törökök közé ment²⁾. A hír még ekkor nem volt igaz, de úgy látszik, az ármanyos ember megint valami árulást forralt. Legalább a gyakran megújuló portyázások erre mutattak. A nádor az 1611-iki tokaji békét csak kénytelenségből írta alá, Bécsben nem helyeselték azt, s úgy látszott, hogy felbontásra az idő kedvező. A levert szászoknak egy fiatal, lelkesült, de kalandor szellemű követe, Bakos Bálint Bécsben, Mátyástól némi pártfogási ígéretekert nyert ki³⁾, s ehez képest a nádor július 25-ére a dunáninneneni megyéket Trencsénben gyűlésre hívta meg, hogy erdélyi, török és hajdu veszedelem czime alatt újabb hadjáratot rendezhessen s a király akarata szerént segédpénzt kérjen. A gyűlés meglehetősen zajos volt. Forgách kudarczára még elevenen emlékeztek, s egy ideig a nádori propositiókat tárgyalás alá sem akarták venni. Utóbb azonban elállottak e szándékjoktól, de azért a nádor kívánatát máskép hiúsíták meg.

¹⁾ Weiss említett két munkái, Nössner naplója, Bánffi Péter jegyzetei az idézett helyeken. V. ö. velök Kőrösi Péter levelét s Mikó históriáját.

²⁾ Sepsei Laczkó Máté krónikája 136. l. Bécsben holt hire járt: „de az ördög feltámasztá s mondják törökké lett.“ Brüsseli Okmánytár III. k. 60. l.

³⁾ Goebel és Wachsmann Cronica Civitatis, Schaesburg, Kemény-nél II. 110. l. Érdekes kalandjait fentartá Krauss I. k. 32. l. Szerinte 1612. márczius 16-án ért Medgyesre. Valótlau tehát, mit az Eigentliche Beschreibung 264. l. mond, hogy 1612. september 20-án indult volna el.

„Ő nagysága kívánságára — végezzék — arra mentünk, hogy ha jövődőben országunkra nyilván való ellenség haddal jönne, nem úgy mint offensive, hanem defensive“ ez egyetlen esetre s ez évre csak két hónapra minden négy portától egy lovast adnak, de azon kikötésekkel, hogy a felültetés csak a végszükség esetében történjék, hogy a török béke fel ne bontassék, „hogy erdélyi atyánkfainak, kik velünk confoederatusok, ronlásokra ne következzék.“ Szóval a támadás lehetetlenné tétetett. Báthory azonban nem mulasztá el e törekvésekről Hasszán budai basát értesíteni s segélyét megtámadtatása esetére kikérni ¹⁾).

Ezalatt Brassó vidékén folyton folyt a küzdelem. Midőn Géczi még Tirgovistban volt, de betitési szándékaról már értesült a fejedelem, parancsot küldött Németi Gergely udvarhelyszéki kapitánynak, hogy Brassó mellé szálljon az egész székelységgel. Ez Géczi késedelme daczára sem érkezhetvén, „a sok utak közt minden ösvényre való vigyázásra“, a praetendens, mint láttuk, Parahó-utján bevonult. Ettől fogva „mindennap nem kevés csatázások, ellenkezések, szép vitézjátékok estek a város mellett. Ott, a kinek kedve volt hozzá, megmutathatta magát.“ ²⁾ A székelyek tábora a papirmalom mellett volt, ők learatták s hazaküldték, vagy felégették a brassóiak vetéseit, hogy ezek a szükség által is a békére hajlékonyabbakká téteszenek. Augustus 5-én Cseh János festő, a hermányi porkoláb, mintegy húsz emberrel, borvásárlás kedvéért Botfalva alá ment. A kastély a benne levő őrség vigyázatlansága miatt védtelen volt, s Cseh János megragadta a kedvező alkalmat annak visszafoglalására. Megrohanta,

¹⁾ Közlötte az okmányt Botka Tivadar, Tudományos Értekező II. 114. l. Hasszán értesítettéséről a nagyvezér ir. Katona XXIX. 420. l. közölve a levél.

²⁾ Mikó Ferencz históriája, Kazinczy kiadása 224. l. V. ö. Nagy Szabó Ferenczcel, Bojtival s a szász forrásokkal.

hatalmába kerítette s a következő éjjel nagyobb őrséggel látta el. Weiss a város tekintélyesb polgárai egyikét, Quinten Mátyást, mint Botfalva elpártolásának főokát, augusztus 12-én lefejeztette. Ez napon egy csapat brassói zsoldos beütött a székelyföldre s onnan gazdag zsákmánnyal tért vissza. De utközben Tatrang előtt a székelyek s hajduk megtámadják, szétverik őket, a zsákmányt visszaveszik, s közülök 74-et részint elfogtak, részint levágtak. Most Németi Botfalva visszavételét határozta el, hogy a székely földre e kastélyból tett kiutéseknek végét vesse. Augustus 13-ika éjjelén egy csapatot a kastély alá vezetett. A székelyek létrákat támasztottak a falnak, de az őrség ébren volt s vitéz ellenállásával ezeket visszanyomta. Most Cseh János a kastélyban szurkos szalma-csomagokat gyujtatott meg, s ezek fényénél rakétákat szórattott az ostromló táborra, melyben ezzel is sok kárt tettek. De legnagyobb csapás volt magának Németinek megsebesítése, ki szeptember 4-én Dersben meg is halt s hirnevéhez méltó fénynyel szeptember 12-én Benedekin temettetett el. Kedvencz tábornokának végtisztességén a fejedelem is jelen volt. Ezalatt, augusztus 13-a virradatján, Brassóból újra kiütötték a rác és oláh zsoldosok, de a lesben álló székely és hajdu had által Prázsmár mellett újra nagy veszteséget szenvedtek. A székelyek ezután, augusztus 28-án, zsákmánylás kedvéért megrohanták a brassói külvárosokat, de onnan visszanyomattak. Ujabb csapás érte őket augusztus 29-ére virradólag, midőn egy brassói csapat a feketehalmi kastélyt épen azon perczen, midőn a környék parancsnoka, Szigethi István, a szomszéd vidombáki kastély megvizsgálására ment, megrohanta a nyitva maradt kapun át, némi küzdelem után a beumaradt pár embert lefegyverezte, a toronyba zárkózottakat pedig feladásra kényszerítette. Így folyt a küzdelem napról napra a két fél közt minden nagyobb eredmény nélkül, de folytonosan fárasztva

és gyengítve egymást. Ősz kezdetével a hajduk hazamentek, s most a székelyek magok maradtak. Másfelől Weiss fogadott zsoldosokkal megszorította seregét, s szeptember 12-ike éjjelén megrohanta a székely tábort. Ez készületlen volt, a vezérek, Szilasi és Bóldi Ilyefalvába menekültek, s a brassói hadak gazdag zsákmánnyal megterhelve tértek haza. Most szeptember 21-én Weiss és Géczi Földvár ostromára siettek, melytől a vizet elzárták s bár innen három napi küzdelem után kudarczczal tértek haza, de 23-án a Földvár fölmentésére siető székely tábort szétverék, mire Vidombák és Keresztyénfalu, miután a megrettent csekély őrség belőlök elvonult, feladták magokat.

Az eddigi siker egy elhatározó lépés tételére bátorította a lázadás fejeit. S ehez képest szaporították erejüket, fogadtak zsoldosokat, s küldtek Oláhországba új hadakért, melyeket szabad rablás ígéretével kecsegtettek magokhoz, úgy hogy október elején összesen mintegy háromezer emberök volt. Ezek közt volt nyolczszáz oláh, ugyanannyi magyar s székely és kétszáz oláh lovas — a többi gyalog és önkénytes, a követségekkel bejött törökök, tatárok, kik inkább csak rettegtetésre szolgáltak, s 22 deák, kit az általános lelkesedés ragadott magával¹⁾. Mert oly nagy volt ez és oly általános, hogy a város fegyverfoghatóinak nagy része csatlakozott. „Mintha nem is háborura, hanem menyegzőre készültek volna, mondja egy német évkönyv-író, oly nagy volt az öröm.“ Az eredeti terv szerint a hadnak székely földre kelle mennie, hogy azt fellázítsa, onnan Segesvárra, hogy azt elfoglalja,

¹⁾ Bojti és a Mikó folytatója, Biró, ki jobbadán amabból compilált, a brassai összes haderő számát 1600 emberre teszi. Azonban Weiss évkönyveinek anonym folytatója, ki az egész vállalatot legterjedelmesebben s legjobban írta le, 3000 embert említ. A kettő is kiegyeztethető, mert Bojti az önkéntesekről hallgat.

s onnan Fehérvárra, hogy Géczit a fejedelemségbe ültesse. Ugy hívék, hogy minden könnyen fog menni s csak meg kell indulni, hogy Báthory megbuktassák. Végre a hadkészületekkel készen voltak. A sok idegen zsoldos már terhére volt a városnak s az ezt egyszer meg is akarta rohanni. Ez volt egyik oka, miért Weiss a hadjárat megkezdését sürgeté, melyet Géczi szeretett volna mennél kisebb mérvre szorítani. A bíró, a leendő korlátnok — mint ezt egy napló-feljegyző mondja — nem értett vele egyet.

Oktober 8-án az egész had, hat nehéz löveget, s közöttük a híres nagy ágyut is magával vive, utra kelt. Weiss meg volt indulva. Rosh sejtelmei voltak, s megelőző nap elkészítette végrendeletét. Mikor a had élén kiment a kapun, többször visszatekintett s könnyezve jövendölte, hogy ő nem fog többé élve azon átmenni. Hadtudományi járatlanságának érzete kelté fel e gondolatokat benne. Igaz, hogy ő volt a vállalatnak lelke, de az eddig csak védelmi volt, igaz, hogy buzgalma erélyével párhuzamban állott, hogy bátorsága nem hiányzott, de eddigelé erős fal védte őket, s most minden lépéssel messzebb hagyják hátok mögött e biztos védszert. Azonban Géczi tapasztalt, hadjárás férfiú — de szerencsétlenségére szertelen ambíciója nem engedé, hogy ennek mérsékeltségre intő tanácsait figyelembe vegye. A had eleinte a Báthory kezén levő kastélyok elfoglalását vette célba. Ilyefalva s néhány más kastély feladta magát, Földvárt elhagyta őrsége, mely október 10-én került a brassóiak kezébe, s melynek parancsnokát Szebenben a fejedelem lábával akasztatta fel. Innen Uzon alá mentek, a had egy része ezt fogta ostrom alá, a többi szétszórt a székely földön portyázás végett. Uzonon az ellenség rést lőtt, azután felgyújtotta s elfoglalta azt. Géczi minden kicsapongást ellenzett, mert ő a székelekkel önkényes meghódolások végett alkudozást kezdett.

S ezek csakugyan szép szót adtak — de az egész csel volt. Mert mialatt színleges alkuba bocsátkoztak, titkon növelték erejüket s a fejedelmet figyelmeztették, hogy az Olton túl fekvő tábort erősítse meg. Most Weiss bevárando az alkudozás eredményét s Ilyefalván eleséggel ellátván magát a nagy ágyut visszaküldte Brassóba s maga a táborral Hidvég alá ment. S itt október 14-én egész véletlenül hirt vesz, hogy a fejedelmi had átkelt az Olton.

Ugy volt. A hajdu és székely sereg parancsnoka, Török István, egyetértve Mocsonyival és Foltival, azon nap virradóra Földvár alá érkezett ¹⁾. Csatlakozott velök Allia Farkas a kék haczérokkal s az egész felett átvette a főparancsnokságot. Tizennégy zászlójok volt ezer kétszáz lovassal. Egy negyede a jobb szárnyán Mocsonyi, másik negyede a balon Folti s hatszáz lovas a középén magának Töröknek parancsnoksága alatt lönek felállítva. A hadi rendben álló tábor megpillantására Géczi tanácsolta Weissnak, hogy Brassóba vagy valamelyik erődbe vonuljanak vissza, mert ő nem bízott saját gyűlévés, fegyelmezetlen táborában. Weiss hallani sem akart róla. Tán nem ültél eleget, kérdé tőle, a brassói húsos fazekek nál? Szavazata döntött s most ők is hozzá fogtak a tábor felállításához „a mint az idő szorossága engedé“. Átjöttek az Olton, akkép hogy a gyalogokat a lovasok hozták át, s „imigy-amugy rendbe álltak“. De a fejedelmi seregnek első rohama elegendő volt végetlen zavart idézni elő. Az oláhok és ráczok „látván a fejedelmi hadnak jó rendit, avagy attól ijedve meg, avagy talán a vajdától is parancsolatjok lévén, ne vesszessék magokat és a harczot elkerüljék“, hátat adának és minden tartózkodás nélkül

¹⁾ Biró a magyar tábort szállítja az Olton át. Egy tekintet a földabroszra meggyőz, hogy ez lehetlen. Hisz a Hidvég alatt levő brassaiak voltak túl az Olton. De ezt mondja Weiss folytatója is.

Havasalföldébe visszamenének. A kék haczérokok rohamát a Géczi körül levő székely és tatár hadak legalább feltartózták s ez védelmök alatt menekült Brassóba, de Weiss táborá „az afféle városi mives legény és deák-micsoda“ Török hajdúi előtt nem állhatott meg. Hiában lelkesítette őket az elszánt biró, tekintélye itt semmit sem ért. Népe elszaladt, „mindnyájan elhagyták őt — mond egy jól értesült szász — egyetlen szolgája kivételével“. Most maga is megszaladt, de már későn. Midőn egy sáros és nádas árkon át akarna menni, leesett lováról. Idő telt míg lovára felkaphatott s most egy Tunyogi nevű hajdu némi védelem után, fejét vette. A többi nép a brassói hostátig üldöztetett. „A többi deákság is könyveket kapván elő és kezeket az ég felé emelvén kért kegyelmet.“ De hasztalan, leváगतott. Weissal együtt Heltner is elesett, a brassai választott polgárság elnöke. Mintegy másfél ezer ember esett el, vagy lett fogolylyá, zsákmánynya lett az egész tábor, mintegy 25000 frtnyi értékkel. Brassó szomorú jelenetnek volt tanuja. Az özvegyek és árvák jajgatása tölté be az utcákat s Weiss halála csak nevelte az általános levertséget. Testét Brassóba vitték s koporsóját sokan a bánat könyeivel, mások az átok kitoró szitkaival kísérek. Fejét Tunyogi Szebenbe vitte, hol az nyársba vonatott. Ott állá október 22-ig, midőn egy vihar alkalmával ellopták ¹⁾.

¹⁾ Az expeditio leírásával bőven foglalkoznak a szász és magyar források. Ez utóbbiak: Mikó folytatója, Biró Sámuel 229—231, Bojti Engel kiadása 319—321, Borsos Tamás 42, Nagy Szabó Ferencz (ki azonban egyet s mást összezavar) 110—111; Segesvári Bálint naplója 180. l. az első: Weiss Annalesceinek folytatója 237—239, a Brevis Consignatio folytatója 233—234, Bánffii Péter 258—259, Hegyes 371—372, Krauss Siebenbürgische Chronik 33—34, a névtelen Eigentliche Beschreibung 262—264, s. Nössner 72. l. Ez utóbbi vak gyűlölettel viseltetik Weiss iránt, gúnyolja, szidja. Szerinte ő volt fax et lerna omnium malorum. De e gyűlölete mindenkire, a ki nem Báthory párti,

Ily kudarczczal végződött a fenhangon kezdett hadjárat, melynek egyenes célja volt fejedelmet vezetni a fejedelmi fővárosba s ily véget ért Weiss, ki tán hasonló kimenetelt szánt Báthorynak. Rosz katona, de ügyes államférfi, erélyes pártember, de nagyravágyó lázadó volt. Míg az ellenállás terén maradt, cselszövényeivel tudott tervei- nek bizonyos sikert teremteni, de természetes volt bukása azon perczben, melyben támadólag lépett fel. Belátása itt elhagyta s hibát hibával tetézett, mignem maga is áldozatul esett. De neki s az ekkép vezetett vállalatnak más különben is bukni kellett volna. Ő egész életében, fiatal- ságától elkezdve, német párti volt, nemzeti hajlamból, el- veinél fogva, melyek egyenesen a Rudolf táborába von- zották, épen mint Huetet s egy töredékét az „okos és előrelátó nemzetnek“. Szívesen ragadta meg az alkalmat, hogy a hagyományos erdélyi állam-élet felforgatásához járuljon, mihelyt az kínálkozott s örömet csatlakozott a lázadókhöz, kik egy magyarországi párttól nyilván s a magyar királytól titkon segítve ezt irták lobogóikra. De az 1611-iki hadjárat bukása után Magyarországon többé nem lehetett szó Erdély megtámadásáról, s a fenálló állam- intézvény ellen ezuttal kikelni nem volt tanácsos. Így sodortatott Weiss oda, hogy törökössé legyen, s egyik- másik török csauszszal való ismeretségének e részben hasz- nát is vette. Bizonyos tekintetben — bár gondolhatólag bizonyos fentartással — szakított multjával. De komoly volt-e ezen tette? s komolyan hihette-e, hogy olyan hit- vány embert mint Géczi, a fejedelmi székbe fog ültetni? Ugy látszik, bár kétségtelen, hogy a török frigy és Géczi nála csak eszköz volt. De mint láttuk, Géczi majd mit- sem ért el, s az ily módon kezdett vállalatnak nem lehetett

kiterjed s mondhatni ily nagy mértékben. Szenvedélyes hangja nagyon is magán viseli az akkori zaklatott idők bélyegét.

jövője. S épen abban volt a Weiss nagy tévedése, s épen az fogta volna őt mulhatlanul megbuktatni, hogy egy olyan erkölcsileg súlyedtt s magasbb tulajdonokkal nem bíró férfit felemeltetését sürgette. Hogy Báthoryt saját eszélytelensége megbuktatandja, az már ekkor nem szenvedett kétséget, de Báthory Géczi által soha sem lett volna megbuktatható. Azonban valljuk meg, hogy bár mennyire tévedett is Weiss a Géczi személyében, nem tévedett a Báthoryt illető felfogásában. Nem akart vele alkunni, mert nem hitte, hogy a szász nemzet önállósága alatta biztosítható legyen. Tulajdonkép ez volt az ügy, melyért ő annyi kitartással küzdött, s melynek élete is áldozatul esett. S e részben annyira igazat adott neki a nép, melyet maga körül gyűjtött, oly híven ragaszkodtak hagyományához barátai, kik titkaiba be voltak avatva, hogy midőn nyomon a földvári diadal után Allia Farkas felszólítá a vesztesége első fájdalmából fel sem ocsudott várost, hogy hódoljon meg Báthorynak, a kegyelem egyetlen feltételeül Géczi kiadatását tűzvén ki, kívánatának teljesítését öszhangzó akarattal megtagadták, s a harc és küzdelem folytatását határozták. E célból a földvári csata harmad napján, október 18-án, a meghalt bíró egyik legesesebb és legtekintélyesebb barátját, Benkner Jánost, a portára küldék, hogy onnan segílyt eszközöljön. Nehány hét mulva, november 5-én, utána inditák a bezárkozott urak közül a legtekintélyesebb s már koros főurat, Nemes Balázst, hogy amannak előterjesztéseit támogassa a portán.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A fejedelmi izenet, melyet Báthory junius 27-én a rendek elé terjesztett, feltűnő nyomatékkal hangsúlyozta a porta méltatlan bánásmódját, élénk színekkel festé ennek következményeit s emelte ki annak szükségét, hogy a magyar királylyal kötendő szövetségben keressenek menedéket. A rendek sok mindent megtettek Báthory kedvéért, kiállított okmányokkal igazolták az ellene emelt vádak alaptalanságát, de nem minden borzalom nélkül hallották a célzatot, hogy Báthory a portától el akar szakadni. Ősének és elődjének, Zsigmondnak hasonló tette nagy inséget hozott az országra, sok vér kiontását okozá. Mind ez még elevenen élt emlékekben s annyiival jobban nőtt rettegésük, mennyivel több jelenség mutatott rá, hogy a fejedelem e szándékát végre is valósítani akarja. Egy ízben, midőn levelet küldött a portára, ennek végén titoknoka, az irodai stil szerint, ura szolgálatát ajánlá. Talán igen sok lesz a szebeni háztól? jegyzé meg a szolgálat szóra. Máskor figyelmeztették, hogy ajándékokkal engesztelje meg a portát. „Egy viseltes papucsom sem adom“, volt a száraz felelet¹⁾. Más jelenségek ellenben arra mutatnak, hogy a tokaji tractatust magával Mátyással szorosabb frigygyé akarja fűzni. Lehetlen vala a hazafiaknak

¹⁾ Nagy Szabó Ferencz emlékirata 112. l.

ily körülmények közt titkolni aggályaikat, s mennél ingerültebbé tette Báthoryt a küzdelem makacssága, annál inkább érlelődött azokban az eszme, hogy a veszélyek elhárításáról eleve gondoskodjanak. Így lőn, hogy Bethlen Gábor eddig legkiválóbb hive, tanácsosa s udvari kapitánya, biztosokat küldött a székelyekhez, mint ezek főkapitánya, kik által azokat minden eshetőségre a maga részére igyekezett kötelezni. Aztán a temesvári basát levelével figyelmeztette, hogy Báthory a portától elszakadást forgat fejében: s ha e cél megvalósulna és ő ezerötszáz emberrel beütne, maga Bethlen s a szászok és székelyek feltétlenül részére fognak állani. A levél nem rendeltetése helyére jutott: ellenkezőleg a fejedelem kezébe esett.

A dolog Bethlenre nézve, főleg Báthory jelleménél fogva, kétszeresen veszélyessé válhatott volna. Ez emberben rossz tulajdonai egy idő óta mind jobban kezdettek fejlődni. A lázadás gyanakodóvá tette s szigorúsága kegyetlenségbe ment át. Egy kolozsvári polgárt ok nélkül meggyilkolt, foglyokat a szebeni toronyból ugratott le, lovászmesterét, Horváth Miklóst, hirtelen haragjában lovai-val tapostatta össze, Bedő Istvánt adott kegyelme daczára megölette, Csiszár Miklóst, a földvári porkolábot, e vár feladásáért lábánál fogva akasztatta fel¹⁾. Ily szomorú, bár megérdemlett kimenetele lett Nagy András hajdukapitánynak is. Ugyan is ez 1611-iki megkegyelmeztetése után újra árulóvá lett. Kállót felégette s a várat ostrommal fogta körül. De elűzetett alóla, s a Báthory parancsára felkelt bihari nemesség várából, Bajomból is kiverte. Nagy a törökökhöz menekült s lőn a vidék ostorává. Egy idő múlva kegyelmet nyert, de új áruláson törte fejét.

¹⁾ Ez egyes esetek a brassaiak panasz-levelében vannak felemlítve (kiadta Kazinczy G. függelékül Mikó historiájához), a földvári porkolábról a szász évkönyvirok is emlékeznek.

Báthory vadászat alkalmával elfogatta őt s augusztus 14-én Fehérvárott fejét vétette¹⁾. Ilyneműi tetteivel liveit folytonos rettegésben tartotta. Elhez járult erkölceinek lazulása, feslettsége, mely naponként újabb botrányokat okozott; „még kevélyebbé, esztelenebbé lett“, mondja róla egy szász évkönyviró. Ily körülmények közt ránézve teljesen végzetszerűvé lőn, hogy apró surlódások őt a már is elidegenedett Bethlen Gáborral teljes meghasonlásba hozták, s ezt nyílt fellépésre kényszeríték. Ez félelmesebb ellen-ség Géczinél, s annyival félelmesebb, mert a portán eszéért, tehetségeért, higgadtságáért, és főként próbált hűségeért valóságos tekintély, mert otthon azon párt, mely a független államélet és vallásszabadság fenntartását a török frigyben kereste, az naptól fogva hogy Báthory ettől elfordult, szükségesképen az ő táborába ment át. Ezen elvkérdés volt a benső, igazi, valódi ok s a többé kevesebbé heves összeczördülések csak következményei, inkább jelenségei a meghasonlásnak.

Még a tavasszal kezdett gyanakodni. Midőn a fejedelmi hadjárat alatt a brassóiak a Rozsnyót ostromló ágyukat beszegezték, Báthory megfenyegette Bethlent: „bizony nem más dolga ez hanem tied“, mondá neki. Bethlen elhalványult, de a dolog ezuttal annyiban maradt. Utóbb egy izben Bethlen Gábor lakomát adott Szébenben, melyen a fejedelem is jelen volt. Távozásakor „egy kő kiesék a gradicsnak felső lépcsőjéből, mely kő a fejedelmet alig le nem üté lábáról.“ Haragja első pillanatában a dolgot szándékosnak tekinté s szidalommal és fenyegetéssel illette Bethlent, ki valóban tartott a támadástól, s házát eltorlaszoló. De Nagy Gergely, az udvari gyalogok kapitánya, s Kákonyi István ezuttal lecsilapíták haragját. Máskor a fejedelem rendezett egy bált, melyre

¹⁾ Bojti és Mikó, továbbá az Album Oltardianum 40. l.

a szebeni előkelő hölgyek is meghivattak, ezek azonban, minthogy az ilyen mulatságok olykoron bacchanaliákká fajultak, nem akartak megjelenni. Bethlen szavával állott jót, hogy az illem szabályai nem fognak megsértetni, s ezek eljöttek. A multság egy ideig tisztességes volt, utóbb azonban a bortól neki hevült fejedelem egy hölgygel egy pamlagokkal körülvett sötét zugba huzódott. Bethlen, kötelezve adott szava által, égő gyertyával a zug felé sietett, de a mérsékletet nem ismerő Báthory kikapta kezéből a gyertyát, s Bethlen szakálában oltotta el. Bethlen távozott a palotából s várába, Dévára vonult vissza. E meghasonlást még sem akarta a fejedelem s midőn nem sok idő múlva Fehérvárra ment, meghívta Bethlent is. Itt egy izben a fejedelmi asztalnál „a fejedelem medgyes bort iszik vala, és az inas Bethlen Gábornak fejér bort vivén, mondja vala Bethlen Gábor: öcsesém hozz nekem is a veresből, mert megérdemlem. Azon a fejedelem felgyuladván, a kardját oldalán megcsapja (mivel szüntelen azt visel vala)“ Bethlent árulónak nevezé és mocskolá. Dühében kebelébe nyult s Bethlennek a temesvári basához irt levelét elévonva esküdözik, hogy nem-hogy veres bort adátna neki inni, hanem hogy vérével fogja a padlót megfesteni. De midőn kirántott kardjával feléje ment, Kapi András és Rhédei Pál, felhasználva a zajt, Bethlent kisegíték a palotából, ki aztán emberei segélyével nyomon Dévára szaladt. Báthory Alvinczen halt, s itt kedvesének, Dengeleghy Mihálynénak, szül. Török Katának bizalmas beszélgetésben kijelenté, hogy Bethlent meg fogja öletni. Dengeleghyné rokona volt Bethlennek, s midőn másnap ennek egy szolgájával, Debreczeni Andrással Fehérvártt találkozott, megizente neki a fejedelem szándékát. Ugyanakkor Rettegi, az udvari pap, Rhédei és Kapi is irtak neki, hogy semmi csellel se engedje magát Fehérvárra hivatni.

Ez értesítéseknek Bethlen nagy hasznát vette. Mert Báthory az első pillanat óta, hogy kijózanodott dühéből és mámorából, aggódni kezdett Bethlen elszalasztásának következményei miatt. A támadható veszélyek elhárítása végett őt minden áron vissza akarta udvarába csalni, „azért ír egy levelet Bethlen Gábornak, követi tegnap esett alkalmatlanságáról, s egyszersmind kéri ne sajnálja hozzá feljöni és három ezer forintot vinni, mivel pénzre volna szüksége és ezért neki Szászvárost inscribálná.“ E sorokhoz menedék-levél is volt csatolva. Bethlen hajlandó vala a kitörést Báthory fékezetlen dühének tulajdonítani, „kapott a jó alkalmatosságon“ hogy birtokait nevelhesse s már elkészíté a kívánt összeget, midőn Török Kata értesítését, Rettegi, Rhédei és Kapi leveleit megkapta. A jókor jött leleplezések szándéka megváltoztatására bírák. Kirándulást tett illyei kastélyába, hol ügyeit rendben hagyta, Dévát megrakta őrséggel, nejét, Károlyi Susannát benne hagyta¹⁾, s maga ötven válogatott szolgálójával szeptember 13-án Tömösvárra ment, melynek beglerbégje, Mehemet, barátja volt²⁾. Egyelőre itt tartózkodott, gyakran meglátogatta a divánt, leveleket hozott elé, melyek Báthorynak Thurzóval s Forgáchcsal való összeköttetésére mutattak s minden igyekezetét arra fordítá, hogy a diván az ő érdekében Konstantinápolyba felter-

¹⁾ Egy pár szász forrás, különösen Weiss évkönyveinek folytatója, tudni akarja, hogy nejének elcsábittatása miatt hasonlott meg Báthoryval. Ez idétt bizony sok mindenféle hír járt a fejedelem szerelmi kalandjairól, de ez mindnyája közt legvalószínűtlenebb, s ha nem koholmány, csak mende-mondán épült hír.

²⁾ Fleuri, Ortelius nyomán (Katoná XXIX. k. 418. l.) tudni akarja, hogy Bethlent maga Báthory küldte Temesvárra. Katonával együtt Zinkeisen is ténynek veszi a dolgot. De tévednek, s ez állításnak semmi valószínűsége sincs, az összes erdélyi forrásoknak más értelmű följegyzései ellenében.

jesztést tegyen. E törekvései közepett két szolgája, Basa István és Vajda Zsigmond — elcsábítva a fejedelem ígérete által, ki Bethlen fejére 100 házas falut tűzött ki — elhatározzák meggyilkolni őt s titkokba egy harmadikat is, Debreczeni Andrást beavaták. Ez a dolgot felfedezte Bethlennek, ki „nem akarván az idegenek előtt kegyetlen nevet viselni“, megbotoztatá s egyszerűen elbocsátá az árulókat. Temesvárról Bethlen még ez őszön Budára ment Hasszán basához, innen Tolnán, Kanizsán át (hol a beglerbéget, Skanderbéget, részére nyerte) Eszékre, Nándor-Fehérvárra, Drinápolyba ment, hol a telet tölté. Neje ez alatt képtelen levén sokáig védeni, feladta Déva várát, melyet Báthory hadai őrséggel raktak meg, maga pedig Enyedre ment lakni.

Báthory a keletkező veszély egész nagyságát fölismeré. A szerencsés földvári csata után, s főként Weiss halála következtében reménye volt, hogy Brassót meghódításra birandja. Az első lépés, melyet e célból rendelt el, teljesen elhibázott vala: Allia hadai fővezére kegyelmet ígért a brassaiaknak ha Géczit kiadják. A megtagadó válasz a fejedelmet a kíséretnek módosított alakban tett megújítására birta. Október 7-én körlevelet küldött szét: a szent Mihály napjáról elmaradt országgyűlést a szent Demeter napját követő napon, október 27-én, fogja megtartani. Ezért haladéktalan megjelenést kíván: mert fontos tárgyalandó dolgok vannak szőnyegen, melyek halasztást nem szenvednek¹⁾. Maga a gyűlés ünnepélyesen egy hó mulva nyílt meg, de a rendek a kitűzött időben megjelentek. Báthory közbenjárások által akarta kieszközölni a brassai lázadás lecsendesítését, de nem volt elég lelki ereje, hogy egyetemes bűnbocsánatot hirdessen, s azt hitte

¹⁾ Az Uj Magyar Muzeum 1858. I. k. 428. l., közölve a szász ispánhoz s szász megyékhez küldött levél.

hogy a városiak s beszorult nemesek közt meghasonlást támaszthat. Levelet íratott az összegyűlt, de országgyűléssé még nem alakult rendek által Géczinek s bezárt társainak, melyben azok bőséges szemrehányás után felszólíták ezeket, hogy forduljanak kegyelemkéréssel a fejedelemhez s ez esetre ők, a rendek, felajánlák közbenjárásokat a fejedelemnél. De Brassóban a két lázadó elemnek érdeke sokkal jobban össze volt forrva, hogy sem ily módon azokat egymástól el lehetett volna választani, s így ők nem tehettek mást, minthogy a megkezdett uton haladjanak. Heteken át válaszolatlanul maradt a beküldött levél, végre Géczi nyilatkozott a rendeknek terjedelmesen, kimerítően, de gúnnyal s szemrehányásokkal vegyítve, és kellő határozottsággal¹⁾. „Megadták volt — írta — nekünk a kegyelmetek levelét melyből az kegyelmetek írását kívánságát és jóra való intését megértvén, mi nagy böcsülettel, szeretettel és jó szívvvel s kedvesen vöttük volt. Annakokáért, hogy kegyelmetek rólunk régi igaz jóakaró szegény atyafiáról s barátjáról el nem felejtkezett volt, hanem kegyelmetek mint ilyen nagy földologból, ki szegény hazánkunk és megromlott nemzetünknek megmaradásába és régi szabadságába s törvényeinek szolgáztatásában, feltalálásában és helyrehozásában való dolgának igazgatásából minket is kegyelmetek nem excludált, hanem kegyelmetek serkeztet az jónak követésére és a gonosznak eltávoztatására. Mely kegyelmetek írásának nem csak most kellett volna meglenni, és levelével minket látogatni, s ilyen nagy dologból régen megtalálni és minket erre inteni, serkenteni, hanem sokszor, számtalanszor ez előtt esztendővel is.“ A levél azután szemrehányó hangon mondja, hogy ők meggondolhatták volna,

¹⁾ Egykoru másolat, vagy tán a correctióiról ítélve fogalmazvány, de nem a Géczi írása; t. Mike Sándor ur gyűjteményében.

hogy a kétségbeesés végsőre kényszeríti az embert, s a szunyogocskának is van fulánkja, bár mily csekély állat legyen is. Ekkép mikor ők látták volna, hogy nem akarják azok atyafiságos szolgálataikat hátravetni, hogy nem a magán érdeknek hanem közjót nézik, ők, a bezárt urak is azt követték volna, az ő szívöket is mint igazi hazafiakét, a szép intés talán a fejedelemhez s hozzájuk térítette volna. „Most immár — folytatják — az kegyelmek levelére hogy immár ilyen későn teszünk választ, semminek egyébnek tulajdonítsa kegyelmek, hanem csak ennek hogy mikor először megadák nekünk az kegyelmek levelét és elolvasók akkor első tekintetre az felette izetlennek kedvetlennek és mintha tréfának láttatik lenni. Ezért mert e levélnek kezdeti és előljáró szavai, nem jól hanem a nyelvtan s helyes beszédmod ellen láttaték lenni, mert visszaosan valának benne a szók, melyet láték és eszembe vök, hogy nem az író hanem a leíró hibája. Maga mikor az nagyon tisztelendő Frater Corbex velem egyetemben Göcsűben forgolódék vala, én ő kegyelmét az én sholámban nem így tanítottam az aulica phrasisra.“ S itt elmondja hogy a levél bevégezése csupa gúny volt, hogy azon intés, hogy a brassai nagy pappal s tanácsossal törekednének a szent békesség követésére, kivihetetlen. Ők a külső atyafiak hire és tudta nélkül nem vehetnék arra magokat, mert közbotrányt okoznának, ha azokat „kik az haza javát, magunk maradását és az mi jónkat futják, az közönséges dologból kirekesztenők, másszor jövendőben véteknek imputáltatnék, ha azokat az tős gyökeres urfiakat, urakat, főembereket és hazája szerető fiaikat, kik országokból és ékes házakból, az törvényteleniségtől félvén, idegen országokba mentenek és futottak; a törvényteleniségért, és hiteknek és életeknek megtartásáért, hátra hagynók.“ De mind e csekélységeket mellőzik s áttérnek a főokra. S itt terjedelmesen tárgyalják mind azt,

mivel Báthoryt rendesen vádolni szokták, Weiss azon phrasisát sem hagyva ki, melylyel ez a portát akarta megnyerni, hogy a juhakat nem megnyúzni csak nyirni kellene. S aztán folytatják: „mely sok számtalan sokféle veszedelmes állapotját országunknak, nemcsak mi, hanem kegyelmetek fejenként látta, és talán volt oly idő, hogy mindenből, ha nem mindnyájan is, de kegyelmetek közül némely consentiált velünk arról immár, hogy kegyelmetek az jó ügyekezettől és olytól, ki Isten előtt is kedves és ez világi emberek előtt is dicséretes és becsületes lőtt volna, magát ha ebbeli jó szándékától és ügyekezettől hátravonta, arról mi nem tehetünk, trahit sua quemque voluntas, de inkább hiszem, hogy sokakat mostani időben voluptas.“ Hijában vártak hogy ő felsége haragja szelidül, hogy irányokban enyhül. Ime míg „egyfelől — írják — kegyelmetek minden jó akarattal ajánlja magát, másfelől Allia Farkas uram minő leveleket iratott mind urunk ő felsége nevével mind magáéval, hogy a várostól kér valaki bennünket, ezek nem quadralnak egymás között.“ S némi magánosoktól vett sérelmek felhozása után írja: „továbbá az mi nézi jó akaró uraink és szerelmes tiszteletes atyánkfiái az mi nagy pappal és várossal és az egész tanácssal való az szent békesség felől való törekedésünket és fáradságunkat s munkálkodásunkat, minekünk abban semmi módunk és alkalmatosságunk nincsen. Okai ezek: hogy mi ennekelőtte a minémű kötelességgel és össze incorporáltatva voltunk ezzel az Brassó városával, most ujabban annyival is inkább össze vagyunk kötelezve, hogy mindenből egy értelemből akarattal és tettségéből cselekszünk mindeneket, egymás hire nélkül semmit nem cselekszünk, melyről mind az város nekünk, mi is az városnak szép kötéslevelet, hitünk és pecsétünk alatt való reversalist adtunk. Immár ehhez képest megítélheti kegyelmetek, mint indulhatnánk és forgodhatnánk

mi az békességnek véghezvitelében. Holott ők elvégezték azt magokban, hogy ők, noha az szegény megholt Fejér Mihály, ki biránk vala, kiesék közülünk, de semmiből ők alább akaratjokat nem hagyták, hanem inkább minden rend kicsinytől fogva nagyig azon opinióban perseverálnak, és állhatatosan abban megmaradni akarnak. Mi is ama mondáshoz tartván magunkat, cum fueris Romae, romano vivito more, si fueris alibi, vivito sicut ibi. Minékünk követink vannak immár az hatalmas és győzhetetlen török császárhoz, az magyar királyhoz azonképen, valameddig azok onnét meg nem jönnek, addig minékünk abban az opinióban kell állhatatosoknak lennünk. Azok onnét megjövén, megmutatja az ur Isten és az idő, mihez kellessék magunkat tartanunk. Mindazonáltal, mikor azért látnók az fejedelemnek ő felségének erről, az kiről kegyelmetek magát offerálja nekünk, szép intő és biztató levelét, kihez képest állhatatosan ragaszkodhatnánk az ő felsége jó akaratjához, ki tudja talán gondolkodnánk magunk állapotja felől, de hogy ennyi ideig nem érdemlők azt ő felségétől (noha vagy on oly köztünk, hogy in diebus illis ő felségének sokat szolgált), de egy kis papirosát ennyi időtől fogva miért hogy nem láthattuk ő felségének, és ő felsége egy kis irásával és levelével bennünket hogy ez ideig meg nem látogatott, mi legyen az oka, azt ítélnék, hogy ő felségének mi reánk meglágyíthatlan kemény haragja és nehézsége vagy on.“

E levélnek sem hangja sem modora nem volt alkalmas, hogy a kibéküléshez hidul szolgáljon. Azon utolsó kísérletet, melyet Géczi végsoraiban ajánl, hogy a fejedelem maga irjon neki, lehetlen vala elfogadnia, a gyűlés tárgyalásainál pedig a levél s így ama zárpont sem vétethettek figyelembe. A kitűzött határidő után csaknem egy hóval, november 20-án küldte Báthory a rendek közé propositioit, kik tanácskozásait azok s az országos

sérelmek felett tíz napon át folytatták (november 29-ig). Fő- és kiváló tárgy a zendülés ügye volt. A szász városokban, azokban is, melyek eddig hívek voltak, erős izgalom nyomai mutatkoztak, s ha nem pártoltak is el nyilvánosan, de a lázadókkal már Besztercze és Segesvár is titkon egyet értettek¹⁾. Most is ugyan azon utat követte Báthory, melyen eddig haladt: nem volt ereje annyira felyül emelkedni a viszonyokon, hogy általános bűnbocsánattal engesztelje meg a kedélyeket — s elégnek hitte ha egy kegyelmi ténnyel ujabban kiengesztel egy töredéket. Valamint a mult gytlés a visszatérteknek bocsánatot hirdetett, ugy e mostani a szász papok 1611. májusban Kolozsvártt elvett dézmáját²⁾ adta vissza. A végzés tulajdonkép csak megerősíté Báthorynak e tárgyban november 28-án kiadott rendeletét s annak hatályát törvénnyel biztosítá. A nyílt parancs, helyesebben adomány-levél³⁾ az emberi sors mulandóságán elmélkedik, azután a fejedelem azon folytonos törekvését rajzolja, hogy alattvalói szeretetét hova tovább lánczczal akarta magához fűzni. De az irigyek és lázongók elébb élete ellen törtek, azután különböző hadakba bonyolíták, melyeknek lecsendesítése bár mennyire akarta, három év óta sem sikerült. E viharok között a szász papi-rendet, — Kőhalomszék s Beszterczevidék kivételével — a tized neki járó három negyedrésztől (a negyedik negyedrészt még 1580-ban a fiscusra szállíttatott) az 1611-iki országgyűlés megfosztá s azt is a fiscusra szállítá. Most ez elvett három részt ő teljesen visszaadja, de azon feltételek alatt,

¹⁾ Bojti és Biró, de azon állítás, hogy Segesvár és Besztercze nyíltan fellázadtak s a portára követeket küldtek volna, valószínűtlen.

²⁾ L. fennebb az V-ik fejezetet a 131. lapon az aziránti végzést, s magát az okmányt a függelékben.

³⁾ Kéziratban gr. Kemény József gyűjteményében Chartophylaceum Trans. II. k. Velem Szabó K. ur közlé. V. ö. Quartalschrift V. k. 115. l.

hogy a papok a szokott censust az ugynevezett cathedralicust, a meghatározott napon s összegben kifizessék; a régi szokás szerint háboru idején lovakat adjanak az ágyuk és társzekerek elé, kivéve a következő 1613-ik évet, melyre nézve a tehertől felmentettek; a papi confirmationalist s végrendeleti hagyományokat régi szokás szerint megtartsák, s a fiscus szokott jövedelmét fő-dekánjoknak beadni tartozzanak; s végre hogy a dízma azon negyedét, mely korábban a fiscusra szállított, ő és fejedelmi utódjai kapják a tiszteletes szász pap urak megegyezésével, azonban a közte és a szász nemzet mindkét rendi előkelői közt létrejött kiegyezés folytán eltöröltetvén az ennek megváltásáért fizetni szokott bérösszeg¹⁾. Sőt minden a hajdani királyoktól s fejedelmektől a szász papoknak adott kiváltságokat megerősít.

Való igaz, hogy e kegyelmi tény egy égető kérdést megoldott s hogy egy igen is veszélyes rendet legalább részben kiengesztelt. Annnyival végzetszerűbbé lett a nota-büntetés, melyet az országgyűléssel nyomban ezután Bethlen Gáborra (s vele összefoglaltan Géczi-re) kimondatott, s mely ekkép hangzik: „értvén kegyelmes urunk felségednek Bethlen Gábor, Géczi András és több büntársai felől igazi méltó és törvény szerint való kívánságát, mivelhogy mindnyájan bizonyosan tudjuk: felséged Bethlen Gábort mennyi sok javaival és kegyelmességével felruházta volt, ugymint nagy uri méltósággal, tanácssággal és több becsületes tisztekkel, az mellett várakkal, jószággal és nagy értékkel; ő pedig felségednek ennyi sok rendbeli ke-

¹⁾ A szász papoktól t. i. Báthory Kristóf a tizednegyedét (quartat) 1580-ban azon feltétel alatt vette el, hogy nekik azért évenként bérösszeget fizet. Báthory Gábor szedte a quartat, de pénz-zavarai miatt nem fizette az arendát. A végkiegyezés itt történt, a szász egyetem lemondott a fejedelemtől fizetni szokott arendáról. Ezen kiegyezés utolsó időig érvényben maradt.

gyelmességéről, felségednek tett hitiről elfelejtkezvén, édes hazánknak romlását, szabadságának elfordulását semminek vélvén, az felségedhez való hivsége és birodalma alól idegen nemzetség közibe futott, és onnan minden tanácsával, igyekezetivel azon volt, most is azon practikál, hogy mind az felséged személye ellen, mind szegény megnyomorodott hazánk ellen nyilván való veszedelmet admoveáljon. Itt benn is penig Déva várából hozzá tartozói által felséged és birodalma ellen mint nyilván való ellenség opponálta magát. Felséged penig mind Bethlen Gábor, mind az Dévában lévőket evocáltatta, s nem compareáltak. Géczi András azonképen több iszonyú és hallhatatlan árultatásai között az fényes portán az néki adott követség ellen idegen és hamis követséget hordozván, országunknak az török nemzetséggel való régi frigyét és békességét akarta felbontani, az fényes portát felségednek és egész országának ellenségévé igyekezte tenni. Sőt ha felséged szorgalmatos vigyázásával és gondviselésével eleit nem vette volna, eddig is veszedelmet hozott volna reánk; mostan is penig nyilvános zendülésben vagyon. Annakokáért mi egész országul három nemzetül egyező akarattal s szavazattal Bethlen Gábort és Géczi Andrást minden bűn- és összeesküdt-társaikat ilyen nagy hallhatatlan gonoszságért, hogy minden utódaik és nemzetek (azaz nemzetségek) az ő gonosz cselekedeteknek büntetését örökké sirassák és sohajtsák és jövőendőben is mindeneknek rettenetes példák legyenek, a törvény értelmében: hűtlenségi notára, azaz fejük az ő és gyermekeik minden javai, birtokai és tulajdonai elvesztésére ítéljük és számúzzuk. Sőt igérjük országul: hogy mi ezeket a fugitivusokat felséged hire és akaratja nélkül soha be nem fogadjuk közinkbe; sőt ezután levő legitimus fejedelmeket is arra kötelezzük, hogy gratiát ne adjanak nékik és be ne fogadják se magokat, se maradékjokat.“

A gyűlés azonban, mely e számkírással elegendő előékenységet tanusított fejedelme iránt, a rend valódi háborgatóit is szeretne volna sujtani, s legalább a közbátorságot biztosítani óhajtá. Egy csomó „csavargó, zászlóján kívül járó ismeretlen hajdu és katona“ barangolt szerteszét az országban, dult, rabolt, fosztogatott. Kisebb-nagyobb csapatokra osztva egyes vezetők alatt, mint Pipali Mihók, Buzás János, Földvári Pál, Zsidó János, Borbély Ambrus, Gombos András¹⁾, Besenyei Jancsi alatt megtámadta a helységeket s még előkelőket is legyilkolt. Végzést hoztak tehát, hogy minden hatóság a hajdut és katonát (azaz gyalogot és lovast) ha kapitánya utlevele nélkül utazik, letartóztathassa mindaddig míg igazolta magát, ha pedig fosztogatáson érte, elítélhesse. A fen névszerint felhoztakat törvényen kívül helyhezé, Királyujfalu, mint a latrok barlangja ellen pedig vizsgálatot rendelt.

E végzések hozatala előtt s mindjárt a gyűlés kezdetén az adó és ezzel kapcsolatban a követküldések ügyét tárgyalák a rendek: „megértettük — írák — kegyelmes urunk az felséged közinkbe küldött propositiójából bőségesen, hogy felséged egész birodalmának idejében minden tehetségével és igyekezetivel azon volt, azon szorgalmatoskodott, hogy az országban az szép csendesség és békesség minden rendek közt megtartassék, és hogy az körülünk levő szomszéd-országoktól is háboruságok is ne következhetnének, azokkal is felséged nagyobb és örökös csendességünkért confoederatiót igyekezett szerzeni és az felséged részéről szentül meg is tartani. A mikor felségednek ilyen szent proposituma ellen nyughatatlan, változásban gyönyörködő embereknek practicájok által valami

¹⁾ Ezen kettő Borbély és Gombos még a Bethlen Gábor idejében is ismert hajdukapitányok voltak, kikkel Eszterházy összeköttetésben állt. V. ö. Eszterházy élete II. k. 22. l.

oly zűrzavarok és háborúk támadtanak is, azokat is felségéd mentől hamarabb in ipsa quasi fumigatione nem vérontással, hanem inkább csendes tractusok által igyekezte leszállítani, melyet felségéd az elmúlt esztendőben is jó hírének nevének terjedésére követett, az magyarországi státusokkal, az egész magyar nemzetnek nagy örömére és megmaradására, örökös confoederatiót szerezvén, kinek confirmatióját bizonyos főköveti által felségéd római császár ő felségénél végbe akarván vitetni; annak felette az fényes portára is szegény hazánknak romlott állapotjának jobb állapotra való hozásáért hasonlóképen főköveteit akarván bocsátani, ezeken kívül is értvén és tudván felségédnek sok rendbeli naponként való szükségit, noha számtalan sok fogvatkozásinkat mind magunknak s mind szegény községünknek érezzük, de viszontag felségédnek is országunk megmaradására s oltalmazására való sok rendbeli szükségit látván, az mennyire lehetséges, fogvatkozásunkkal is akarván az felségéd kegyelmes kívánságának megfelelni: ígérünk felségédnek az kapuszám szerint mind az portai ajándékra, költségre és egyéb rendbeli felségéd szükségire tizenegy-egy forintot, öt forintját közelebbi ujév napjára, az más öt forintját hasonlólag közelebbi Pál fordulás napjára fogvatkozás nélkül beszolgáltatni. De miérthogy az derék adót az megnevezett napoknál előbb szegény községiünknek fogvatkozása és szegénysége miatt fel nem szedhetjük, az portára való küldést pedig miérthogy az szükség is kívánja, felségéd sietteti, nem is akarja halasztani: egy forintját a mostani gyűlés bevégezése után két hétre felségédnek beszolgáltatjuk.“¹⁾

De bár mennyire kiemelte is e gyűlés a portai követküldés szükségét, nem ezek indultak el, hanem a római

¹⁾ Ez országgyűlés törvényezikkei megjelentek: Erdélyország Történelmi Tára II. köt. 221 s köv. l.

császárhoz kinevezettek: Kamuthi, Erdélyi és Kassai. Ugyanakkor kijelölte ugyan a fejedelem a portai követeket is: főkövetül Keresztési Pált s állandó oratorul Borsos Tamást; „de ő magában felfuvalkodván elhiteté magával hogy a török nemzet ő utána jár és akkor — írja maga Borsos — el nem küldte, hanem az egész télen mind vonatatá, haladoztatá az portára való küldést.“ Pedig éppen ez idő alkalmas lett volna itteni zilált viszonyait jó karba helyezni, mert a portának ekkor még távolról sem volt komoly szándéka őt elejteni. Mátyás király ez év derekán Negronit küldte gazdag ajándékokkal a portára, ki ide szeptember 7-én érkezett meg. Nazuf, a nagyvezér, nem volt Konstantinápolyban, s a követ előlegesen a kajmakammal értekezett. Természetesen Erdély is szóba jött, melyről a követ a zsitvatoroki béke alapján kétségbe sem akarta vonni, hogy Magyarországhoz ne tartoznék. A kajmakam szakállába nevetett: nagy a te bátorságod, hogy szóba hozod, midőn a mi biztosaink Zsitvatoroknál Erdélynek nevét sem merték kiejteni, miután ez a szultánnak örökös országa. A követ most magyarázni kezdte, hogy a zsitvatoroki béke hatodik pontja a bécsit erősíti meg, mely Erdélyt Magyarországhoz csatolja, hogy Erdély szabadon választá fejedelmeit egész Báthory Gáborig. A kajmakam itt fordított a beszéden: majd megszabadítom az országot ettől a zsarnoktól csak azért is, mert urad is erősen panaszkodik reá. Negronit ez nem kis zavarba ejtő: uram levelei Báthoryra éppen nem úgy vonatkoznak, mintha őt láb alól el akarná ejteni, mint ezt az ügynökök hamisítva adták elé, hanem a törökök által tett sérelmekre, Géczinek törvénytelen kineveztetésére s más ilyen dolgokra, melyekkel a béke meg lőn szegve. S a kajmakam végre azzal fenyegetőzött, hogy Erdélybe valamelyik basát beküldi.

Mindez csak előleges tájékozás volt. A nagyvezér október 25-én érkezett a fővárosba, Negroni a divánban

október 27-én fogadtatott¹⁾, bár ezuttal is beszélt a fővezérrel, tüzetes kihallgatáson október 29-én volt. A tárgyalás a zsitvatoroki béke körül forgott, melyet a portán mindannyiszor kérdésbe vontak, valahányszor rettegteni akartak. Békét vagy háborút akartok-e? kérde a nagyvezér. Nem azért jöttem, hogy a békét megtörjem, hanem hogy fentartsam, válaszolá Negroni. De hosszas beszélgetés után is inkább feszülten mint szívélyesen váltak el. Ezután egy hónapnál tovább huzódott az ügy tárgyalása — végre december 3-án Starzerrel újra a diván előtt jelent meg²⁾ s megint a zsitvatoroki béke 6-ik pontja s Erdély birtokczime felett folyt a vita. Ennek folyamában a vezér-basa egyre szidta a részeges tehetetlen Alit, ki megvesztegetve kötötte meg e békét, s midőn a követ tovább is vitatta a magyar király tulajdonjogát, Achmed basa közbeszólt: „ha hát Erdély a tietek, miért nem büntetitek Báthoryt, midőn ez nektek annyi boszuságot okoz?” — „A ti császárotok közbenjárása következtében, s valóban úgy illenék, hogy ez is hasonlót tegyen Radul vajdával.” „De csak arra nem bizhatok valamit, ki ellenségeink árnyékában nyugszik?” mondá most a vezér-basa. Három nap mulva, deczember 6-án, a szultán fogadta Negronit, ajánlékait szívesen, de őt magát ránczba szedett homlokkal

1) Katona XXIX. 424 van egy levele Negroninak, mely ezt október 16-ára teszi. Ha ez nem tévedés volt tőle, a különböző (gregorianum és julianum) naptárak szerint jegyezte fel.

2) Negroni követjelentését kiadta Kovácsics Scriptores I. 245 s köv. l. Hammer a titkos levéltárban levő példányt idézi, de szokása szerint felületesen, hibásan, s e hibájába a még oly vigyázó Zinkeisent is bevonta. Ő november 3-át ír: pedig maga mondja Negroni a Katonánál levő levélben, a 426. l., már hatvan napja hogy itt vagyok, s nem voltam a szultánnál, s viszont követjelentésében, hogy a deczember 3-iki diváni tanácskozás után három nappal fogadta a szultán. Így lőn, hogy 1612-ben tétet jelentést az 1614-ben elfoglalt négy partium várról.

kimérten. Ennek elmondása után Negroni az egész következő évről pár mitsem mondó sort ír. S így ő a következő események illusztrálásához legalább e jelentésében egy sovány adatkával sem járul. Őt épen úgy mint a bécsi udvart holmi jelentéktelen levelezésekkel foglalták el, komolyan nem gondolt kívánságokkal, fenyegetésekkel tartották lekötve s ama hatodik pont értelmezését tolták előtérbe, hogy a porta valódi czéljait annál könnyebben eltitkolhassák, hogy a bekövetkező eseményeket annál biztosabban előkészíthessék, s hogy magoktartását teljes homályba burkolhassák. Ugy látszik teljesen czélt értek. Nem birt-e tudomással Negroni hogy mi készül, vagy csak nem birta feltartani? Annyi bizonyos, hogy jelentéséből e részben miről sem értestülünk.

Épen ez időben és épen e tárgyalások folyama alatt hozták szőnyegre s tették tanácskozások tárgyává a brassói követek városuk ügyét, kérelmét. Benkner János ¹⁾ és Nemes Balázs pár heti időközzel egymás után, november végén s deczember elején, értek a portára. Mint Géczi-nek, a szászok és székelyeknek követei jöttek s nem sokáig kelle várniok, hogy a diván előtt kihallgatást nyerjenek. Nemes, hajlott korú tapasztalt férfiú vezette itt a szót: „elsőben is a portának nagy kegyelmességéről bőv beszéddel szólván és hogy azáltal szerzették volna a nagy birodalmat, midőn hírek elterjedett volna, mely kegyelmesen bánjanak az alattok valókkal, és az elnyomottaknak kész segítséggel voltak volna eleitől fogva, azért valakik a fényes portához folyamodtanak, soha gyámol nélkül nem maradtanak. Legelsőbben is a saracenusoktól és más

¹⁾ Érdemesnek tartom ide iktatni, hogy mikép jellemzi Nössner, kétségtelen tulzással, Benknert (vagy Dreckert, mint gúnyolja) „Christi adversarius, strenuus Diaboli miles, filius perditionis et sceleratus, diabolicus haereticus, idololatricus, meretricus, adulter, sacrilegus, superbus, astutus seditiosus, rabiosus, stolidus, vanus, sophista, sanguinarius.

nemzetektől az által nyerték volna el mind a két Arábiát, Ázsiát, Egyiptust, Síríát, Babiloniát és a Paleologus familiától hivattatván Európába, Konstantinápolyt, honnan mintegy vigyázó helyből vigyázván, valakik megnyomortattanak más nemzetektől és segítségét kívánták, mindjárást jelen voltak; példa levén a magyar nemzetben is János király, ki elnyomattatván Ferdinandus német császártól, szultán Szulimán által helybeállították, és azótól fogva mind jól is folytanak volna a magyarok dolgai, míg nem a mostani fejedelemnek, Báthory Gábornak, atyafia, Zsigmond és maga Báthory Gábor, össze nem gázolták volna a szegény hazát. Azután kezdé elészánlálni Báthory Gábornak számtalan excessusait; ki, minekutána a bátyja, Ecsedi Báthory Istvánnak kincsét eltékozlotta volna, az országnak pedig jövedelmét ismét tolvajokra és kurvákra elköltötte volna; annakutána prédálásra adván magát, városok, várak, faluk teljességgel kimerítettének minden javakból, nem levén elégségesek számtalan nagy költségű vendégségeinek elviselésére, az egész haza is fegyverbe borulna miatta. Mivel mihelyt a fejedelemséget eléré, mindjárást Magyarország részeit, melyek a német császárhoz tartoznak vala, megbolygatá; Lengyelországba tolvajokat küldé; Moldovát felprédáltatá; Havasalföldéből a vajdát kiűzé és az országot elégeté; a fényes porta ellen gyakran fenyegetőző szókat szólott; hazafiait, kik a fényes portához hűséggel voltak, egy részét megölette, egy részét bujdosásra tette; jószágokat azoknak tolvajokra és kurvákra osztá föl; feleségeket sok uraknak erőszakosan megszeplősíté, sőt maga testvérhugaival is gonoszul élt. Egy szóval, nincsen az a nagy vétek és gonoszság, mely benne meg ne találtatnék; bizonyságok a haza veszedelmének Omer basa, Zulphikár basa, Memhet aga, Ibraim csausz, mások is sokan, kik az elmúlt esztendőben a győzhetetlen császár vitézinek

előttökjárói valának. Hozzátevén azt is, hogy Géczi András, megjövedele alkalmatosságával, a fényes porta assecuratiója mellett, bizván, hogy egy hajszála is el nem esnék, kihez képest oláh segítségek is érkezvén, megharczoltanak volna a Báthory Gábor hadaival; de az oláhok árultatások miatt ötszáznál többen vesztenek el, a brassói birón és két jeles polgárokon kívül. Azért folyamodnak a győzhetlen császár szárnya alá, oltalmazza meg továbbra is a Báthory tyrannuságától őket, feleségeket, gyermekeket; és ha a budai vezér által (kit sok ajándékival corrupált) az ország neve alatt valami leveleket küldene is a portára Báthory Gábor, hely és hitel neki ne adassék, mert az hamis levél volna, és sokaknak nevek s pecsétjek volna rajta, kiknek sem hírek, sem tanácsok benne. Melyek felől, hogy Bethlen Gábor is mindenekről bizonyosságot tudna tenni, állítá.“¹⁾

De a portán jól ismerték a viszonyokat, s tudták mi a tulzás, mi a hazugság e beszédben. Senki nem hitte, hogy Báthory küldte Lengyelországba a tolvajokat (azaz a hajdukat) mert előttök is tudva volt, hogy ezeket egy lengyel nemes hívta be, nem hogy Báthory azon urakat ölette le, kik a porta iránt hűséggel voltak, mert előttök ennek ellenkezője világosan állott, s Bethlen még akkor csak a hódoltságban volt. Aztán a budai basa állásánál fogva is tekintélyesebb, hogy sem ily egyszerű vádra az ő jelentéseit elvetették volna. De abban is kétkedtek még az idétt, hogy a fejedelem oly nagyon gyűlölt volna az országban, s azon kudarcz, melyet Géczi és a brassóiak szenvedtek, épen arról győzte meg a portát, hogy ezeknek ügye nem oly népszerű,

¹⁾ Biró a Mikó folytatója, Kazinczy kiadása a 231—233. l. s vele egyetértőleg, sőt terjedelmesebben Bojti Engelnél 322. l. Ez utóbbi kétségtelenül a beszéd fogalmazványát vagy leírt példányát használta.

mint azt ők elhitetni akarák. Sőt e meggyőződés óvatosságra inté őket, s bár Báthory már havak óta nem volt ottan képviselve, a diván nem volt hajlandó őt elejteni. S Nemes fogadtatására sietnek is megjegyezni az egykorúak, hogy beszédét meghallgatták ugyan, de annak nem lett foganatja: mert a porta tudá, hogy azok urok ellenében lázadók s az „az efféléknek nem igen szokott kedvezni, sőt inkább ellenek szokott fegyverkezni.“

Ugy volt.

Benknert a porta visszaindítá hat törökkel s egy fermánnal Brassó városához, melyben parancsolja, hogy a fejedelemmel jó és tűrhető feltételek alatt egyezkedjék, hogy az ország nyugalma álljon helyre. De bár Benkner 1613. január 13-án megérkezvén, még mindig várakozást tanácsolt, január 20-án Abdiás aga érkezett meg tiz törökkel, Kammer Péterrel, Jeckel Mihálylyal (kik július 28-án indultak a portára) s egy újabb fermánnal, mely már fenyegetésekkel is kiegészítést parancsol¹⁾. De bármennyire megrendítette is a lázadókat annak tudása, hogy a porta őket teljesen elejtette, ez még csak egyengeté a kibékülés útját. Azt végre is más körülmény idézte elő.

¹⁾ Weissnek mind két folytatója az idézett helyeken.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A portai eseményekről Báthory vagy sehogy vagy csak hézagosan értesült, mert nem voltak ott orátorai, kik egyfelől érdekeit képviseljék, másfelől az értesítéseket első forrásból nyerjék. Góg és sértett hiúság dolgoztak benne, s nem tudta elfeledni hogy Géczi athnaméval látatott el, még az áron sem, hogy a támogatás lanyha, az adott segély még figyelemre méltó sem volt. Lehetőknek hitte, hogy fejedelmi székét a porta ellenében is megtarthatja, s ezzel szakítani akart. A török csauszt, ki 1613. januárjában Brassóból hozzá ment, s őt intette, hogy Szebent adja vissza, nemcsak elutasítólag s hidegen fogadta, hanem midőn az őt a szultán rabjának nevezte, szidalmakkal illeté urával egyetemben, s levetett czipőjét elibe tartva mondá: „ennyit sem adok császárodon.“¹⁾ Már ekkor a magyar királyra vetette szemeit s azon magyarországi pártra, mely az Erdély fejedelmével kötendő frigyet Erdély bekebelezésére első lépésnek tartotta. Tudta, hogy ezt nagymérvű engedélyek árán érheti el, s hogy főként kettő fog követeltetni, meghódolás minden kibuvó ajtók kizárásával s segélyígérés a török ellen, épen e kettő, melyek ellen négy éves küzdelmet folytatott, s me-

¹⁾ Sepsei Laczkó Máté krónikája 139. Krauss I. k. 37. l. Eigentliche Beschreibung 266. l.

lyeket minden eddigi kiegyezéseivel elhárított. Még ezekre is hajlandó volt.

Mátyás maga, épen úgy mint a magyarországi államférfiak egy pártja, örömmel kaptak az alkalmon. 1612. deczember 24-én Bécsben ¹⁾ tisztába jöttek a feltételek iránt. Elkészítették a szerződés pontjait, mely a kiegyezés feltételeit foglalta magában. De annak egyik lényeges kelléke volt, hogy Báthory honn, saját országában lecsendesítse a forradalmat s meghódolásra bírja a lázadókat. E célból a király Nagymihályi Ferenczet Erdélybe küldé, ki január derekán érkezett Szebenbe ²⁾. Főfeladata volt körülnézni s biztos tájékozást szerezni. A szászok, úgy hitték, hogy Bakos Bálint bécsi követsége folytán jött az országba, s midőn a következő események azt mutatták, hogy csalatkoztak, árulással vádolták. Szemére lobbantják, hogy ajándékokat fogadott el, hogy pénzzel engedte magát megvesztegettetni ³⁾, mert ők eleve is más czélt tulajdonítottak Nagymihályi küldetésének, s a királynak Eperjes körül táborozó s segélyökre rendelt hadairól

¹⁾ Pray-Miller Principatus G. Bethlen I. k. I-ső sz. alatt ezen kelettel közli az utóbb ratificált szerződést. Ellenében a történetírók következő év februárjában írják az okmányt keltnek. A dolog igen egyszerű, az utóbbi keletezés a pozsonyi országgyűlés alkalmával jelenti a ratificálást. A dolog rendje szerint Nagymihályi küldetésének meg kelle előzni a szerződés végleges aláírását.

²⁾ Krauss Siebenbürgische Kronik I. 35. l. Eigentliche Beschreibung Kemény Fundgruben I. 264. l. De mindkét forrás hibásan nevezi Mihálynak. Maga Mátyás brüsseli okmánytár IV. k. 68. l. Ferencznek írja kereszt-nevét.

³⁾ Bakosról írja Krauss, hogy 1612. deczember 20-án felment Mátyáshoz. A dologhoz kérdés fér. Ha csakugyan felment, ez második utja volt. Láttuk ugyan is, hogy ez év márczius 16-ára érkezett vissza Bécsből Medgyesre, de hogy ez évben csakugyan visszaérkezett nyilván, mondja a segesvári krónika írója (Keménynél II. k. 116. l.). Hogy első felmenetele eredménytelen volt, azt tudjuk.

hoztak híreket forgalomba. De midőn annak eljárása épen nem olyan, milyenre ők eleve gondoltak, kész volt vád: ő az oka, hogy ama hadak nem nyomultak Erdélybe. Pedig ilyesmire gondolni sem lehetett már ekkor, a megkezdődött alkudozások közepett. Nagymihályi saját tapasztalatain kívül hivatalos bizonyítványokat is gyűjtött. Magával Szebennel — t. i. azon hatósággal, mely hivatalát Báthorytól nyerte, — íratott egy hódolati levelet: ők meg vannak elégedve, a fejedelem mindig kegyelmes hozzájuk, nem kívánják, hogy a városból kivonuljon. Ez iratot aláírták s megpecsételték a többi szász hatóságok is¹⁾.

Nagymihályi vissza ment, s február 11-én Báthory követei, Kamuti Farkas tanácsur s tordamegyei főispán, Erdélyi István hasonlóan tordamegyei főispán s Kassai István köztigazgató és velök alárendelt minőségben Gillyén Imre Kolozsvárról Pozsonyba indultak, hova február 24-ére, a magyarországi rendek is össze voltak hívva. A teljhatalommal ellátott követek szép drága ajándékokat vittek magokkal, a többi közt casula-kat keleti gyöngyökkel s drága kövekkel ékesítve²⁾. Kedvesen lőnek fogadva s Mátyás is kinevezte biztosait az alkudozásokra: Khlesl-t a bécsi püspököt, legbefolyásosabb államférfiát, Thurzó nádort, Batthyáni Ferencz főlovászmestert, Dóczy Andrást, szathmári főkapitányt s Hetesi Pethe Lászlót. Mindenekfölött a titkos pontok — Báthorynak titkos reversalisa — felett egyeztek ki: teljes bűnbocsánat Mátyás hiveinek s főként a jézsuitáknak, a kath. vallás szabad gyakorlata Erdélyben, s csatlakozás a magyar királyhoz egy török háború esetére³⁾. Egészen másképen

¹⁾ Krauss Kronika 37. l. Eigentliche Beschreibung 265. l.

²⁾ Segesvári Bálint naplója 181. l. Bojti Engelnél 333.

³⁾ Maga a szerződés vagy reversalis még lappang, de hogy ezek

hangzottak a nyilvános kiegyezési pontok: 1) Hogy Báthory Gábor ur maradjon erdélyi fejedelemnek, Magyarország részei urának, a székelyek ispánjának, és azokban ő s utódjai a következő törvényes fejedelmek, és Erdély a szabad fejedelmválasztásban a császári és királyi felség s következő magyarországi királyok, és az ország által megtartatnak. Ugy mind ő, mind a következő törvényes erdélyi fejedelmek és Erdély, s az alatta való magyarországi részek, kötelesek legyenek ennek az egyezésnek megtartására. 2) Azon fejedelem kötelezi magát, hogy a császári és királyi felségnek, és Magyarországnak, valamikor szükség lesz, a törökön kívül, minden ellenségei ellen egész tehetségével, erővel, igyekezettel, hísséggel segítségekre leszen, és Erdélyt, vagy más, eleitől fogva alatta levő vármegyéket, erősségeket vagy végeket, azon kívül a miképen most bírja, a magyarországi koronától soha el nem idegeníti, úgy ő felsége vagy a törvényesen következő magyar királyok, s az ország és a felséges ausztriai ház s olyan országok és tartományok ellen, melyekkel ő felségének szövetsége vagy on, soha semmi időben ellenséges és ellenkező igényeket nem indít, és ennek az országnak kiváltságai, szabadságai ellen titkon vagy nyilván semmit sem cselekszik, és másokat cselekedni nem enged; a magyarországi tartományokhoz, dézmákhoz, harminczadokhoz, s más egyéb Magyarországhoz tartozókhoz semmi jogát nem állítja, és maga vagy mások által ő felségének előleges megegyezése nélkül bele nem elegyedik, mely végett neki szabad leendő kérni. 3) A bécsi békét, a mennyiben nincsen ellenére ennek a kötésnek s a szabad választásnak, minden pontjaiban, cikkelyeiben megtartja. 4) A mint hogy másfelől

a feltételek közt voltak, mondja a titkos tanácsi tárgyalás 1614 elejéről. Brüsseli okmánytár IV. k. 66—70. l.

a császári és királyi felség is, s az utána törvényesen következő magyarországi királyok és az ország, magának Báthory fejedelemnek s a következő törvényes fejedelmeknek, és Erdélynek, s alatta levő magyarországi részeknek, minden ellenségek ellen segítséggel lesznek, és Erdélyt úgy az alatta való magyarországi részeket maga fejedelemségében, birtokában, jogaiban, kiváltságai-
ban, s egyéb ehhez tartozókban megtartják; se nyilván, se alattomban semmi ellenkezőt nem cselekesznek, és másokat is cselekedni el nem szenvednek. 5) Báthory fejedelem, úgy utódai a törvényesen következő erdélyi fejedelmek, hasonlóképen Erdélynek alatta való részei, a mint a szükség lesz, és az iránt megkerestetnek, az ő felsége hadi népét Erdélybe bebocsátják. 6) A brassóiakat és a többi szászokat illetőleg, a kik a császári felségnél esdeklettek, hogy, ha a dolgot az erdélyi fejedelem közt és közöttök különben nem lehetne kiegyenlíteni, szabad legyen ő felségének maga követjeit Erdélybe küldeni, a kik az ő felsége nevével magokat közbevevessék, és szorgalmatosságokat arra fordítsák, hogy, minél jobban lehet, igazittassék el a dolog, csak hogy az a követség ezen az egyezésen, s Erdély jogain, kiváltságain csorbát ne ejtsen; mindazonáltal az erdélyi fejedelem követeinek innen elmenetek napjától fogva, legyen békesség és fegyverszünet három hónapig. 7) Kereskedések, általmenetelek, követségek és küldettetések egymás között mind innen Erdélybe, mind onnét ezekre, minden akadály és ellenvetés nélkül szabadon engedtesse meg, és akármely letartóztatások mind a két részről, mind Magyarországon és Ausztriában, s ő felsége más országaiban és tartományaiban, mind Erdélyben s alatta való részeiben igen is eltöltassanak, és mindenik fél a maga jogát törvénnyel keresse az illető birónál. 8) Hogy ha ezután a magyarországi vagy erdélyi hajduk az országoknak közönséges

csendessége ellen valamit mozdítanának, vagy erőszakokat cselekedni merészelnének, mind a két rész köteles legyen ellenek felkelni, fegyvert fogni, és az ő gonosz tételekért, mint közönséges békességnek háborítóit, ezen egyezésnek erejével illendőképen megbüntetni, és közönséges elégtételt tőlök venni¹⁾.

Miután a két fél biztosai e pontok felett is kiegyeztek s azt hivatalos alakba öntötték, az okmányt márczius 16-án Magyarország együtt ülő rendei elé terjesztették²⁾. A rendek közt tulnyomó volt a párt, mely Erdélylyel békét óhajtott, s miután az egyezkedést Mátyás elfogadta, magok is részökről készeknek nyilatkoztak. Az ez évben kelt törvényczikkek közül az 5. jelenti ki ezt: „minthogy ő cs. k. felsége az erdélyi követekkel bizonyos pontokat elvégezett, határoztatik: hogy, ha Erdély fejedelme és Erdély s Magyarország kapcsolt részeinek karai és rendei azokat megerősítik s a megerősítést visszaküldik, akkor jövőben a legelőször tartandó országgyűlésen az ország törvényei közé iktattassék és bevezetessék: 1. §. Határoztatik, hogy jövőre nyílt háboru ne indíttassék; 2. §. Ezen dologról a külön articulus, az 1608-ki koronázás előtti 2. articulus (melyet hasonlólag sértetlenül meg kell tartani) megújittatik.“ Szól pedig ezen törvény arról, hogy a király az ország tudta nélkül Magyarországon s részeiben háborut nem kezdhet s idegen hadat ide nem hozhat. Ily módon minden el volt érve, mit Báthory kívánt. A

¹⁾ E pontokat kiadta latinul Katona, XXIX. 493. l. Pray idézett helyen, latin szöveggel; magyarul Balin, Erdélyország közönséges nemzeti törvényei. Ezenkívül az erd. muz. egylet birtokában (Kemény J. Erdély történeteinek eredeti levelekben II. k.) levő kéziratot közölte velem Szabó Károly. Mind e példányokat össze nézve, igyekeztem pontos szöveget adni.

²⁾ *Eigentliche Beschreibung* 265. l.

követek visszaindultak, s april 28-án Kolozsvárra értek¹⁾. De ez időtt megjöttek Erdélybe Mátyás biztosai is, Nagymihályi Ferencz s Koháry Péter, hogy jelen legyenek azon országgyűlésen, mely a törvény ratificálása végett Szebenbe volt összegyülemendő²⁾.

Egy időben a pozsonyi tractatussal megkezdődött az alkudozás a brassói lázadókkal s bezárt urakkal is. A fejedelem most el volt tökéelve, hogy azt eredményre juttatja. Február 20-án kicseréltettek a túsok: Forgách Mihály és Blauwerber Tamás tanácsosok, s Greissing, Heltner és Bánfi Pál választott polgárok, a brassóiak — s Cserényi Farkas és Putnoki János a fejedelem részéről³⁾. A brassóiak egy terjedelmes okmányt vittek magokkal a fejedelemhez Görgénybe, hol vadászott, mely bőséges szavakkal tárgyalta sérelmeiket, kívánataikat. „Mi Brassó városa és benne való urak és nemesek, minden rend, mindeneknek, ez szűles világon való keresztyénségnek, s minden hazájaszerető népeknek, hazánknak igaz fiainak akarjuk tudtokra és értékre adni, tudomást tenni és protestálni, hogy micsoda okok és szükségek vittek bennünket és kényszerítettek minket arra, hogy városunknak kapuit felvonjuk, és ide a városba Brassóba jönnünk és szorulnunk, és mindenben az várossal, hogy consentiáljunk Báthory Gábor az fejedelmünk ellen. Akartuk magunkat menteni, hogy mi nem ok nélkül, hanem igaz méltó okokból indultunk és mentünk erre az akaratra s ellenkezésre; mely akaratan s ellenkezésben noha most csak mi vagyunk az nemzetben, de nem csak mi adtunk erre okot az ő felségével való ellenkezésre, hanem azok is sokan,

¹⁾ Segesvári Bálint naplója 181. l.

²⁾ Brüsseli okmánytár, a fennebb is idézett helyen.

³⁾ Az egykoru brassói források: Nössner 73. l., Bánff Pál 261. l. Trausch, Chronicon 266. l.

kik Brassó városán kívül vadnak, ezelőtt velünk egy értelemben voltak, és mindenből consentiáltak, kik mostan vakok, némák, süketek az fegyvertől való félelmekben, nem hogy valamit mernének az ő cselekedetekkel véghez vinni, avagy magok dolgát futni és szabadságokat megkeresni, sőt még csak éjjeli álmokat is alunni rettegéssel vihetik véghez. De mi Istennek kegyelmességében, elsőben az nagy Istennek providentiájához és kegyelmetekhez folyamodván, és az hatalmas győzhetlen császárnak ránk való gondviseléséhez ragaszkodván, és annak felette az felséges római császárt ő felségét is ez mi állapotunkról megtalálván, hiszszük és tudjuk, hogy ő felsége, mint a keresztyénségben olyan nagy fejedelem, az ő szokott keresztyéni kegyelmessége szerint, gondot visel reánk és törekedik mellettünk az török császárnál ő hatalmasságánál, hogy igazi igyünkben mellettünk légyen. Mindezeknek utána az erősségünkhöz is és az város köfalihoz bizván, szabadságunknak és szegény megromlott hazánknek s országunknak restituálásában forgódván, bátorságosan és nagy bizalommal merünk ő felsége ellen igazságunk mellett törekedni, fáradni és igaz igyünket s dolgainkat promoteálni. Miérthogy mi az fejedelmünket ő felségét, Báthory Gábor urunkat, mikor fejedelmünknek ismertük lenni, akkor mi országot ő felségéhez oly jó reménységgel és bizodalommal voltunk, felette örültünk ő felségének, és akartuk az ő felsége fejedelemségét; gondoltuk azt, hogy ő felsége bennünket nem úgy tart és nem úgy viseli gondunkat mint idegen avagy mint más országból támadott kegyetlen fejedelem, ki az országot magának erővel occupálta volna, hanem úgy mint igaz hazánknek fia, magunk nemzetségünkéből támadott és származott természet szerint való fejedelem, magunk földünk gyümölcse.“ Ily hangon folyik a bevezetés tovább is. Elmondja hogy „az ő felsége fejedelemsége alatt oly nagy nyomorúságok és szabadtalanságok, tör-

vénytelenségek estek rajtunk egész országu, hogy még amaz tyrannus Mihály vajda idejében sem voltak rajtunk. Mert mikor a fejedelem ő felsége legelőször a fejedelemséget kezéhez vevé (megbocsásson ő felsége, sőt a felségét mint természet szerént való kegyelmes urunkat, fejedelmünket böcsületesen követjük, könyörögvén ő felségének alázatosan nekünk szegény szolgálinak, megbocsásson, meg kell mondanunk és jelentenünk) mindjárást akkor minden ő felségének magaviselése, udvarának állapotja és minden dolgai hite ellen és ez ország régi szabadsága és törvényi ellen kezdének lenni, mert ő felsége sok számtalan, szokatlan, törvénytelen és elviselhetlen dolgokból kezdé az országot háborgatni és kesergetni s terhelni, melyeket mikor láttunk volna, úgy kezdők magunkat eszünkbe venni és ő felségétől magunkat megvonni.“ Ezután áttér az okmány az engedetlenség okaira. Bármily súlyosak vannak ezek közt, azok egy része elfogadhatlan, mert részint hamis, részint a lázadás mentségére felhozott vád, vagy egyszerűen csak következménye a lázadásnak.

Legelől rosz házasságát emliti. Nejét „megveté és minden törvény nélkül nem különben mint rabot, hol egyik, hol másik várában tartá és nyomoru állapotban kesergeté.“ Előszámitja ennek botrányos oldalait, következményeit s feslett életét a fejedelemnek, kit valóban nem ment fel e vád alól, hogy nem szeretheté a „nagy kövér asszonyt.“ Azután áttér Szeben dolgára, mely város ellen hozott articulus törvénytelen, mert „Imrefi sokaknak megmondta és izente volt, hogy ha valaki élni akar, ellen ne szóljon“; megemliti az oláh háborut, beszterczei kivégzéseket, az urak elbujdosását, egyesek jószágainak lefoglalását, egyes kivégzéseket, gyakran ismételve magát, összezavarva a dolgokat, mindent saját szempontból fogva

fel s néhol még ferdítve is, csakhogy minél gyűlöletesebb színben tüntethesse elő Báthoryt.

„Ő felsége mióltától fogva — mondja a 9. pont — erdélyi fejedelem, azoltától fogva senki semniféle marháját igazán övének nem mondhatta, mert semmi nem volt övé, hanem mind másé; az gonoszság pedig az sok számtalan dúló, fosztó és koppasztó, országunk pusztító latrok és hajduság miatt meg nem szűnt soha. Az nagy húzás-vonás, dúlás, fosztás és kóborlás, emberöldöklés és tolvajlás, erőszak, paráznaság és fertelmesség és mindenféle akármilyen névvel nevezett gonoszság, országunkban ugyanarra eláradt, hogy az jámborok bátorságosan és béke-kességesen soha utokban nem járhatnak és házakban nem lakhattanak; mely nyomorúság még ez ideig országunkban mind volt és most is vagyon.“ Ez úgy volt; a törvényhozás igyekezett is orvosolni, de a dolog vele járt a háborúval, s a tény fele a lázadók fejére szállt.

Egy másik pont — a 11-ik — a székelység ügyével foglalkozik. Ezeket ő, a fejedelem, „sok számtalan törvényteleniségekkel bántotta és sanyargattatta, ugymint: idegenekkel, nem maga nemzetségéből való tisztartókkal, mindennemű szabadságokban őket megrontotta, szokatlan adófizetéssel, mindenféle élésszedéssel és mindenféle törvényteleniségekkel, mely miatt sok szabad székelynek magokat immár méltán nem mondhatják; most is azonképen minden nap külön-külömbféle sok nyomorúságok és szabadságok ellen való dolgokkal sanyargatják és bántják az tisztviselők őket; kit noha ők szegények nem vesznek ezekben, de ha szintén vesznek is, de nem mernek egyet is mozdulni, még csak szólani sem merik, szájokat és nyelvöket feltátni, nemkülönben hanem „sicut ovis aut agnus coram tondente obmutescit“, az magok nyavalyájokról sem mernek szegények emlékezni.“ E vádnak is túlzott az éle. Báthoryt minden küzdelmeiben leghívebben

a székelyek követték, s egy, ezek soraiból származott évkönyviró, Nagy-Szabó Ferencz, nyilván tanuskodik mellette, hogy ő ezek közt népszerű ember volt.

Kevesebb mentséget lehet találni azon vádakra, melyekkel hirtelen haragjában elkövetett gyilkosságait számolja fel. De itt se minden adat történehi, mert ráfog olyakat is, melyekben része nem lehetett. S midőn az okmány tizenhat szenvedélyes ponttal bevégzé kifakadásait, felkiált: „efféle sok számlálhatatlan törvénytelen-ségek, szabadságunknak, régi szép törvényünknek romlása és keserves siralmas veszedelme annyi volt rajtunk, kit előszámlálni és megírni nem tudnánk, és nem is győznénk. Ebből minden hazája-szerető és igazság-ismerő keresztyén ember, sőt ez széles világon való keresztyénség ítéletet tehet, hogy mi nem ok nélkül cselekedtünk ezt ő felsége fejedelmünk ellen a mit cselekedtünk. Hanem életünknek és szabadságunknak megtartásaért s megmaradásaért mindent kellett cselekednünk, az sok gonosz között az kisebbet kellett választanunk.“

A kifakadásoknak itt sincs vége. Elmondja, hogy a hitet nem ők szegték meg, s hogy még mindezt eltűrték volna. De a jövőtől féltek. Ily előzmények után nem volt semmi biztosság, s nekik magokra és maradékaikra gondot kelle viselniök „hogy a sok égő láng közepiben és tengernek vize és hajjai miatt s háborui miatt el ne vesszenek, el ne borítottassanak.“

Végül áttér a Brassóba zárkozott nemesség dolgára, s miután bezáratások történetét elmondja, hajlékonyabbnak mutatkozik a kibékülésre. „Hogy pedig ő felségéhez az fejedelemhez ez ideig meg nem tértünk, és ismét uralni ő felségét nem akartuk, mind az ő felsége maga kemény viselése, mind ennekelőtte valók és mostaniak, ezek voltak az okok, kiket ő felsége cselekedett azután, hogy magunkat ő felségétől megvontuk, kiket ide fel az felyül való

írásunkban előszámlálánk és megírtunk. Mert ha ő felségét láttuk volna, hogy magát és minden életét s minden állapotját megjobbitja ő felsége, tehát mi ő felségéhez „bonis tamen conditionibus et modis“, megtértünk és meghajlottunk volna. De láttuk az ő felsége naponként való nagy keménységét és reánk való nagy haragját, az ő felsége alattvalóihoz való magaviselése retteggettett és féltetett bennünket, az ő felsége mindennapi magaviselése példánk voltak, nem akartunk szemünk láttára az veszedelemre menni. De mindazonáltal, miérthogy mi az hatalmas győzhetetlen császárnak reánk való kegyelmes akaratjából, s mind penig az felséges római császárnak az ő felségének akaratjából, kit tudunk, hogy mindenik az békességre int bennünket, mindeniktől intettünk az békességre: ilyen két hatalmas fejedelemnek és monarchának parancsolatját és intését nem akarjuk megvetni és hátrahadni, hanem ha ő felsége az fejedelem megtekéntvén és nézván szegény megromlott országának és hazánknek ilyen nagy szörnyű pusztulását s romlását, ha ő felsége magába száll, magát megismeri, életét és minden állapotját megjobbitja és jobb életre fordítja és szabja, alatta való hiveire gondot visel: annak okáért, hogy az egész keresztyénség reánk ne vessen, hogy szegény hazánk az tengernek szélvészi, háborui és habjai miá teljességgel el ne boruljon és el ne merüljön, el ne vesszen és meg ne romoljon, a sok idegen hadak miá teljességgel el ne pusztuljon: mindezeket látván és meggondolván, im mi is magunkat megaláztatván, töredelmes szívvvel magunkba szállván, ő felségéhez megtérünk és meghajlunk, esmét ő felségét, mint régi természet szerint való urunkat, kegyelmes fejedelmünket uraljuk és fejedelmünknek ismerjük lenni és tartjuk¹⁾.

¹⁾ Szamosközy hagyományaiból, függelékül Mikóhoz, kiadta Kazinczy Gábor 284—300. l.

S most előszámítja azon kívánságokat, melyek alatt a fejedelemmel a béke megkötése iránt alkudozni hajlandók: 1) Az fejedelem ő felsége, asszonyunkkal, feleségével megbékélték, hozzá vegye, vele lakják, ha nem szereti és nem akar asszonyunkkal lakni, törvény szerint suis modis repudiálja, válják el tőle, és tisztességesen békével bocsássa hazájába. 2) Ő felsége Szebent az szász-ságnak restituálja, és régi székes helyére Fejérvárra menjen lakni. 3) Ő felsége az kifutott urakat meghivassa, velek megbékélték, uraságokat és jószágokat s minden-nemű állapotjokat megadja és helyén állassa. 4) Ő felsége minden nemes embernek jószágát megadja és megadassa, személyében és minden állapotjában megtartsa. 5) Ő felsége az országgal ellene való vétségünkért felőlünk az minémű articulust iratott és csináltatott volt, melyet ugyan ki is nyomtattak volt, azokat ő felsége cassáltassa és kivonassa, áruló nevünk országunkban semmiféle rendtől ne legyen, tisztességünk helyén maradjon, és minden ellene való vétkeink és dolgaink condonálva és felejtve legyenek. 6) Ő felsége az hajduságot lecsendesitse, és az országból kiigazítsa, minden helyekről az dúló, fosztó és országunk pusztító latrokat admoveálja, hogy minden rend járhasson békességesen utjában, és lakhassék minden jámbor jószágában s házában. 7) Ő felsége az magyarországi leventéket és az idegeneket, kik nem az ország és hazánk fiai, mellőle ő felsége elbocsássa; tanácsi pedig ő felségének nem magyarországiak és nem idegenek, hanem erdélyiek, hazánk fiai legyenek. 8) Ő felsége magát, udvarát és mindennemű állapotját az szegény elpusztult országunknak jövedelméhez és proventusához szabja s rendelje, szokatlan és elviselhetetlen adózással az országot ne bántsa és ne erőltesse. 9) Ő felsége az egész székelységet semmi törvénytelenséggel, ki régi szabadságoknak ellene volna, semminemű adófizetéssel, szedéssel-

vedéssel és szokatlan teherviseléssel ne bántsa, sőt az nemesség és vármegye nélkül való hadba menésre ne kényszerítse és ne erőltesse. 10) Ő felsége minden rendeket, az országban az három nemzetet lecsendesítsen és megbékéltessen, hogy ez mostani disturbiumnak és zürzavarnak idején az minemű sok zürzavar, egyenetlenség, gyűlölség és háborúság esett, azok miatt ennél is nagyobb romlása szegény hazánknak ne következze, módot keresvén benne, hogy egyik nemzet az másakra törvén, boszut indítani ne erőlködjék. 11) Ő felsége minden szomszéd országokkal, Magyarországgal, Lengyelországgal, Moldvával, Havasalföldével, főképen török és német császárokkal megbékéljék, és az hadakozástól ő felsége megszűnjék, hogy a sok had és visszavonás miatt, szegény hazánk ennél is nagyobb veszedelembé ne essék. 12) Ő felsége minden fejedelmeknek, de azoknak, qui veri et legitimi fuerunt Principes Transylvaniae, mindenféle, akármi névvel nevezett és azoktól emanáltatott leveleket in vigore stálni engedje és hagyja, hogy minden rend igazságát belőle prosequálhassa. 13) Ő felsége nem egyébért, hanem az községnek és az itt való városi népnek, hogy félelmetes rettegést ne hozzon, akár csak két esztendeig magát attól megtartóztassa, hogy ide városunkba ne jöjjön. 14) Ő felsége mindezekre esmét ujabban mindenre az országnak megesküdjék, úgy hogy minden rendeket szabadságában megtart, törvénytelen és ok nélkül senkit nem bánt, meg nem fogat, és az országnak régi rendtartását és törvényeit követi, az szent András király és az Decretumnak írott törvénye szerint¹⁾.

¹⁾ Közölve az erdélyi M. E. birtokában levő eredeti fogalmazványból (másolatát vette Szabó K. barátom). A Szamosközy-féle példány még négy pontot tartalmaz: 1) a fejedelem szokatlan deputatumokkal s terhekkel ne zaklassa az országot. 2) A Brassóhoz tartozó jószágokat adja vissza Báthory. 3) Engedje meg a fejedelem, hogy az universitas

De e követelések épen nem olyanok voltak, melyeket Báthory hajlandó lett volna elfogadni. Nagy részöket, főként Szeben visszaadását, boszusan megtagadta. A brassói követeket visszaküldé. Kettő ezek közül, Bánfi és Heltner, Fogarasban maradt, a többi visszavitte Brassóba a tagadó választ. Mind a mellett sokat tisztult a helyzet. „A béke reménye — mond egy avatott szász évkönyv-író — többé nem volt elvágva, csak az forgott már fenn, hogy a brassói követelések némelyike elhagyassék, másika módosíttassék.“¹⁾ S valóban épen az idétt, márczius havában, Báthory egy utazást tett a székely-földön. Egy követség ment elibe Medgyesfalva felé, s ez előtt bizalmas beszélgetés közben mondá: „Meg kell kegyelmeznem mind Brassónak s mind Géczinek, s a többinek is, és a portának kedvét keresnem.“²⁾ S valóban a félben szakadt alkudozás pár hét múlva újra folyamba indult. Brassóból a lázadók a fejedelem hiveihez s ezek viszont a bezárt urakhoz leveleket küldöttek, s végre abban egyeztek meg, hogy újra követeket s kezeseket cseréljenek. Megtörtént ápril 5-én: a bezárt urak részéről maga Géczi András ment ki Nemes Jánossal, örök hűséget eskütévén János pap előtt az országnak, a városiak közül Chrestels János, Kattner Bertalan, Greissing Kristóf mintegy 50 lovassal; a fejedelem tuzsai voltak: Tököli Miklós egy finom modoru ifju nagyságos, s Jantsó Pál 40 inassal. Magokkal vitték a városiaknak ujon formulázott kívánatait. Géczi Szebenbe érkezvén, a fejedelem lábaihoz borult s bocsánatot kért és nyert. „Árulóvá lett, megszegte esküjét —

Brassóban vagy Segesvárott gyűljön össze, mint erre ők a portától kértek is engedélyt. 4) Géczi András nyerjen kegyelmet. — De tévedett gr. Kemény József, midőn e kívánatokat 1613. septemberről datálja.

1) Fuchs, Trausch Chroniconjában I. k. 266. l.

2) Nagy-Szabó Ferencz 112. l.

mondja egy szász évkönyviró — ¹⁾, hogy soha sem fog tőlünk elválni. Báthorynak tanácsadójává lett, s utasította mindenben, hogy bánjon el velünk, mert minden még legtitkosabb dolgainkba is be volt avatva.“ Mind a mellett meg akarta tartani annak színét, mintha a brassóiak ügyét szíven hordozná, s ő volt az egyetlen, ki ápril vége előtt a követek közül ezeknek levelet küldött. De hitelének vége volt a mint megkegyelmeztetésének híre Brassóba ért. E város még mindig félt és gyanakodott. Midőn a fejedelem követe, Vig Mihály, ápril 21-én megérkezett Brassóba, hogy a régibb követek, Putnoki és Cserényi Heltnerért és Bánfiért cseréltessenek ki, határozottan tagadó választ adtak. A közhangulat a folyamán levő alkudozások daczára sem volt a békére kedvező, annyira, hogy ápril 28-án Abdi agát, Mehemet begzadét és Gyulay Mihályt, a Bethlen Gábor szolgáját, visszaindíták a portára, hogy oda Géczi elpártolásáról hirt vigyenek, — s csak midőn ápril 29-én Gorgiás Mártontól, a még két év előtt kiküldött bécsi követjüktől levél érkezett, mely Báthory és Mátyás kiegyezését tudatja, történt e részben kedvező fordulat²⁾.

A bécsi udvarral folyt alkudozások sikere Báthoryban felkelté a vágyat, hogy a portával is egyezzen ki. A mult évi országgyűlési határozat alapján, a kinevezett követeket Balassit és Borsos Tamást ápril elején szebeni udvarába hívatta. Megérkeztek ápril 12-én, a fejedelem ápril 20-án fogadta őket „és adá fel a követséget imigy amugy nagy kevélyen, hogy úgy mond: mondjátok sok szolgálatomat az hatalmas császárnak én szómmal, ha sok nem lészen az szebeni háztól. Kire kaczagva monda Kákonyi István, hogy: bizony kegyelmes uram, talán sok

¹⁾ Hegyes András Diariuma 276. l.

²⁾ Bánfi Péter naplója 261. l.

lészen az szebeni háztól.“¹⁾ Másnap elindultak, s épen ez időtt fordult meg a Báthory udvarában Mehemet aga portai csausz is.

Néhány nappal utóbb megnyilandó volt az országgyűlés is, melyet a fejedelem május 1-ső napjára hívott össze. A rendek a kitűzött napon összeültek s megkezdték az előleges tanácskozást. Fő tárgy volt a brassói urakkal kezdődött egyezkedés. Ezek lehangolt reményeik közepett már csak feltétlen bűnbocsínatot kértek, s ez érdemben Bernáld Ferenczet a rendekhez küldék következő levéllel: „Megemlékezhetik arról nagyságtok s kegyelmetek, miszerint ez az egész nemes ország romlásokban, nyomorult keserves állapotokban és nagy veszedelmekben forga és periclitála szegény hazánk immár sok időtől fogva, kik miatt mi ide Brassó városába jöttünk és szorultunk volt. Ez ideig hogy az várossal egy értelemben voltunk, és hogy innét ki nem mehetünk, irna ő felségének in.. az mi atyánkfiától, Bernáld Ferencz uramtól ő felségének nagyságtok és ti kegyelmeteknek megirtuk és oda küldöttük, kit ő felségéhez, nagyságtokhoz és kegyelmetekhez küldöttünk. Azért nagyságtok és kegyelmetek és az egész nemes ország, minden rend, először az ur Istent és az közönséges igazságot, annakutána az mi romlott és nyomorult állapotunkat megtekintvén, könyörgünk az élő Istenért nagyságtoknak és kegyelmeteknek és az egész nemes országnak, hogy ti nagyságtok s kegyelmetek és az egész nemes ország végye szeme eleiben az mi igazságunkat, megtekintvén azt, hogy mi is kegyelmetek szegény atyafiai és szolgálai vagyunk, gondolja meg kegyelmetek, hogy ha szabadságunkban mi romlunk, azután kegyelmetek magára viszont várhatja, ha most mi rajtunk, másszor nagyságtok- és kegyelmeteken lehet; töre-

¹⁾ Borsos Tamás első portai követsége 233. l.

kedjék és könyörögjön érettünk és mellettünk az fejedelemnek ő felségének, hogy ő felsége tekintsen kegyelmesen reánk és vegye kegyelmes szeme eleiben az mi könyörgésünket, hanem ő felsége vétkünkről meg nem enlékezvén, örök feledékenységben tartsa, elfelejtse, és mindennemű jószágunkot s marhánkot adja és adassa meg. Ez ideig, hogy ő felségéhez ki nem mehettünk, nem egyéb az oka, hanem féltettek és rettegtek az ő felsége reánk való kemény haragjától. Immár ha ő felsége kegyelmesen reánk teként és oltalma alá vészen s jószágunkot és bősületünket megadja és helyére állatja, készek vagyunk nagyságtok- s kegyelmetekkel és az egész nemes országgal ő felsége mellett életet és halált szenvedni. Szóval is izentünk nagyságtoknak s kegyelmeteknek az mi atyánkfától, Bernáld Ferencz uramtól, valamit megmond nagyságtoknak etc. etc.¹⁾, annak hitelt adjanak.

Sőt magok a szászok is sokat leengedtek követeléseikből, s csak a Brassóhoz tartozó váraknak visszaadását szorgalmazták. Az alkudozást Chrestels, Kattner és Nemes folytatták, s végre is hajtották, miután a magyarországi követektől értesültek, hogy Mátyás részéről segélyre nem számíthatnak; de azon kikötéssel, hogy ha a frigylevél a brassóiaknak nem fog tetszeni, elvethessék. Május 13-án megnyílt az országgyűlés. Mindenekelőtt a pozsonyi országgyűlés kívánata szerint a Mátyással kötött frigyet törvénybe iktatták s törvénybe nyomon utána a brassóiakkal létrejött kiegyezés pontjait is. „A császárral ő felségével — irák — és nemes Magyarországgal felséged ilyen módokkal külső békességünket megerősítvén, az alatt itt benn az országban is immár két esztendőtlől fogva gyuladozó tüzet (kinek legnyilvánbban feje és fészke Brassó

¹⁾ Eredeti fogalmazvány számos javítgatással az erd. muz. egyesület kéziratárában. Közölte velem Szabó Károly barátom.

városa volt) igyekeztvén megoltani, felségednek azonképen sok győzedelmes szerencséje után magokban szállván, és elsőbben felségedet, azután országul minket is bizonyos atyámfiai Kristoff János és Ötves Bertalan által¹⁾, a nemesség közül pedig Nemes János által megtaláltatván, hogy felségednél tagadhatatlan vétkekért törekedvén minden kegyelmességre, és bűnök megengedésére engesztelnők felségedet, természet szerint való szokott kegyelmessége szerint a minemű módokkal felséged is velők végezett, jövődöbéli nagyobb erősségért, ez országgal mind a három nemzetül közöttünk a szent békességnek megmaradásáért azokat is in perpetuum mindenekben approbálván, ratificálván, ezen articulusunkban irattuk, melyek így következnek: 1) Hogy a brassóiaknak felséged minden vétkekről kegyelmesen elfelejtkezik, és fejeknek, jószágoknak, minden marhájoknak, javaknak megkegyelmez; előbbi kegyelmességébe és szeretetébe veszi őket; régi kiváltságokban és szabadságokban meghagyja és abban confirmálja is őket. 2) Rozsnyót és Törtsvárát a több Brassóhoz tartozó minden jószágokkal és azokkal együtt, melyeket privata personáktól felséged, és az ország ellen való vétkekért elvették volt, azokat visszaadja és adatja cum omnibus suis pertinentiis et munitionibus ea conditione: az mely nehány ezer forintról való missilisek vagy-nak nálok, azokat ők is relaxálják mindenestől²⁾. 3) Vélők egyetemben megesett atyjokfiának, ugymint Géczy Andrásnak, szolgálival egyetemben, hogy felséged megkegyelmezzon; azonképen a nemeseknek, kik eddig velők voltak, ugymint: Kálnoki Jánosnak, Nemes Balásznak,

¹⁾ T. i. Chrestels János és Kattner Bertalan, az april 5-iki követek. Ugyanis ez időben hivatalos okmányban mindig magyar nevet használtak a szászok.

²⁾ Háromezer forintot fizessenek a fejedelemnek — írja Fuchs, az időbeli brassói pap. Chron. I. 267. l.

Nemes Jánosnak, Nagy Menyhártnak, Bernáld Ferencznek, Geréb Györgynek, Kálnoki Benedeknek, Horváth Mihálynak, Mohai Istvánnak, Adámosi-Nemes Jánosnak, Bölöni Jakabnak, Pribék Jánosnak és Angyalosi Mihálynak felséged megkegyelmez, és mindennemű igazságokban megtartja, és másokkal is megtartatni akarja. 4) Brassón kívül és pedig az ő nemzetségek közül ha találtatott volna, vagy találtatnék, ki titkon vagy nyilván a felséged méltósága és országunk ellen cselekedett, és praktikált volna ez ideig, mindennemű vétkeiről kegyelmesen méltóztassék felséged elfelejtkezni, sőt fejenként úgy vegye oltalmába és kegyelmességébe, hogy a mostani motusban a nemes és székely atyáinkfiaival mind magok nálók lévő marhájak felől, és mind ő tőlök városok mellett levő nagy károkról és mindenféle cselekedeteket örök feledékenységben eltemetvén, soha arról semmi időben meg ne emlékezzenek, hanem a mely marhát a városok számára elköltötenek, kit a városban deponáltak volt, oltalomnak okáért ez oda légyen; a mi pedig a városban feltaláltatnék, azt hit szerint adják elé; minden haragját felséged kegyelmesen rólok elvegye, se törvény se egyéb uton felséged maga személyében meg nem keresi, és meg nem bántja, avagy keresteti őket, hanem előbbi bűcsületeket kegyelmesen helybenhagyván, azután mint igaz hiveit kegyelmesen látja és tartja őket, egyéb rendekkel is becsületeket megtartatni parancsolja mind a Brassóban levő nemességgel együtt. — Annakfelette, minthogy felséged vétségekért velünk egyetemben proscibálta vala őket városostól, és a Brassóban levő nemességgel egyetemben, articulusba is iratta vala, melyek ki is nyomtattattak, azokat a mostani országgyűlésében in ea parte quatenus ipsos concernit, cassáltatjuk, és neveket kivonatjuk, hogy áruló nevek semmi rendek előtt ne légyen ezután. 5) Minthogy ez országbéli nemzeteket a tempore rebellionis eorum

ez ideig ők is laedálták, egyéb nem lehetett benne, azonképen őket is laedálták amazok, kik miatt netalán bosszuállásról is gondolkodnának némelyek, abban ilyen mód találtatott, hogy mindennemű zűrzavar, háborúság és gyűlölség, melyek ez ideig ultro citroque estenek közöttök, mind sopiáltassanak, békéljenek meg egymással, hogy egyik nemzet a másikra ne törjön, és se törvénnyel, se másképen ne keressék egymást, hanem atyafiui szeretetben élvén, egymással nagyobb engedelmességgel és hívsséggel szolgálhassunk mind három nemzetül. Mivelhogy pedig azon is könyörgöttek felségednek, hogy minékünk is kegyelmesen megengedje, hogy fide mediante assecurálnók őket, hogy abban is securusbak lehessenek, és a felséged halála után is az ő maradékjok valami bosszuállásról ne gondolkodjanak, mi is országul hittel assecuráljuk őket, hogy a felségedtől megnyert gracziájokban és állapotjokban felséged holta után is meg nem háboríttatnak, és bosszut rajtok nem állanak e mostani motusért és vétkökért; hac tamen interjecta conditione perpetuo observanda: hogy ők is ennekutánna soha semminemű időben felséged személye s méltósága, successori és országunk ellen, se titkon, se nyilván, se magok, se mások által támadást, ellenkező practikát nem inditnak, és eféle dolgot nem tentálnak, hanem mint igaz tőkéletes hivek az országgal együtt ugy viselik magokat.“¹⁾

S most áttértek a gyűlés többi tárgyra a fejedelmi propositiokra. Mindenekelőtt hizelgésekkel tett bevezetésökben Báthoryt ujjalag a haza atyja és megtartója czim-mel ruházák fel, azután megújíták azon törvényezikkeit, melyek a közbátorság fenntartására s a hatalmaskodók megzabolázására régibb idők óta hozattak. Azután elszaporodott hamis pénzek verőire mondtak ki halálos bün-

¹⁾ Balia, Erdélyország közönséges nemz. törvényeiben 220. s köv. l.

tetést. Minthogy pedig Csibora Gerádról hallják, hogy Kendi István példájára Nagy-Bányán olyan garasokat veret, melyek rövid idő alatt rézzé változnak, kéri ő felségét, hogy legyen gondja rá, hogy jövőre csak teljes értékű pénzt verjenek ottan. Tapasztalván, hogy azon mult évi határozatoknak, mely a rablók üldözését elrendelé, már is jó következményei vannak, s „hogy csak öt vagy hat nevezetes megbüntetésével minémű nagy csendességet respiratiot“ szereztek a szegénységnek, ujlag kibocsáták Török Istvánt az utonállók üldözésére, s mult évben hozott végzéseket továbbra is fenntartani rendelék. Azután megújíták a barmok kivitelére hozott tilalmat, a törvényszék megtartására napot tűztek ki s az ez évi adót kapuszám után tíz-tíz forintban állapíták meg. Ezzel következő napon május 14-én eloszlottak. A brassóiakkal kötött kiegyezést diploma alakjában elkészíték s mindnyájan megpecsételék.

Május 18-án ez okmánynyal együtt hazaérkeztek a brassói követek. Velök jött Géczi András, és mint fejedelmi biztos a fogarasi kapitány, Balling János. Ennek folytán a fejedelem követeit: Tökölit, Jancsót, Cserényit, Putnokyt haza bocsáták. A feltételek Brassóban nem nagyon tetszettek, s ügyök kedvezőtlen fordulatát Géczinek tulajdonították. De ezuttal más boszut rajta nem vehettek, mint hogy más napon — vasárnap vala — magyar lelkészökkal, János pappal, az esküszegés ellen egyházi szónoklatot tartottak. Május 20-án Chrestels és társa a tanács választott polgársága előtt számoltak követi eljárásokról. Egészen véve helyeseltetett az. Másnapra a barczasági kerület képviselői is összejöttek a brassói tanácsal, s tárgyalni kezdék a békét. Ezt ők kedvezőtlennek találták. Két évig tartó véres és költséges küzdelemnek egyetlen bére volt, hogy sajátjokat megtarthaták — de semmit sem nyertek. Azon remények közül, melyet ma-

goknak alkottak, azon biztatások közül, melyekkel a lázadás vezetői ámitották, egy sem teljesült. Azonban a török is, német is ajánlák a kibékiülést. Hogy a portán már ez időben mi forrt, arról nem volt tudósítások, de hogy Mátyás Báthoryval kiegyezett, arról biztos értesítésök volt. Nem lehetett mást tenniök mint hogy a békét egészben véve elfogadják. Azonban egyes pontjai ellen voltak kifogásaik s azokon ohajtának változtatásokat tenni. Május 24-ig folytatta a tanács és választott polgárság tanácskozásait, midőn végre azon módosításokat, melyeket a békepontokon s leteendő esküformán tétetni ohajtának, elkészíték s átadák Báthoryhoz juttatás végett a fogarasi kapitánynak. Báthorynak tagadó válaszát május 29-én Boer István hozta meg. Következő napon a tanács újra ülésezett s követelései közül a legélesebb pontokat kitörölte. Május 31-én Géczi és a többi nemesek feloldoztatnak a városhoz való kötelezettségek alól. Junius 2-án megérkezett Vig Mihály a fejedelem levelével, melyben az utolsó módosításokat megerősíté, s melyeket a tanács és választott polgárok is elfogadván, junius 3-án letették a hűség esküjét. Junius 4-én a város örömet lövetett s nyomon rá Balling, Géczi visszamentek Fogarasba. Velök utaztak a város követei: Forgács és Hegyes, kik meg voltak bizva, hogy a város hitlevelét s ajándokait mutassák be a fejedelemnek. Fogarasban Géczi vendégelte meg őket s gúnyolta is midőn a bortól fölhevült. „Egy tanácsot adok neked — mondá Hegyesnek — te még fiatal ember vagy, hasznát veheted. Tapasztalt embert ne fogadjatok be városotokba, titkaitokba pedig épen ne avassátok be. Majd meglátjátok mit fog nekem használni titkaitok tudása.“ A követek másnap, elnélkedve a kapott tanácson, tovább utaztak Vizaknára, hol a fejedelem ez időben mulatott. Báthory junius 8-án estve fogadta őket s átvette az ajándékokat, kocsikat, ezüstnemtűeket.

A város ezenkívül lemondott 32 ezer forint követeléséről s fizetett hét ezer forintot. Pár nappal elébb Törösvár, Rozsnyó visszaadattak a brassaiaknak¹⁾.

A béke e perczen teljesen helyre volt állítva. De mondhatni pillanatra. S most az eddigieknél sokkal veszélyesebb ellenfél eszközlé annak felbomlását.

¹⁾ Fuchs 266—268. l. Nössner 74—75. l. Weiss folytatója 240. l. Bánfi Péter 262. l. Hegyes naplója, mely épen itt legterjedelmesebb, 276—283. l.

TIZEDIK FEJEZET.

A szultán 1612 végén Konstantinápolyból Drinápolyba ment. Midőn a lázadó uraknak és szászoknak követei: Benkner, Nemes, Csoma látták, hogy Géczi ügye a portán veszve van, s hogy ők Báthory megbuktatására új fermant nem lesznek képesek kieszközölni, egy egészen új ajánlattal fordultak a basákhoz: Erdély, mert három nemzetből áll, osztassék három egymástól független vajdaságra¹⁾. Minden becsületes ember a hazában undorral fordult volna el azon leendő vajdáktól, kik eszközül engedték volna magokat felhasználtatni emez aljas hazagyilkoláshoz, s kétségtelenül e szerencsétlen árulókat is a düh ösztönözte e kétségbeesett lépésre. De a porta megfontolandónak találta e kérdést, ha nem lesz-e tetemes haszna Erdély szétdarabolásából s hatalmának ez uton leendő megtöréséből? Egyelőre nem határozott. Kétségtelenül a dolog háboruba keverendette Mátyással s ezért várakozó állást foglalt el: Brassónak meghódolást; Báthorynak esélyesebb uralkodást s alattvalóival kibékülést parancsolt.

¹⁾ Borsos Tamás 1618-iki portai követségének terjedelmes leírásában (269—272. l.) említi e tényt. Ekkor is hasonló terv létezett s a dolgot a mufti emlegette előtte és társa, Balassi előtt. Ekkor is a szászok initiálták a dolgot, valamint 1613-ban is. „Az mely dolgot — mondá a mufti — szultán Ahmed ha meg nem hal olyan hamar, véghez is viszi vala.” Mindkét esetben az erdélyiek hazafiságán tört meg.

Igy állottak a viszonyok, midőn 1613. februárban Bethlen Gábor, miután a hódoltsági basák közt magának pártot teremtett, Drinápolyba érkezett, „madárnyi lelkének szabadulást keresve, hatalmas császár szárnyai alá folyamodott, és úgy tetszik, igen árvául gondolkodék vala azon, ha valóban életének táplálására egy falat adatik-e kezébe.“¹⁾ Itt Gürcsi Mehemet basa karolta fel ügyét s közbenjárásával részére nyerte Nazuf pasa nagyvezért is. E hatalmas pártfogók kieszközlék, hogy Ahmed szultán a divánban fogadta őt. Mindenekelőtt saját hűségére hivatkozott. Azután tájékozta a divánt a pártok állásáról: „minekutána — mondá — a nagy emlékezetű szultán Szolimán idejében a nemzet kétfelé oszlott, és egyik törökösnek, másik németesnek tartatott, két párt is származott, melyek egymást gyűlölték, üldözték. Ő maga is már kétszer üzetett el hazájából azért, mert hű vala a portához. Ifju korában könnyen tűrte a bujdosást, aztán azt hívé, hogy a fényes porta szárnyai alatt megnyughatik, s ime — mondá — most már midőn a németeknek hazánkból való kitisztítások után csendességgel gondoltunk vala hirtelen uj és szokatlan tyrannismusnak neme alatt elnyomattatánk.“ Végtül áttér Báthory uralkodásának jellemzésére s felhozza a porta előtt is már elégszer elmondott vádakát, melyeknek következtében „ma már — mondja — senki is valamire való ember s igaz értelmes hazafia nincsen mellette, hanem afféle tolvajok, kik annakelőtte az erdőket és pusztákat lakták, s a győzhetetlen császár népeit felprédálták, azokkal éjjel-nappal iszik, vendégeskedik, paráználkodik.“ S itt hozza fel Szeben dolgát is, melyet csak azért foglalt el, hogy „onnan, ha kívántatik, a fényes porta ellen is

¹⁾ Irá maga Gürcsi Mehemet Bethlen Gábornak már mint fejedelemnek 1615-ben. A levelet lefordította Rozsnyai.

rebellálhasson és mintegy fészke legyen minden gonosz cselekedetinek nagyobb bátorsággal való véghezvitelére.“¹⁾

Bethlen megjelenése Drinápolyban, fogadtatása a divánban, tekintélye, belátása, ügyessége, a dolgoknak más fordulatot adott. „Nemcsak szembe lett a hatalmas császárral, hanem meg is hallgattatott, nemcsak meghallgattatott, hanem reménysége felett császári nagy kegyelmességgel összekötött nagy ápolgatást is nyert.“²⁾ Erdély felosztásának terve ezuttal félrevetett. Azután barátai pártfogói a divánban kivitték, hogy megsegéllése elhatároztatott, anélkül azonban, hogy egyelőre még Báthory megbuktatásával azt kapcsolatba hozták volna. De midőn hírek érkeztek, hogy a fejedelem a magyar királylyal frigyet kötött s midőn értesültek, hogy Báthory saját felfogások szerint németessé lett, Gürcsi Mehemet s Bethlen többi barátai kivitték, hogy a diván Báthory letételét s Bethlen Gábornak fejedelemmé emelését elhatározza. Egy újabb kihallgatáson már mint fejedelmet üdvözlék s a szultán karddal, buzogánnyal, két ezer tallérral, három szép lóval — egyike aranyos szerszámmal s nyereggel, ketteje pediglen csujtárokkal felöltöztetve vala — öt számmal s öt tevével megajándékozza. Azután elhatározzák, hogy sereg élén küldik Erdélybe, melynek szerdárává Skander béget, kanizsai basát, nevezték ki. Erdély három nem-

¹⁾ Ezt a beszédet Bojti s nyomán Biró tarták fenn. Elmondása idejéül april 1-jét mondják. De a beszédet, oly alakjában mint Bojti közli, nem mondotta Bethlen. Nem is említve azon rágalmat, hogy Báthory saját nővérével vérfertőzést üzött volna, Bethlen nem hivatkozhatott Benknerre, mert ez már elment, nem Balassira s Borsosra, mert ezek még nem voltak a portán. Lehet, hogy előtte valamely fogalmazvány feküdt, melyet ő saját fantasiája szerint cifrázott fel. Különben is tudjuk Borsos portai követsége leírásából, hogy midőn ő ide érkezett, már Bethlen elutazott.

²⁾ Gürcsi Mehemetnek fenn is idézett levele.

zetéhez Nazuf basa nagyvezér fermant bocsátott; mely előszámlálá, hogy Erdély mindig nyugodt gazdag volt, midőn megmaradt a porta hűségében s elpártolásáról „mindig sok pusztá kőkémény“ tesz bizonytságot. Im utolszor Báthoryt megerősítette a fejedelemségben, azonban úgy hogy az országnak nem elrontója, hanem védője legyen. „De sok rendben ide küldött követeknek könyör-géséből megértette az hatalmas császár, Báthory Gábor miatt való sok nyomorúságtokat, főképen pedig az ti böcsületes atyátokfia, az nagyságos Bethlen Gábor, hatalmas császárnak fényes kapujára érkezvén, bizonyosban megértettetett Báthory Gábornak sok hamis cselekedeti, mely ti nyomorúságos állapotokban hatalmas császár kegyelmesen felindulván, nem akarta tovább szenvedni az ti nyomorúságtokat. Tudástokra legyen azért, hogy ő hatalmasságától tinektek segítségtekre mostanában szép hadakkal, Kanisai Begler-bek Szkender passa bocsáttatott, a végre, hogy Isten akaratjából titeket Báthory Gábortól megszabadítson, és az országot minden duló, pusztító ellenségtől megtisztítsa. Kévántatik azért, hogy mihelt az hatalmas császár kegyelmes akaratja és parancsolatja értétekre adatik, mindjárt fejenkint összegyülekezzetek, és hatalmas császártól engedtetett szabadságtoknak rendi szerint, magatok közül válaszzatok egy fejedelmet, olyat, ki mind hatalmas császárnak igaz hive, s mind ti nektek jó gondviselőtök legyen; de jól meglássátok, hogy olyat válasszatok, ki ez ideig némethez nem hajlott, hogy többé ilyen nyomorúság rajtatok ne történjék. Erről való dologról hatalmas császár parancsolatja Szkender pasa által mikor néktek megmondatik, meglássátok, hatalmas császártól engedelmes alázatossággal fogadjátok, hogy ezután is az hatalmas császárnak minden kegyelmességét és oltalmát várlassátok fejetekre, melyet ha cselekesztek, így bátor-ságos és békességes megmaradástock lehet mindenek ellen.

De ha Báthory mellett fegyvert fogtok, és hatalmas császár akaratjának engedelmesek nem lesztek, bizonyosan elhihetitek, hogy Isten akaratjából rövid nap magam meglátogatlak benneteket. Legyetek békességben s jó egészségben.“¹⁾ Bethlen pedig nyomon elutazott az új szerdához, hogy a beütés készülődéseiben részt vegyen.

Ide jutottak Báthory viszonyai, legfőként a portai ügyek elhanyagolása következtében, midőn végre követei, Balassi és Borsos, kíséretökkel együtt május 22-én Konstantinápolyba érkeztek, honnan a szultán már átment Kis-Ázsiába „Iszkider mellett való“ szerálijába. A követek bevonulása a fővárosba fényes volt. Maga a csausz basa vezette két agával a csauszokat, s Balassiék örültek, nem is gyanítva, hogy azon tisztesség csak szemfényvesztés. Nazuf basa nagyvezér május 25-én fogadta őket, még mindig elég udvariasan. Azonban a hozott ajándékokat nem vette el, s a basákcit sem hagyta megadatni, hanem mind összerakata a császáréival „hogy ennek inkább kedveskedhessenek.“ A követek megnyugodtak a dologban, pedig ezzel a kincssovár basáknál azt akarta elérni Nazuf „hogy Báthorynak senki se legyen jóakarója a portán.“ Azután átmentek a tengeren a szultánhoz, ki május 29-én fogadta őket, s átvette gazdag ajándékaikat. Junius 5-én újra a vezérbasa fogadta őket, „a mikor — írja Borsos, egyik követ, — a postulatumokat is beadtuk²⁾, de bezzeg

¹⁾ Egész terjedelmében olvasható: Felső Magyarországi Minerva 1828. évf. 1919—1921. I. Kelete e szerint martius 3. A török leveleknek még egykorú fordításai is gyakran zavaros a hónap nevének átfordítása. Bojti szerint a diván Bethlent ápril 1-jén fogadta, május 1-jén nevezte ki fejedelemmé, s így valószínű, hogy e levél is ápril és május közt kelt; kevésbé valószínű, hogy Bethlen ügyének eldőlté előtt kelt volna.

²⁾ Mátyás király e postulatumok (szerinte articulusok) keltét junius 11-ére teszi. Hihetőleg ő kapott ez napról tudósítást a dolgokról.

akkor sok szégyent vallánk; mert a többi között kérde a basa Balassi uramtól, hogy „megbékéllett-e Báthory Gábor ez országgal, Brassóval, Segesvárral, s a többivel, s vagyon-e az ország békeességben?” Monda arra Balassi uram, hogy „megbékéllett, és az ország jó békeességben vagyon.” — Monda arra a vezér, hogy: „Jabana szulaz ag szakall köpeg”; azaz magyarul: „Hiában szólasz agg szakálú eb, mert én tudom, hogy nem békelett.” Másodszor azt kérde, hogy „Báthory hive-e az hatalmas császárnak?” Kire monda Balassi uram, hogy „igenis hive.” Monda arra a basa, hogy „ha hive, miért nem adja meg a hatalmas császár várait: Lippát, Jenőt?” — Ekkor csak mind ez féléről lőn a vetélkedés; ekkor kéré Balassi uram, hogy ne késlelné, hanem bocsátaná vissza jó válaszszal; kire csak azt mondá: „Az te urad az én szolgálmat négy hónapig ültette Szebenben s én mégis nem siettettem; ti most jöttetek s immár nem győzitek várni; de várjatok csak s választok leszen.” — Vevők eszünkbe, hogy urunknak roszul vagyon dolga a portán; titkon legelőször irtuk meg ez dolgot urunknak, mely levelet küldtünk Tergovistiára Boér Péter kezébe junius 15-én. E közben érkezék a portára Mikó Ferencz Bethlen Gábortól. Mikó Ferencznek igen hamar válasza lőn, mely levelet csuda mester-séggel Mark Antonival megláttatunk, és abból teljességgel megértettük, hogy néktünk roszul leszen dolgunk, mert a mit a basa Bethlen Gábornak fogadott, azt teljességgel véghez akarja vinni, és urunkot a fejedelemségből ki akarja vetni; kinek oka nagyobb nem volt, hanem hogy urunk sem követét, sem kapitiháját, sem csak egy postáját is a portára nem bocsátotta, a ki itt benn Bethlen Gábor tractája ellen szólott volna és gondot viselt volna, hanem valamint Bethlen Gábor akarta, minden dolgot úgy végezett el a vezérrel. Aztán erős hűtellel fölfogadta a basa, hogy Bethlen Gábort Erdélybe béviszi. Ezeket megértvén

nagy titkon, aztán úgy készítők el Pálfi Ferenczet valami Duna mellé való oláhokkal, s úgy iránk meg minden dolgot urunknak: hogy lásson dolgához, mert soha minket itt oly szép szóval nem tarthatnak; hogy általan fogva a basa reá küld urunkra, hogy fejedelemségéből kivessék. Bocsátottuk el Pálfi Ferenczet június 17-én.“

Egy hónapnál tovább sürgették a választ. A vezér július 10-én végre újra fogadta őket, eleinte hidegen, szemrehányásokkal. „Ha ti is akarnátok — monda nekik, — tudnátok mit mondani uratok felől, mert ti sem szeretetből jöttetek ide, hanem féltetekben.“ S midőn a követek Báthoryt mentgették, még ingerültebbé lett. „A hatalmas császár, ugymond, a ti uratok hűségét semminek tartja. Jól tudja, hogy mikor Erdélyországa igazán hűségéhez tartotta magát, a hatalmas császár oltalma alatt oly gazdag volt, hogy még a szegény paraszt ember is ezüst kanállal ett, de most a nemes ember sem ehetik ezüst kanállal; minden ember az ő maga, őstől maradt házában, várában békével lakott, törvény volt az országban; de mihelyt a hatalmas császár hűségétől elszakadtatok, magatok ettétek, pusztítottátok meg egymást, nem a hatalmas császár; nem mondhatjátok, hogy a hatalmas császár csak egy házat is tőletek elvett volna; maga ha akart volna, inkább megronthatott volna, hogy nem az német.“ Azután Báthory uralkodásának bírálgatásába ereszkedett. „Most is, folytatá utóbb szavait, miként ezt Borsos feljegyzé, az egész keresztyén fejedelmek és a hatalmas császár között való frigyét, szent békességet ő akarja felbontani, s hogy szenvedhesse el azt a hatalmas császár? — Több efféle számtalan sok rút dolgokat hánnya a vezér az szemünkre, kire mindazáltal a mennyire az ur Isten engedte, alkalmas válaszokat tettünk, de semmi mentségünknek semmi tekintete, semmi haszna nem lőn; sőt monda azt a vezér, hogy „csudálom, ugymond, tū az micsoda em-

berek vagytok, hogy csak egy szóval is mentitek, mert megírták nekem Erdélyből, hogy ha tő akarnátok, tő tudnátok bővebben szólni az országnak Báthory Gábortól való bántási felől; mert végére mentem én annak, hogy tő igaz hazafiai vagytok, nektek is sok bántástok volt Báthory Gabortól.“ De mi azért egy nyomot is a mi tisztünk kül nem mentünk, hanem mindenben mentettük. Végre azért aztán szép szóra jöve a basa, a ki azért azután csak szemfényvesztés lőn, s monda, hogy „no most ám legyen Lippa s Jenő; a hatalmas császár három esztendeig engedte volt meg az adót, de azt a három esztendőt is meghaladta két esztendő, de a hatalmas császár azt a két esztendőt is megengedi s megtekinti az országnak is pusztulását: három esztendeig az adót tiz-tizezer arany forintra engedi; a mellett a régi mód szerint való sólymokat, aranyos kupákat, pogácsa-ezüstöket megkivánja. Az három esztendő után az Murát császár idejébéli teftér szerént az adót épen ajándékkal együtt adjátok meg.“ Mikor azt erősítettük volna, hogy a hatalmas császár ennek a mi urunknak és országunknak Bethlen Gábor által mikor athnamét adott, abban az athnamében ő hatalmassága az erdélyi adót örökben tizezer aranyra engedte; arról azt mondá a vezér, hogy „adjuk elé azt az athnamét, s ha úgy van, ő is abban hagyja“; de mi azt elé nem adhattuk, mert minekünk kezünkbe nem adták; de még a kancellarius kezéből is kivehetjük vala a párját, csak ötven aranyat adhattunk volna is neki, de azt sem adhatánk, mert otthon nem adtak vala pénzt, s itt is minden ember idegen volt tőlünk, s nem kérhattunk kölcsön senkitől; mindazáltal ekkor arra vettük a vezért, hogy ha a tizezer aranyról athnaméja vagyon az országnak, az első adóval küldjék bé az athnamét, s megtartja abban a hatalmas császár az országot és a fejedelmet;

mert Balassi uramnak erre az utra többet nem adtak vala mind költségre s mind ajándékra 400 forintnál.“

Ugy látszik, hogy a porta készületeit nem tudta befejezni, s ezért bánt szelidebben a követekkel. Megint több telt el egy hónapnál s a vezér-basa megint szigorúbban kezdett velök beszélni. Ezalatt egyszer Balassit fogadta, azonban újra eredmény nélkül. De midőn Negroni is közbevetette magát Báthoryért, sőt a porta biztos tudositást vett a Brassóval létrejött kiegyezésről, a nagyvezér is hajlandónak mutatkozott megkegyelmezni Báthorynak ¹⁾. Augustus 14-én vele mind a két követ szemben lett. „Akkor — írja Borsos — jobb kedvű volt, és igen sokat disputáltunk, altercáltunk vele, és ugyan végre sok számtalan törekedésünk után meghajla: mert valóban meg is mondók neki, hogy csak hijában lészen az Bethlen Gábor dolga, mert mi tudjuk, hogy az ország ő mellé nem áll, mert őtet nem szeretik; más az, hogy Erdély Báthory Gábor helyett más fejedelmet nem választ, de ha ő nagysága így békét nem hagy Báthory Gábornak. bizony nagyobb búsulást szerez a hatalmas császárnak, mert Báthory Gábornak a keresztyén fejedelmek közt sok jóakarója vagyon, magát elköti valamely felé s úgy is nem hagyja magát és az országból ki nem fut, s bizony nagyobb gondot ád a portának. Mire azt mondá a basa, hogy „talán a németekkel vagy lengyelekkel fenyegettek? Mit gondolok veletek, ha mind Német-, Lengyel-, Olasz-, Franczus- s az több országok mellette lésznek is? Semmit sem tartok tőletek; ugyanis, mikor a német azelőtt is a hatalmas császárral hadakozott, tti is azokkal együtt az hatalmas császár ellen voltatok; Kazul, Chilalj mind a hatalmas császár ellen volt, s mit használtatok vele? Az Isten a tti magatok fegyverét fordította reátok és azzal

¹⁾ Bojti Engelnél 334. l.

veretett meg; most is úgy jártok.“ Efféle számtalan sok veszekedésünk lőn az basával, kire ő mind elég választ tött, kit megírni longum foret. Végre erőltettük arra, hogy tegyen választ, vagy jót teszen, vagy rosszat; nagy sok számtalan disputációnk után aztán végre monda: „Noha az ti sok szótok után nekem arra kell hajlanom, hogy Báthory Gábor megmaradjon a fejedelemségben, azt is megcselekszem: de adja meg az adót a hatalmas császárnak; Jenőt, Lippát, s Bethlen Gábornak is kegyelmezzen meg, adja meg néki Dévát s nem bántom, s legyen hű szolgája a hatalmas császárnak. még koronát küldök néki. Imnár azért tovább nem tartóztatlak, hanem elbocsátlak s megírom Szkender basának s Magyar Ogli Ali basának, hogy ha az országba eddig bé nem mentek, bé ne menjenek, hanem veszteg légyenek. s te menj bé Báthory Gáborhoz s ím irok neki is: ha ezeket megcseleksedi, legyen veszteg a fejedelemségben, de ha meg nem cseleksedi, reá menjenek; de te neked Szkender basa után kell menned, s onnat kell Erdélybe bémenned.“¹⁾

Balassi augustus 20-án elindult „elég gyalázattal. mert a basa egy bineczet sem egy czofageldit nem monda neki“, de annál több reménnyel, hogy küldetését sikerrel végzé be, Belgrád felé Szkender basa után. Borsos a portán maradt s nyolcz nap mulva egy csauszt küldött Báthoryhoz saját és a vezér leveleivel „Havasalfölde felől Magyar Ogli után“, ki ez uton vala Erdélybe nyomulandó, mig Szkender, a szerdár, Temesvár felé vezette hadát. Kivülők Sahin Giráj tatár khán s a két oláh vajda is parancsot kaptak, hogy a török hadakat segítjék Bethlen Gábor bevitelében és trónra emelésében. E perczben úgy látszott, hogy minden attól függ, hogy a nagyvezér alkudozást paran-

¹⁾ Borsos Tamás *Itinerarium ad fulgidam portam ottomanicam*.
Egész terjedelmében megjelent: Erdélyország Történetei Tára II. k.

csoló levelei az ellenségeskedés megkezdése előtt a szerdár kezébe adassanak. De a valóságban mindez csak szűn volt.

Erdélyben Bethlen Gábor közeledésének s a török beavatkozásnak híre jóval előbb el volt terjedve, nemcsak azáltal hogy Bethlen barátaival, főként a székely főurakkal, folytonos érintkezésben volt, hanem magok a törökök által is. Egyik hadcsapat már július elején Havasalföldén volt, honnan Magyar Ogli basa Huszain csauszt s Beraham agát, megbízott szolgáját, Brassóba küldé, kik ide július 16-án megérkeztek s felhívták a tanácsot, hogy két előkelő polgárt küldjenek Oláhországba. Pár nappal utóbb július 21-én Mikó György háromszéki főkapitány s Mikó Ferencznek Bethlen portai követének, ha nem testvére, de rokona is Brassóba érkezett, felhívni a várost, hogy Háromszékkel együtt álljon Bethlen pártjára. De bár röviddel utóbb egypárszor ismétlék felhívásokat, minthogy a bíró Báthory párti vala, s a székelyek szándékát nem is tarták őszintének, semmi komolyabb egyezkedésbe nem bocsátkoztak velök, mindamellett hogy a város csak kénytelenségből hódolt meg Báthorynak s tulajdonkép figyelő állást foglalt el. Épen azért, midőn Báthory épen e napokban sürgetőleg követelte Huszain csausz kiadatását, megtagadták azt. A portának roppant haragját vonnák fejökre — irák a fejedelemnek — s rájuk abból megmérhetlen kár hárulna. Sőt utóbb, augusztus elején, a bíró és egy párt ellenzése daczára a városi előljáróság elhatározá, hogy Magyar Ogli felhívásaira válaszolni fog, ugy azonban e válaszokat a fejedelemmel is közlik. E válasz augusztus 9-én Bonyhay András által el is küldetett a basához — de midőn ez azzal nem elégedett meg s megint követek küldését sürgette, a tanács augusztus 26-án Benkernert, Hegyest és Greissingot a török táborba indítá ¹⁾).

¹⁾ Hegyes följegyzései 284—288. l.

Báthory csillaga már hanyatlott. Portai orátorai első tudósítását június 15-éről július hó második felében Boér Péter havasalföldi követe személyesen hozta udvarába, kinek ekkor már alkalma volt, urát a török erő minden készülődéseiről értesíteni. A fejedelem első pillanatra belátta a veszély egész nagyságát, segélycsapatokat szorgalmazott a nádortól, egész erélylyel folytatta hadi készületeit s meglepetéstől tartván, még egy kísérletet tett a porta megengesztelésére. E célból ott levő orátorai támogatása végett újabb követeket küldött Konstantinápolyba. Sikertelenül. Az ő megbízottját ¹⁾ az Oláhország felé nyomuló csapat a Dunába vetette, azon futárok pedig, kiket orátorai június második felében utnak indítottak, Pálfi Ferencz, ki június 17-én, s Szalánczy István, ki június 29-én kelt utra, nem jutottak el hozzá. Ez utóbbit nem csak letartóztatták, de vasra is verték a török hadak ²⁾. Szerencsésebbek voltak az augustus elején utra kelt követek, Csukás István és Szeredahelyi István személyökre nézve ³⁾, minthogy augustus második felében megérkeztek a fejedelmi udvarba, de hireik még mindig rosszul hangzottak. Balassi még semmi kedvezőt sem irhatott, Nazuf basa fermánja Báthory elmozdítását sürgette, Magyar Ogli átíratá s az oláh vajda levele pedig figyelmeztette az országot, hogy a fényes kapuhoz maradjon hű.

Ez egész idő alatt egyetlen ellenséges katona sem lépett az országba. Az elrendelt hadi készületek csak későre, szénahordás után fejeztettek be, de a csapatok már közeledtek is Erdélyhez, midőn Borsos és Balassi az augustus 14-iki kedvezőbb választ kikapták. Pár nappal

¹⁾ Paylák Jánost írja Hegyes. De a név leírása alighanem hibás.

²⁾ Hegyes naplója 287. l. Bojti 333. l.

³⁾ Hegyes hibásan Chywactzy és Zerehaftlinak írja. De Borsosból tisztán kivehetjük, hogy minő neveket rontott el Hegyes, vagy tán leírója.

utóbb, augusztus 16-án, Szkender basa a temesi pasaságban Erdély határszélén táborozott, augusztus 20-án pedig a tatár előcsapatok Horvát György kalauzolása mellett a Barczaságba érkeztek. De Magyar Ogli és Sahin Giráj még mindig késtek s az előbbi csak augusztus vége felé ért Foksányhoz. Szkender eleinte arra várt, hogy a két hadnak Barczaságba érkezéséről hirt vegyen, midőn egész véletlenül szeptember elején Mehemet Deák bég s Balassi táborába érkeztek Nazuf basa fermánjával, mely elrendelék, hogy a szerdár próbáljon Báthoryval kiegyezni. Szkender korábbi időkben nem volt ellensége Báthorynak s a kísérletet nem ellenzette. E czélból Balassi Ferenczet s Ibrahim béget Báthoryhoz küldé a porta feltételeivel: 1) Fizesse meg az öt évi adó-hátralékot. 2) Lippát és Jenőt adja át a portának. 3) Szebent adja vissza a szászoknak. 4) Bethlen Gábert helyezze vissza birtokaiba, méltóságába ¹⁾.

Balassi s Ibrahim bég Báthoryval ennek Fehérvár melletti táborában találkoztak, hova ő hadait gyűjté. Mintegy tizezer embere volt együtt, mind a mellett, hogy „sem a hajduk, sem nemesség, sem székelység, sem senki nem mene takarosán és szívesen melléje, hanem csak imigy-amugy, immel-ámmal és kedvetlenül, sőt a ki oda ment is csak elfutó módon volt ott, mintha menten el kellene futni és csak látni ment volna oda.“ A bég megjelent az országgyűlésen, s személyesen kérdezte az ország rendeitől: „ha akarják-e Báthory Gábert fejedelemnek vagy nem?“ És az ország arra azt mondotta, hogy: akarják. Melyre ilyen módon felelt a basa követe: „Bre ország! Mondjatok igazat, ne hazudjatok, mert ti magatok hívtátok a basát — nem jöttünk volna, ha nem hittatok volna. Hallottatok-e egy példát? Egyszer volt egy túsok, és a nyilas az ő

¹⁾ A feltételeket közli Bojti 335, teljesebben Fuchs 271. l. Nöesner 76. l.

hátába lövi az ő nyilát, melyet a túsok nézni kezde, és látja hogy a nyilat a maga tollából csinálták. Szegény Báthory Gábornak mostan szinte úgy vágyon dolga ti veletek! No mostan én csak elmegyek, ezt a választ megviszem a basának.“¹⁾ Azonban azon körülményből, hogy a török erő még mindig várakozó állást foglalt el, sőt egyezkedési javaslatot is küldött, reményt meritett Báthory. Sőt úgy hitte, hogy e szigorú föltételekből le is alkudhatik egyet s mást, habár az ország s tanácsurai azok elfogadását ajánlák. Az adót megigérte, de csak egy évre, azonban tizenötezer aranyra emelve. De se Szebent nem akarta kiadni, se Bethlennek nem volt hajlandó megkegyelmezni. Másfelől a táborba gyűlteket szokásos hadi-országgyűléssé alakítá, s ügyét ezzel is felkaroltatá. Ők, a rendek — feletteté velök — úgy hiszik, hogy a portának e hadjáratról tudomása sincs. Ők mindnyájan hivei Báthorynak, vele akarnak élni, halni. Szabadon választák, s azt, ki hitét megszegi, Isten is megbünteti. Maga Bethlen Gábor hálátlan elméjű fölfuvalkodott ember, csak fejedelemséget keres. Kéri a szerdárt, állítsa meg hadait, s ne vezesse az országra. De válaszolt maga Báthory is fejérvári táborában september 9-én sajátkezűleg: „Méltóságos atyánkfia! Kegyelmedet sok szóval terhelünk nem szükség, holott az ország levelében bőv declaratióval mindenek megvannak. Az dolog csak ez, hogy ha kegyelmed azt az áruló Bethlen Gábort megfogatván vagy kezünkbe küldi, vagy ide való országbéli embereink előtt megöleti mint olyan árulót, tehát ezen kezem írása légyen zálogul kegyelmednél, melyben az én igaz hűtömre azt fogadom, hogy valamit Géczi András a fényes portán hűttel fogadott volt, ugy én is az előbbeni hadakozásnak alkalma-

¹⁾ Nagy Szabó Ferencz emlékirata 113. l.

tosságával török kézre esett Jenő és Lippa várait, ezekhez tartozó requisitumokkal és apparatusokkal sine diminutione vel dispositione aliquali, ugyan kegyelmed által hatalmas császárnak kezébe bocsátom mind egyszersmind. Hogy az én időmben az adó is a fényes portára be nem ment, oka ennek is Bethlen Gábor az az áruló, mert főtanácsom ő volt, és valamikor az adót be akartam küldeni, mindenkor elvert róla, és azt mondotta, ne adjak adót, mert csak ajándékkal is megéri a török; már mostani dolgaiból látom, s veszem is, ha későn is, eszembe, hogy mind arra való hamis tanács volt, hogy légyen mivel vádolhasson a fényes portán engemet. De azonkívül is mit nem mondott a fényes porta ellen, mikor nekem az adónak bészolgáltatását sinistre svadeálta, de ezt ebben hagyván én kegyelmedet kérem igen, hogy szómnak adjon helyt, hatalmas császár hadaival menjen Tömösvárhoz, és ott szálljon táborban. Én hatalmas császár ellen rebellis nem voltam, nem is akarok lenni, valamennyit az erdélyi nagy rendek közül kegyelmed fog kívánni zálogul, kegyelmed mellett hadd legyenek. Én pedig ezen helyről táborommal együtt Lippára megyek és kegyelmednek hirt adok, hogy a mely napon mondom jőjjön el, és a megnevezett várakban szállítson török hadakat kegyelmed. A restantiában levő adót is, valamennyi az én időmben suspendálódott, az jövő tavasszal nagyrendű követekinktől béküldöm a fényes portára, azontúl is valamint eleink Báthory István, Báthory Kristóf és Báthory Zsigmond, úgy én is a tizenötezer aranyokat esztendőnként igazán béadom, és ezután affélében más szájával nem eszem s szavát sem fogadom, hittel mondom. Ezen szavaimat, hogy kegyelmed előtt megmutassam igaznak lenni, im tulajdon kezemmel irt, s ujjamban viselt gyűrűmbéli titkos pecsétemmel roboráltatott levelemet küldöttem kegyelmednek Ibrahim bégától

ő kegyelmétől, melynek megnyugodt elmével egész hitelt adjon kegyelmed.“¹⁾

Báthory a törökkel megkezdett alkudozástól minden jót remélt. Ugy akarta, hogy e kiegyezésnek semmi se álljon útjában, s épen midőn e napokban Mátyás, Dóczy Endre szathmári kapitány által felajánlá segélyét, Gyulafyt Dóczyhoz küldé azon izennettel, hogy nincs reá szüksége. Segély nem is jött számára, azonban a magyarországi hadakat Forgách mégis Kassára gyűjté, s Rakamázra inditá, ügyelni akarván, nehogy a török had Magyarországra valami veszélyt hozzon. S midőn e seregmozgalmak miatt a török követek szeptember 20-án Forgáchnál kérdést tettek, ez Gönczről teljesen megnyugtató válasszal bocsátá őket vissza²⁾.

Báthory reménye hiu volt. Válasza felbőszíté Szkendert, kit Bethlen azon ígéretével, hogy a kérdéses várat kézhez fogja adni, teljesen lekötöleztet, s ki szeptember 19-éről a Vaskapu mellől válaszolt Erdély rendeinek. „Csudálkozunk azon — ír — felette igen, hogy ha még sem értette meg kegyelmeitek az hatalmas császár mostani ide bebocsátott hadainak mi okból küldte be, avagy ha hitelt sem adtatok még annak, hogy ez a had ő hatalmassága hírével jött volna be. Tudhatja azt kegyelmeitek egész országu, hogy hatalmas császárok közül soha egyik is Erdélybe hadait, ország kívánsága ellen, békeségnek idején be nem küldte, hanem mindenkor az ország könyörgésére küldöttek segítséget. Ez mostan bebocsátott hadakat is ő hatalmassága nem egyébért, hanem

¹⁾ E levél eredeti szövege lappang. Az itt adottat Rozsnyai Dávid a törökre fordított szövegből tette át magyarra. Tordai latin fordításában közlik Katona és Pray is, de hibás kelettel: Gyulafehérvár október 9-éről. De Báthory innen táborával már október 1-ső napján eltávozott.

²⁾ Mátyás egy 1615-iki levelének melléklete Hatvaninál IV. 68. Sepsei Lúszló 139. l.

az országbeli urak, főnépek és kerített városok közül valók nagy sokan két avagy három félesztendőől fogván az ő hatalmassága fényes portáján, kapuján siránkozván alázatos könyörgések által, kívánták az ő hatalmassága segítségét, mely által Báthory Gábor fejedelemsége alól szabadulhassanak meg, a ki az országot hűti ellen sok rendbeli szabadságában megrontotta, Szebent, elvévén az szegény százsáságot minden javoktól, némelyeknek kínzások által, némelyeket erős fogság által megrontotta. Mely dolgot ha tagadtok, küldjetez táborunkba kívánságunk szerint való főembereket zálogban, mi is innét oly urakat bocsátunk táborotokba, hatalmas császár szántság békjei közül a kik ujjal mutogatják ki közületek az urakat, főnépeket, a kik könyörgöttek nekik ez dologról. Mi szükség ebben ravaszságnak lönni és tagadást tenni az dologban, a melyre akaratotok volt azelőtt.“ Itt előszámlálja, hogy Erdély csak akkor volt békében, midőn hűségét a porta iránt megtartotta. „Az mi a mostani kegyelmetek fejedelmét illeti — folytatja — mi is tudjuk, hogy régi szabadságtoknak rendi szerint választottátok, és azt is tudjuk, hogy minden fejedelemségek Istentől vagynak, azt is tudjuk, hogy valakik fejedelmek ellen ok nélkül támadtak, Isten megbünteti őket; de mi is arra azt írjuk, hogy a fejedelmeknek istenfélőknek, igazságszolgáltatóknak kellene lenni, nem imide-amoda hajlóknak, mert az ilyen fejedelmeket Isten is meg szokta büntetni, szűgyeníteni; mi senkit közülök mint hálatlan elméjűt fölfuvalkodott ujjabb fejedelemség avagy ugyan fejedelemséget kívánó embert közénk jötnök lenni nem tudunk sem értettünk, a ki csak magának keresett avagy csak kért volna semmi állapotot, hanem valakik közületek hatalmas császár kapujára jöttek, mindenék az országért könyörögtek; hogy pedig Bethlen Gábor barátunk felől ily becstületlenül irt kegyelmetek, igen csodálkozunk rajta, országhoz nem is

illenék hatalmas császár igaz hive felől úgy irni. Bethlen Gábor is örömet benn nyugodt volna házában, de ő sem maradhatván meg fejedelmek miatt, kényszerítettett hatalmas császár kapujára menni, fejének oltalmát és házaiban való bejövésére oly módot keresni, hogy ezután fejét ő se féltse törvénytelenségtől: kézben való kérésekben pedig nem is győzőnk eleget csudálkozni, holott az hatalmas császár minden ő hatalmasságához ragaszkodó igaz hiveit kegyelmes oltalma alá szokta venni, efféle illetlen kívánságról nem is illik irni kegyelmeknek.“ S itt viszont áttér Báthory s az ország viszonyára, s jelesen a rendek azon kérésére, hogy álljon meg táborával, mert eddig is ők tartották meg a fejedelmet, hogy hadat nem vezetett a török ellen. „Ha az fejedelmeknek — válaszolá Szkender — ahoz kedve vagyon, ne tartóztassátok, induljon meg, mi is Isten akaratjából megindulván, im megyünk és valamihez kedve vagyon, semmi akaratját ne hagyja, eddig is közelebb mentünk volna, ennyit itt nem ültünk volna, de mi irásunk szerint választ akartunk várni kegyelmektől. Végezetre írja kegyelmek, hogy a mostani fejedelmekkel élni halni akartok és mást uralni nem akartok, de mi ez dolognak sok hiját ítéljük lenni, mert az országot nem mindenestől az nemességből értjük állani, noha azok az első és azoknak is sok bántásit tudjuk lenni, hanem az egész százságot is egyik főtagjának értjük lenni, kik mindenestől megrontattak szabadságukban. Mindazonáltal ha mi velünk végezni akartok megmaradástok felől, az szemeteket fölnyissátok, és különben gondolkodjatok az dologról, és mihozzánk oly fő és eszes embereket bocsássátok, a kikkel mi is mind fejedelmök felől és minden dologokról beszélgetvén, akaratunkat azok által jelenthessük meg. Az kegyelmek kívánsága szerint pedig az hatalmas császár szántságbégjei közül, Ibrahim bég barátunkat im oda bo-

vala. Benkner s kik hasonló érzelmeik voltak, e viszonyokról hiven tudósíták a basát, s ez több ízben próbát tett a birót táborába csalni. De a tanács soha sem engedte kimenni a birót. Végre szeptember 7-én maga a basa a város közelébe jött egy nyári lakba s tanácskozás ürügye alatt oda hívták a birót. Drauth hajlandó volt — de a tanács másokat küldött a basához, kit ezuttal ottan „a tornáczon“ meg is vendégeltek. Magyar Ogli Hegyes által izente a birónak: köszöni a lakomát, de abból, hogy hozzá nem jött ki, látja, hogy a hatalmas császárnak nem hive, azonban ő lássa mit csinál. S midőn néhány nap múlva szeptember 11-én Báthorynak eddig letartóztatott futárja egy kapucsi basa kíséretében szabadon bocsátva ment át Brassón, a nép remegni kezdett, hogy Báthory kegyelmet nyert.

Szeptember 12-én a török had új nevedekést nyert. Tomsa István moldvai vajda megérkezett hadaival. A rablás és pusztítás még mindig folyt, mi közben szeptember 19-én az oláhok Báthorynak egy főrangú hívét, Horvát Lázárt, elfogták, ki urától elkéredzett hogy „tatár nyelvet fogjon.“ Ez idétt Brassóval is hatezer forintnyi sarcot fizettetett a basa, s azután szeptember 20-án beljebb vonult a Barczaságon. Szeptember 25-én végre megérkezett a tatár horda is Sahin Giráj khán vezérlete alatt, mintegy 15 ezer főből álló s egyesült a basa hadával. Most az összes sereg megindult s szeptember 27-én át ment a Sárkányon, rabolva, égetve, pusztítva, mindent mi útjában esett. „Elérkezvén azért a tatár is, megegyezének a basával és Bethlen Gáborral.“ Szeptember 30-án a had Szakadáton volt, s másnap elhaladt Szeben alatt, melynek parancsnokságával Kákonyi István volt megbizva, Kereszténsziget alá¹⁾.

¹⁾ Fuchs, Nössner, Bánffi, Krauss, Hegyes az idézett helyek foly-

Épen ez napon, október 1-én szedte fel táborát Báthory is. Első terve volt a bevehetetlennek tartott Szebenbe venni magát, s készületeit is ehhez képest tette, éjjel nappal készítetvén a Maroson átvezető hidat. Aztán még mindig remélvén a békés megoldást, nem csak Magyar Ogli Alit sürgette hogy várja meg a megkezdett alkudozás kimenetelét, hanem a rendekkel is iratott Szkendernek újabb nyilatkozatot, hogy ők tőle elállani nem hajlandók. Ily körülmények közt váratlan volt rá nézve a két tábor közeledése, melyek közül az egyik az Alié elvágván a Szebenfelé vezető utat, táborával Kolozsvárnak indult. Hadának egy része október 2-án érkezett meg, maga a derék haddal október 3-án. A tatár előőrsök nyomában voltak s küzdöttek a magyar hadakkal. De miután az ötvösök tornyából egy főemberöket, Sehán merzát lelőttek, elszéledtek rablás és rabhajtás végett, a magyar és székely vidékeken. Azonban a kolozsváriak Báthoryt sem eresztették be, s „nem is hívták sem fölöstökömre, sem ebédre sem ozsonnára, meg fogtak volt elégedve lenni az ő szép tánczának látásával. Eléggé bánták a birónék és polgárnék hogy be nem bocsátották, nem tehetének róla, az ő tánczoknak itt lett vége.“ S most Báthory hadának egy része eloszlott, de sokan még vele maradtak s kísérek őt. Ezekkel ő Várad felé indult — csak Sebesváraljáig kísérik, ígéré nekik, ottan felfogja őket esküjök alól szabadítani. S főurai és csapata el is mentek, de nem oda, mert a kalauzok által „más bolygó utakra sűrű erdőkre tévelyeztettek“, mialatt maga Báthory, néhány hívével Almásfelé tért, hol kedvese, Dengeleghy Luppa tartózkodott s honnan a Szilágyságon át folytatta utját Váradra.

tatásain. Az utóbbi különösen pontos adatokat szolgáltat, valamint az Eigentliche Beschreibung V. ö. Nagy Szabó Ferenczezel 113, s Bojtival 338. l.

E várba október 16-án szállt be hajduival, udvari népével¹⁾.

Ali hada október 3-án érkezett Fehérvár alá, s az üresen maradt táborban megfészkelte magát. A basa s két vajda másnap a fejedelmi palotába szálltak. Október 5-én ide érkezett Szkender is Bethlen Gáborral, s az egyesült had egy napi pihenés után október 9-én elindult Báthory hada üldözésére. Utközben ennek cigány zenészeit elfogták, s attól fogva ebédek alkalmával ezekkel muzsikáltattak. „Nagyon tetszett ez töröknek oláhnak“, mondja egy táborukban levő szász évkönyviró. A had október 9-én Torda alatt Keresztesmezején táborozott, s most egymásután ide érkeztek, hódolatuk bemutatása végett a szász helységek követei, s a főurak közül néhányan, kik elhagyák Báthory zászlaját. Október 15-én Bethlen Kolozsvárra ment s másnap a körülbelől levő nemeseket tanácskozássra összehívta. Október 18-án felelt a basa a fehérvári rendek hozzá küldött leveleire. Válasza a magyarságnak szólt, mely még mindig Báthoryhoz szitott. Az ország pusztítását — írta — tulajdonítsák Báthorynak s saját makacsságoknak. Letétele különben is el van határozva. „A hatalmas császárnak soha ő hozzá azulta semmi kedve nem volt, miulta sok istentelen életének és veszekedésének végére ment; elvégezett tanácsa is ez ő hatalmasságának, hogy Báthorynak soha Erdélyt birni nem hagyja; bizony nem is engedi soha; ez szót hídje meg mitőlünk kegyelmetek: hogy ha egy nagy havast megtöltene is arannyal Báthory, és az hatalmas császárnak adná, sem engedné. Ezelőtt való napokban az közöttünk való tractálás penig az mint kezdetett vala, arról jól emlékezünk, melyet mi tökéletesen meg is állottunk

¹⁾ Segesvári Bálint 181. Bojti i. h. V. ö. az 1613. október 22-iki kolozsvári országgyűlési articulusok előszavával.

volna, noha láttuk akkor is, hogy az dolog jó végbe nem megyen; de az égetésért, rablásért az tömösváriak az hatalmas császár kapuján keserves panaszokat tévén, nagy hirtelenséggel érkezék újabb parancsolatink ő hatalmas-ságától Báthoryra való menésinkről, Ali pasa barátunk-hoz, kiben mi semmit sem tudtunk. Arra való képest indult meg hadaival, és im hozzánk is eljutván a parancsolat, kényszerítettünk elindulni; az előtt is az tractálás-hoz nekünk semmi kedvünk nem volt, de akkor ez országnak Báthory mellett való magukviselését értvén, nem akartuk, hogy miatta az ország romoljon; de most ez országai főnépektől, nagy sokaktól és kerített városoktól végére menvén, hogy nem ő akaratjokból irtak olyan leveleket, noha ő velek pecsételtették meg, de fegyver alatt lévén ők, némák voltanak annyival inkább az hatalmas császár az Báthory fejedelemségét nem szenvedí, sőt valakik még kegyelmetek közül melléje vonson, kegyelmes uratok- és fejedelmeknek nevezvén, ezután ő hatalmassága ellenségének tudjuk lenni, és büntetlentül nem hagyjuk. Annakokáért hogy kegyelmetek még is jobban megértse, ha kegyelmetek ő hatalmasságának igaz hivi akar lenni és az országra ennél is nagyobb veszedelmet nem akar hozni: az előbbi irásunk szerint Kolozsvárra menjen minden ember, s ott mindjárt fejedelmet válasszon kegyelmetek magoknak (így). Innet általán fogva az országból addig ki nem megyünk; de mihelyt az fejedelmválasztás meglészen, az mi Istenünkre, hitünkre esküszünk: hogy mindjárt kimegyünk, és kegyelmetekre s országtokra oly gondot viselünk Isten akaratjából, hogy békességes megmaradása lészen minden ellen ez szegény országnak. Vásárhelyen az gyűléstek nem lehet; mivel-hogy immár sok nemesség és százság Kolozsvárra gyűlekeznek. Ezzel pedig semmit ne késsetek; hanem szombaton vagy vasárnap Kolozsvárra gyűljön minden ember,

mert az késelelemség kegyelmeteknek árt, nem minekünk; az hadakat csak Isten tudja mint tarthatjuk meg nehezen ez öt hat nap alatt dulástól; ha pedig el nem jó kegyelmetek, bizonyosan elhűhetitek, hogy mindjárt hadainkot bocsátjuk reátok.“¹⁾

Báthory letétele már valóban csak idő kérdése volt. Senki sem remélhette többé, hogy az ő ügye ki fog egyenlítettetni, számára a portától senki sem várhatott kegyelmet. A Kolozsvárott levő főurak, nemesek, székelyek, szászok, Szkender pasa kívánatához képest országgyűléssé alakultak, levelekkel híván össze az ott meg nem jelenteket, kiket Kamuti és Erdélyi — Báthory hivei — az oda meneteltől fenyegető levelekkel is vissza akartak tartani. E törekvések daczára is megalakult a gyűlés, melyre a basa fegyverekkel is hajtotta a magyarságot, a mely mindenek előtt megállapítá a tényt, hogy Báthory az országot rendkívüli veszély idejére fej nélkül hagyta — s ezért tizenkét férfiuból ideiglenes kormányt alakított. Azután Szkender basa fennidézett levelét tárgyalta, s Báthory letételét elhatározá, daczára hogy Kamuti és Erdélyi még mindig fenyegetőztek Báthory visszatérésével. E végzés egy bucsuzó levéllel volt neki tudtára adandó, mely elkészítettvén, október 21-én meghitelesített s aláíratott. Mindenekelőtt a letétel okairól számoltak. „Akar-tuk volna — irák — bizonyára szívünk szerint, eddég nekünk kegyelmes urunk és fejedelmünk, ha ez mostani írásunkra és cselekedetünkre se ez üdőnek magával való terhes és változhatatlan állapotja, se az hatalmas győzhetetlen császárnak erőszakkal és hazánknak hallatlan iszonyu romlásával való kételenítése és az felséged eddig köztünk való magaviselése miatt okot nem adott volna,

¹⁾ Egykoru nyomtatvány alapján megjelent Erdélyország Történeti Tára II. k. 251—254. l.

holott mi is ezekre az keserves és siralommal teljes napokra nem jutván, ennyi tüzét, lángját édes hazánknak és nagyobb részének porrá, hamuvá lételét és sok ezer lelkeknek örök rabságra vitelét szívünk szakadásával nem néztük volna, melyre valaki okot adott, ő magok az kik azt cselekedték az ő hatalmas fejedelmek császárok parancsolatjából, az ur Istennek méltó büntetését kérik fejekre; de az mit az üdők magokkal hoztanak, mi arról nem tehetünk, és az hatalmas győzhetetlen császárnak éles fegyvere és kemény parancsolatja ellen semmiképen tovább nem rugodozhatván, mostan is szörnyű veszedelméből, nem különben mint a tenger habjaiban szintén elboruló hajót kiragadjuk és megszabadítsuk, kételenítettünk az felséged személyétől elszakadnunk, és eddig köztünk való fejedelemségétől örökben bucsut vennünk, kire ha lelkiismerettünkre szállván, mely igen méltó okokat adtunk felségeddel egyetemben egész országu; noha az mi szemünkben való gerendát hátrahagyván, az más szemében való szálkát háragotnunk nem illik. De nem gondolván sem az Istennek sok intő és rettentő csapásával, kik rajtunk forgának: egynelhány renden való sáska-járások, szörnyű árvizek, hallatlan köesők; sem pedig az embereknek világbiró császároknak jó intésivel, fenyegetésivel; az jó és boldog állapotot nem Isten áldásának, hanem csak prédának és ragadománynak állítván, ezt hozta a magunk szófogadatlan vakmerőségünk; kiből hogy felségeddel egyetemben ki nem tudtunk térni, az Istennek tüirését és sok várását, most innár későn súlyos ostorát rajtunk látván felségeddel együtt siratjuk. Jóllehet felséged felől bizony azt szomorú szívvél halljuk, hogy ilyen iszonyu romlását szegény hazánknak, most is mintha örvendezne rajta, csak tánczczal és vig lakással mulatja. Noha pedig eddég felségedet, ugymint fejedelmünk iránt való kötelességünket csak az is méltán felszabadította,

hogy semmi rendeket az egész országban régi szabadságában, törvényében meg nem tartván, sőt abban, nekünk adott hűt ellen sokképen megrontván és háborítván, az szomszéd országokkal való csendes békességes állapotunkat felháborítván, az mi nagyobb, az hatalmas győzhetetlen császárt, mind több keresztyén fejedelmeket bosszúsággal, szidalommal illetván, megmaradásunkért nem hogy fejedelmi kegyelmességgel viselt volna gondot, de esküvéssel mondotta, hogy „csak viselt papucsát sem adná érettségünk!” Annak utánna se tanácsinak, se országul mi nekünk intésünket, esedezésre való kérésünket az fejedelmi táborban meg nem fogadván, egy gonosz személynek kedvéért országul ellenünk, az egész nemesség ellen, titkos és ártalmas végezési voltak mindnyájunknak levágatására. Annak felette az Kolozsvár mellett való táborból, estve sötétben való indulásakor, Sebes vára felé mutatván utat, országul üzené: hogy csak Sebes váráig kísérjük felségedet, aztán szabadon kiki mind gondot viselhet magára, és hitűnket is felszabadítja. Az alatt pedig maga kalauzi által az seregeket más bolygó utakra, sűrű erdőkre tévelyesztvén, kiknek az éjnek sötétsége miatt kénytelen eszük veszett, felséged, az kikkel akarta, más utra szakadott és vált tőlünk, Almás és Somlyó felé, és így maga hagyott el olyan veszedelmes állapotunkban bennünket. Harmadik és főoka pedig: hogy ennek az mi szegény hazánknak megmaradását mostan csak az hatalmas győzhetetlen császár oltalma és hűsége alatt esmérjük, kitől valaki elakar bennünket szakasztani, annak mi hűségére kötelesnek nem tartjuk magunkat. Látjuk pedig, hogy felséged most is igen nyilván ő hatalmassága ellen akar igyekezni, ki miatt hazánknak megmaradott része is kétség nélkül semmivé lenne. Azért ez okon is kénytelenek vagyunk felségedtől való elszakadásra. — Mely nyilván való nagy idegensége legyen pedig az hatalmas

győzhetetlen császárnak az felséged fejedelemségéhez, ez levelünkbe includált szerdár Szkender basának leveléből felséged megértheti, ki ellen hogy nekünk tovább való tusakodásunk és várakozásunk lehessen, ennyi hadaknak rajtunk való szörnyü pusztítása és utolsó veszedelemtől való félelmünk nem szenvedni.“ Ez okoknál fogva, ők, a rendek, ma bucsut vesznek Báthory fejedelemségétől, kérik ne szidalmazza őket, alázza meg magát Isten előtt, s tűrje szerencsáját csendesesen. Lám ez nálánál hatalmasabb uralkodókkal is megtörtént. Soha sem szégyen az idő kénytelenségének engedni ¹⁾).

Azután mindenek előtt az utolsó időben elítélteket, a brassóiakat s oda beszorult urakat s Bethlen Gábort, ki, mint írják, sohasem volt megidézve, habár törvényes idézésre megjelenni késznek nyilatkozott, menték fel a nota alól. Végre október 23-án ugyancsak Bethlen Gábort fejedeleminé választák, elkészítették a föltételeket, s hűséget esküdtek neki, ki maga is elfogadván a föltételeket, október 24-én letette az esküt. Most a gyűlés, október 25-én, a tordai táborba ment, hol másnap Szkender basa, Magyar Ogli s a két oláh vajda jelenlétében Bethlent a porta részéről fejedelmi jelvényekkel földiszíté. Ekkor az új fejedelem s a két oláh vajda egymásnak kezét adva, örök barátságot fogadtak. Ekkép rendezve lévén minden, október 27-én a török, tatár s oláh hadak — hatezer ember kivételével — elvonultak az országból. Bethlen visszatért Kolozsvárra, hol október 28-án a székelyek és szászok letették a hűség esküjét — „de nem a magyarok — írja Hegyes, — mert ezek többnyire Báthory-pártiak voltak.“

Báthory már ekkor nem élt. Váradra, mondhatni, csak hajduit s udvari népét vitte magával, s mert a ta-

¹⁾ Ugyanott 266—270. l. V. ö. a fenn idézett szász forrásokkal.

tárok is nyomában voltak, Forgách Zsigmondot segélyadásra szólítá fel. A generális Abaffi Miklós alatt kétezer embert küldött, kiket Báthory nagy tisztességgel s becsülettel fogadott ugyan, de a várba nem bocsátott be, hanem azonkívül helyhezett el¹⁾, valamint saját udvari drabantjait is kapitányukkal, Nagy Balázsszal, a vár mellé szállítá, míg kék haczerit az egyes száguldó tatár hordák ellen küldé. Ő maga megszokott életmódjáról még most sem mondott le. „Táncczal és vig lakásokkal“ töltötte idejét, s azon török hölgyekkel, kiket Petneházy István, jenei kapitány, ajándékba küldött neki. Szerencséjének hanyatlása az áruló Géczit újabb árulásra birta. Előtte világosan állott, hogy Báthory a törökkel ki nem egyezhet, s hogy az események által kényszerítve van, magát Mátyás karjaiba vetni. Ez az ő és a hajdu kapitányok magánérdekeivel nagy mértékben ellenkezett. De egyszerűsmind elzárva látta magát attól is, hogy az új erdélyi fejedelemmel s általa a törökkel is kigyezhessék. Erre úgy hitte egy ut vezet: a Báthory holt testén keresztül.

Az aljas ember ez utálatos bűntől sem irtózott. Előre kiegyezett a hajdu kapitányokkal, Szilassival²⁾ és Ladányival, Zámboval, magával Abaffival is. Sőt, ha az akkori híreknek hinni lehet, a bihari főurak, Dezsőffi Gáspár, Boldai Gergely is beleegyeztek az orgyilkosságba. Kezdetben saját palotájában akarák megölni, és Géczi s Abaffi

¹⁾ Mátyás többször idézett s Hatvani által kiadott emlékirata azt mondja, hogy Báthory már ekkor hajlandó volt Váradot a töröknek átadni. Hogy mi forgott eszében, Isten tudja, de hogy erre ajánlatot nem tett s nem tehetett, azt tudjuk, mert ez időszak minden napjáról birunk pontos napló följegyzéseket.

²⁾ Bojti szerint Szilassit nejének elcsábittatása birta e dologra. Különben ez akkor a legelterjedtebb dolog volt. Báthory ellen akárki akármit tett, az mind nejeért vagy leányaért állott bosszút.

együttesen: „mert úgy informálta vala Géczi Abaffit — a mint a közönséges hír tartja: — Igen kedves ember vagy — ugymond — a fejedelem előtt és nagy hitöd vagyonnál; menjünk bé hozzája és csak dicsérje meg kegyelmed a kardját: ottan kivonsza és kezébe adja. Ha kezében leszen a kardja, hiszöm könnyű mindjárt stb.“ Mikor azért bementek volna és köszöntötték volna, a fejedelem felállta és tisztességesen fogadta. Azután Abaffi dicsérni kezdé a fejedelem asztalán lévő kardját, a fejedelem is monda hogy igen jó, és mindjárt kivoná a kardot, és Abaffinak kezébe adá, mondván: „Ihon, lássa kegyelmed, hogy jó kard ez!“ De a fejedelem szívében lehetett valami gondolat, mert mihelyt a kardot kezébe adá, ottan mindjárt fordula és a szögön levő hegyös törét kivoná, és ő is kezében tartván és forgatván, dicséri vala igen: hogy az még az kardnál is jobb volna. Azonban egy inas bényitá az ajtót reájok, mert csak hárman valának a palotában, és letevé Abaffi a kardot, a fejedelem pedig helyére tevé a fegyvereket.“

Másképen fogtak tervök kiviteléhez az első kísérlet meggyűlöltetésén. Október 27-én elrendezék — írja Bojti — a gyilkosokat azon az uton, melyen rendesen tíz festett lótól húzott aranyos kocsijában a táborba szokott menni. De éppen ez napon honn maradt. Most Géczi ebéd után a váron kívül néhány házat felgyújtatott s ezzel csalta ki. Némi eltéréssel s valószínűbben adja elő e tényt Sepsei Laczkó. Ez napon ebéd után „bémente Géczi András a fejedelemhez és monda: fölséges uram, a hadban oda ki oly hír vagy, hogy fölségöd féltében Ecsed várába ment, és a felföldi hadak mind haza akarnak menni, immár mind felültenek (mert álnok tanácsból tatár hirt communiscálván, a hadakat mind fölültették volt), csak induló félben vannak — ugymond. Mely dolog ha úgy leszen, igen nagy kára következik belőle fölségednek; mert semmi had mellettünk

nem leszen, és félő, hogy a török eljövén, a várat reánk ne szállja. Hanem — ugymond — ha tetszenék fölségednek, én igen javallanám, hogy fölséged menne ki a várból a hintón, hadd látnák a hadak fölségedet, hogy sehova nem ment fölséged, és ha látnának inkább megmaraszthatnók őket. A fejedelemnek tetszék a színes tanács és monda: bátor ugy legyen! Készítsék a hintót, kinnegyek, hadd lássanak. A fejedelem hintójára ülven, kiméne a várból. (A mely puskákat a hintón tokokban viselnek vala, a tokokat mind bekötözték vala, mely dolgot a fejedelem nem vőn eszébe.) És mikor a vártól egy kicsinynyé a hostát utczájában haladott volna, a vár kapuját mindjára felvonák, melyben a fejedelem semmit nem tud vala. Mikor pedig a mezőre kiment volna egy kicsinynyé, mondá a fejedelem: menjünk vissza immár. Visszatérven, a mely utczán be szokott volna járni, a belső sarampó kapuját addig előtte belánczolák és hogy a külső sarampókapun behalada a hintóval, a subornatus sicariusok mintegy hatvan lóval utána nyargalának, az utczán mintegy kertbe szoríták, és Szilassi János, Ladányi Gergely és a tokaji kapitány Abaffi Miklós hadabeliek, Basa János a zászló-tartója, Zámbo Balázs és többek a fejedelmet véletlenül a déljesti contio alatt három és négy óra között a Pecze vize mellett hintójában meglövdözik, és hintójából kiszökven, hogy magát oltalmazna, egy fűzfánál megölték, testit megfosztván a Pecze vizébe veték. Mely dolog a hadaknál kinyilatkozván, igen megzendülének, a fejedelmet igen szánták, és Nagy Balázs, a gyalogok kapitánya, a testet fölvevén, szállására vitte, aztán szekérre téven Ecsedbe vitte, azután a felföldi hadakat mind haza bocsáták Váradról. A szerencsétlen mindössze tizenhárom sebet kapott. A gyilkosok hintáját s honmaradt holmiját kirablák, zsákmánynyá tették. Báthoryt két szolgálja védelmezé: Lónyai Farkas és Komáromi Endre. Mindketten megsebesültek:

az első pár nap múlva meghalt, az utóbbi felgyógyult ugyan, de haláláig szenvedő maradt.

Az utálatos gyilkolással egy hosszúra nyúlható s könnyen veszélyessé válható küzdelem lett befejezve. Azon kárhozatos cynismussal, melylyel Géczi előkészíté a katasztrófát, adott hirt a rendeknek még a gyilkosság elkövetésének napján s azon reménynyel, hogy az új fejedelemtől kegyelmet nyer, jelenté ki csatlakozását hozzá: „az nagy hatalmú szent, véghetetlen irgalmú, felséges atya, mindenható úr Isten az mi előbeli kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, Báthory Gábornak, sok mód nélkül való magaviselését, cselekedetét megeléglelvén, az szegény hazának is ennyi sok kárvallásit, szörnyű inségét megszáván ez mai nap, ugymint októbernek huszonhetedik napján délután három órakor Váradon, Velence utczában, valami legények által életének véget vete; és így az nagy félelemnek, inségnek is vége levén, és megszabadítván azokból, az várkapuját az városbeli nemességgel és benne valókkal felvonatván az egész várban mindenféle rendet, nemességet, fizetett népet, városbeli embert és parasztságot ezen eskettünk meg: hogy az várat senki feje fennállásáig meg nem adja; hanem, minthogy ilyen szép végházat az mi eleink és atyáink Erdélynek jövedelméből az keresztyénségnek megmaradására építette volt, életünk fogytáig Erdélyországnak megtartjuk.“ S miután elmondja, hogy a római császár seregeitől nincs mit tartani, azok elfognak távozni s a török hadak eltávolítását is sürgeti, a rendekhez fordul: „ha mi hireik lesznek — írja, — adja értésemre, és mindenben parancsolván az szegény hazának minden erőmmel, tehetségemmel teljes életemben szolgálni akarok. Jenő várába, Lippába és Karánsebesbe, Lugasba is mindjárt megirattam, hogy inide-amoda ne hajladozzanak, hanem ő nagyságát az mostani új fejedelmünket és nagysádtokat állapotjok felől megtalálván, ő nagysá-

gának és kegyelmeteknek is megmaradásokra kiváltképen való gondviselések lészen.“¹⁾

E levelet Jánosi János, Báthory bejárója, vitte meg Kolozsvárra, s október 28-án esti 9 órakor át is adta a fejedelemnek. A megdöbbenő hirnek hatása is rendkívüli volt. Szkender, kit e hir kifelé mentében talált, örült, „mert igen tart vala bátorságától, vitézségétől, szerencsésjétől.“ De még vigabbak voltak a szászok: „nem tudtunk mit csinálni örömünkben, egészen újra éledtünk, minthogy korábban a veszély miatt csaknem meg voltunk halva“, írja egyikök, Hegyes, mert minden siker mellett is, mit eddigelé értek, hangulatuk nyomott volt; — ők valóban féltek Báthorytól, tartottak azon viszás helyzettől, melybe jutniok kelle, ha ezt Mátyás kegyeibe fogadandotta. A magyarok sajnálattal, undorral értesültek a fekete tettről, mert sokan még Báthory-pártiak voltak. Azonban most ezek is Allia, Cserényi, Kovasoczy, Erdélyi, Bethlen Gábornak hűséget esküdtek, mert többé semmi sem állott utjában annak, hogy ez fejedelemmé ismertessék.

A gyilkosok azonban tévedtek számításaikban: a nemesis utólérte őket. Leghamarább s legkérlelhetetlenebbül Géczit sujtotta, kinek bűnhődése arányban állott bűnével. Ő „megfogattatván — írja Szalárdi, — Balingh János, akkori fogarasi kapitány keze s vendégsége alá adatott volt, hogy a Báthory fejedelemnek kedves hive — mint a kit mind egyéb szép virtusáért, jóságos cselekedeteért, s minthogy igen hires és fő kobzos is volna, elébb mozdított, s állapotra nevelt vala — lévén, vele jól tett uráért bosszuját megállani nem kevésbé kívánná. Ki ugyan alkalmas idők alatt tartatván fogva Fogaras várában, mind az idő alatt siralmas kenyérrel vendégelteték minden naponként: mert a kapitány rendeléséből egy kegyetlen, ura parancsolatját hi-

¹⁾ Erdélyország Történetei Tára II. k. 289., 290. l.

ven elkövető szolgája jár vala le hozzá, ki valamikor beme-
gyen vala, mindenkor hol fustélylyal, bottal dedolálja, s hol
csak ököllel is keményen megöklözi, veri, kinozza vala;
praebendájára pedig, hogy szintén éhen meg ne halna,
nagyjában valami fekete czipócska s viz adatik vala.
Végre sok nyomorgatása után egy rusnya tyúkkosárba
dugatván, a város piaczn levő akasztófa alá viteté, s ott
vétetvén feje, azon kosárban gyalázatosan az akasztófa
alatt temettetett vala.“

Lakoltak a többiek is. Bethlen 1614. február 23-ára
Medgyesre országgyűlést hívott össze. Báthory gyilkosai
Szilasi, Nadányi, Zámbó azon reménynyel, hogy meg
fognak jutalmaztatni, ékes öltözetben, nagy tollason és
emelt fővel megjelentek itt martius 4-én. Szilasi a gyűlés
előtt panaszt emelt, hogy őt és társait uton utfélen bán-
talmazzák a katonák, s aztán előadta; hogy ő ellenkezőre,
jutalomra számít. A gyűlés hangosan tiltakozott e szem-
telenség ellen s hallgatást parancsolt. Akkor felkelt a
szebeni királybíró s előadva, hogy nekik orgyilkosokkal
közök nem lehet, kívánta, hogy ezek a törvényszék elé
állittassanak. A nép ítelt felettők, mielőtt ez bekövetkez-
hetett volna. Midőn a nyomorultak a gyűlésből kiléptek,
a darabontok által üldözőbe vétettek. Kétségbe esetten
szaladtak egy pusztá toronyba s védelmezni kezdték ma-
gokat. A tornyot azonban bevették a darabontok s mind
a hármat kilökték az ablakon.

Báthoryról az egykorú történetírás két egymástól
különböző képet hagyott ránk. Az egyik kéjenczet, esz-
telen zsarnokot ad csak róla, kiben még emberi érzés
sem volt, — ezek festői ecsetjüket a gyűlölet mérgébe
márták, ebben kerestek kárpótlást szenvedéseikért, sérel-
meikért, s még a természeti csapásokért is őt teszik fele-

lőssé. Ide tartoznak a szászok mind, Nössner kivételével; ide Bojti, ki Bethlen Gábort ekkép vélte legjobban igazolhatni, ide Kazy, kit a vallásos gyűlölet heve ragadott el. A kik a másik félen állanak „békés és kegyelmes urat“ látnak benne, kiben „vitézi bátor sziv, nagy liberalitas és kegyelmesség volt.“ Ezek: Nössner, Nagy Szabó, Sepsei Laczkó s a később korú Szalárdi a közép-osztály közvéleményének voltak tolmácsai. Túlzás egyik ugy, mint a másik. Báthory nem volt esztelen zsarnok: szigorúbb rendszabályokra lázadások kényszeríték, s még azon, bár törvénytelen, de nagyszerű eszmére, hogy Erdélyt unificálja, ellenlábasai fondorlata vezette. De másfelől liberalitása, kegyelmessége is vesztegetésben állott, s helyesen mondja Kemény János, hogy ha még soká él, a fejedelmi udvartartására sem marad vagyona az országnak. Pezsgóvére lehetlenné tette nála a higgadt megfontolást, az államférfiúi bölcsesség helyét vakmerőség, dőlyf foglalta el. Helyzetét félreismerete, számítani nem tudott. Mondhatni, megbuktatta önmagát. De azért nem lehet feladata a történetírásnak, hogy untalan csak a zsarnokság rémképét szemléltesse benne, — mert az nem volt. Elég lakolás volt rá nézve, elhalni ifjan s azok keze által, kiket leginkább méltatott bizalmára. Ne folytassa a történet-írás is a lakoltatást túl az igazság határain.

OKLEVELES TOLDALÉK.

I.

Spectabilis ac Magnifice Domine!

Frater mihi observandissime!

Servitii mei addictissimam semper commendationem. Az Ur Isten kgdét sok esztendeig jó egészségben éltesse és minden dolgaiban szerencsésítse.

Az kgd levelét nekem Járay uram és Ferenczi uram megadák, melyet becsülettel vevén nagy szeretettel olvastam, kgdnek hogy bőv-ségesen mindenekről nem írhatok, kérem megbocsásson, az idő nem engedi, mert az ur ¹⁾ minemű sietséggel hivata be Ecsedben az kgd jámbor szolgálói megtudják mondani. Az Ur Isten ezt is jól adta, hiszem hogy ő felségének kgdre kiváltképen való gondviselése volt s vagyon is, ebből is megtetszik mert oly órában irtanak ő kglmek, hogy azon éjszaka virradatig Szakmárban akartam menni, de értvén az kgd parancsolatját, az uram kívánságát is hátra hagytam és addig el nem mentem, valamедdig mindeneket el nem végeztem.

Rövid szóval azért, az Ur Istennek szent neve legyen áldott, én mindeneket becsületesen véghez vittem Uram, mely dolgot kgdnek az kgd becsületes szolgálói megtudnak mondani, mert ő kglmek jelenlételek nélkül semmit nem akartam cselekedni. Az kgd becsületes ajándékát beadtuk, kgdtől szeretettel elvettük, vissza kgdnek hasonló ajándékot küldtünk, szolgálatunkat ajánlván kgdnek, és kérjük vegye jó neven. Én pedig kérem a sz. Istent, hogy kgtnek ebbeli elkezdett dolgának kezdetét az miképen ő felsége megáldotta, végezetit is így áldja meg, szentelje szent lelkével.

Az mi Uram az más dolgot illeti, ennek modalitása felől kgnek semmi bizonyost nem írhatok, mert az kgd kívánsága szerint nem cselekedhetünk igaz ratioink levén benne, kgnek Járay uramék ezt is megtudják mondani. Hanem én bemegyek Ecsedben és ott minden dolgoknak bizonyosan végire megyek s kgnek mindeneket bizonyosan érté-

¹⁾ T. i. Báthory Gábor.

sére adok mingyárt, mihez kellessék magunkat tartani. Azon kell uram lennünk, hogy az dolog ne haladjon, kgd elhiggye, hogy mindenkben úgy igyekezem kgnek szolgálni, mennél becsületesben és kedvesben tudok forgolódni.

Az Ur Isten kgdet sok esztendeig tartsa meg jó egészségben. Datum ex Meggyes 10. Februarii 1608.

Kgd igaz atyafia szolgája szolgál az mig él

Bethlen Gábor. m. pr.

Kivül: Spectabili et Mgeo Dno Francisco Rédei Illasmi Principis Consiliario ac Capitaneo suppremo Arcis Varadien. et Cottus Biharien. comiti etc. Dno et Fratri observandissimo.

(Tunyogi Cs. József gyűjteményéből vett másolatról az erd. muz. egylet birtokában.)

II.

Nos Comes Gabriel Bathory de Somlio Comitatum Craznensis et de Szaboch Comes. Adyiuk tuttokra mindeneknek az kiknek ¹⁾ ielentuen az mig Leueleönknek rendiben, hagi latuan hozzank igaz Attiafusagos Joo indulattiat es zeretetit az mi Sogorunknak az Tekintetes es Nagysagos Bochkay Miklos Vramnak, melliett eö kegyelmiben ketség nelkeöl meg tapasztaluan, mys akaruan azon Attiafui zereteteönketh mutatnunk eö kegyelmihez, Arra igeriuk magunkatt eö kegyelminek, hagi ha Isten az Erdely feiedelemségnek zekiben eölteth, mys minden Erdeliben leueö Varait. Casteliitt Vduarhazait, es azokhoz tartozando minden Jozagith, Valamellieket zeginy Boldogh emlekezeteö feiedelmeönk Bochkay Istuan Urunk adoth eö kegyelminek, azon igassaggal birni engedgieök, benne meg nem haborittiuk, soött inkab otalmazzuk. Azokatis az melliek Rakoczi Vram eö kegyelmiteöl mostani Vaydasagban ell foglalt, modom leuen benne, es alkalmazossagom adatuan rea, Mindenesteöl foguan restitualom eö kegyelminek. Kinek nagioz bizomsagara es ereossegere attuk az my Leueleönketh kezeönk irasa es peczeteönk alat. Datum ex Arce nostra Eched Die Vigesima Octaua Febr. Anno Millesimo Sexcentesimo Octauo X.

Comes Gab. Bathori
de Somlio mp.

(P. H.)

(Eredetije az erd. muzeum kéziratárában.)

¹⁾ Az eredetiből ki van felejtve az „illik” szó.

III.

Juramentum Consiliariorum et Comitatum Regni.

Én J. esküszöm az élő Istenre, hogy a mi kegyelmes Fejedelmünk Báthori Gábornak Erdély országának Fejedelmének, Magyarországnak részeinek Urának, és a Székelyek Ispánjának teljes erőm és tehetségem szerint hiv és igaz leszek, Barátjának barátja, ellenségének ellensége, és semmi uton módon, sem titkon sem nyilván, se az országnak, se ő Nagyságának ártani nem akarok, sőt minden ártalmas dolgokat azon erőm szerint ő Nagyságtól, 's az országtól eltávoztatni és fordítani, és mindenekben, a' mi az ő Nagysága 's Országunk jóvát nézi, előmenni igyekezem fejem fenn állásáig, jószágom, 's marhám fogytáig, és ha titkon vagy nyilván dolgot vagy practicát, ki az Országnak, vagy Fejedelmünknek ellene, vagy romlására lenne, megjelentem. Isten engem úgy segéljen.

Vetustissimum harum etiam formularum Exemplar in serie collectorum pro Illustrissimo Principi Transylvaniae pro Anno 1651. articulorum reperitur.

(Egyszerű másolata megvan az erd. muzeum kéziratárában. Josephi Comitiss Kemény Codex Articulorum Dietalium Transylvaniae Tom. III. 200—212. l.)

IV.

Homonnai Bálint Uramtól az hajdúknak adott hitlevelének paríája.

My Drugheth Homonnay Balint az Felséges Római Császárnak Kapitánya, és Széchy György Gömör vármegyének, Zemlinnek, Máramarosnak főispánja. Adjuk értésére elsőben mindeneknek valakiknek illik ez mi levelünknek rendiben, hogy semmiben az Tekintetes és Nagyságos Illyésházy István uram és Thurzó György uramék érsekujvári frigy végezését, sem az törökkel sem az hajdú vitézekkel fel nem bontogatjuk, sőt az ő kegyelmek végezések szerint siettetjük az ajándéknak Budára való bévitelét. Másodszor valamit az szegény Istenben elnyugodt fejedelem Bocskay István az országgal egyenlő akarattal adott volt Kalló városával együtt, kik meg vannak neveztetve, az hajdú vitézeknek, az szegény Istenben elnyugodt fejedelem donatiójában, abban ő kegyelmeket senki közölünk meg nem háborítja, sőt felelünk arra, hogy ez jövődő napokban Kalló vára is kapitányságul vagy az Németi Gergely uram kezében adatik, vagy penig ő kegyelméhez hasonló

atyánkfíának rendeltetik: de ilyen okkal, hogy Magyarországnak hittel Kállóban kötelezett legyen. Avagy pedig, ha arányzanók, hogy az hajdú vitézeknek is ártalmokra, avagy az országnak bántására volna, tehát teljességgel fundamentomból is elhánytatjuk. Harmadszor az érsekújvári végezés szerint mi is reá felelünk ez levelünkben, hogy soha meg nem emlékezőnk az meglett dologért, sem idegen, sem magunk nemzetünk, kézzel vagy fegyverrel ő kegyelmeken azokért való bosszúállással, de ily okkal, hogy ő kegyelmek is kötelesek legyenek hittel Magyarországnak, abban lévő rendeknek, az uraknak, vármegyéknek, szegény és elpusztult községnek, ellenek való dologban sem titkon sem nyilván ne törekedjenek ő kegyelmek. Negyedszer az hajdú vitézeket, kik imitt amott várakban rabságban ¹⁾ eleresztjük, de így hogy ő kegyelmek is kötelezzék az elszabadítandó hajdúkat hittel, hogy fogságokért bosszút sem fegyverrel sem semmi egyéb titkon való dologgal senkin nem állanak. Utolszor kívánjuk országúl azt is, hogy most mindjárt megindulván az vitézők, minden kapdozástúl supersedeálván békével menjenek az Tiszán által, és az magok körösztényi ajánlások szerint az egy csoportban győtt feltalált lovakat, ökröket, az szegénységnek megadják mindjárt.

Mivelhogy azért az Tekintetes és Nagyságos Illyésházy Uram és Thurzó György uram végezetöket az békesség dolgának fundamentomit szemeink előtt hordozzuk és megbecsüljük, arra képest az ő kegyelmek ott fen való munkáikat, tetszésöket, és szép végezésöket mi az mi hitönkre s emberségönkre fogadjuk hogy mind az feljül megirt dologra és conditiókra, azoknak megtartására, mátl fogván készök vagyunk és leszünk tehetségünk szerint az hajdu vitézekkel mostan tött végezésünk szerint. Mind ezeknek utánna ezt is hozzája adván, hogy azoknak is az hajdú vitézeknek, kik ezelőtt az ország hűségére hajlottak volt, mind az Tiszán túl való közzül, s mind az innen lévő közzül, az vitézektől békességök legyen, és sem személyekben sem marhájokban soha meg ne háborgattassanak, sőt az mi legnagyobb, hogy ő kegyelmek fejenként azután okot ne adjanak az országnak ujonnan való feltámasztására, ez okon mivel úgy történnék az dolog, ez mi levelünknek is ereje felszabadittassék és cassáltassék. Kálló-dolgát pedig derekasképpen az mi nézi, ha az nemes ország arra menne, hogy Kálló vára elrontassék, tehát az vitézektől ujonnan soha meg ne építtessék, és így magunkat mindenestől fogva deiungáltuk az szegény fejedelem donatiójához. Kinek nagyobb bizonságára adtuk az mi pecsétés levelünket az egész

¹⁾ vannak kimaradt.

vitézlő hajdú vitézöknek, kezünk írásával confirmálván. Actum in Castris ad Szerentz positis 12. April. Anno 1608.

Comes Valentinus Drugeth de Homonna et
Georgius Szechi de Rima.

(Egykoru másolat az erd. muzeum kéziratárában [Joa. Com. Kemény Codex Pacificationum Transs. ferientium Nr. 12. i.]).

V.

Nos Gabriel Báthory etc. etc. Székely vásárhelyi polgárok és város megbizottjai köv. szabadalom levelöket terjesztik elibe:

Jövének mi előnkbe az kézdi vásárhelyi eszes és tekintetes két személy Chye László és Nyirő Mihály az biró s polgár és az egész tanácsi akaratiából, hozták minékünk az urunk ő nga parancsolatját, jelenték minékünk, hogy mi az mi városunkban való vásárunknak és sokadalmunknak rendtartását megírniok, melyben minékünk urunk ő nga is parancsol vala, hogy mi az mi városunkban való vásárunknak és sokadalmunknak rendit meg írniok, és az ő kívánságok szerint kiadnok, mi azért az urunk ő nga parancsolatjának engedelmesek lévén, melyet tartozunk is, kiírott és eképen következnek városunkban való vásároknak és sokadalmaknak szokási és rendtartási: az mi városunkban minden héten egy napon szokott esni, tudniillik csötörtök nap, szerdán az kívül való nép reá gyülekszik, csötörtökön leszen az vásárnapja, szerda napon ilyen mod és rendtartatás observaltatik, hogy sem maga számára az kívül való emberek, sem pedig az városbeli embernek nem szabad nyereségre semmit vennie, hanem csak háza szükségére valót, mert két vásár biró vagyon, melyet a biró egész tanácsul rendelt annak meglátására, ön pedig szerdán az pléhből csinált zászlót kiteszik az piacra hogy senki az alatt semmit nyereségre ne vegyen, ha valaki pedig nyereségre ez alatt valamit venne, ha az vásárbiró rajta kapja, valamit megvött, de az az vásárbiróe leszen, valamin aztán az vásárbirónak még könyöröghet, hogy az elvött marhát megadja, annak az a birsága, mert nyereségre sem külső embernek sem városinak nem szabad semmit venni, városbeli embernek ő maga háza szükségére szabad mindent venni, de nyereségre nem szabad. Csötörtökre következő nap pedig az két vásárbiró ismét kiteszi ugyan azon féle zászlót, mely zászló kilencz óráig ott áll, akkoron is az kilencz óráig sem városbeli személynek, sem külső embernek nem szabad semmit nyereségre venni,

de az városbeli személyeknek az felyülmegirt rendtartás szerént házakhoz szabad mindent venni háza szükségére, nyereségre annak sem szabad, míg az zászló fenn áll. Kilencz órakor pedig kiveszi az vásárbíró az zászlót, annak utána mind városbeli mind külső embernek szabad mindent nyereségre venni; az mives embereknek az ő műszerek kívül meg volna, az soha nem szabad mert meg nem engedtetik. Ha pedig külső fő embereknek oly szükséges dolgai volnának, kinek az tilalom alatt vásárok volna, az bírót megtalálván belőle az polgárokkal egyetemben, megengedheti az bíró. Továbbá az mi városunkban három sokadalom szokott lenni: első virághétbe, másik urnapba, az harmadik Szent Márton napba, sokadalmunknak rendtartása pedig ekképen következik: az sokadalom estén, míg az sokadalom napja el nem jó, senkinek semmit forintos marha kívül, nem szabad eladni külső embernek, hanem csak ételneműt. Az városbelieknek szabad mind az egész sokadalomkor. Observaltatik az is sokadalom estén, megkiáltatja az bíró, hogy minden embernek igaz singi és fontja legyen, mert egy megnevezett polgár vagyon ki elég singet csinál s ütöttül, az ki oly marhát árul az kit singgel kell mérni, mindennek egy egy singet kell váltani az polgártól két két pénzen, mert sokadalom napján két bizonyos polgár eljárja mind az egész sokadalmasakat az város singivel és az város fontjával ha kinek hamis singét avagy fontját találják, vele árult, az mely marhát vele árult, azt az polgár mind elveszi, s az bíró házához viszi, ha miben aztán még könyöregphet az bírónak, és az polgároknak, annak az birsága fele az bíróé, fele az polgároké, ha pedig nem szinte az város singe legyen is, kisebb ne legyen, nem bántják, hanem csak két pénzzel tartozik, ezt is hozzá tevéen, hogy azt is megkiáltatjuk az város polgáiraival, hogy senki szablyát ne vonjon, mert valaki szablyát vonson fél kezen marad, ha pedig vért teszen, fejen marad. Ez is végezetre megtartatik hogy az szappanosok egy egy darab szappannal tartoznak az vásárbírónak, egyébféle mivesek két két pénzzel. Az kupa, palaczk, tál, tányércsinálók tartoznak az vásárbírónak egy egy kupa, két két tányér és egy egy tállal. Az sósóhalasok viszontag minden szekértől egy egy sósóhallal, vizátol megválva, azokat meg kell osztani az vásárbíróval, harmada az bíróé leszen. Mely mi vásárunkban való vásárunknak és sokadalmainknak rend tartását adtuk ki az kezdivásárhelyi uraimnak, várospecséti alatt, továbbá való igazságnak és rendtartásoknak megmaradásáért, és erősségeért. Datum in oppido Székelyvásárhely feria secunda proxima post festum beatae Sophiae virginis, anno Dni 1590. Minden mives ember két két pénzzel tartozik az bírónak és az polgároknak. Továbbá sokadalom kívül nem szabad városunkban külső kal-

márnak sem egyéb nemű árusnak semmit árulni, ha valaki penig árulna vakmerőségében várostörvénye ellen, marháját az bíró elvéteti. Et subscriptum erat Paulus Kovácsy judex, coeterique jurati cives et senatores oppidi Székelyvásárhely. Nos itaque sat következik a szokott megerősítés. Datum Albae Juliae die 11 mensis junii Anno dni 1608 etc.

Gabriel Báthory m. p.

Stephanus Kendy

Cancell. m. p.

(Eredetiről Mike Sándor ur gyűjtem.)

VI.

Illyésházy s Imreffy uramék Cassán való végeztéseknek paríája Nadudvar felől.

Mi Illyésházy István Trencsén és Liptó vármegyéknek főispánja, ő Felségének Matthias Herczeg Urunknak Gubernátorunknak főtanácsa, és az felső magyarországi dolgoknak eligazítására commissarius, úgy mint ő Felsége Matthias herczeg urunk és gubernatorunk részéről, azonképpen Imreffy János az Tekintetes Nagyságos Báthori Gábornak erdélyi fejedelemnek tanácsa és commissarius, ő Nagysága részéről. Adjuk emlékezetől mindeneknek az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, hogy meggondolván azt, az magyar nemzet minémű veszedelmes állapotban forgott ekkéig az külső ellenség miá, de mind azoknál is súlyosb volt az mindenkoron, mikor magunk nemzetsége ellenségtől egyik az másakra támadván magát szörnyebből vesztette, hogy ez állapotnak, sem senki igazságának megrontására ez országban ok ne adassék, kiváltképpen hogy minden külső ellenséginkkel Isten kegyelmességéből az fegyvert és gyűlölködésünket letettük, tetszett ez közönségössen minőkünk Matthias herczeg urunk ő felsége Magyarországi gubernatorunk és ezen ország egy felől, más felől penig az Tekintetes Nagyságos Báthori Gábor uram erdélyi fejedelem és Erdély ország képében, hogy ez országban mostani lakó helyek, úgy mint Kálló felől az hajdú vitézeknek bizonyost és állandót végezzünk, kiről magok az hajdú vitézek ez elmúlt gyűlésen is megtaláltak bennünket, kit csak az egy úton reménylnők hogy véghez megyen, hogy ha tudniillik egyik féltől az másik igazsága meg nem bántódik, ki úgy lehet meg, ha az magok féle hajdú vitézeknek, kikkel együtt Kállót adta volt nekik az megholt fejedelem, és hasonló igazságok vagyon benne, mint szintén azoknak, kik ezelőtt bele telepödték, az övék is egy aránt meglészen; az mellett az mely nemeség, úgy mint az Kállay familia, nagy igazságot remélvén ahoz az

helyhez, ennyi esztendőktől fogva lett szorgalmaztatásátúl és ez helynek keresésétől megszűnjék. Ezekben azért hogy mind ennyi fél között jó mód találtassék, végeztük azt, hogy az hajdú vitézek, mind azok kik Kálló városában letelepedtek, mind pedig az kik közöket tartanak hozzá, kik lehetetlen dolog hogy mind abban az helyben szorulhatnának, azok akkor való ide kötelességben, úgy mint Magyarországhoz köttetve legyenek, akár Erdélyhez köttetve legyenek hittell, onnan két helyre költözenek ki, az Magyarországhoz tartozó vitézek Chieghere (Csegére), az Erdélyhez valók Nádudvarra, mely helyeket azon igazsággal, kötelességgel és conditiókkal adunk nekik, kikkel előtte Kálló városát adta volt azon vitézeknek az megholt fejedelem Bocskay István az ország és egyebek is. Kiben hogy magok és maradékok örökös lehessen, felelőnk arra nekik, hogy az mely nemes embörök mind az két helyt örökösen birták, azokat kielégítjük belőlök országtúl, és úgy hogy csak tulajdon övék legyen, az szükség azt hozván, az elébbi kötelesség, úgy mint szegény Bocskay István donatiója, mint immár szabadságban élő emberek, az erdélyi székelyek módja szerint tartozzanak Magyarországnak és Erdélyországnak szolgálni ezen hajdú vitézők. Mind ezeknek bizonságára adtuk ez mi pecsétes, kezünk írásával megerősített levelelőnk, ezen hajdú vitézőknek és maradékjoknak. Datum Cassouię die vigesima mensis Aug. Anno Millesimo Sexcentesimo octauo.

(Egykorú másolata az erd. muzeum kéziratárában [Jos. Com. Kemény Codex Pacificationum Transsilvaniam ferientium 12. szám e.]).

VII.

Gabriel Báthori Dei Gratia Princeps Tranniae, Partium regni Hungariae Dnus et Sicularum Comes etc.

Magnifice D. Generosi, egregii, nobiles et agiles, fideles nobis sincere dilecti. Salutem et favorem norum. Bizonyos szükséges dolgokért az mi akarattunkból és instructionkból kellek Kornis Boldizsár uramnak, tanácsunknak, kglmeteket generaliter arra rendeltetett bizonyos helyre egybegyűjteni; mely dolgokrol teljes tanusággal bőségesen szóval izentünk ő klmétől kglmeteknek. Kglmeteket azért intjük szeretettel, hadjuk is hogy kglmetek Kornis Boldizsár uramtól praefigált napra és helyre fogytkozás és késedelem nélkül unanimiter conflualván, szavának is mindenekben hitelt adván az cselekedő legyen az magok javáért is. Datum Albae Juliae die 7-a mensis Octobris Anno Dni 1608.

Gabriel Bathory m. p.

Külezim: Magnifico Dno. Generosis, egregiis et agilibus Capitaneis, iudicibus vice iudicibusque regiis quarumcunque Sedium Siculicalium; item primoribus potioribus primipilis peditibus pixidariis atque adeo universitati libertinorum nrum siculorum etc. fidelibus nobis Sincere dilectis.

(Eredetiről Mike S. ur gyűjtem.)

VIII.

Gabriel Báthory Dei Gratia Princeps Transsilvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc.

Magnifice Domine Nobis honorande, salutem et benevolam nostri commendationem. Miért hogy az mi szerelmes atyánkfiát Báthory Annát Isten törvénye szerint adtuk Bánfi Dienes uramnak házas társul; annak lakadalmának ideit rendeltük Isten segítségével az jövődő szent Márton napját az az 11 diem novembris. Kérjük azért szeretettek kglmedet, hogy kglmed az megnevezett szent Márton napjának estin asszonyommal ő kglmével együtt legyen jelen Kolosváratt, dicsekedhattunk az kglmetek jelenlétével. Melyet kglmetektől kedvesen is veszünk. Bene valeat. Datum in Civitate nra Alba Julia die 8 octobris Anno Dni 1608.

P. S. Miért hogy peng nem csak az lakadalomnak okáért megyünk Kolosvárra, hanem az botot és zászlót is solemniter ott akarjuk elvenni, hagyuk azért és parancsoljuk is klmeknek serio hogy kd szent Mártonnap előtt harmad nappal minden okvetetlen ott legyen.

Gabriel Báthory m. p.

Külezim: Magnifico Dno Balthasari Kornis de Ruszka Consiliario nro et trium sedium siculicalium Sepsi Kézdi et Orbai nec non Universorum Siculorum generali Capitanoo fideli nobis sincere dilecto.

(Eredetiről Mike S. ur gyűjtem.)

IX.

Spectabile a mgece dne, nobis summa observantia colendissime, servitiorum nrorum commendationem. Az Ur Istentől ngodnak jó szerencsés egészséget és minden dolgaiban érdemséges előmenetelt megadatni kívánunk mind az ngodhoz tartozókkal egyetemben.

Az ngod becsülettel írott levelét ngodtul szeretettel és kedvesen vettük. Az ngod mireánk való gondviselését és hozzánk való jó akaratját egész Székül kicsintől fogva nagyig ngodnak megszolgáljuk. Látván az ngod jó akaratját Imrédi István urunkat mi székünkbeli atyánk-

fiát ngod írása és rendelése szerént böcsülettel láttuk, és székül fel is vöttük ngod után való gondviselőnknek. Ez ideig való sok fogyatkozasinkrol és bántásinkrol sok szóval való írásunkkal ngodat nem fárasztjuk. Ördög Mihály urunktol és Gardó Tamás választott emberünköl ngodnak szóval izentünk, ngodat kérjük szavonkat meghallná hozzánk való jó akaratját még is meg ne vonja. Az Ur Isten ngodat jó egéségben tartsa meg. Datum in oppido Kizdi 9 die octobris Anni 1608.

S. ac M. D.

Servitores paratissimi universitas

Kizdi.

Külczim: Spec. ac Magn. D. Balthasari Kornis de Ruszka intimo Consiliario Ill. D. Principis Tranniae, Partium Regni Hung. Dno et Siculorum Comiti, et universorum Siculorum generali nec non Capitaneo trium Sedium Siculicalium Sepsii Kizdi et Orbai etc. dno nobis summa observantia Colendo.

(Eredetiről Mike Sándor ur gyűjtem.)

X.

Gabriel Báthory Dei Gratia Princeps Tranniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes.

Spectabilis ac mgfce dom. fidelis, sincere nobis dilecte. Salutem et faverem nrum. Sok jókkal áldja meg Isten kgdet. Az kglmed házi marháját megadák nekünk melyet erdei gyanánt küldött, inkább hiszszük hogy valamelyik majorjában verette kglmed agyon; mindazonáltal kglmedtől kedvesen vöttük, kívánjuk is hogy kglmed mind erdön mezőn és majoriban sokat verethessen. Az mi ennekelötte való írását illeti, hogy minden jószágában sem lesz több egy boránál, (itt egy szó kifeledtetett) minden írásnak magyarázata vagon, uram kglmednek nem lesz több, hiszszük Istent nekünk több lezen. Attul is vagon talán hogy jobban kapáljuk mi az szőlőszemet kglmednél. Nó mind azon által kglmed abbol meg nem fogyatkozik bennünk. Tarcsa meg Isten sokáig jó egéségben kglmedet. Datum Albae Juliae die 13 octobris Anno 1608.

Spect. ac magn. dom. nrae

frater benevolus

Gabriel Báthory m. p.

Külczim: Spect. ac magn. dno Balthasari Kornis de Ruszka Consiliario nro et sedium siculicalium Sepsii Kezdi Orbai Capitaneo etc. fideli nobis honorando.

(Eredetiről Mike S. ur gyűjtem.)

XI.

Magyarország hitlevelének parája.

Nos vniuersi Status et Ordines Incliti Regni Hungariae in Generalj Dieta Posoniensi nunc congregati, et presentes, Juramus per Deum viuum et verum ac ipsam Sacra Sanctam Trinitatem, Quod nos illam Transactionem, quę superioris mensis Augusti Anno presenti per Spectabilem et Magnificum dominum Stephanum de Illyeshaza Comitatum Trincziniensis et Liptouiensis Supremum Comitem, dicti Regni Hungariae Palatinum, ac Sacrę Regię Maiestatis domini nostri clementissimi Intimum Consiliarium cum Magnificis dominis Joanne Imreffy de Zerdahelj, ac Sigismundo Kornis de Ruzka Illustris Principis dominj Gabrielis Bathory de Somlio Vayuodę Transsiluanie, ac Siculorum Comitibus, necnon certarum Regni Hungariae partium Dominj, Consiliarijs et delegatis, pro publico pacis et tranquillitatis bono, in Ciuitate Cassiensi, ex benigna commissione et ordinatione Serenissimi Principis ac Dominj domini Matthię eotunc Archiducis Austrię, ac designati in Regem Bohemię et Regni hujus Hungariae Gubernatoris, nunc vero dominj et Regis nostri clementissimi, instituta, peracta, et supradictorum dominorum Commissariorum literis et Sigillis corroborata extitit, in omnibus punctis et articulis firmiter et Inuiolabiliter obseruabimus, neque ipsum dominum Vayuodam ac Transsiluaniam eique adnexas partes quouis modo et praetextu, aliquando indebite vel hostiliter impedire, sed illos in eo, quo nunc existunt, statu relinquemus et conseruabimus, nec (necnon kellene) omnique ope et auxilio, necessitate publica existente, illis assistemus, bonamque pacem et vicinitatem cum eis colemus omni tempore. Sic nos Deus adiuuet. In quorum fidem e testimonium praesentes literas nostras Chyrographys et Sigillis nostris firmatis, (firmatas kellene) Eidem domino Vayuode ac vniuersis Statibus et ordinibus Transsiluanie superinde dandas et concedendas duximus. Datum Posony 4. die Mensis Decembris Anno 1608.

Stephanus Illyeshazy Palatinus Regni Hungariae.	Johannes Draskuit.
Comes Thomas Erdeody Banus.	Thomas Szechy
Sigismondus Forgach Tauernicorum Magister.	et Petrus Reuay.
Franciscus de Botthian.	

(Egykorú másolata az erd. muzeum kéziratárában [Jos. Com. Kemény Codex Pacificationum Transs. ferientium 12. szám h.]).

XII.

Gabriel Báthory Dei gra Princeps Tranniae Partium Regni
Hungariae Dnus et Siculorum Comes.

Spectabilis ac magce domine frater nobis honorande. Salutem et benevolentiae nrae commendationem. Sok jókat adjon Isten kglmednek ez uj esztendőben. Pettki János uram egyik tanácsunk értjük hogy az Udvarhelyszéki kapitányságának tisztiben mód nélkül való dolgokkal illetván, háborgattatnék, melyet mi is becsületi ellen meg nem engedünk. Intjük azért szeretettel kglmedet mi nevünk alatt serio parancsolja meg az egész székeknek, hogy valamint ezelőtt azonképen ezután is ő kglmétől úgy mint kapitányoktul hallgassanak, kglmed is penig mind írásában s mind izenetiben annak agnoscálja. Panaszolkodik ezen is: Moldovában az mi szolgálatunkban lévén, nem tudatik mi gondolatból András Geréb két szolgáját utjában érvén, ok nélkül az mint szerezte szolgálival verette, vagdaltatta, ha nem oltalmazták volna, ugyanott mindeniket megölték volna. Ez felől is kglmed hagyjuk, minthogy törvény kezében vannak, láttassa meg mindjárt, az egyéb dolgoknak eligazítása korán, ezután köztök afféle vis et potentia ne legyen, mert el nem szenvedjük. Bene valeat. Datum in civitate nra Alba Julia die 4 januarii Anno Dni 1609.

Spect. ac magn. dom. nrae

frater

Gabriel Báthori m. p.

Külczim: Spli ac magno dom. Balthasari Kornis de Ruazka, consiliario pro ac universitatis Siculorum generali capitaneo etc. fratri nobis honorando.

(Eredetiről Mike S. ur gyűjteményéből.)

XIII.

Gabriel Báthory Dei Graa Princeps Transilvaniae Partium
Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes.

Spectabilis ac magn. domine et frater nobis honorande. Salutem et benevolentiam nram. Az Udvarhelyszéki atyafiak most ujabbán talál-
tanak meg követek által bennünket, panaszolkodván Pettki uramra és tisztétől akarván priválni, úgy vagyon hogy viszontag közönséges jóra

nézendő dolgokban bocsátottuk el az mi szolgálatunkban, becsületének nem keveset derogálna ha ezalatt tisztétől megfosztanók. Mindazonáltal megparancsoltuk az egész széeknek, hogy az még az köztök levő veszedelmet s mind pedig az vár felől és egész majorságrul és hozzá való földek felől való dolgot eligazittatjuk kglmedtől hallgassanak. Azért kglmednek is legyen gondviselése reájok. Ezalatt tanácsunk közül egyet citáltatni bocsátunk, ki minden dolgoknak végére menjen; és annak-utánna kapitányt is rendelünk közikbe. Addig kglmedtől hallgassanak. Kglmed az egész székelységnek ajánlja minden kegyelmességünket, holott semmi dolgokban meg nem akarjuk fogatkoztatni. Bene valeat. Datum Albae Juliae 5 Januar. 1609.

Frater benevolus
Gabriel Báthori m. p.

Külezim: Spectabili ac magno dom. Balthasari Kornis de Ruszka Consiliario nro ac universitatis siculicalis generali nec non trium sedium siculicalium Sepsi Kezdi et Orbai Capitaneo etc. fratri nobis honorando.
(Eredetiről Mike S. ur gyűjteményéből.)

XIV.

Gabriel Báthory Dei Gra Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc.

Spectabilis ac magnifice done frater nobis honorande, Salutem et benevolentiae nrae Commendationem. Die 16 januarii pénteken adák meg nekünk az kglmed levelét, melyben írja hogy elébbi propositionkat elváltoztatván, tisztiben akarván hagyni Pettki Jánost és meg is parancsoltak volna kglmednek és az székelységnek mint ez előtt ezután is kapitánynak agnoscalnák. Csudálkozunk rajta szeretett Kornis uram kglmed nekünk ugy írhat vagy hova gondolkodott kglmed, holott mi is megemlékezünk arról; ezen dologról az székelység megtalálván jó akarattal való kglmességünket ajánlottuk nekik, melyet mostan is előttünk viselvén nem egyébért is változtatjuk meg az tisztet, hanem megmondott szónkban és kglmességünkben nem akarunk megfogatkozni: noha az mint ennekelötte is megirtuk kglmednek, Pettki Jánost másodszor is országunk javára nézendő dolgokban elbocsátván kellett haladni. Az idő alatt, mind magunk s mind az ő becsületét nem akarván spoliáltatni tisztitől, az mint Balassi Ferencz Pécsi Simon és kglmed atyafia által való üzenetünkből és írásunkból megtetszik, nem feledkeztünk el

megmondott szónokról, melyet talán kglmed ez ideig nem értett. Ugy vesszük eszünkben Herodes sem igyekezett Krisztus urunknak inkább halálára mint az székelek Pettki Jánosnak, de az mint az propheta mondja: non auferetur sceptrum a Juda, donec veniat Sylo; ez igye-
netlenségért Bethlen Gábor uramat is alá bocsátottuk, hogy az egész széket megcítálván az dolog tessék meg nyilván, az ki bűnös bünte-
tődjék; cancellarius uram is több dolgainkat végezvén, talán oda érkezik, kglmed megértheti, nekünk is egy szónk vagyon, de mind az két félnek megnyitván füleinket igazságot akarunk szolgáltatni. Kglmednek az dolgot jobban megkellett volna érteni. Bene valeat. Datum in Civitate nra Alba Julia 16 januarii 1609.

Spectabilis ac magn. dom. nrae

benevolus

Gabriel Báthory m. p.

Külczim: Spectabili ac magco dom. Balthasari Kornis de Ruszka Consiliario nro, ac universitatis Siculorum generali nec non trium sedium siculicalium Sepsi Kezdi et Orbai capitaneo fratri nobis honorando.

(Eredetiről Mike S. ur gyűjtem.)

XV.

Nos Gabriel Dei Gratia Princeps Transilvaniae, partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes, etc. memorie commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, Quod nos cum ad nonnulorum fidelium Dominorum Consiliariorum nostrorum singularem nobis propterea factam intercessionem, tum vero ex illa pietatis nostrae sincera affectione, qua erga salutarem doctrinam et Leviticum tangimur ordinem, compatientes calamitatum et miseriarum universorum et singulorum Pastorum Valachorum ubivis passim in hoc Regno nostro Transsilvaniae et partibus Regni Hungariae ditioni nostrae Transsilvanicae subiectis in Ecclesijs constitutorum, Graecorum dogma et professionem sequentibus, quibus ipsi tum ab aliis plerisque sed potissimum ab ipsis dominis terrestribus patronis, quorum videlicet patronorum et dominorum terrestrium filii Jobbagonum extitissent, in dies gravantur, miserrime premuntur, imo contra jus et aequum, ac morem aliarum bene institutarum Ecclesiarum et sectarum ne solo quidem natali et juris dictione priorum patronorum, nacta meliore sparta, sub ditionem et jus patronatum aliorum patronorum transire permitterentur, sed pro consuetudine jobbagonali

aequalem cum reliquis jobbagonibus conditionem et onera quaelibet plebea domino terrestri debentes (ia) sufferrent et portarent, Volentes itaque hujusmodi ipsorum malo audito primo quoque tempore consulere, eosque hac in parte eo magis quod divino vacarent muneri sublevare, id eis ex speciali gratia et potestatis nostrae plenitudine benigne annuentes (dum) et concedentes (dum) duximus, ut ipsi a modo in posterum, cujuscunque jobbagationes extiterint, etiam invito patrono, cui subiciebantur, completo sui muneris debito tempore, ubi amplius remanendi voluntas ipsis non fuerit, liberam priorem locum immutandi, ac ipsis placitum et acceptum consensu recipientis Ecclesiae locum eligendi ac in eundem transmigrandi, seque cum omnibus bonis, liberis et uxoribus transferendi, citra quodlibet impedimentum accedendi, praescitu Superintendentis sive Vladicae ipsorum Albae Juliae degentis, juxta morem, ritum et consuetudinem Ecclesiarum Hungaricalium antiquam, habeant potestatis facultatem. Pro ampliori vero erga eosdem munificentiae nostrae principalis declaratione, universos et singulos annotatos Pastores Valachos dictarum Ecclesiarum Valachalium in tota Transsylvania et partibus Hungariae ditioni nostrae Transsylvanicae subjectis existentium constitutos modernos, futuros quoque pro tempore constituendos, ab omnibus oneribus plebeis et servitiis civilibus quibuslibet dominis terrestribus debitis et praestare solitis, exceptis tamen muneribus sive donis ab eisdem pastoribus ex antiqua consuetudine dominis ipsorum terrestribus dare consvetis, benigne in perpetuum eximendos et supportandos duximus, prout eximimus et supportamus praesentium per vigorem. Quocirca vobis universis et singulis Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis, Nobilibus, Comitibus, Vicecomitibus, Judicibus Nobilium, ac universitati Nobilium quorumcumque Comitatum, nominanter autem Comitatus Bihariensis, Districtusque Belyenesiensis, Haczoghiensis Capitaneis, Praefectis, provisoribus, Castellanis arcium, ac aliorum quorumvis locorum officialibus, tricesimatoribus, teloniatoribus, pontium, passuum, vadorum viarumque custodibus, eorumque vices gerentibus, item prudentibus et circumspectis Magistris Civium, Judicibus et Jyratis Civibus quorumcumque Civitatum, Oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis quocumque officio, dignitate et praefectura fungentibus ubivis in ditione nostra constitutis et commorantibus, modernis videlicet et futuris quoquo pro tempore constituendis, harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus visis praesentibus vos quoque a modo in posterum annotatos Pastores Valachos, successoresque eorum universos in praetacta nostra annuentia et exemptione a nobis modo praemisso concessa impedire, turbare, molestare, aut eosdem ad praedicta onera et servitia plebea et

civilia cogere et compellere nequaquam praesumatis, vel sitis ausi modo aliquali. Secus non facturi, praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Datum in Civitate nostra Alba Julia die Nona Mensis Juny Anno Millesimo Sexcentesimo Nono.

Et subscriptum erat
Gabriel Princeps m. p.

in calce vero
Stephanus Kendi Cancell. m. p.

In dorso autem: Praesentes literae Pastorum Valachalium Transilvaniensium super introscriptis eorum immunitatibus confeeta et emanata, publicata in Generali Congregatione Dominorum Nobilium Comitatus Hunyad in possessione Bacsí die 3 Novembris Anno 1609. nullo penitus contradicente.

Stephanus Fenesi Notarius praescripti Comitatus m. p.

(Bethlen Gábor 1614-diki és I. Rákóczi György 1638-diki megerősítő leveleiből, melyek egyszerű másolata megvan az erdélyi Múzeum kéziratárában. [Jos. Com. Kemény, Chartophylacium Transs. Tom. II.])

XVI.

Szolgálatomat ajánlom ngodnak mint jóakaró kglms uramnak, Istentől kívánok ngodnak sok jó szerencsét, hosszú életet és jó egészséget nagy boldogul megadatni.

Ngodnak akarom megjelenteni, ma érkezék Bécsből attul az austriai urtól, mely ennek előtte követségen itt volt, írja Menyhárt deáknak hogy királ urunk valamit ennek előtte fogadott nekik semmit meg nem állott, sőt ahoz képest az mostani propositiókat, melyet ez mostani bécsi gyűlésben adott volt ő felsége elő sem vötték, hanem eloszlott a gyűlés semmiben. Mi lészen ennek utána a vége csak Isten tudja etc. Ezt is értem hogy most az erdélyi vajdához titkon való követséget bocsátott volna ő fge és utban volna. Remélik az emberek hogy ha rá viheti az erdélyi fejedelmet, az austriaiak ellen kívánna segítséget, melyre nagy vétek volna, ha Magyarország hire s akaratja nélkül, a Krisztus Jézus evangyeliomának eloltására segítség adatnék akarmely nemzetség ellen is. Remélvén azt, hogy ha azokon mi eshetnék, kik mind pénzzel néppel és hatalommal nálunknál erősebbek, bizony mi rajtunk minden sulyosban eshetik, melyet Isten távoztasson el tőlünk szent fiának érdeméért. Méltónak itélem hogy ngodnak megjelentsem, minthogy bizonyosan írjak, és ugyan kérenek hogy megjelentsem ngodnak is, minthogy tudják ngodat isten-

félő keresztyén urnak lenni, s szegény hazánknak gyámolának, gondviselőjének. Isten éltesse ngodat jó egészségben. Datum Cassoviae 11 oct. 1609.

Ngod jó akaró szolgálja

Gyiczty András.

Külczim: Spectabili ac Magn. Dno Francisco Mágocsy Comiti Cottuum Beregh et Torna, nec non Sacrae Regiae Mattis Superiorum Partium Regni Hungariae Supremo Generali Capitaneo et consiliario etc. Domino suo gratissimo.

(Eredetiről t. Mike Sándor ur gyűjteményéből.)

XVII.

Gabriel etc. Quoniam nos Generosa Domina Helena Kőrösy relicta quondam mgfici Christophori Keresztury cum totalibus et integris partitionibus et possessionibus ad curiam ipsius Szent Benedek tentis et possessionis, különös pártfogást kér a fejedelemtől. Ennek folytán a fejedelem elrendeli törvényes pártfogoltatását.

Besztercze apr. 1-eje 1610.

Báthory Gábor sajátkezű aláírása s pecsége.

(Eredetiről Mike S. ur birtokában.)

XVIII.

Slis ac mgce dne fantor mihi observandissime. Servitiorum meorum parat. comm.

Áldja meg az Isten ngodat kívánsága szerint való jó egészséggel. Ez estve itt Tarczalon megszállván, érkezik Palatinus uram ő nga levele, melybe mit írjon ngod megérti. Egy barátom írja hogy palatinus uram Majténba száll, az fejedelem penig Tasnádra, és ez két hely között egy helyt választván, sátorokat vonván lészen az tractatus.

Ez elmúlt héten Kővárba, kezeit lábait elvagdaldván, úgy vették fejét Kornis Boldizsárnak ¹⁾. Egyéb hireket is irhatnék, de tudom az ngod embere megbeszélte ngodnak.

¹⁾ Hamis hír volt. Jul. 2-án Kolozsvártt vették fejét.

Palatinus uram az bal szömére sérelmes volt, de immár könynyebben vagyon, onnad megtérve Onadra, Szöndrőre megyek s ő is jű. De reliquo vram Sp. ac mag. Dnem flr. valere opt. Ex Tarczal 28 maji 1610.

Splis ac mg. dno. vrae

Stor. parat.

Ladislaus Pethe de Hethes m. p.

(Külczim hijánzik. Irva van Mágocsy Ferenczhez. Mike S. ur gyűjteményéből, eredetiről.)

XIX.

Spect. ac Mag. Dne D. et fautor mihi semper observ. servitiorum meorum semper paratissima commend. praemissa.

Az ur isten ő szent felsége ngodat kedves és szerencsés hosszú ideiglen való jó egészséges hosszú étellel látogassa meg asszonyommal ő ngával és ngodhoz tartozóival egyetemben.

Minthogy ez mostani hazánknak romlásában nagy biztomban jöttem ide, az atyámfiaival gyermekimmel ide az ngod várába, minthogy házamnál nem lakhatom, ezen orában hozák az ngod levelét, melyet ngod kapitány uramnak ő klmének irt, hogy Czobor uram panaszkodott volna az palatinus uramnak az ngod jobbágyira, az bódolaiak mellett; énnekem is vannak jobbágyim, több atyafiakkal tudja Isten semmit sem értettem, hogy mostan háboruságok lenne valahonnan, miután kapitány uram ő klme bejűtt, azonkívül semmit sem tudok az régi sátoron való veszekedésnél, az minémű állapotban legyen penig ez mostan az vármegye, tudom ngodnál nyilván vagyon, előttünk az határigazítás ha Isten nem könyörül rajtunk. Ngodat mind uramat kérem ngod megbocsásson hogy ilyen bizvást folyamodtam az ngod várához, ne legyen ngodnak ellene egy nehány napig itt való létem, ha az ur isten éltet fejem fennállásáig igyekezem ngodnak megszolgálni, kit ha meg nem szolgálhatnék az ur isten megáldja ngodat is, mind vármegyéül az ngod vára mellett vagyunk, oly időbe jutottunk az parasztság is szintén oly ellenségünk mint az hajduk, nem tudom honnan jutott eszébe Czobor uramnak szintén mostan az határigazítás. Az ur isten ő szent flge tartsa és éltesse ngodat sok esztendeig jó egészségben. Datum ex arce Munkács 18 aug. 1610. Spect. ac Mag. D. V.

Stor addictissimus

Franciscus Desevfy de Csernek.

P. S. ez estve verték fel az hajduk egyik házamat, minden marhámban zsákmányt hánytak.

Külczim: Spect. ac Magn. D. D. Comiti Francisco Mágócsy Comiti Cottuum Beregh et Thorna S. C. R. Mattis Consiliario etc. dno et fautori mihi semper confident.

(Eredetiről t. Mike S. ur gyűjtem.)

XX.

Az élő Istennek szent fiáért, minden lelki testi jóknak megadását kívánjuk ngtoknak.

Ngtok nekünk kglmes legyen, nem tudunk mit tenni, hanem kételen busitanunk és untatnunk kell ngtokat, mert áradtan árad reánk a sok háboruság. Lám csak kell volt megszállanunk az ujjvárosi teleköt, hogy mindenek kibocsássanak rajtunk, hátunkon szántsauak, dulljanak, foszszanak, látván azt hogy ez földön semmi gondviselőnk és oltalmazónk sehonnan nem találhatik: amaz utfelön vetött borsó modjára kezde dolgunk lenni. Im megint micsoda iszonyuság rohana ránk. Böszörményből Kovács Albert nevű hajdu hadnagy megtalálta bennünket, 9 lovunkat viteté el szolgálival: ezökis semmi tilalomnak nem állanak. Azon nyomon lőnk szömbe ő ngával is, értéközénk vele miért vitette el lovainkat. Azt mondá hogy Kristusban elnyugodt urunk ő nga Homonnai Bálint maradt volt hó pénzzel adósa másfél ezer frttal ugymint 300 legénynek. Mely pénzt jól tud ő hogy nekiök ki volt számlálva, de Gyuricskó tartotta meg magánál mind ez óráig. Kűdük is úgy mond levelünket, de megmeg csufolt vala levelünket. Ez az oka hogy lovaitokat most már elhozattam, és ezzel meg nem elégszöm, ezzel csak indítalak bennetöket: de ha az mi pénzünket az urak meg nem adják, tirajtatok csepüljük ki egyszerűs másszor is úgy mond. Im most többed magammal Lengyelországban dultam, úgy mond, de ha én neköm elmaradásom lenne is ez az háromszáz legény közül, ki megmaradna ugyan megkívánná az másfél ezör frtot ugymond. Ezzel menénk el mi. Azért az élő Istenért kérjük ngtokat, hogyha ez úgy vagyon ne tartson itt minket csak martalékra ngtok, hanem igazítsa el ngtok onnan az honnan kellene. Szólítsa meg azért ngod Gyuricskot ő kglmét, gondolja meg ngtok ha az másfél ezer frt megadása-e kedvesebb és hasznosabb ngtoknál mint sem az mi jobbágyi állapotunk. Bizonyynyal meghidje ngtok hogy mi meg nem várjuk Kovács Albertnak és társainak visszafordulásokat annál is nagyobb romlásunkra. Viseljön gondot ngtok reánk, mert úgy megijed-

tünk mi ezön, hogy rövidnap egy sem marad bennünk ez helyben: ám lássa ngtok ha úgy leszön jobb. Ngos kglmes urunk jobb egy em-börre törvényködni igazságos dologban ngtoknak, mint sem annyi job-bágy nélkül ellenni. Micsoda gyalázat fog ebből kijönni. A 1610. 21 aug. ngtoknak

az nyomorodott ujjvárosiak
szolgálnak.

Külezim: Magnifico domino Francisco Mágócsy dno in p. etc.
dno. nobis observandissimo.

(Eredetiről t. Mike S. ur gyűjtem.)

XXI.

Spect. ac Magn. Dom. mihi semper observandissime. Servi-tiorum meorum addictissima semper commend. praemissa.

Látogassa meg Isten jó egészséges hosszú élettel ngodat.

Ez elmúlt napokban találtam volt meg Desevffy Ferencz és Hor-váth László uramék által ngodat, bizonyos okokért nem lehettek akkor szemben, úgy kellették mostan levelem által megtalálnom ngodat. Elhittem nyilván vagyón az minémű nagy erős kötelet vöttek az executor uraim Ungvárott Géczy András uramtul ngod képeben azonképen éntőlem is, bizony az az marha az ki ennekem jutott nem éri azt. Ugyan akkor deliberative találták hogy az testamentomnak az mását énnekem meg-adják hogy oltalmazhassam őket, magamat is az kötél szerint az mikor kellettük együtt ngoddal és az több tutorokkal. Mostan találtam meg Ungváratt az tutorokat, hogy megküldenék az végezés szerént az testa-mentomnak az mását, de egymásra mutogatnak, főképen ngodra ugymint főtutorra halasztották ¹⁾. Kérem paráncsoljon ngod adják meg, minthogy igazat kívánok. Hun pedig meg nem akarnák adni, én ugyan protestálok. Ment ember akarok lennem az kötéltül, nem is tudnám mi mellett oltalmaznám őket. Kit elhittem az igazat megesmervén ezt tovább nem halasztja, hanem megadatja ngod. Jobb választ várok. Ezzel az jó isten tartsa meg és éltesse kedves egésségben sok jó esztendeig ngodat. Datum ex arce Dunavicz (Dunajecz) 3 sept. Anno 1610.

S. ac M. V.

Servitor addictissimus
Georgius Horváth de Palocsa.

¹⁾ Vonatkozik az 1609-ben Ungvárott elhalt Homonnai Bálintra, ki egy kiskoru fiut, Istvánt, hagyott hátra, s Ungvárnak örökös ura volt.

Külczim: Illustri Spect. ac Magn. D. D. Francisco Mágócsy Comiti Cottuum Thorna et Bereg nec non S. S. Majestatis Consiliario et duo mihi gratissimo.

(Eredetiről t. Mike Sándor ur gyűjteményéből.)

XXII.

Gabriel Dei Gratia Princeps Tranniae, Partium Regni Hungariae Dominus, et Sicularum Comes etc.

Egregie Fidelis Nobis dilecte, Salutem et gratiam Nostram.

Doboka vármegyének egyik Főispánja fatali necessitate tisztól megválván: Hatvani Sigmond uramat választattuk helyette második fő Ispánunknak. Hagyjuk azért és parancsoljuk, hogy ez levélünk látván, mindjárást egy bizonyos napra Széket hirdetvén, Szántay Mihály belső Szolnok vármegyének Vice-Ispánját melléje vévén, Hatvani uramat az mi Commissionk mellett szép módjával commendálja bé. Secus non factur. Datum in Civitate nostra Alba-Julia die 3-a Mensis Novembr. Anno Dni 1610.

Gabriel Princeps m. p.

(Eredetiből, mely nagyon össze-rongált, és tenta-szint vesztett iromány. — A külczim hiányzik; de minden hihetőséggel Doboka vmegye 1-ső Főispánjához volt intézve. — Találtatik a Kfvári országos levéltárban.)

XXIII.

ORATIO

Pro confirmatione pacificae Transactionis, inter inclyta Hungariae et Transylvaniae Regna, ac consequenter inter Sacratissimum Principem et D. D. Matthiam Secundum DEi gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Regem, designatum in Regem Bohemiae, Archiducem Austriae, Ducem Burgundiae, Comitemque Tyrolis etc. nec non Serenissimum Principem et D. D. Gabrielem Dei gratia Transilvaniae Principem, partium Regni Hungariae Dominum, et Sicularum Comitem etc. etc. per plenipotentarios utriusque legatos et quidem ex parte Sacratissimae Regiae Majestatis per Illustrissimum D. Comitem Georgium Turzo de Bethlenfalva, Palatinum Regni Hungariae etc. etc. ex parte vero Serenissimi Principis regni Transylvaniae, per Spectabilem ac Magnificum D. Joannem

Imreffi de Zerdahely, intimum Suae Serenitatis Consiliarium, certis conditionibus in omne aeuum, omnemque posteritatem conclusae ac definitae, Cassouiae anno presente die ¹⁾

habita, scripta, et perorata, coram proscripta Sacratissima Majestate Regia a Generoso Domino Simone Pechio de Szent Ersebet legato Transyluano, cui adiunctus itidem fuit Generosus Dominus Stephanus Erdely de Somkerek, Comes Comitatus Thordensis etc. Viennae Austriae Anno Domini 1610. Die 29 8-bris.

Post oscula manuum, dataque pro Regali dignitate Reuerentia Nomine Serenissimi Principis Salutatio.

Status itidem et ordines trium nationum Regni Transylvaniae Partiumque ei annexarum debita, prompta, perpetuaeque sua humilime commendantes officia, semper felicem ac prosperis rerum suarum emolumentis florentem fruementque conservari a Deo praepotentissimo S. Maiestatem Vestram Regiam ex animo cupiunt, ac hasce per nos ad eandem litteras permittunt. Hys sic habitis, sequitur ipsa oratio: Quae sit summa nostrae legationis Sacratissima Regia Majestas, non est cur aures ejusdem benignissimas longa declaratione oneremus, partim quia ex litteris jam praesentatis facile intelliget, partim vero ex paribus transactionis, quae exhibituri sumus, luculentissime constabit.

Conditiones foederis ac pacificationis nuper Cassoviae per Illustrissimum Dominum Comitem Georgium Turzo de Bethlenfalva Palatinum Regni Hungariae, una cum reliquis Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae Commissariis, ac ex parte etiam Serenissimi Principis et Domini Domini nostri Clementissimi, per Spectabilem et Magnificum Dominum Joannem Imreffi de Zerdahely, una cum sibi adiunctis Suae Serenitatis Commissariis utrinque cum plena facultate, pro communi bono concludendo congressos, atque jam ex parte Suae Serenitatis ac Regni Transylvaniae tam solenni Juramento, quam etiam sigillis authenticis confirmatas attulimus.

Quae res modusque confoederandi, quamquam si verum fateri volumus, inusitata quidem et antea cum gens Hungarica, matrem permutationis concordiam serio amplexata, foeliciores auras fruebatur, omnino inaudita, verum periculosis istis et funestis bellorum temporibus, quibus iam ab octodecim annis nunc in mutua seviendo viscera, nunc externos in patriam milites introducendo, non modo laceram, dirutam, et conquassatam videmus gentem Hungaricam, sed parum abfuit, quin ad extremam usque interuersionem deletam cerneremus:

¹⁾ tñes hely hagyva.

quibus ut salutari aliquo remedio obviam iretur, concors ista pacificationis ratio inventa est, bonis quidem omnibus ita optanda, ita ambabus ulnis comprehendenda, ut non aliter ac singulare coeloque delapsum Dei donum merito agnosci et amplecti debeat.

Negari autem non potest, statim post sedatos tumultus Boockaianos, et pacificationem Viennensem rem istam variis ultro citroque modis tractatam et agitatam fuisse, imo ex partibus reipublicae Hungaricae utrinque fide roboratam. Quia vero videbantur ex illis, quibus antea nitebatur, conditionibus quaedam vel non satis liquere, vel vero quandam faederis inaequalitatem, sicuti pro ratione temporis simulabamus, in se continere: placuit in meliorem, clariorem, et utrique parti commodiorem formam redigere, eoque quo antea indigebat solidiore, et in omne aevum, omnemque posteritatem durabili fundamento confirmare.

Sed neque dissimulandum est, quod cum prius illud duobus antehac annis, per Illustrissimum quondam Dominum Illyeshazium, qualitercunque ictum foedus ac conclusum, tam a Sua Serenitate quam ab ordinibus Transylvaniae sancte inviolabiterque observaretur, novam hanc reformationem, modumque denuo pacificendi, ac causam, cur maxime id fieri deberet, neque Suam Serenitatem, neque ordines intelligere potuisse: nihilominus tamen ad talem Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae voluntatem, et adventum Illustrissimi Domini Palatini, haud gravatim, (ut solet semper pro communi bono esse obsequentissima) una cum proceribus trium nationum, Suam Serenitatem ad fines usque Regni egressam esse, ibique cum Illustrissimo Domino Palatino colloquentes variis hominum inquietorum novisque rebus studentium stimulationibus commoti, re infecta utrinque, non sine periclitatione publicae tranquillitatis discessum fuisse, paulo autem post, ita Deo mentem utriusque regente ac dirigente, ne fomitem peioris incendii rursus in patria excitarent, ad veram solidamque concordiam et foedus inviolabile convenisse.

Pro cujus quidem foederis confirmatione, ut aliqua nunc opus sit nobis uti apud Sacratissimam Majestatem Vestram Regiam persvasione, nequaquam necessarium esse arbitramur; non res, non locus, non tempus, neque personarum respectus id requirere videtur. Ut enim antea non erat in more positum Hungariam cum Transylvania confoederari, sed absque ullo foederis nexu, quod una gens, unum corpus, unaque respublica exstiteret, eadem lingua, iisdem legibus, ac consuetudinibus usi, summo fraternitatis et christianae charitatis vinculo invicem connexi, contra quosvis alios, invicti et inviolabiles manserunt: ita nunc, ac si pro ratione temporis, non per omnia aequalem, tamen cum in eundem

amoris ac concordiae, quo delapsi fuerant, gradum rursum redire stauerint, perpetuae salutis et permansionis viam ingressi, quid aliud sequitur necessario, quam amantium iram perfectioris amoris fore redintegrationem?

Neque autem silentio involvere possumus ob tam funestam pestilentemque discordiam nomen gentis Hungaricae, apud ceteras quasque nationes, male hactenus audisse. Igitur ut famae gentilitiae paritati, et communi honestati et laudi utrinque consultum eat, cui per quam benignissime favere etiam Sacratissimam Maiestatem Vestram Regiam non dubitamus, merito fugata ad extremos Garamantas discordia, pacem auro gemmisque praeciosiores amplectemur. Ista autem Transylvaniae cum Hungaria caeterisque vicinis Regnis confoederatio non solum communi utriusque reipublicae securitati inservire videtur, verum etiam Sacratissimae Majestati Vestrae Regiae decori ornamentoque esse. Nam ut praeteream ex officio regiminis Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae omnino incumbere, avulsa aliquando a corpore Regni Hungariae membra, in quantum per pacta iam olim inveterata iura conditionesque regnorum liceat, vicissim colligere, associare, et annectere: certe Suam Serenitatem una cum regno Transylvaniae ne dum ab eiusmodi confoederatione excludere, verum multis nominibus, grato animo, in primisque associandam, utile et necessarium esse svaserim.

Etenim si nos tacuerimus eximiam Suae Serenitatis in fide servanda constantiam, in bellicis aliisque rebus gerendis fortitudinem et magnanimitatem singularem, in propulsandis inimicis alacritatem et summam celeritatem, aliasque animi atque corporis praeclarissimas dotes, quibus maiores ipsius inclytissimae familiae Bathoreae virtutes incomparabiles non solum aequare, verum in dies superare videtur: si nos inquam tacuerimus, lapides ipsi proclamarent, et quotidiana experientia toti terrarum orbi luce ipsa clariara lucidioraque redderet. Tantum igitur tamque praestantem principem, qui et praeclarissimis ortus sit maioribus, et eximiis quibusque corporis ac animi dotibus locupletissimus, qui semper in prosperis ornamento, in adversis adiumento esse poterit, quis est qui in foederis societatem adsciscere gravaretur?

Regni etiam ipsius vires, quantumvis bellorum sumis tempestatibus exhaustae, spatio tamen exigui hujus temporis, quo respirare ab eiusmodi tumultibus cepit, summa Suae Serenitatis cura, diligentia, et liberalitate ita sunt restauratae, ut rerum gestarum gloria praeclarissimis Capitaneis, et multis victoriarum triumphis egregiis belliductoribus, militum exercitissimorum incredibili copia, ac strenuorum Siculorum confectissimis agminibus, priorem status sui integritatem non solum

adaequare, verum longe praeexcellere cuique videre est. Quorum omnium operam, fidem, debitaque et paratissima obsequia, tam contra Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae quam Regni Hungariae hostes, vigore praesentis transactionis Sua Serenitas statusque et ordines prompte offerunt.

Quid plura? cum Illustrissimus Dominus Palatinus, modos istos pacificationis, plena primum facultate a Sacratissima Majestate Vestra Regia concludendi accepta, una cum adiunctis sibi commissariis concluderit? quae quidem cassari, aut invalidari posse nequaquam arbitramur.

Licebit igitur fortasse, tanquam de confecta ac perfecta etiam pace coram Sacratissima Majestate Vestra Regia pauca loqui, PACE inquam, qua sublata, non patria, non regnum, non civitas, non domus, non unicum agelli ingenitum, pro proprio cuique haberi potest, sed in unica eaque incertissima belli alea constituta omnia, fluxa, caduca, rapinis, caedibus, et sacrilegiis fore obnoxia; vicissim ubi ea restituta fuerit, stant, vivunt, vigent, florent omnia, diruta restaurantur, oblata restituantur, sacra venerantur, jura, fora et leges ubique celebrantur. Imo quod maius est, salus ipsa animae certius, verius et maiori cum tranquillitate acquiritur. Utrumque hunc almae pacis fructum, nostro bono et malo experti, quid absit, aut prosit, facile videre atque eligere licet. Ut autem magnanimi fortisque viri est pro patria, pro aris et focis, iusta bella suscipere, ita divini cuiusdam muneris et summae pietatis est, pacem, ubi honeste licet, in exemplum Dei constituere, fovere, atque diutissime conservare. Deus enim pacis Deus et author in sacris nominatur oraculis, ac sicuti in coelestibus aeternam firmamque pacem propter innocentiam sanctitatemque eorum perpetuo conservat, ita in terra terrestribusque fieri vellet, nisi peccata, peccatorisque poena debita, invitum quasi ac nolentem eum, ad crudelem hominum laniationem traherent. Ergo qui Dei imitatione pacis studiosos se praestant, pacem quaerunt, pacem amplectuntur, merito filii Dei vocantur, et a Jesu Christo domino nostro haeredes terrae, terrarumque possessores haereditarii appellantur.

Quaquam autem pro ea, qua iam aliquantulum a bellicis tumultibus respirantes optata pace potiri cepimus, Deo in primis rerum omnium moderatori praepotentissimo, noninque ipsius semper gloriosissimo, infinitas atque indesinentes die nocteque (quando referre possumus nullas) agere debemus gratias: tamen quia ipse per media operari solitus, Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae laboribus et auspiciis foelicissimis, hanc qualemcumque tranquillitatis usuram consequi nobis concessit: immortales pro eo gratias eidem agere et referre communiter

spondemus. Nam Hungaria et si partem aliquam debitae eidem gratiae retulisse sibi forte persvaserit: verum mihi videtur sacrum illud et aviticum regni diadema, quo Sacratissima Majestas Vestra Regia foeliciter in regem Hungariae inaugurata est, non tam ipsos Majestati Vestrae, quam Majestatem Vestram ipsis, una cum sacris clinodiis, antiquis viribus, et patriae libertatibus restituisse, ac manibus procerum regni omnia hodie consignasse, quibus ipsis beneficiis nunquam maiora aut meliora postulare potuissent.

Itaque cum et Suam Serenitatem regnumque Transylvaniae in societatem beatissimae istius tranquillitatis Sacratissima Majestas Vestra Regia asciverit, debitores itidem habebat cum universa Hungaria acceptorum omnium beneficiorum nunquam praetermissuros, quin decus sempiternum, nomen immortale, et nullo unquam tempore intermorituram ipsius laudem, cum omni posteritate praedicemus.

Fallor? aut certe spem praetio non vendam; absit hinc, procul absit adulatio, sed omnium inimicorum et aemulorum Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae unico hoc exemplo os obturare licebit. Si exiguam illam amoris scintillam, quam erga se a gente Hungarica proficisci Sacratissima Majestas sua Regia praesenserat, tam sincero, grato, camque omnibus modis promerendi studio amplexa, et maximis quibusque gratitudinis officiis clementissime prosequuta est: quid sperare et expectare gens propria Germanica, eaque sub coelo inclytissima, praeter sempiternam tranquillae permansionis salutem, et aurea secula poterit, si debitam promptamque erga eandem animi sui inclinationem in tempore declaraverit?

Quibus tam immensis immortalibusque beneficiis ut in posterum etiam Transylvaniam cum Hungaria aliaque tam vicina confoederata, quam etiam remotiora quaeque regna amplecti, iuvare, et protegere non desinat, quin indefesso studio summa cura diligentiaque foeliciter ceptis insistat, iisdem plane verbis Sacratissimam Majestatem Vestram Regiam exhortari nominare licebit, quibus olim Scipionem Africanum apud Ciceronem in Somnio Scipionis excitatum et animatum legimus. Quo sis Africanae alacrior ad tutandam rempublicam, sic habito, omnibus qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in coelo ac definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia cactusque hominum iure societati, qui civitates appellantur. Horum rectores ac conservatores huic praefecti huc revertuntur. Animam tuam exercee in optimis rebus, sunt autem opti-

mae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem domumque suam pervolabit.

Nos autem dum in praesentiarum confirmationem solummodo pacificae transactionis expectamus, ut eam eo, quo nos a Sua Serenitate instructi sumus, modo ligva nempe vernacula Hungarica sub titulo et nomine Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae, fide bona, sine diminutione ac augmento descriptam, sigilloque eiusdem authentico roboratam, exhibere velit, etiam atque etiam petimus. Qua in re cum spei et expectationi tam Suae Serenitatis, quam ordinum regni satisfactum fuerit: Sacratissima Majestas Vestra Regia velimus sibi certe persvadeat aequae Suam Serenitatem ac status et ordines quicquid Augustali in primis ipsius dignitati, decori, gloriae, et ornamento, regnorumque emolumento animadverterint, nullo unquam tempore aut occasione praetermissuros, quin toto studio, totis viribus, ac optimis maximis quibusque suis meritis, reddant sibi semper eandem quam devinctissimam.

Haec sunt, quae de confirmatione publicae pacis coram Sacratissima Majestate Vestra Regia nobis dicere libuit, in quibus si quid aures ipsius benignissimas offenderit, veniam ab immensa eiusdem clementia petimus. Qualiter autem de modo ac forma confirmationis, tam a Sua Serenitate, quam Regni ordinibus instructi simus, ne multis verborum ambagibus coram Sacratissima Majestate Vestra Regia uti cogamur, ea in scriptis exhibemus. Postulata autem, quae privata habet Sua Serenitas, ut et memoriae imbecilitati provideatur, et responsa meliori ordine ad ea recipere queamus, illa etiam in scriptis exhibemus, Sacratissimam Majestatem Vestram Regiam etiam atque etiam orantes, ut pro clementi ac benignissima erga Suam Serenitatem ordinesque Transylvaniae propensione, in confirmatione tam sanctissimi foederis ne longe dilationis moram trahens, suspensos eorum animos diutius quam par est, tenere videatur, sed datis de omnibus optatissimis responsis hilares nos ac laetos quanto prius ad eos remittere dignetur. Dixi.

ORATIO.

In valedictione Sacratissimae Majestatis Regiae Hungaricae recitata Viennae Austriae Anno 1610. Die 1 Octobris ¹⁾.

Non est dubium Sacratissima Regia Majestas, Domine Domine nobis semper clementissime, ea quae nuperrime de sanctissima atque

¹⁾ Hibásan nov. 1. helyett.

utilissima Serenissimi Principis et Domini Domini nostri clementissimi statuumque et ordinum regni Transylvaniae cum Sacratissima Majestate Vestra Regia atque ordinibus regni Hungariae, caeterisque confoederatis regnis, conclusa pacificatione summo cum animi candore, uberiore verborum applausu, et syncero amoris affectu dixeramus, recenti adhuc eiusdem memoriae inhaerere, quippe cum nos tam publicae regnorum tranquillitati consulentes, quam nostrae diligentiae commisso officio secundum mandatum Suae Serenitatis omni ex parte satisfacere volentes, maxime e re communi arbitrati fuimus, et omnia summo studio summaque diligentia prosequi ac perficere conati sumus.

Verum cum ex responso secreti consilii abunde intelligamus, conditiones illas foederis simul a Sua Serenitate et statibus regni confirmatas per nosque transmissas, a Sacratissima Majestate Vestra Regia duabus potissimum de causis minime confirmari, de utraque quam possumus brevem excusationem adferemus.

Prior est error scribarum poculis procul dubio quibusdam casu admissus, qui uti procul dubio praeter mentem ac voluntatem Suae Serenitatis statuumque contigit, ita etiam facile emendabilis fuisset, cum alibi eadem verba multis in locis diserte posita reperiantur.

Posterior vero, quod ex variatione verborum rem et sensum etiam in unico Turcici foederis respectu ita esse mutatum, ut nisi certa securitas, atque licentia Suae Serenitati et ordinibus primum in ea re parta impetrataque fuerit, neque salvum neque tutum existimemus ab illo vel latum quidem unguem discere.

Quam quidem cum Turcis confoederationem Transylvania ob loci propinquitatem et imminentem finibus regni eorum potestatem, ex usu iam multis annis inveterato pactisque multocius reiteratis, ex imperatorum, regum, principumque Christianorum maiorum videlicet et praedecessorum Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae ordinumque regni Hungariae benigna annuentia, et cum iuramento roborato consensu coluit, et colere (nisi aliter praeventum fuerit) cogi videtur necessario.

Hanc autem Turcici respectus in conditionibus mutationem, pro voto et voluntate Sacratissimae Majestatis Vestrae Regiae, nobis vel emendare vel corrigere nequaquam integrum fuit, quod et publicae Suae Serenitatis regnique tranquillitati noxium esse iudicemus, atque quod in ipsa transactione semel a Sua Serenitate statibusque regni confirmata, praeter ipsorum mentem ne verbum quidem unicum mutandi aut variandi nobis facultas concessa fuerit. Itaque cum eas ad ulteriorem reformationem remitti videamus, id certe nobis uti praeter spem et expectationem ita

etiam ob tot labores frustra susceptos et exantlatos summopere dolendum accidit.

Nihilominus tamen cum per peculiares suos legatos hanc transactionem ulterius producere et reformari velle Sacratissimam Majestatem Vestram Regiam intelligamus, paterna ex ea re affectio et singularis benignitas erga Suam Serenitatem statusque et ordines luculenter apparet.

Nunc autem nos cum huiusmodi responsis ad Suam Serenitatem statusque et ordines reversuri Sacratissimam Majestatem Vestram Regiam valedicendum accessimus. In primisque siquid a nobis ab eo toto tempore, quo adfuimus, dictum factum aut gestum fuerit quod ab augustali ipsius dignitate alienum videretur, id nobis ut ex immensa sua benignitate clementer condonare velit, humilime rogamus.

Deinde singulari tutelae ac protectioni divinae Sacratissimam Majestatem Vestram Regiam identidem commendantes ax animo cupimus et precamur, ut illam salvam et incolumem diutissime conservet; faxitque ut dum absumus foelicia ac fausta quaeque de eadem semper audire queamus, visuri autem aliquando florentem ac prosperimis rerum emolumentis fruentem videamus. Dixi.

XXIV.

Illustrissime domine patrone colendissime!

Mely estve az Nagyságod parancsolatja érkezett, nem késleltem Pataki Jánost, hanem sietve mindjárt bocsáttam ahoz az emberhez, kit Nagyságod tud, és oly tanulsággal, hogy szinte úgy megnyugodjék Nagyságod benne, mint ha magam mentem volna Erdélybe, az nénémhez is másfelől bekültem, ott az dolog jól léssen tudom. Noha tanulságom Nagyságodtól arra nem volt, mindazáltal tudván mivel tartozom, nem vártam arra szót és sarkantyút, hanem az mely hadak fenn vadnak az Tiszán túl és Máramarosba, kültem vala szolgálmat oda titkon Nagy Lukácshez és Nagy Lőrinczhez, hogy miénké tegyük azokat is. Ezt nem miveltem volna, holott tudom, hogy ők is az római császár ő Felsége szolgálai és onnét várnak, de félek vagy attúl, hogy el ne oszoljanak, avagy attúl, hogy Bethlenhez ne áljanak vissza, és így ha megtudná is Forgács uram ¹⁾, nem bánom, mert az császár neve forog benne. Nekem meg akarnak az kapitánok és hadnagyok eskünni, hogy római császár

¹⁾ Ez az egy pár szó igen homályosan látszik, de kétséges nem lehet.

valakit fejedelemnek ad Erdélybe, velem az mellé jönnek, és vele élnek halnak. Nagyságod azért írja meg inamár nekem, ha az Nagyságod neve légyen-é emlékezetbe még most eleinte, avagy csak így az mint irom Nagyságodnak, hogy én velem jöjjenek, az mellé az császártúl adandó fejedelem mellé. Esküsznek szörnyen, hogy vadnak most is két ezeren, de nyolcz ezeren lehetnek, értelmek vagyon az több Hajdúsággal is, két hadnagyok harmad napja immár, hogy nálam vagyon, én ezt is Nagyságod hire nélkül nem akartam mivelni. Az mi az felmenés dolgát nézi, én oda is csak úgy megyek, az mint Nagyságod parancsolja, nem is késem semmit, csak az lengyel király pénzét várom, mely talám eddig is Homonnán vagyon, az borokért. Nagyságodat kérem, hagyja meg ott valo tisztartójának, vigyáztasson reájok és késértesse mindjárt Parnóra és onnét adják értésemre, mert harmad napig én azokkal minden dolgomat elvégezném, és azután menten mehetnék. Nagyságodtól az első dologra is választ várok. Isten Nagyságoddal. Zombort.

Nagyságod éltig való szolgálja

Kendi István m. k.

(Eredetije az erd. muzeum kéziratárában [Gr. Kemény József, Erdély történetei eredeti levelekben II. k.]).

Az ivrét irt levélnek egyik fele, melyen a czimzet állott, nincs meg. — Kelet nincs; a levél tetejére gr. Kemény József 1612. évszámot jegyzett, de hibásan 1611 helyett.

A levél gyaníthatólag Homonnai Györgyhöz volt intézve.

XXV.

Köszönetemet és magam ajánlását irom meg szerelmes atyámfiának, kívánok az ur Istentől jó szerencsés egésséget hosszú életet mind szerelmes Gábris és több gyermekeimmal együtt.

Szerelmes atyámfia megadá Fekete Péter mind az sogor uram küldte levéllel együtt leveledet, mely írásodbol megértettem mindeneket. Jobb édes atyámfia, az mint ennekelötte is megirtam vala, az mostani állapotodhoz képest oda fel lenni; minthogy ott is az emberek olyan vadak ide be is penig ismeretlenek, noha jobb ide az ember, volna ódes atyámfia itt nyugodalmas helyed, mert ő flge maga udvarházát jószágával firol fira adta minden majorságával, oly házat penig hogy se Magyarországbán se ez országban oly ház nincsen, de hogy most magamnak is hadban kelletik mennem, jobb egy kevésbé ott fenn lenned. El is hittem kétség nélkül, hogy az ur Isten nyugodalmat és örvendetes állapotot ad nekünk.

Az mi ott való házat illeti, édes atyámfia az törökként ma jobb egy veréb mint holnap egy tűzok, ha eladhatod nem kell kevés kárra néznünk. Mond meg Szabó Lukácsnak, nem háromszáz forintot adtam én érette, hanem négy százat, ha megadja az negyedfél száz forintot, az ötven forintot engedd el, noha én sokat építettem, az szőlőt is jobbra tettem, ha pedig azt meg nem adja jobb Moricz Márton ¹⁾ uram kezében hagyni, csak ő klmé adjon levelecskét rola, hogy az mikor kívánjuk kezünkbe bocsátja.

Az mi az vetés dolgát illeti, Pető János vettetett 6 köből árpát, Nagy László vettetett együtt 14 köből zabot, ebből engedtem neki két köblöt, ugyan ő másutt vettetett 12 köblöt, az az 24 köből zabot vettetett Nagy László. Az munkúcsi földön vettettem 19 köblöt. Valamennyi zabot elvettem mind szolgálatomban az mit vetettem, pedig én vetém mind tavaly s mind ez esztendőben, azonképen az bihattis (igy. bivalt?) szolgálatomban adták, az Bilkén elvettem, im meglátja az jó ur ő nga én eleget költöttem Kassan az ő nga becsületi mellett. Irtam Moriczi uramnak fölöle s az ha meg nem adja is, ha veszi én tölem az jó ur, itt is szolgálhatok neki.

Az árpát melyet Pető János vettetett, add Moriczi uramnak, az több vetést zabot becsültessed az adósoknak, de csak azoknak az kiket megirtam volt ennekelőtte. Az eperjesi adósság fölől irtam magának is az urnak, de ha szinte meg nem alkuszna is, bizony akkor veszem meg mikor ingyen sem vélnek. Mind az által ugy élj édes párom, hogy azt mondjad, az mely hét száz forintot én azért adtam, az az pénz nem enyém volt, hanem tied, tudom hogy el nem veszi.

Az mi az egy vég karasiát illeti, im bátor adj egy hordó bort érette és hadjad ott az harminczadosnál, ha Isten meg hoz érette küldök.

Az mi az fiu dolgot illeti édes atyámfia, minthogy én az én gyermekimmel teged soha meg nem keserítettelek, most annál inkább hogy távol vagyok, bánnám ha bűját vallanád. Mindaz által édes atyámfia vidd haza, addig legyen Pribélyen, míg érette küldhetek. Ezen pedig felette igen kérek ne busulj se ne boszankodjál, mert az Ur Isten annyit ad minekünk hogy másokkal is jól tehetünk. Csak az Ur Isten éltesse az fejedelmet, hiszem is az Ur Istent hogy megtartja az ő jámbor keresztyénségéért, mert az árulók az mit fölöle beszélgetnek, látja az Ur Isten hogy semmi nincsen abban, hanem fegyhetetlen életben viseli magát, bizony hasonló az jámborságban Mágocsi uramhoz.

¹⁾ V. 8. Nagy Iván Tudom. Értekező II. 237. 1.

Az kis keszkenőt éd(es) párom megad de elég gyászhoz il-
lendő varrássa varattad, mind az által én igen kedvesen vettem s
adja az Ur Isten hogy ez mostani szomorúságunk legyen rövid nap
örömünkre.

Az mi az levelek dolgát illeti bizony csak az hirtelen indulásom
miá lön, mert inkább akarnám hogy ott volna, de minthogy nagy sok
hadak vannak fenn, Fekete Péter is most ki nem akar menni, lehetetlen
dolog, hogy most ki merném küldeni, hanem azon leszek, hogy ha
Fekete Péter kimegyen, az egyik öcsémtől ¹⁾ szépen kiküldjem, és az
sogorommal is úgy végezek az mint jobb leszén.

Az mi az Fülöp dolgát illeti ódes atyámfia legyen csendességben,
hiszem meglátjuk az Ur Isten mire segít bennünket; nem úgy tettem
el édes párom; az kevés ezüst marhát és egyéb holvalót ne vitetnék
tovább Moriczi uram házánál, könnyebb volna onnét behozatnunk, irat-
nád fel Luka Mihály (?) sogorral mind azon által az mi jobb azt cse-
lekedjed.

Az Bilkéről való levelet soha senkinek ki ne adjad, ha az jó ur
le akarja tenni, én magammal végezzen felőle, de tudom ha kivehetnék
soha egy pénzt sem adna érette, mind azon által ha csak az ezer fo-
rintot letenné is érette, én megengedném az ezeret, hiszöm ha mit akar
nem messze Erdely megtalál felőle. Édes banim (igy) lássad ne késsél
immár ott sokáig, hanem menj fel házadhoz. Isten éltesen és áldjon
meg jó egészséggel. Datum Szebenii 8 die Junii Anno 1611.

Jó akaró atyádfia és társad
Gyiczzy András. ²⁾

Külczim: Adassék az én kedvem szerint való atyámfiának, az
nemzetes Poltári Soos Fruzima asszonynak, nekem szerelmes társom
kezeben. In oppido Munkács.

(Eredetiről, mely áll két ivből, s egészen Géczi kezével van írva roz
hányvetett nagy betűkkel, s mely Mike S. uré.)

¹⁾ Borsos Tamás szerint (Erdély Tört. T. II. 41.) Géczinek két testvére
volt: István és Péter.

²⁾ Az erdélyi fejedelemségre sovargó Géczy András. V. 8. Nagy Iván
Családai X. 312.

XXVI.

Gabriel Dei Gratia Transsylvaniae Valachiae Transalpinæque Princeps Partium Regni Hungariæ Dominus et Siculorum Comes etc.

Egregie fidelis nobis sincere dilecte, Salutem et gratiam nostram. Belső Szolnok vármegyében a Közép Szolnok vármegyében mennyi számú falukban levő portioi voltanak Kristóf Deáknénak, per notam azokat az falukat adtuk az mi udvari szolgánknak Dévay Györgynek, és hány egyéb lábasmarhái akár mi névvel nevezendő javai legyenek, ezeken az vármegyéken kívül is valahul az kit tudnak. Hagyjuk és serio parancsoljuk mindjárt az ez levelünk megadó szolgája avagy arra rendeltetett embere kezében bocsássad minden haladék és fogyatkozás nélkül. Secus non facturus. Datum in arce nostra Várad die 2 mensis decembris Anno Dni 1611.

Gabriel princeps m. p.

Külczim: Egregio Gregorio Kavassy etc. fidei nobis sincere dilecto.

(Eredetiről Mike S. ur gyűjtem.)

XXVII.

Nos Gabriel etc. memoriae etc. Quod: cum a prima origine mundanae istius, et visibilis machinae ab unico increato, et invisibili Creatore divinitus formatae, nihil in rerum universitate praesertim sub Sole, et sub Lunaribus magis obvium, clarum, et palpabile reperitur, quam ita peccatis mortalium exigentibus, perpetua variatio, vicissitudoque Status atque Sortis humanae fragilitatis, cui nos pro modulo rerum nostrarum sedulo, serioque invigilantes et si tam ab ineunte aetate semper quam etiam a tempore felicitis nostrae inaugurationis nihil majori studio, diligentia, atque industria in isto quo a Deo locati sumus Principatus fastigio prosecuti sumus, quam ut non modo fidelium Subditorum nostrorum sed omnium fere mortalium quoscunque vel memoria, vel praestandi cujuscunque Officii nostri ratio attingere posset, Amorem Benevolentiamque erga nos Aretiori quodam vinculo conciliaremus, neque tamen nos quantumvis summa humilitate, Comitatus, Clementia, Affabilitate, largitione etiam praefusione adeo defendere potuimus, quin invi-

dorum, novisque rebus studentium Aemulatione, atque malevolentia factum sit, ut primum perniciosi motus vitae atque capitis nostri insidiae Calamitosae, varia postea Bellorum Procellae, diversi praeliorum Eventus, ac Tristes Regni nostri rerumque Ruinae irrepserint, quae cum ex Officio semper compescere studemus, a toto Triennio adhuc fumigare non desiit, Cum autem inter tot Bellorum fortunarumque nostrarum periculationes fieri non potuerit, quin varia, atque mutabilia Hominum ingenia partim fragilitate, partim industria saepe numero diversim irent; Ordo etiam Ecclesiasticus Saxonicae Nationis in istis Disturbiiis, rerumque mutationibus, praesertim vero Cum Anno Superiori ex una parte Forgacsianis ex altera (Germ) anicis Castris premeremur, parum abfuit, quin nonnullis hostibus nostris Connivens fuerit insimulatus, adeo quidem, ut in tam turbulento rerum statu, ingruentibus subinde variis et inevitabilibus Regni necessitatibus, tres illas Quartas (ut vocant) Decimarum, quas ex integris Decimis (una quarta jam dudum Anno videlicet Milesimo quingentesimo Octuagesimo redemptibili pretio Fisco Regni publico applicata) pia Liberalitate Divorum quondam Hungariae et Transylvaniae Regum, ac Principum, pro se suisque successoribus per singula ipsorum Capitula, et Parochias colligi, iisque libere uti frui solitas, ex publico Dominorum Regnicolarum Fidelium videlicet nostrorum voto, atque suffragio, in Comitibus ipsorum generalibus Claudiopoli Anno milesimo Sexcentesimo Undecimo die

ex mandato nostro

indictis et celebratis (exceptis Parochiis in sede Saxonicali Kôhalmiensi et Districtu Bisztriciensi) Fisco nostro applicari, et attribui feceramus. Interveniente autem tam propria in Persona ipsorum Dominorum Pastorum, quam etiam praeceptorum quorundam fidelium nostrorum diligenti hac de re intercessione, totales et integras tres Partes Decimarum illarum, quas annuatim per singula Capitula, Ecclesiasque Parochiales in omnibus Civitatibus, Villis, Pagis saxonicalibus Fundo Regio sive Fiscali terminatis et locatis, sub suis veris metis, et antiquis limitibus, a quibusvis status et conditionis hominibus nobilibus pariter et ignobilibus satis

Decimas utpote Frumenti, Vini, Avenae, Hordei, Siliginis, Milii, Lini, Canabis Speltarum, bladorum, et aliarum rerum decimari solitarum, e Terra nascentium, ipsi Reverendae Universitati Saxonicarum Ecclesiarum singulisque in eadem Comprehensis et habitis juxta morem antiquitus usitatum, atque ex piis collationibus Divorum quondam Regni Hungariae et Transylvaniae Regum et Principum Praedecessorum videlicet nostrorum aliquoties confirmatum, Litterisque Privilegialibus corroboratum, vicissim restituendas, dandas donandas et conferendas duximus. His tamen interjectis Conditionibus, ut ipsi Reverendi

Domini Pastores consvetum ipsorum Censum, quem vulgo vocant Cathedraticum, pro redemptione praescriptarum trium Quartarum in moneta Pecuniaria vel quorum intererit Aurea Annuatim usitatis suis Diebus, et terminis nobis, et successoribus nostris, per manus Supremi Arendatoris Regni, absque ullo defectu administrare, et solvere teneantur. Deinde siquando usus atque necessitas postulaverit, tempore Bellicarum expeditionum, pro Vectura Bombardarum, aliorumque impedimentorum Bellicorum Equos atque Currus, velut antiqua eorum consuetudo fert, dare et expedire debeant, excepto Anno Milesimo Sexcentesimo Decimo tertio proxime Venturo, quo ipsis immunitatem ab eo onere concessimus. Tertio Confirmationales, quas vocant Parochiales legataque Testamentaria pro veteri ipsorum consuetudine diligenter observantes Certos ex iisdem, ac solitos Fisci proventus per Generalem ipsorum Decanum administrare debeant, sintque adstricti. — Pastoribus vero Capituli Nagy Selkiensibus ex consveto antiquitus ipsorum Jure totalem et integram dimidietatem Decimarum suarum (altera dimidietate, pro nobis et Fisco Publico salva remanente, solutisque pro earum redemptione de Jure solvendis) pro sese usurpare licitum esto. Porro Quartam illam ex Decimis unam, jam dudum, uti praemissum est, Fisco Regni publico applicatam, unanimi consensu et suffragio Reverendorum Dominorum Pastorum, abrogato penitus atque sublato illo Arendae pretio, quo ab initio sicuti praelatum est redimere in more positum fuit, Conventum inter nos, atque Primores totius nationis Saxonicae utriusque Status pactum est, ut a modo imposterum Successivis semper temporibus nos, et successores nostri, legitimi videlicet Transylvaniae Principes, praescriptam unam Quartam Decimarum absque ulla Arendae sive Taxae solutione in omnibus Civitatibus, Pagis, Villis Saxonicalibus in Fundo Fiscali terminatis, et locatis, exceptis Territoriis nonnullis, quibus antea integre remanserunt, pro sese colligere, accumulare, iisque more jam dudum in usum recepto uti, frui valeamus, Successoresque nostri valeant, atque possint. Imo conditionibus sub praemissis statum atque Conditionem Reverendae Universitatis Pastorum Saxonicae Nationis Singulorumque in eodem latentium et comprehensorum non solum pristino vigori robori, ac firmitati restitui-mus, sed omnia ipsis a Divis quondam Hungariae et Transylvaniae Regibus et principibus concessa Privilegia, immunitates, Libertates, ex mera et Principali nostra Gratia potestatisque plenitudine approbandas ratificandas et Confirmandas duximus. Quocirca vobis Fidelibus nostris Magnificis, Generosis, Egregiis, Nobilibus, Comitibus vice Comitibus et Judlium quorumcunque Comitatum Proventuumque nostrorum Fiscalium Administratoribus et Thesaurariis, item Decimatoribus, Dicatoribus, Con-

numeratoribus, Capitaneis, Praefectis et Provisoribus ac Exactoribus quarumlibet Contributionum nostrarum, eorumque vices gerentibus, modernis et futuris quoque pro tempore constituendis, cunctis etiam aliis, quorum interest, seu intererit, Praesentium notitiam habituris harum serie comittimus, et mandamus firmiter, quatenus in libera, ac absoluta perceptione trium Quartarum superius praedecelaratarum earumque antiquis usibus, et emolumentis, una Quarta in nostri atque Fisci Regni rationem salva permanente, Reverendam Saxonicae Nationis Universitatem, Singulosque in eadem conclusos atque habitos turbare, molestare, aut quovis sub colore impedire nequaquam praesumatis, vel sitis ausi modo aliquali, Sed pro se, suisque successoribus universis, futuris ac successivis semper temporibus, libere, pacifice, ac circa quodlibet impedimentum colligi, accumulari, iisque pro arbitrio ipsorum uti, frui et gaudere permittere modis omnibus debeatis, ac teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, Exhibenti restitutis, prout damus, donamus et conferimus, approbamusque et ratificamus atque confirmamus jure perpetuo ac irrevocabiliter. Ad quorum quidem omnium, et singulorum in eisdem contentorum observationem, Successores etiam nostros, legitimos videlicet Regni Transylvaniae Principes, adstrictos et obligatos esse volumus. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam, memoratis Reverendae Universitati Dnorum Pastorum Saxonicae nationis, et singulis in gremio Almae ipsorum communis comprehensis, et habitis, praesentes Litteras nostras Privilegiales pendentis, et authentici sigilli nostri munimine roboratas dandas duximos, et concedendas. Datum in Civitate nostra Cibiniensi Die vigesima octava Mensis Novembris, Anno Dni Milesimo Sexcentesimo Duodecimo ¹⁾).

(A kolos-monostori conventnek 1769-diki átiratából, melynek másolata megvan. Jos. Com. Kemény Chartophylacium Trans. Tom. II.)

XXVIII.

Mgce domine.

Az kglmed levele én nálam sok okokért igen kedves volt, de főképen hogy az mi kglms urunk császárunk jó egészségét adták értenem, Isten ő figét minden jókkal áldja meg az mi közönséges jónkra is. Nem szükség volt levelének ritka voltát én nálam excusálni, mert tudom

¹⁾ Copia harum litterarum habetur in Archivo Fisci Regii Trans. sub Litt. F. Fasc. 25-o Libri 2-i. Gr. Kemény József jegyzete.

kglmednek sok foglalatosságit; elég énnekem ha az a sok különb különb-féle occupatiók ha nem az nekem való írásra, csak az felőlem való barátságos emlékezetre adjanak vagy inkább engedjenek kglmednek időt. Hogy klméd Náprági uramnak ő kglmének az szabó, szakács, borbély két inas felől szollott megszolgáalom kglmednek, bizony nem busítottam volna ő kglmét vele, de az szükség vitt reá, kit ugyan magam excusatiojáért meg is irtam ő kglmének. Hirt semmit nem irhatok, holott inkább kglmeteknél lehet az hir, ő flge császárunk udvarában lakóknál az hova mindenünnen folnak az hirek; magam felől azt irhatom vajutom az szegény köszvénynyel együtt, mely állapottól Isten mind kglmedet s mind több jóakaró uraimat barátimat oltalmazza meg. Prága 2. febr. 1613.

Mag. D. nrae

addictissimus

Sigismundus Princeps.

Külczim: Magnifico Dno Sigismundo Kornis de Ruszka etc. etc.
amico mihi carissimo.

(Eredetiről Mike Sándor ur gyűjtem.)

HIBAIGAZÍTÁS.

19. l. alólról	7. sor morogni	h. olv. mozogni.
53. l. „	6. „ harca	haza.
56. l. felyülről	11. „ meg	még.
57. l. alólról	8. „ örökös joggal, neki	, örökös joggal neki.
75. l. „	9. „ concernálni	concernálni.
85. l. felyülről	1. „ országunk	országul.
85. l. „	13. „ is	in.
86. l. „	14. „ áttérésére	áttérésére.
112. l. utolsó	„ Tuchsio	Fuchsio.
116. l. első	„ 1. és 31-étől	1-ét 31-étől.
123. l. felyülről	15. „ hőseit	őseit.
131. l. „	2. „ Medgyesen	Kolozsvártt.
131. l. alólról	6. „ hibásan	helyesen.
153. l. felyülről	3. „ visszafoglala	visszafoglalá.
193. l. alólról	10. „ Závoczky	Závodsky.



TARTALOM.

fejezet	Lap. 3
lik fejezet	44
adik fejezet	64
edik fejezet	78
k fejezet	116
lik fejezet	144
lik fejezet	168
zadik fejezet	211
zedik fejezet	232
ik fejezet	256

Okleveles Toldalék.

Bethlen Gábor levele Rhédei Ferenczhez, Medgyes 1608. febr. 10.	293
Báthory Gábor assecuratoriája Bocskay Miklósnak, Ecsed 1608. febr. 28.	294
A rendek hűségesküje	295
Homonnai Bálint hitlevelé a hajduknak, Szerencs 1608. apr. 12.	—
Báthory Gábor vásártartási engedélye Maroevásárhelynek, Fehérvár 1608. jun. 11.	297
Kassai kiegyezés Illósházy s Imrefi közt, 1608. aug. 29.	299
Báthory Gábor parancslevele a székelyekhez, Fehérvár 1608. october 7. .	300
Báthory Gábor parancsa Kornis Boldizsárhoz, Fehérvár 1608. oct. 8.	301
Kézdi szék folyamodványja Kornis Boldizsárhoz, Kézdi 1608. october 9.	—

	Lap.
X. Báthory Gábor levele Kornis Boldizsárhoz, Fehérvár 1608. oct. 13.	302
XI. Magyarország hitlevele, Pozsony 1608. decz. 4. .	303
XII. Báthory Gábor levele Kornis Boldizsárhoz, Fehérvár 1609. jan. 4. .	304
XIII. Báthory Gábor levele Kornis Boldizsárhoz, Fehérvár 1609. jan. 5. .	—
XIV. Báthory Gábor levele Kornis Boldizsárhoz, Fehérvár 1609. jan. 16.	305
XV. Báthory Gábor adománylevele az oláh papoknak, Fe- hérvár 1609. jun. 16.	306
XVI. Géczy András levele Mágocsy Ferencznek, Kassa 1609. oct. 11.	308
XVII. Báthory G. adománylevele Kőrösi Ilonának, Besztercze 1610. april 1.	309
XVIII. Pethe László levele Mágocsyhoz, Tarczal 1610. máj. 28.	—
XIX. Dezsőfi Ferencz levele Mágocsyhoz, Munkács 1610. aug. 18.	310
XX. Az újvárosiak folyamodványa Mágocsyhoz, 1610. aug. 21.	311
XXI. Horváth György levele Mágocsyhoz, Dunajecz 1610. sept. 3.	312
XXII. Báthory Gábor kinevezése Hathvani Zsigmondhoz, Fe- hérvár 1610. nov. 3.	313
XXIII. Az erdélyi követek beszéde Bécsben, 1610 végén	—
XXIV. Kendi István levele Homonnai Györgyhöz, Zombor 1611.	321
XXV. Géczi András levele nejéhez, Szeben 1611. jun. 8.	322
XXVI. Báthory G. parancslevele Kavassynak, Várad 1611. decz. 2.	325
XXVII. Báthory G. adomány levele a szász papoknak, Szeben 1612. nov. 28.	—
XXVIII. Báthory Zsigmond levele Kornis Zsigmondnak, Prága 1613. febr. 2.	328





